

Aralık 2022

ASED

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ISSN: 2619-9211

CİLT:6 SAYI:2 YIL:2022

ISSN: 2619-9211

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 6 Sayı: 2 Yıl: 2022

Enstitü Adına Yayın Sahibi

Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN

Editör

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

Editör Yardımcısı

Dr. Öğr. Üyesi Onur Emre KOCAÖZ

Yayın Kurulu

- Dr. Necmettin AYGÜN, Aksaray Üniversitesi
Dr. Nafız TOK, Aksaray Üniversitesi
Dr. Muhammed SARI, Aksaray Üniversitesi
Dr. Eyyub ŞİMŞEK, Aksaray Üniversitesi
Dr. Barış EROĞLU, Aksaray Üniversitesi
Dr. Mehmet Sami YILDIZ, Aksaray Üniversitesi
Dr. Mehmet EVREN, Aksaray Üniversitesi
Prof. Barry Joyce, University of Delaware
Doç. Dr. Beatrice BALGIU, University Politechnica of Buchares
Dr. Şahine İbrohimova, Taşkent Devlet Şarkınsalık Enstitüsü
Prof. Dr. Delfin Ortega Sánchez, Burgos Üniversitesi
Doç. Dr. Giedrius Janauskas, Vytautas Magnus Üniversitesi
Öğr. Gör. Aleksandr Ismailov, Vilnius Üniversitesi
Prof. Ahmed Eljorti, Chouaib Doukkali University
Prof. Abdelaziz Mounadil Ibn Tofail University
Prof. Abdullah Ahmed Abu iyad, Royal Institute for the Training of Youth and Sp.Ex.
Doç. Dr. Sofia Sulac, Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Svetlana Curaxına, Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Ludmila Tudoric, Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Maria Carabet, Komrat Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Ivanna Bancova, Komrat Devlet Üniversitesi
Dr. Galina Mutaf, Komrat Devlet Üniversitesi

Sekreteryaya

Arş. Gör. Serhat TOPTAŞ

İletişim

<http://aseddergi.aksaray.edu.tr/>

ased@aksaray.edu.tr

Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7. Km / 68100

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 6 Sayı: 2 Yıl: 2022

Editörden...

Bu sayımızda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden 9 makale yayınlıyoruz. Çalışmalarıyla dergimize katkı sunan yazarlarımıza, çalışmaları değerlendiren hakemlerimize, yayın ve danışma kurulundaki akademisyenlerimize teşekkür ederiz. Haziran 2023 sayımıza araştırmalarıyla katkı sunmak isteyenler için makale gönderim sürecinin başlamış olduğunu belirtmek isteriz.

Haziran 2023 'te görüşmek dileğiyle,

Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 6 Sayı: 2 Yıl: 2022

<http://aseddergi.aksaray.edu.tr/>

ISSN: 2619-9211

İÇİNDEKİLER

Ahlîk ve Erzurum (Kitap İncelemesi)	98-101
<i>Mehmet EVREN</i>	
Nurettin Topçu Düşüncesinde Ahlâki Eylemin Gerçekleşme İmkânı Olarak Hürriyet	102-111
<i>Nuri ÇİÇEK</i>	
Yetersizlikten Etkilenmiş ve Tipik Gelişim Gösteren Çocukların Anne Görüşleri: Cinsel İstismar	112-133
<i>Bekir Serhat ZEREY, Salih ÇAKMAK</i>	
Turist Rehberlerinin Mesleği Bırakma Nedenleri	134-155
<i>Grant Altay TAŞKIN, Nilgün AVCI</i>	
Aşçıların Kendi Mesleklerine İlişkin Metafor Alguları	156-171
<i>Havva GÜNER, Emine KALE</i>	
Türkiye'nin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına Göre Düzey-2 Bölgeleri'nin Bölgesel Kalkınma Açısından İnovasyon Performansının Değerlendirilmesi	172-200
<i>Zekiye ÖRTLEK, Fatma Zişan KARA</i>	
Covid-19 Salgınının Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi	201-221
<i>Arzu EŞİYOK, Sevilay USLU DİVANOĞLU</i>	
Psikolojik Sermaye ve İş Performansı Arasındaki İlişkide Politik Yetinin Düzenleyici Etkisi	222-244
<i>Leyla İÇERLİ, Gül BİLEN</i>	
Özel Gereksinimli Bireylerin Eğitiminde Hareket Tabanlı Teknolojilerin Kullanımı: Sistemik Alanyazın Taraması ve Bibliyometrik Analiz	245-265
<i>Mehmet ÖZKAYA, Sami ŞAHİN</i>	

Ahîlik ve Erzurum

Mehmet EVREN¹

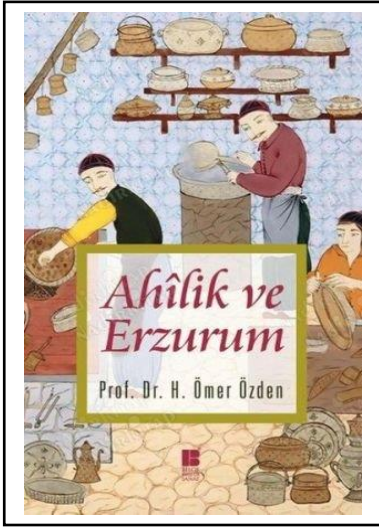
Kitap Hakkında Bilgi

Yayınevi: Bilge Kültür Sanat Yayınları

Basım Yılı: 2017

ISBN: 9786059521253

Akademik çalışmalarını Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalı Başkanı olarak sürdüren Prof. Dr. H. Ömer Özden'in *varlık, bilgi, değer, siyaset, sanat, tarih ve kültür* konuları gibi pek çok alanda çalışması bulunmaktadır. Özden'in kaleme aldığı ve bu yazıda tanıtmaya çalışacağımız *Ahîlik ve Erzurum* adlı kitap felsefe ve

din başta olmak üzere tarih, edebiyat, siyaset, iktisat, sosyoloji alanlarıyla da bağ kuran disiplinler arası bir çalışma olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada Ahî Evran (1171-1261)'in şahsiyeti ve onun liderliğinde kurulan ahîlik teşkilatı üzerine derinlemesine bir araştırma ve değerlendirme yapılmıştır. Öyle ki bu çalışmada yapılan saha araştırmaları sosyoloji disiplini kapsamındayken toplum ve devlet düzenine yer verilmesi tarih ve siyaset alanına güzel bir misaldir. Kitap ahîlik ve Ahi Evran hakkında genel bir çalışma olmanın yanı sıra aynı zamanda spesifik olarak Erzurum'da ahîlik kültürü üzerine kapsamlı bir araştırma da içermektedir.

Şekil 1 *Ahîlik ve Erzurum*, (2017)

Yazar, *Ahîlik ve Erzurum* başlıklı kitabını, “Ahî Evran ve Ahîlik Teşkilatı” ve “Erzurum'da Ahîlik” olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde yazar, “Ahmet Yesevî (1093-1166), Hacı Bektaş Velî (1209-1271), Yunus Emre (1241-1320) gibi Ahî Evran'ın da bu topluma mal olmuş önemli bir şahsiyet” olduğunu ifade eder (Özden, 2017, s.7). Ahî Evran'ın önderliğinde kurulan Ahîlik teşkilatının, “13. ve 14. asırlarda Anadolu'da kurulup gelişen bir esnaf teşkilatı” olduğunu belirten Özden, bu teşkilatı oluşturan ahîlerin tarihi açıdan taşıdıkları öneme de değinmektedir. Bu bağlamda yazar ahîlerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli katkıları bulunduğunu da vurgulamaktadır (Özden, 2017, s.26, 29).

Ahîlik teşkilatı hakkındaki bilgilerin kaynağında fütüvvetnameler ve ahî şecerelerinin olduğunu belirten Özden, “fütüvvet” ve “ahî” gibi terimlerin sözlük anlamalarına ve etimolojilerine

¹ Aksaray Üniversitesi, mehmet_efesus@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3237-7526

değinererek okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Buna göre sözlükteki karşılığı “*gençlik, delikanlılık, mertlik, yiğitlik, fedakârlık, mürüvvet, yardımseverlik*” gibi anlamlara gelen fütüvvet sözcüğünün Arapça ‘feta’ kelimesinden türediği bilgisine yer veren Özden, Arapçada kardeşlik anlamında olan ahî sözcüğünün ise Türkçedeki *eli açıklık, konukseverlik, mertlik, koçaklık, yiğitlik, alplik* anlamlarına gelen “akı” teriminden alıntılandığı görüşünü kabul etmektedir (Özden, 2017, s.27). Kitapta Ahi Evran’ın, “fütüvvet” ve “ahî” sözcüklerinin *fedakârlık, yardımseverlik, mertlik, yiğitlik* gibi anlamlarını öne çıkarılarak bu değerlerin toplumun inşasında ve toplumsal ilişkilerdeki önemi vurgulanmıştır.

Çalışmada ahîliğin önemli değerleri olarak *misafirperverlik, dayanışma, emek* gibi... (Özden, 2017, s.35-37) kavramlara değinilmektedir. Kitapta konu yalnızca tarihi bağlamı içinde ele alınmayıp ilgili yapıların günümüz olgularıyla irtibatı üzerine de yorumlar yapılmıştır. Bu itibarla ahilik teşkilatının günümüz tüketici derneklerinin ilk örnekleri olarak değerlendirilebileceği üzerinde durulmuştur (Özden, 2017, s.60). Çalışmasında tüketici haklarının geçmişinden bahseden yazar, Ahî birliklerinin, işyerlerinde çalışanlarla onları çalıştıranlar arasında olabilecek anlaşmazlıklar konusunda etkin rol oynadığını ve günümüzdeki sendikalar gibi bir işlev gördüklerini de ifade eder (Özden, 2017, s.61). Özden’in dikkat çektiği bu durum günümüzdeki sendikaların işlevselliğini tartışmaya açması noktasından önem arz etmektedir. Zira o dönemin işçi-iş veren hukuku anlayışıyla günümüz sendikacılık anlayışını karşılaştırma olanağı sağlamaktadır. Bilhassa ahî birliklerinin işçi-iş veren ilişkileri ve çalışanların sosyo-ekonomik kazanımlarını nasıl gözettikleri hakkında bilgi vermektedir.

Bu bağlamda Özden, “üreticilerin ve yanlarında çalışanların haklarını korumak için dünyanın ilk toplu sözleşmesinin 13 Temmuz 1766 tarihinde Kütahya’daki seramik üreticileriyle onların yanlarında çalışanlar arasında imzalandığına” (Özden, 2017, s.61) dikkat çekmekte ve belgesini de sunmaktadır.

Eserde temas edilen başka bir konu da ahîlikte yöneticilerin hangi yolla belirlendiği ve geçiş esnasında nasıl bir tören/seremoni yapıldığına dairdir. Yazar özellikle yönetici seçiminde liyakatin olmazsa olmaz şart olduğunu ifade eder. Bu yüzden yöneticilerin ehliyet sahibi kimselerden oluştuğunu söyler (Özden, 2017, s.39,41). Nitekim bu durum esnafın yaptığı işlerin denetim ve gözetim işinin yürütülmesinde önem arz etmektedir. Bununla birlikte Özden, “aynı meslekten olan kişilerin, yanlış iş yapan meslektaşlarından şikâyetçi olabileceği gibi tüketicilerin de esnafı şikâyet edebildiklerini” (Özden, 2017, s.40) ifade eder. Elbette bu durum güven, huzur ve adaletin tesisinde önemli bir faktördür. Yazar, bu kitapta sosyo-kültürel ayrıntılara da değinmektedir.

Özden’e göre ahîliğin dünya görüşünde, konukseverliğin, ikramda bulunmanın oldukça önemli yeri vardır. Özden, bu duruma örnek olarak 14. asırda Anadolu’da pek çok yerleşim yeri gezen seyyah

İbn Battuta'nın ahîlikle ilgili "Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini, içeceklerini, yatacak yerlerini sağlama, ihtiyaçlarını giderme... gibi konularda bunların eş ve benzerlerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir" (Özden, 2017, s.31) görüşlerine yer vermektedir.

Diğer taraftan Özden, bu kitapta ahîlikteki iş ahlakının en önemli ilkelerinden olan *dayanışma, çalışma, kanaatkâr olma, dürüstlük* vb. değerlere değinmektedir (Özden, 2017, s.49-61). Yazar bu çalışmada ahîlikteki iş ahlakının önemine değinerek aslında toplumun ilerlemesinde ahlakî kuralların ne kadar değerli olduğunu vurgulamıştır.

İçerik yönünden zengin olan bu çalışmada Özden, ahîliğin günlük dile pek çok deyim kazandırdığından da söz etmektedir. Kitapta Ahîlerin Türkçeye kazandırdığı deyimlere örnek olarak "işin püf noktası", "pabucu dama atılmak" ve "iflas topunun atılması" (Özden, 2017, s.63-64) ifadeleri anılmaktadır.

Yazar, çalışmanın ikinci bölümünde geçmişten günümüze Erzurum'da ahîlik konusunu ele almaktadır. Özden, Erzurum'dan bahsederken bilhassa Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962)'ın *Beş Şehir* adlı eserine ve Tanpınar'ın çocukluğundaki Erzurum'u anlatışına değinerek o yıllarda şehirde ahîliğin hâlâ canlılığını koruduğuna dikkat çekmektedir (Özden, 2017, s.69-70). Özden, Tanpınar'dan "Erzurum'un Ortaçağ'ın kapanıp yeni bir çağa başladığında da ticari önemini koruduğunu ve Türkiye'nin üçüncü büyük gümrüğü olduğu" (Özden, 2017, s.78) ifadesini de nakletmektedir.

Yazar özellikle Erzurum'da ahîlik konusunu hazırlarken saha araştırmaları yapmıştır. Unutulmaya yüz tutmuş meslekleri ehlinden dinlemiş ve bu kayıtlara çalışmasında yer vermiştir. Çünkü Özden'e göre, *geçmişte bir ahî şehri olmasına rağmen Erzurum'da ahîlik konusunda ne bir bilimsel araştırma yapılmıştır ne de herhangi bir eser yayınlanmıştır* (Özden, 2017, s.7). Dolayısıyla eldeki çalışma, bu eksikliği gidermek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle orijinal bir çalışma olarak nitelendirilebilir.

Kitabın sonuna konuyla ilgili ekler konulması ve metin içerisinde geçen anlaşılması güç terimler için sözlük eklenmesi de ayrıca önemlidir. Örneğin ekler kısmında Ek-1'de yer alan "Erzurum'da Bulunan Ahî Şecerenâmesinin Günümüz Alfabesine Aktarılmış Hali", (Özden, 2017, s.127) Ek-2'de "Erzurum'da Bulunan Ahî Şecerenâmesi'nin Aslı" Ek-4'te yer alan "Kütahya'da imzalanan ilk toplu iş sözleşmesi" (Özden, 2017, s.137) bulunmaktadır. Sözlük kısmında ise birçok eski sözcüğün günümüzdeki karşılıklarına yer verilmiş olması da okuyucu açısından önem arz etmektedir.

Sonuç olarak dili sade ve anlaşılır olan bu kitap, pek çok disipline katkı sunacak bir çalışmadır. Bilhassa "Erzurum ve Ahîlik" kısmı literatürde yeni olması bakımından önemlidir. Diğer taraftan bu

Çalışma akademik bir araştırma ve inceleme kitabı olmakla birlikte içerdiği çok yönlülüğü bakımından geniş bir alana hitap eden önemli bir kitaptır.

KAYNAKÇA

Özden, H. . (2017), *Ahîlik ve Erzurum*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Çiçek, N. (2022). Nurettin Topçu düşüncesinde ahlâki eylemin gerçekleşme imkânı olarak hürriyet. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 102-111. doi: 10.38122/ased.62.2

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 22/09/2021

Kabul edildi (Accepted): 30/06/2022

Nurettin Topçu Düşüncesinde Ahlâki Eylemin Gerçekleşme İmkânı Olarak Hürriyet*

Nuri ÇİÇEK¹

Özet: Hür olma, rasyonel tercihler ve iradi eylemler içermesi nedeniyle insana özgü bir durumdur. Rasyonel bir varlık olarak insan, eylemlerinden sorumlu olmalıdır. Sorumlu olmak da, hür eylemde bulunmayı içermelidir. Hürriyet problemi, düşünürler tarafından farklı tanımlamalar ve temellendirmeler içerisinde tartışılmıştır. Düşünürlerin sistemleri çerçevesinde kimi zaman keyfi davranışlara kimi zaman da belirlenmiş, sınırlanmış, neden-sonuç ilişkisine indirgenmiş hürriyet tanımlamaları ile karşılaşırız. Türk düşüncesinin önemli filozoflarından biri olan Nurettin Topçu (1909-1975) da eserlerinde hürriyet problemine değinen düşünürlerimizden biridir. Onun felsefesinde hürriyet, seçim ve eylem sürecini içerisinde barındırdığından ahlâk ile iç içedir. Bu çalışma Topçu'nun ahlak, hürriyet ve sorumluluk bağlamında düşüncelerine odaklanarak ahlâk-hürriyet ilişkisi üzerine bir değerlendirmeyi içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Topçu, Ahlâk Felsefesi, Hürriyet Problemi, İrade, Sorumluluk

Freedom as an Opportunity for Moral Action to Take Place in Nurettin Topçu's Thought

Abstract: Being free is a human-specific situation because it includes rational choices and voluntary actions. As a rational being, a man should be responsible for his actions. Being responsible should also include making free action. The problem of liberty has been discussed by thinkers in different definitions and grounds. Within the framework of the systems of thinkers, we come across definitions of liberty that are sometimes determined, limited to arbitrary behavior, and sometimes reduced to the cause-effect relationship. Nurettin Topçu (1909-1975), one of the influential philosophers of Turkish thought, is one of our thinkers who touches on the problem of liberty in his works. In his philosophy, liberty is intertwined with morality since it includes the process of choice and action. This article includes an evaluation of the relationship between morality and liberty by focusing on Topçu's thoughts in the context of morality, liberty, and responsibility.

Keywords: Nurettin Topçu, Philosophy of Ethics, Problem of Liberty, Will, Responsibility

Summary

Liberty, which can be defined as not being hindered by any external influence, being independent, and taking action without encountering any coercion, also means that, as a moral concept, taking responsibility for an action done on a different ground than political liberty, and acting within the framework of one's wishes and desires is not dependent on any determination. Addressing liberty on a social basis requires discussing the issue with certain political ideologies. While the political ideology is on a totalitarian and authoritarian basis, we can talk about limited liberty in the individual context, while on a liberal and democratic basis, we can talk about individual liberty whose borders are expanded. However, the political ground brings with it the discussion of limitation-limitlessness according to the ideology to which it is attached. The possibility of liberty and the application of practical leveling should be handled on an ethical basis. Because the action taken must be evaluated individually within the framework of responsibility before a higher authority.

* 24-26 Ekim 2019 tarihleri arasında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesinde gerçekleştirilen *II. Uluslararası Türk Halklarının Felsefi Mirası* sempozyumunda sözlü olarak sunulmuş bildirinin genişletilmiş halidir.

¹ Arş. Gör. Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, nuricicek@aksaray.edu.tr,

https://orcid.org/0000-0002-7565-475X

Being free has a central position in moral philosophy. The way to evaluate an action morally requires that the action be free in its purpose. We can talk about liberty in a moral sense for a person who acts freely and has the awareness of this. Moral liberty reveals the existence of individuals responsible for their actions. Otherwise, we cannot talk about responsible individuals.

Responsible individuals are individuals who weigh the before and after of their actions and are aware of this and can think about the possibilities that may occur. The responsible individual who acts freely is aware and conscious of other people and the life that takes place outside himself. The individual acting in this consciousness has a thought that carries the consciousness of duty that comes with being moral and does not say that the other is hell. Such an individual is aware of the limitations of being free. The selfishness of man, his being a social being, the necessity of free action as an experience also brings the limits of being free.

The problem of liberty, which has been discussed in many aspects in terms of the history of thought and comes up with different definitions, is also included in the works of Nurettin Topçu, who is one of the important moments of contemporary Turkish thought. Topçu defines liberty as the ability of the will to force itself to a certain action with its own choice, without being forced by any force that is foreign to the will, internally or externally, and discusses the problem in his works based on the moral-liberty relationship. Topçu also questioned whether there is a moral value in terms of our actions, and stated that for the action to have a moral value, it must be carried out within the framework of free consciousness. Topçu also makes a discussion of liberty at the level of consciousness and expression, in terms of connecting the possibility of the realization of the action to the possibility of being both free from pressure and being free on the level of consciousness. Nurettin Topçu has a unique position in terms of revealing the relationship between morality, liberty, and responsibility and their interaction with each other. Morality, liberty, and responsibility are like a pillar in him, they are a supportive framework in forming the moral personality. Individuals can only act morally when they are free. Moral behaviors are meaningful when the individuals who perform them are responsible. Otherwise, the 'individual' is apt to turn into an irresponsible mass (herd). Irresponsible masses evolve into automatons alienated from themselves and their society and devalued.

Nurettin Topçu described liberty as 'the power to play our role in the order that the mind has drawn for us', 'the courage to take action', and 'the power to go against our instincts. According to Topçu, our free movements consist of perfect harmony between the forces the immersive movement, and the restraining forces. Man is free to the extent that this harmony is achieved. At the same time, he has the feature of being free as long as he is responsible and loyal to the Supreme Creator. The consciousness that we are free, mental effort, and creativity are the proofs of the existence of liberty.

Topçu stated that liberty and determinism are interdependent and that one cannot be described without the other. The abolition of liberty brings spontaneity to life and mechanization in behavior. Ignoring determinism leaves indifferent liberty that can easily be reduced to machine movements. Topçu says that movements that get rid of internal and external forces are moral movements when they are connected to moral principles. Such a moral act is moral liberty.

Nurettin Topçu is an important moment for Contemporary Turkish Thought. His world of thought is an adventure from west to east. In his works, he strives to find solutions to the questions and problems of his age, especially his society. His works are full of emphasis on how a moral order should be against the moral crises and irresponsible masses of the modern era. Its aim is an individual who is responsible and acts with moral principles. In this sense, he is a moral philosopher. Morality is to investigate whether we are free in our behavior in him, and what kind of action can arise from this free spirit. Responsibility is indispensable in morality. Responsibility is acknowledging that people are free in their actions. For him, liberty is not the condition of responsibility, but the result.

In this study, we have adopted a descriptive approach with a hermeneutic point of view, focusing on the works of Nurettin Topçu, whom we see as a moral philosopher. In this framework, we aimed to reveal the original aspects of Topçu by giving information about what liberty is. As a result of our study, we have determined that Topçu works together as a *sine qua non* of moral action, liberty, and responsibility, and in this respect, he differs from the thinkers who have put forward thoughts on the subject. We saw that one of the aspects that made him special was that he blended western and eastern thought with the problems of his age and acted with concern about the intellectual and social problems of his period.

Keywords: Nurettin Topçu, Philosophy of Ethics, Problem of Liberty, Will, Responsibility

GİRİŞ

İnsan eylemlerine ahlâki bir değer atfetmemiz için bu eylemlerin hür bir bilinçle yapılmış olması gerekir. Bu yüzden davranışlarımızda hür olup olmadığımızı araştırmak ahlâkın işidir. İnsan ancak hür olarak yaptığı eylemlerden sorumludur. İnsanın neyi yapıp neyi yapmak istemediğine kendi isteğiyle karar vermesi ve kararlarının gereklerini yerine getirirken her istediğini elde etmesi şeklinde tanımlanan hürriyet, düşünürlerin üzerinde çokça tartıştıkları bir problem alanıdır.

Çağdaş Türk düşüncesinin önemli filozoflarından biri olan Nurettin Topçu (1909-1975), eserlerinde ahlâk ve hürriyet arasındaki ilişkiye yer verir. Bu ilişki, eserlerinde mecburî ve zaruri bir çerçevede sunulur. Nurettin Topçu ahlâktan söz etmenin zeminini hür eylemede bulur.

Hürriyet, ahlâki bir nizamın olmazsa olmaz (sine qua non) unsurudur. Bir düşünür olarak Topçu'nun kaygısı ve gayesi ahlâktır. Merkezinde mesuliyet/sorumluluk barındıran evrensel bir ahlâki sistem vurgusu vardır. Bu çerçevede Nurettin Topçu'da hürriyet ahlâk ilişkisini incelemeyen önce hürriyetin mahiyetinden hareketle Topçu'nun düşüncesi ele alınacaktır.

I. HÜRRİYET NEDİR?

Arapça 'hürriyet' kelimesinin aslı İbranice 'hor', Süryanice 'hep', Etiyopyacada 'hara' veya sıfatı harravi olarak gelmektedir (Bulaç, 2015: 15). Hürriyet kelimesi hürlik, serbestlik, azatlık anlamına gelir. 'Hurr' kelimesinin çoğulu 'Ahrar ve Hırar' köle ve esirin karşıtı olanlar için kullanılır. Bu kullanımlara uygun olarak hurr, soylu, gerçek, saf, özgür, özgürlükle yaşayan, bağımsız, cömert anlamlarını taşır. Arapça hürriyet 'Harre' kökünden çıkmıştır. Bu kökten türetilen çeşitli kelimeler özgür tutmak, özgürlüğe kavuşturmak, açıklık, seçiklik gibi anlamlar taşırlar. Bu kökten gelen 'Hurr' ise soylu, gerçek, saf, serbest, özgür, özgürlükle yaşayan, bağımsız, cömert, açık fikirli anlamlarına gelir. Aynı kökten türeyen 'hürriyet' ise özgürlük, bağımsızlık, serbestlik kavramlarını belirtmektedir (Özden, 2011: 12-13). Rosenthal (1914-2003)'a göre hür sözcüğü erken Arapça'da 'şerif' (onurlu) ve 'hasen' (iyi/güzel) anlamında çok yaygın olarak kullanılmıştır (Rosenthal, 2000: 27).

Hürriyet sanki ışığa tutulmuş, ışığı renklere bölen bir prizmadır: herkes ona bakarak kendi açısından gördüğü rengi veya renkleri tasvir eder (Kapani, 1970: 4). Birbirinden farklı tasvirler karşımıza çıktığı için herkes tarafından kabul edilebilir bir hürriyet tanım yapmak mümkün görünmemektedir. Bunun sebebi, onun bir yaşama hali olması ve duygusal alana ait olmasıdır. Eralp'e göre hürriyet kolayca tarif edilemeyen, zekâmızın kadrolarına sığmayan, anlaşılmaktan çok yaşanılan bir olaydır (Eralp, 1949: 3).

Hürriyetin yaşantı olarak bireyin karşısına en net olarak çıktığı alan ahlâk alanıdır. Ahlâk-hürriyet ilişkisi sorumluluk çerçevesinde hürriyet açısından çözümlenmesi ve üzerinde durulması gereken bir ilişkidir. Bu ilişki Nurettin Topçu'nun eserlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bu ilişkiyi irdelemeden önce Topçu'nun hürriyet üzerine değerlendirmelerine göz atılacaktır.

II. NURETTİN TOPÇU'YA GÖRE HÜRRİYET

Nurettin Topçu, ilmin, sanatın ve ahlâkın ancak hürriyet havası içerisinde mümkün olduğunu söyler (Kök, 1995: 23). Ona göre hürriyet içten veya dıştan, iradeye yabancı hiçbir kuvvet tarafından zorlanmaksızın, iradenin, kendi seçimi ile yine kendi kendisini belli bir harekete zorlayabilmesi (Topçu, 2014a: 72), aklın bize çizdiği nizam içindeki rolümüzü yapabilme iktidarı; harekete atılma cesareti; insiyaklarımıza karşı gelebilme kudretidir (Topçu, 2017: 46).

Bu tanımlar ve iradeye bağlı hareketlerin aşamaları olarak düşündüğü unsurlar neticesinde hürriyet Topçu'ya göre, seçme ve yapma olarak ifade edebileceğimiz iki öğeyle irdelenir. Buradaki seçme, sebebe dayalı bir seçim olmak zorundadır. Topçu'ya göre sebepsiz bir seçim imkân dahilinde değildir (Karaman, 2000: 59). Hürriyet, Topçu'da insanı insan yapan ve diğer hayvanlardan ayıran, insanın sahip olduğu iradeyle eşdeğerdir (Topçu, 2019: 160). Bu yönüyle hürriyet iradeli, şuurlu ve bilinçli bir eylemdir.

Topçu'ya göre hür iradenin belirleyicisi de sorumluluktur. Hürriyeti belirleyen, zorunlu kılan ve onu inkâr edilemez bir yöne sevk eden bu sorumluluktur. Hürriyetin olmadığı yerde sorumluluktan söz edilemeyeceği gibi sorumlu olmak da hürriyeti istemeye yönlendiren bir unsurdur. Sorumluluk, bizzat eyleyen bireyden kaynaklanmasını sağlaması sebebiyle hürriyeti meydana getirir. Sorumlu olduğumuz için hürüz. Hürriyet, sorumluluğun şartı değil, onun sonucudur (Topçu, 2014b: 95).

Bireyin akli ve vicdaniyla ulaştığı eylemlerden kendisini sorumlu tutması ve onlar üzerinde hakimiyet kurması gerektiğine dikkat çeken Topçu'ya göre böyle bir hakimiyet bireyleri esaretten kurtarabilir (Topçu, 2014b: 89). Çünkü bireyin hürriyeti, ancak kendisi için genişleyen bir sorumluluk yarattığı ölçüde mümkündür (Topçu, 2014b: 83). Sorumluluk insanı harekete sürükleyip, onda meydana gelen zorlayıcı bir emirdir. Hareketten evveldir ancak hareket sonrasında kuvvetlenip büyür. Hareketten evvel biz bir hareketin sorumluluğunu kendimizde taşırız. Hürriyetimiz ancak hareket esnasında belirir (Topçu, 2019a: 211). Sorumlu/mesul insan, hür insandır. Sorumluluk dıştan gelen etkilere karşı insanı içten harekete geçiren ilahi kuvvettir (Topçu, 1997: 71).

Nurettin Topçu'ya göre hür iradeden söz ettiğimizde onda iki kuvvetin hâkim olduğunu görürüz. Biri harekete geçme kuvveti, yani itici kuvvet. Öbürü yasak edici kuvvet, yani frenleme kuvveti. Bu iki kuvvetin tam ve mükemmel bir âhenk halinde işleyişi ancak insanı hür yapabiliyor (Topçu, 2019b: 74).

İyi veya kötü, itici, harekete sürükleyici kuvvetlerin insanı harekete geçirmesi anından başlayarak yasak edici, frenleyici kuvveti de harekete geçirmesini bilen insan, hürriyetin sırrını yakalamış demektir. Hürriyet, bireyi harekete geçirici çok ve çeşitli kuvvetlerin karşısına frenleyici kuvveti çıkarmaktır. Bu ikinci kuvvet, hareketi durdurmuyor, düzenliyor, kontrol ediyor; harekete kâh şiddet, kâh hafiflik kazandırıyor; kendi kendisini tenkit ettiriyor; kendi hükümlerini kendine verdirtiyor. Böylelikle hür hareketimiz, harekete sürükleyici kuvvetlerle frenleyici kuvvetlerin tam bir âhenginden ibaret oluyor (Topçu, 2019b: 76). Böyle bir âhengin yakalanması insanın hürriyeti yakaladığının göstergesidir.

Kin, korku, dünyalık hesaplar ve çevremizden kaynaklı kötü niyetli etkilerin hürriyetimize karşı birer düşman olarak karşımıza çıkmakta olduğuna dikkat çeken Topçu'ya göre, birey bunların etkisinden sıyrıldığı ölçüde hürriyetinin peşindedir. Kendine yönelik tuzakları fark eden, bilen birey hürriyetin eşiğindedir, ona yaklaşmıştır (Topçu, 2019b: 76-77).

Topçu'ya göre insan, esaretine sebep olan nesnelere uzaklaşıp, sonsuz irade sahibine, diğer bir deyişle Allah'a bağlandığı zaman gerçek hürriyeti tadacaktır (Topçu, 2018: 83). Hür olmak, bir hareketten sonra yeniden doğmak, bir yolun sonunda yeni bir yola girmek; eşyayı ve kendi eliyle kendini değiştirmek (Topçu, 2014b: 66), isteme iktidarına sahip olmaktır (Topçu, 2002: 97). Böylelikle insan, hareketlerinin gerçek gayesine, gerçek hürriyetine Allah arayışında ulaşabilmektedir (Topçu, 2016: 156). İnsan hürriyetinin yegâne teminatının Allah olduğunu belirten Topçu, Allah'ın kendisindeki hareketi ile insanın tabiatın sınırlılıklarını aşabileceğini seslendirmektedir (Ovacık, 2021: 878). Bu bağlamda birtakım deliller sunmaktadır.

II.I. Nurettin Topçu'da Hürriyetin Delilleri

Nurettin Topçu'da hür olduğumuza dair taşıdığımız bilinç, kendimizi zorlayabilmemiz ve yaratıcılık, hür bir varlık olduğumuzu ortaya koyan delillerdir. Nihayetinde başka türlü yapabiliydim diyen, zihinsel bir çaba içerisinde eylemlerinin öncesini ve sonrasını sorgulayabilen insan hür insandır.

Hürriyetimizin ilk delili hür olduğumuz bilincidir. İradi hareketler içerisine girdiğimiz her aşamada hür olduğumuzu sezeriz. Gayeleri düşünürken, tercih durumuyla karşı karşıya kalırken, karar

alırken ve nihayetinde hareket neticesinde hür olduğumuza inanıyoruz. Bütün bu süreçler çerçevesinde bilincimiz hür olduğumuza şahit olmaktadır (Topçu, 2002: 97).

Topçu'ya göre zihinsel çaba duygusu, hürriyetimizin bir diğer delilidir. Zihinsel çaba, iradi enerjinin bütün bilinç yapısına yayılmış biçimidir. Tahayyül, tezekkür, teakkul, tedebbür, talim ve beyan hep çabanın eseridir. Çabanın varlığı, yani kendimizi zorlamamız hürriyetimizin delilidir (Topçu, 2002: 98).

Yaratıcılık, hürriyetimizin a'mal-i beşeriyesidir. Çünkü yaratıcılık, daha önce ortada bulunmayan unsurların teşekkülüdür. Bu hal, mevcut koşulların ötesine uzanıldığının göstergesidir. Önceden koşullanılmış unsurlar, hareketlerimizi engelleyen sebeplerdir. Yaratıcılık, bunların ötesine uzanmak, böyle sebeplerle engellenmemek, yani hür olmaktır. Yeni bir hareket, tasavvur veya sanat eseri, önceden bilinmeyen bir karar ve teknik buluşlar, yaratıcılığın konusu içindedirler (Topçu, 2002: 98).

Nurettin Topçu, hem eylemde bulunan bireyin bu eylemi neticesinde hissettiği pişmanlık veya mutluluğu, bireyin seçim aşamasında hem de bireyin eylemi gerçekleştirmesi ve bunu gerçekleştirirken şuurlu bir yaratım içerisinde olması aşamasını da hür olmasına bağlamaktadır. İnsanın hürriyet durumunun onun yaratıcılık kapasitesinde ortaya çıktığına dikkat çeken Topçu, elbetteki insan için mutlak bir hürriyetten söz etmemektedir. Bu bağlamda Topçu'da hürriyet ile determinizm karşıtlığının nasıl ele alındığına bakmak gerekir.

II.II. Nurettin Topçu'da Hürriyet ve Determinizm İlişkisi

Determinizm, her olgunun bir nedene bağlı olduğunu, aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurduğunu ileri süren öğretilerdir (Timuçin, 2004: 49). Determinizm, bir şeyin başka şeylerle şartlandırılması, bir olayı onu meydana getiren unsurların tamamıyla tayin etmek manasına da gelir (Bolay, 1990: 46). Hürriyet ve determinasyon sorunuyla, yani insanın tepeden tırnağa doğasınca belirlenmiş olup olmadığı sorunu ahlâk ile doğrudan ilişkilidir (Pieper, 1999: 137). İnsan davranışlarının tamamını kapsayan bir determinizmde irade hürriyeti, görev ve sorumlulukları temellendirmek güç bir problemdir (Çağrı, 2015: 92). Hürriyet ve determinasyon, düşünürler açısından birbiriyle çelişen ve eylemlerin sorumlulukları bağlamında problem olduğu düşünülen bir ilişkidir. Bu noktada Nurettin Topçu determinasyon ve hürriyet ilişkisinde problemleri bakış açısından farklı bir noktada durmaktadır.

Nurettin Topçu'ya göre determinizm, hareketten önce, onu zorunlu kılan sebeplerin varlığıdır (Topçu, 2002: 100). Topçu, determinizm ve hürriyeti birbirine bağlı iki terim olarak görür. Ona göre hürriyeti ortadan kaldırırsanız hayatta bir kendiliğinden oluş, davranışlarda da bir makineleşme hâli kalır.

Determinizmi yok ederseniz geriye kolayca makine hareketlerine indirgenebilecek kayıtsız bir hürriyet kalır. Determinizmin yardımı olmaksızın hürriyetin kendi başına anlaşılması mümkün değildir (Topçu, 2014b: 64). Hürriyet, dıştaki determinizmin yerine benliğin determinizmini, bir iç determinizmi koymaktan ibarettir. İç determinizmin gücü, hürriyetimizin de gücünü gösterir. Hareketimizi belirleyen etkiler, tarafımızdan seçilmiş, kararlaştırılmış ve bir bakıma tayin edilmişlerdir (Topçu, 2014a: 65).

III. NURETTİN TOPÇU'DA AHLÂK VE HÜRRIYET

Nurettin Topçu'ya göre hareketlerimizin ahlâkî değer taşıyabilmesi için, onların hür bir şuurun eseri olması lâzımdır. Bunun için ahlâk, her şeyden önce davranışlarımızda hür olup olmadığımızı ve hürriyete sahip olan ruhtan ne gibi hareketlerin doğabileceğini araştırır, hürriyetimizin bizi hangi gayeye doğru götürdüğünü inceler (Topçu, 2014a: 21).

Nurettin Topçu, iç kuvvetlerden (bencil arzu ve istekler, tutkular) ve dış kuvvetlerden (diğer insanlar, doğa koşulları ve toplum) kurtulan hareketlerin, ahlâkî ilkelere bağlandıklarında ahlâk hareketi olduklarını ifade eder. Böyle bir durumda da hürriyet ahlâkî hürriyet adını alır. Ahlâkî ilkeler iradeden bağımsız değildir, aksine iradenin en samimi isteğidirler. İrade, ahlâkî ilkelere bağlılığı neticesinde hür olup, sürekli ahlâkî bir dünyaya atılma, bir ahlâk düzeni meydana getirme amacındadır (Topçu, 2016: 155-156). Nitekim Immanuel Kant (1724-1804), hür olmayı ahlâkî yasanın şartı olarak görür. O, ancak hür olmayla ahlâkî davranılabileceğini, çünkü ahlâkî hürriyetin bir tercih ve hüküm verme hürriyeti olduğunu belirtir.

Nurettin Topçu'ya göre öncelikle ahlâkî hürriyetin varlığı ortaya konulmalıdır. Ahlâkî hürriyetin ortaya konulabilmesi için de öncelikle hürriyetin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi gereklidir.

Topçu, hürriyetin ahlâkî davranışlarda kendini gösterdiğini ifade etmektedir. Ona göre birçok ahlâk kavramında hürriyetin varlığının delilleri mevcuttur (Karaman, 2000: 65). Immanuel Kant tarafından ifade edilmiş 'ödev' kavramındaki içten gelen zorlayıcılık, Topçu'ya göre ahlâkî hürriyetin bir delilidir (Karaman, 2000: 65-66). Vicdanın kati emri olan ödevin varlığı kabul edilince, bundan hür olduğumuz neticesi de ortaya çıkar. Ödevin buyurduğu şekilde 'yapabilirim' dediğimizde hür olduğum kendini gösterir (Topçu, 2002; 98). Davranışlarımızda hür oluşumuz, bizde ahlâkî mecburilik yani ödev doğurur. Ödev de sonuç olarak sorumluluk yaratır. Dışsal veya hukuki sorumluluk, dışsal olan davranışlarımıza aittir. Kamuoyu ve kanunlar karşısında sorumlu oluşumuz böyledir. İçsel ve ahlâksal sorumluluk, içsel ve dışsal, bütün hür davranışlarımızda ve yalnız hür olan davranışlarımızda vicdanımızda doğan sorumluluktur (Topçu, 2014a: 191).

Sorumluluk Őuuru da hür olduğumuzun delilidir. Sorumlu olmak insanların eylemlerinin hesabını vermeye mecbur oldukları gösterir. Aynı zamanda sorumlu olmak eylemlerimizde hür olduğumuzun da kabulüdur. Çünkü bir eylem ancak hür olarak ortaya çıktığında ahlâkî olarak hesabı içerisinde barındırır (Karaman, 2000: 66). Ahlâkî sorumluluk insanların, hareketlerinin hesabını vermeye mecbur olmaları demektir. Bu sorumluluk, insanın davranışlarında hür olduğunun kabul edilmesidir. EĞer hür olmasaydı, sorumlu tutulamazdı (Topçu, 2014a: 74).

Ahlâkî sorumluluk, davranışlarının sonuçlarından sorumlu, ahlâkî bilinci gelişmiş hür bireyi gerekli kılmaktadır. Hür olmama, hürriyet karşısında, -ister bilinç durumunda isterse diğer durumlarda- bir yetkin olmama ve yoksunluk halidir (Poyraz, 2015: 249). İnsan sorumluluğunun nedeni, onun hür olması ve isteklerinin mantıkça belirlenmiş olması değildir. O, sorumlu olduğu içindir ki, kendini hür sayar. Çünkü insan, bu sorumluluktan ötürü Şu veya bu eylemi yapma imkânına sahip bir varlık olarak ortaya çıkar. (Gündoğan, 2011: 121). Kendi seçiminin sonucu olan davranışlarından sorumlu olan birey, hür bireydir. Bu noktada ahlâk, hürriyet önündeki bir engel değil, tam tersine hürriyetin gerçekleştirildiği kültürel-manevi zemindir. Bu zemin içerinde birey ayakları üzerine doğrulur ve bu zeminin üzerine yükselir (Poyraz, 2015: 251).

DEĞERLENDİRME

Nurettin Topçu, hürriyeti ‘aklın bize çizdiği nizam içindeki rolümüzü yapabilme iktidarı; harekete atılma cesareti; içgüdülerimize karşı gelebilme kudreti’ olarak tarif etmiştir. Topçu’ya göre hür hareketlerimiz, sahip olduğumuz harekete sürükleyici kuvvetlerle frenleyici kuvvetlerin tam bir uyumundan ibarettir. Bu uyum sağlandığı ölçüde insan hürdür. Aynı zamanda insan sorumluluk sahibi olduğu ve Yüce Yaratıcıya bağlı kaldığı sürece hür olma özelliğine sahiptir. Hür olduğumuzun bilinci, zihni çaba ve yaratıcılık hürriyetin varlığının delilleridir.

Topçu hürriyet ile determinizmin, birbirine bağlı olduğunu ve biri olmadan diğerinin tarif edilemeyeceğini belirtmiştir. Hürriyetin ortadan kaldırılması hayata bir kendiliğinden oluş, davranışlarda da bir makineleşmeyi beraberinde getirir. Determinizmin yok sayılması ise kolayca makine hareketlerine indirgenebilecek kayıtsız bir hürriyet bırakır. Topçu, iç ve dış kuvvetlerden kurtulan hareketlerin, ahlâkî ilkelere bağlandıklarında ahlâkî bir hareket olduğunu söyler. Böyle bir ahlâkî hareket, ahlâkî hürriyettir.

Nurettin Topçu, Çağdaş Türk Düşüncesi açısından önemli bir uğraktır. Onun düşünce dünyası, batıdan doğuya bir serüvendir. Çalışmalarında çağının, özellikle de toplumunun sorularına ve sorunlarına

çözüm bulma gayreti içerisindedir. Eserleri, modern dönemin ahlâkî krizlerine ve sorumsuz yığınlarına karşı ahlâkî bir nizamın nasıl olması gerektiğine dair vurgularla doludur. Gayesi sorumlu ve ahlâkî ilkelerle hareket eden bireydir. Bu bağlamda o bir ahlâk filozofudur. Ahlâk, onda davranışlarımızda hür olup olmadığımızı, bu hürriyete sahip ruhtan ne gibi bir hareketin doğabileceğini araştırmaktır. Ahlâkta sorumluluk olmazsa olmazdır. Sorumluluk insan davranışlarında hür olduğunun kabul edilmesidir. Hürriyet onda, sorumluluğun şartı değil sonucudur.

Felsefe tarihi açısından kimi zaman etkinlik kimi zaman da nedensellik çerçevesinde incelenen hürriyet, Nurettin Topçu'da isyan ve hareket sırasından irade ile kazanılan; duyularla benlik ve iradenin, kararlar hareketin çarpıştığı muazzam sahnedeki tercihlerle karşılığını bulur. Bu anlamda hürriyet sorumluluk bilinciyle hareket etmektir.

Nurettin Topçu, ahlâk, hürriyet ve sorumluluk arasındaki ilişkiyi ve birbirleriyle olan etkileşimini ortaya koymasından özgün bir konuma sahiptir. Ahlâk, hürriyet ve sorumluluk onda adeta bir sac ayağı gibidir, birbirlerine bağlı ve ahlâkî şahsiyeti oluşturmada destekleyici bir çerçeve içindedir. Bireyler ancak hür eylediklerinde ahlâkî davranışlarda bulunabilirler. Ahlâkî davranışlar, onu gerçekleştiren bireyler sorumlu olduklarında (hareket ettiklerinde) anlamlıdır. Aksi takdirde 'birey' sorumsuz birer yığına (sürüye) dönüşmeye müsaittir. Sorumsuz yığınlar kendine ve toplumuna yabancılaşmış, değersizleşmiş otomatlara (d)evrilirler. İnsanı diğer canlılardan ayıran ve onu özel kılan sorumlu bir varlık olmasıdır. Ancak sorumlu bireylerden oluşan toplumlar, medeniyetler içerisinde özel bir konuma yükselirler ve örnek teşkil ederler. Nurettin Topçu eserleriyle fertten cemiyete yayılacak bir hürriyet vurgusu yaparak olması gerekene dair bir tablo ortaya koymuştur.

Sonuç olarak Nurettin Topçu; ahlâkî şahsiyet olarak belirli bir nizam çerçevesinde var olan, bugünden yarına iradenin davasını güdecek bir devlet ve demokrasi idealiyle hareket eden isyanı ahlâk, gayesi Ene'l Hakk olan insanı hedeflemiştir.

KAYNAKÇA

Bolay, S. H. (1990). *Felsefî Doktrinler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Bulaç, A. (2015). *İnsanın Özgürlük Arayışı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Çağrı, M. (2015). *Ana Hatlarıyla İslam Ahlâkı*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Eralp, H. V. (1949). Determinizm ve Hürriyet Üzerine Düşünceler, *Felsefe Arkivi*, Cilt 5, Sayı 1, 1-6.

- Gündoğan, A. O. (2011). *Ahlaktan Siyasete*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Kapani, M. (1970). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Karaman, H. (2000). *Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kök, M. (1995). *Nurettin Topçu'da Din Felsefesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*. Çev. Veysel Atayman-Gönül Sezer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Poyraz, H. (2015). *Ahlak Felsefesi Yazıları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Rosenthal, F. (2000). *İslam'da Özgürlük Kavramı*. Çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Ovacık, Z. (2021). Otorite ile Özgürlük Arasındaki Diyalektiği Aşmak: Hürriyetin İmkânı Açısından Nurettin Topçu'da Birey-Devlet İlişkisi. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 21(2), 869-888.
- Özden, M. (2011). *Kuran'a Göre İnanma Hürriyeti*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Timuçin, A. (2004). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.
- Topçu, N. (2014a). *Ahlâk*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2017). *Ahlâk Nizamı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2014b). *İsyan Ahlâkı*. Çev. Mustafa Kök-Musa Doğan. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2002). *Felsefe*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2016). *İradenin Dâvası / Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2018). *Mehmet Âkif*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (1997). *Türkiye'nin Maarif Davası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2019b). *Var Olmak*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2019a). *Yarınki Türkiye*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Zerey, B. S., & Çakmak, S. (2022). Yetersizlikten etkilenmiş ve tipik gelişim gösteren çocukların anne görüşleri: cinsel istismar. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 112-133. doi: 10.38122/ased.62.3

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 22/02/2021

Kabul edildi (Accepted): 30/12/2022

Yetersizlikten Etkilenmiş ve Tipik Gelişim Gösteren Çocukların Anne Görüşleri: Cinsel İstismar¹

Bekir Serhat ZEREY², Salih ÇAKMAK³

Öz: Çocuk cinsel istismarı her geçen gün büyüyen toplumsal bir sorundur. Çocuklar üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler düşünüldüğünde cinsel istismardan korunma becerilerinin çocuklara kazandırılması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı cinsel istismardan korunma konusunda annelerin görüşlerini incelemektir. Araştırmanın deseni, nitel araştırma modellerinden çoklu durum modeli olmuştur. Çalışma grubunu çocukları okul öncesi dönemde olan anneler oluşturmaktadır. Katılımcı grup 33 anneden oluşmaktadır. 23'ü yetersizlikten etkilenmiş (YE), 10'u tipik gelişim gösteren (TGG) çocuğa sahiptir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmış ve betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Her iki grupta yer alan annelerin çoğunluğu, çocuklarının; genital bölgelerini bildiğini, çocuklarının güvenli olmayan dokunuşlara karşı kendini koruma davranışı sergileyebileceğini ve olası bir cinsel istismarı güvendiği bir kişiye bildirebileceğini ifade etmiştir. Diğer yandan katılımcılar çocuklarının uygun ve uygun olmayan dokunuşları ayırt edemeyeceğini bildirmiştir. YE çocuğa sahip olan anneler ile TGG çocuğa sahip olan annelerin görüşleri karşılaştırıldığında YE çocukların annelerinin TGG çocuk annelerine göre güvenli olmayan dokunuşlara karşı daha korunmasız olduğu, güvenli olmayan dokunuşları ayırt etmekte daha fazla sınırlılık yaşadıkları ve cinsel istismar vakasını güvendiği bir kişiye bildirme becerisini sergilemekte daha fazla güçlük çektiklerini yönünde görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Araştırma bulguları, yetersizlikten etkilenmiş çocuk annelerinin çocuklarının cinsel istismardan korunma becerileri sergileme konusunda sınırlılık yaşadığını düşündüklerini ortaya koymuştur. Ayrıca literatür çerçevesinde tartışılan bulguların YE çocukların cinsel istismardan korunma becerileri konusunda ailelerin eğitim gereksinimleri ve müdahale programları oluşturmaya yönelik fikir verebileceği belirlenmiş ve ileri araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cinsel istismar, çocuk cinsel istismarı, istismardan korunma, ebeveyn.

Mother's View's Of Children Who Are Disabled And Typically Developed: Sexual Abuse⁴

Abstract: Child sexual abuse is a growing social problem. Considering the negative effects on children, it is necessary to teach children the skills of protection from sexual abuse. The aim of this study is to examine mothers' views on the protection skills of children from sexual abuse. This research carried out qualitatively. Thirty-three mothers who had disabled or typically developed child in preschool period participated in the study. This research is a case study. The data were collected using a semi-structured interview form. It was analyzed with the content analysis method. Most of the participants stated that their child knows his genital parts with the correct terminology, he can exhibit protective skills against unsafe touches, and can report a possible sexual abuse case to a person he trusts, but cannot recognize unsafe touches. When the opinions of the participants who disabled children and who had typically developing children were compared; It has been determined that disabled children are more vulnerable to sexual abuse involving unsafe touches, have more limitations in recognizing unsafe touches, and have more difficulty in demonstrating disclosing skills to a person they trust, compared to their typically developing peers. Based on the opinions of the participant's, it has been determined that disabled children have limitations in self protection skills for sexual abuse compared to their typically developing peers. The findings are discussed in light of the available literature. To protect disabled children from sexual abuse, family training and child-based prevention programs should be

¹ Bu araştırma, birinci yazar tarafından yapılan "Yetersizlikten Etkilenmiş ve Tipik Gelişim Gösteren Çocukların Cinsel İstismardan Korunmaları Hakkında Anne Görüşlerinin İncelenmesi" isimli tez çalışmasından üretilmiştir.

² Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, serhatzerey@gmail.com

³ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, salih_cakmak@gazi.edu.tr

established and further research should be conducted for more reliable findings. Keywords: 3-5 keywords should be added here. Only the first letter of the first keyword should be capitalized, there should be a comma between the words and a period at the end. The keywords should be chosen from words that can distinguish the article from other articles. General expressions (such as prospective teachers, geography lessons) that can be taken in every study should not be chosen.

Keywords: Sexual abuse, child sexual abuse, protection from sexual abuse, parent.

Summary

Introduction

Child sexual abuse is the abusive person's use of violence, threats, or taking advantage of the child's inability to make decisions alone, to achieve sexual satisfaction with or without physical contact (WHO, 2003; American Psychology Association, 2017). Davies and Jones (2013) determined that disadvantaged situations such as mental disability, psychological disorder, learning disability, and physical inability increase the risk in terms of sexual abuse. Disabled children at a higher risk of sexual abuse compared to their normally developing peers (Akbaş et al., 2009; Balogh et al., 2001; Jones et al., 2012).

There are studies for parents to protect children from sexual abuse (Hazzard et al., 1991). Because parents are seen as the people with whom children communicate the most about sexual abuse (Jensen et al., 2005). Therefore, we can see parents as the most important and reliable source of information about the knowledge and protection skills of a preschool child on a specific issue such as sexual abuse. And the aim of this study is to examine mothers' views on the protection skills of children from sexual abuse.

Method

This study was designed as qualitative research. Data were collected through interviews. A semi-structured interview form was used as a data collection tool. The descriptive analysis method was preferred in analyzing the data. In order to ensure reliability in the research, strategies of including expert review and direct citations were used.

Result's

Question 1: What are your opinions about your child's knowledge of private parts?

More than half of the participants stated that the child knows their private parts with the correct terminology. The rest of the participants stated that the child either knew their private parts with wrong terminology or partially knew the names of their private regions. Finally, it is a striking finding that all of the participants who stated that they knew their private parts with the wrong terminology had girls.

Question 2. What are your views on the protection skills your child can exhibit against sexual abuse involving physical contact?

The answers given to this question are grouped under four categories. Most of the participants stated that their child will exhibit the ability to protect against sexual abuse (saying no, shouting, getting away from the environment, etc.). The rest of the participants, most of them have disabled children, depending on the intensity of abuse of the child, the abuser being familiar / stranger, their child will either display protection skills or not, they do not have a clear view on this issue or their child will not protect themselves from sexual abuse has said. Most of them express opinions in this direction have children affected by the disability.

Question 3. What are your views on your child to distinguish between appropriate and inappropriate touches?

Most of the participants stated that their children could not distinguish between appropriate and inappropriate touching. The rate of mothers who have a child affected by the disability who expresses an opinion in this direction is quite higher than those with a child with typical development. This difference between opinions is very important. On the other hand, a small number of participants stated that their children could distinguish between appropriate and inappropriate touches.

Question 4. What are your views on your child disclosing a possible sexual abuse case?

More than half of the participants stated that the child would report a possible sexual abuse case to a trusted person. On the other hand, a significant number of participants stated that their child does not have this skill. Almost all of the participants who expressed this opinion had a child affected by the disability. A small number of participants stated that they do not have a clear idea on this issue.

Discussion and Conclusion

It is extremely important for children to know their private parts to identify sexual abuse and to know the person they trust (Kenny, Capri, Ryan & Runyon, 2008; Kenny & Wurtele, 2008; Boyle & Lutzker, 2005). In this respect, it is positive that most of the participants stated that child knew the special parts with the correct terminology. Some of the participants also stated that child know or partially know the special regions of their children with wrong terminology. This limitation in children are in line with research by Wurtele et al (Wurtele et al., 1992

Regarding protection skills against sexual abuse, it is positive that most of the participants stated that their children could demonstrate protection skills against sexual abuse. However, according to the opinions of the participants, it is seen that children affected by disability experience limitations in this regard. This has been demonstrated by other studies (Akbaş et al., 2009; Bowers Andrews & Veronen, 1993; Muccigrosso, 1991; Shindell, 1975).

Most of the participants stated that their children cannot distinguish between appropriate and inappropriate touches. This situation can be explained by the mental development stages introduced by Piaget (1963). According to Piaget, preschool children comprehend the events in one dimension. One-dimensional thinking can interfere with distinguishing between appropriate and inappropriate touches.

However, in the current study, most of the participants stated that their child can disclose sexual abuse case. On the other hand, it is observed that almost all of the participants who stated that their children did not have this skill had a disabled child. This finding is consistent with other studies (Herskowitz, Lamb & Horowitz, 2007; Hershkowitz, Lanes & Lamb, 2007).

As a result of the research, it was concluded that preschool children may experience limitations in some skills and that children affected by disability are more vulnerable than their peers with typical development.

GİRİŞ

Çocuk cinsel istismarı, birden çok tanımı bulunan bir terimdir (Barth vd., 2013; Stoltenborgh vd., 2011). Çocuk cinsel istismarı, istismarcının çocuğa fiziksel güç kullanarak, tehdit ederek ve ya çocuğun cinsel bir deneyim yaşamaya tek başına karar veremeyecek kadar küçük olmasından yararlanarak cinsel tatmin amacı taşıyan davranışlarda bulunmasıdır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2017; Dünya Sağlık Örgütü 2003). Cinsel istismar davranışlarının, çocukların gelişimi ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir. Cinsel istismar; travma sonrası stres bozukluğu, düşük öz güven, depresyon, intihar eğilimi, yetişkinlik döneminde alkol ve uyuşturucu bağımlılığı ve yeme bozukluğu gibi bir çok olumsuz sonuç doğurmaktadır (Browne ve Finkelhor, 1986; Putnam, 2003).

Cinsel istismar gerçekleştiği bağlama (aile içinde ya da aile dışında) ve şekline (fiziksel temas içeren/ içermeyen) bağlı olarak olarak sınıflanmaktadır (Polat, 2007). Çocuk cinsel istismarı tüm yaş, sosyoekonomik seviye ve kültürel çevreden çocukları etkileyen, yaygın olarak görülen bir problemidir

(Modelli vd., 2012). Her yıl çocukların %1'i cinsel istismarın bir türüne maruz kalmaktadır. Cinsel istismar yaygınlığının 18 yaş altındaki kız çocuklarında %12-25, erkek çocukları %8-10 oranında olduğu belirlenmiştir (Swerdnlın vd., 2007). Stoltenberg ve diğerlerinin (2011) 217 araştırmayı dâhil ederek yaptıkları meta-analiz çalışmasında yaygınlık oranını %11.8 olarak ifade edilmiştir. Türkiye'de ise lise öğrencileri ile yapılan bir araştırmada çocuk cinsel istismarı oranının %10.7 olduğu belirlenmiştir (Zoroğlu vd., 2001). 1871 öğrencinin katıldığı bir diğer araştırmada ise çocukların %11.3'ü istismarcı tarafından cinsel bölgelerine dokunulduğunu, %4.9'u ise cinsel ilişkiye zorlandığını bildirmiştir (Alikaşifoğlu vd., 2006).

Çocuk cinsel istismarı konusunda riski artıran bir takım faktörler bulunmaktadır. Cinsiyet (Deering ve Mellor, 2011), düşük akademik başarı ve zekâ (Mannion vd., 1996), anne-babanın sosyoekonomik düzeyinin düşük olması, aralarındaki ilişkilerinin sağlıklı olması, çocuğun üvey anne-babaya sahip olması (Kılıç, 2013), anne- baba tarafından çocuğa uygun bakımın sağlanamaması (Finkelhor vd., 1997) çocuğun cinsel istismara uğrama riskini artıran etkenler olarak ifade edilmektedir. Çocuğun yaşı ve yetersizlikten etkilenmiş olması da cinsel istismar riskini artırmaktadır.

Okul öncesi dönemdeki tipik gelişim gösteren çocuklar, kolay yönlendirilebilmektedir. Merak duyguları oldukça yoğundur. Sevgi ve ilgiye karşı haz duyabilmekteledir. Bunlara ek olarak cinsel istismar vakasını güvendikleri bir kişiye bildirme becerisinde sınırlılık yaşayabilmekteledir (İlden-Koçkar, 2002). Söz konusu sınırlılık yapılan cinsel istismar yaygınlığı çalışmalarında da kendine göstermektedir. Finkelhor, (1984) yaptığı araştırmada cinsel istismara uğrayan çocukların %37'sinin 0-6 yaş arasındaki çocuklardan oluştuğunu bildirmiştir.

Yüksel ve Koçtürk (2020) yaptıkları çalışmada Çocuk İstismarı ve Çocuk İzleme Merkezi'ne gelen dosyaları inceleyerek okul önce dönem cinsel istismar oranını %5.98 olarak belirlemişlerdir. Cinsel istismar vakalarının ancak %10'unun tespit edilebildiği (Edgardh ve Ormstad, 2000) yaklaşık %30'unun ise resmi makamlara bildirilmediği (Finkelhor, 2009) ve ülkemizde gerçek cinsel istismar oranlarının daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir (Koten, Tuğlu, ve Abay, 1996). Dolayısıyla okul öncesi dönemde bulunan çocuklar için cinsel istismar riskinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Okul öncesi dönemde bulunan çocukların halihazırda yüksek risk altında olması yetersizlikten etkilenmeleri durumunda çok daha ciddi bir boyuta ulaşması son derece mümkün görünmektedir.

Çocukluk döneminde cinsel istismara maruz kalma risk faktörlerinden yaygın olanı yetersizlikten etkilenme durumudur. Davies ve Jones (2013), zihinsel yetersizlik, psikolojik bozukluk, öğrenme yetersizliği ve fiziksel yetersizlik gibi dezavantajlı durumların cinsel istismar açısından riski artırdığını belirlemiştir. Aktepe (2009) da en riskli grubun zihinsel yetersizliği olan çocuklar olduğunu ifade etmiştir. Yetersizlikten etkilenmiş çocukların (YE) uzun süreli bakıma

gereksinim duyması (Barron vd.,2019), ayrıştırılmış özel eğitim ortamlarda bulunması (Llewellyn vd., 2016), iletişim becerilerinde sınırlılık (Taylor vd., 2014), yeterli cinsel bilgiye sahip olmaması, uygun ve uygun olmayan dokunuşları ayırt edememesi, çocuğun cinsel istismarı bildirmesi durumunda çocuğa inanılmaması (Barron vd., 2019) bu riskin sebepleridir. YE çocukların cinsel istismardan riskini artıran bu sebepler aynı zamanda YE çocukların, tipik gelişim gösteren (TGG) akranlarına göre cinsel istismar açısından daha yüksek bir risk altında olmasına neden olmaktadır (Akbaş vd., 2009; Balogh vd., 2001; Jones vd., 2012). Yaygın görülen yetersizlikten etkilenme durumlarından zihin yetersizlik çocukları cinsel istismar açısından korunmasız kalmaktadır (Phasya ve Nyokangi, 2012). Ayrıca bağımlılık, ait olma ihtiyacı, saflık, bilgi eksikliği ve cinsel konularda bilgi eksikliği gibi özellikler de zihinsel yetersizliği olan çocukları cinsel istismar açısından daha riskli bir konuma itmekte (Wissink vd., 2012) ve sık cinsel istismara maruz kalmalarına yol açmaktadır (Reiter vd., 2007) Diğer bir yetersizlik durumu olan görme yetersizliği ise zihinsel yetersizlik ile benzer olarak cinsel istismara maruz kalmada risk oluşturan bir yetersizliktir ((Brunes ve Heir, 2018, Kvam, 2005).

Görme yetersizliği sosyal izolasyon ve bağımlı yaşama neden olması (Lane vd., 2018) ve bu durumun istismarcının YE kişi üzerinde daha kolay şekilde kontrol sağlaması (Plummer ve Findly, 2012) görme yetersizliğinden etkilenmiş bireyleri hedef haline getirmektedir. Dolayısıyla görme yetersizliği cinsel istismar riskini artırmaktadır (Krupa ve Esmail, 2010). Görme yetersizliği olan çocuklar, çocukluk döneminde gören akranlarına göre cinsel temas, özel bölgelere dokunma ve tecavüz gibi daha yüksek oranda cinsel istismara maruz kalabilmektedir (Kvam, 2005).

Hem TGG hem YE çocuklar açısından tehlike oluşturan cinsel istismar, ruhsal ve fiziksel sağlığına olumsuz etkileri (Modelli vd., 2012) göz önüne alındığında çocukların cinsel istismardan korunma becerilerinin desteklenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çocuklara yönelik cinsel istismardan korunma becerilerini içeren müdahale programlarının oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde bu çocukların ebeveynleri, birincil bakım verenleri olması nedeniyle önemli bilgi sağlayıcılardır (Hazzard vd., 1991). Çünkü ebeveynler, çocukların cinsellik gibi hassas konuları konuşmak için güvendiği insanların başında gelmektedir (Jensen vd., 2005). Diğer yandan cinsel istismardan korunma becerilerini desteklemek için oluşturulan müdahale programlarının uygulanmasında ebeveyn katılımı oldukça önemlidir. Çocukların cinsel istismardan korunması için ebeveynlere çeşitli görevler düşmektedir (Sanders vd., 2003). Ebeveynlerin çocuk cinsel istismarı hakkında bilgi sahibi olması bu görevlerden biridir (Mathoma vd., 2006). Ebeveynlerin sahip olduğu bilgileri çocuğuna uygun bir iletişimle sunması, çocukların cinsel istismardan korunma bilgilerini ve becerilerini güçlendirebilmektedir (Wurtele vd.,2008; Xie vd., 2016). Ayrıca cinsel istismardan koruma programlarının daha etkili olabilmesi için ebeveynlerin programlara katılım göstermesi ve

çocuklarıyla cinsel istismar hakkında konuşması gerekmektedir (Babatsikos ve Miles, 2015; Rudolph ve Zimmer-Gembeck, 2018b).

Okul öncesi ve okul dönemindeki çocukların ebeveynleri ile yapılan araştırmalarda TGG çocuk annelerinin çocuğu ile cinsel istismar hakkında konuştuğu, bazı ebeveynlerin çocuğunu istismarcının tanıdığı bir kişi olabileceğine söylediği, çocuklarına “hayır” deme, ortamdan uzaklaşma ve bildirme becerilerini kazandırdığı ve bu becerilerin cinsel istismardan korunma programlarında yer alması gerektiği konusunda hemfikir olduğu (Wurtele vd., 1992) çocuklarının temel eğitici olmak istedikleri (Elrod ve Robin, 1993), bir cinsel istismar girişiminde çocuklarının kendisini koruyabileceğini ifade ettikleri (Rudolph ve Zimmer-Gembeck, 2018a) belirlenmiştir. TGG çocukların ebeveynlerinin cinsel istismar konusunda bazı becerilere sahip olduğunu bildirdiklerine işaret eden bulgular olmasına karşın, cinsel istismara maruz kalma riski TGG çocuklara oranla daha yüksek olan YE çocukların annelerinin cinsel istismardan korunma hakkında görüşleri bilinmemektedir. Bu görüşlerin elde edilmesi, YE çocuğa sahip olan ve TGG çocuğa sahip olan annelerin cinsel istismara ilişkin farklılaşan veya benzeyen yönlerinin ortaya çıkarılmasına katkı sağlayabilir. Bu sayede cinsel istismar hakkında ebeveyn görüşleri doğrultusunda ebeveyn gereksinimleri ve müdahale programlarının şekillendirilmesinde ebeveyn katılımının boyutları hakkında ipuçları sağlayabilir. Buradan hareketle bu araştırmada YE ve TGG çocuğa sahip olan iki grup annenin çocuklarının cinsel istismardan korunma becerilerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemine, katılımcılara, kullanılan araçlara ve araştırma sürecine yer verilmiştir. Çalışmanın güvenilirliği ve veri analizi hakkında bilgiler de bu başlık altında sunulmuştur. Bu araştırmanın etik kurul onayı ilgili yıllarda etik kurul onayı zorunluluğu olmaması sebebi ile bulunmamaktadır.

Araştırma Deseni

Bu çalışmanın amacı “Anneler YE ve TGG çocukların cinsel istismardan korunma becerileri hakkında ne düşünüyor?” sorusuna cevap aramaktır. Araştırmanın deseni, nitel araştırma modellerinden çoklu durum modeli olmuştur. Bu desen, birden fazla durumun (YE ve TGG çocuğa sahip olan anneler) başka bir durum içerisinde (cinsel istismardan korunma) derinlemesine incelenmesine olanak vermesi (Yin, 2009) nedeniyle seçilmiştir. Bu araştırmada çalışma grubu çocuklarının YE ve TGG olması açısından farklılık gösteren iki gruba ayrılmıştır ve bu iki grup

çalışmadaki farklı durumları oluşturmuştur. Böylece, farklı durumlar aracılığıyla analiz konusu olan annelerin cinsel istismar hakkındaki görüşlerinin incelenmesi amaçlamıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu 4-6 yaş arasında YE ve TGG çocuğa sahip anneler oluşturmaktadır. Toplam katılımcı sayısı 33'tür. Katılımcıların demografik bilgileri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 1

Katılımcı Demografik Bilgileri

	Okur Yazar Değil	Kız Çocuğa Sahip Olan			Erkek Çocuğa Sahip Olan			
		İlköğretim Mezunu	Ortaöğretim	Yüksek Öğretim	Okur- Yazar Değil	İlköğretim Mezunu	Ortaöğretim	Yüksek Öğretim
YE Çocuğa Sahip Olan	1	8	2	-	-	9	3	-
TGG Çocuğa Sahip Olan		2	3	-		2	1	2
Katılımcı Yaş Ortalaması					34			
Toplam Katılımcı					33			

Çalışma grubuna dâhil edilme ölçütleri;

- Katılımcı annelerin okul öncesi dönemde bulunan YE çocuğa sahip olması,
- Katılımcı annelerin okul öncesi dönemde bulunan TGG çocuğa sahip olması,
- Çocukların görme ve zihinsel yetersizlik dışında ek bir yetersizliğin bulunmaması, TGG çocuklar için doğumdan itibaren herhangi bir bozukluk, yetersizlik veya gelişimsel gecikme şikâyetiyle bir sağlık kuruluş başvurulmamış olması,
- Katılımcıların araştırmaya katılmaya gönüllü olmasıdır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde görüşme soruları yarı yapılandırılmış, net ifadelerden uzak ve soru sıralaması esneklik (Merriam ve Tisdell, 2016). Çalışmaya katılan farklı grupların görüşlerinin birlikte değerlendirilmesi söz konusu olduğu için yarı yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Çünkü bu formlar toplanan verilerin benzerliklerinin ve farklılıklarının karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır (Metin, 2015).

Cinsellikle ilgili konular ülkemizde kaçınılan ve konuşulması tercih edilmeyen konular olarak görülmektedir (Çalışandemir vd., 2010). Bu nedenle katılımcıların kısa cevaplar vermesi veri zenginliğini olumsuz etkilemesi olasılık dahilinde değerlendirilmiştir. Katılımcıların daha fazla veri sunması ve verilen kısa cevapları sondaj sorularla genişletmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir.

Görüşme sorularının oluşturulmasında TGG çocukların ebeveynlerinin cinsel istismar hakkındaki görüşlerini inceleyen araştırmalar (ör: Babatsikos, 2010; Rudolph vd., 2018a) ve cinsel istismardan korunma programlarının çocukların cinsel istismardan korunma becerileri üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmalardan (ör: Wurtele, 2008; Hawkins, 2013) yararlanarak oluşturulmuştur. Buradan hareketle görüşme soruları çocukların cinsel bölgelerini bilmesi, kendini koruma becerileri, güvenli olmayan dokunuşları farketme ve cinsel istismarı bildirme becerileri ile ilgili oluşturulmuştur. Toplam dört açık uçlu soru hazırlanmıştır. Oluşturulan sorular YE çocukların cinsel eğitimi konusunda biri özel eğitimci olmak üzere iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Sonrasında YE ve TGG çocuğa sahip olan iki katılımcı ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmadan elde edilen deneyimler ışığında soruların terminolojilerden arındırılarak günlük dille sorulmasının daha uygun olacağına karar verilmiştir.

Veri Toplama Süreci

İlk olarak araştırmacı tarafından katılımcılarla ön görüşme yapılarak çalışmanın amacı ve içeriği hakkında bilgi sağlanmıştır. Çalışmaya katılım için gönüllü olan anneler görüşme için hazırlanmış odaya davet edilmiştir. Burada çalışmaya katılım onayı ile ilgili form tanıtılmış ve bu çekilme hakkı, görüşmenin ses kayıt cihazı ile kaydedilmesi ve verilerin gizli kalması ile ilgili bilgilendirme sağlanarak çalışma katılım formu tüm katılımcılara imzalatılmıştır. Bu aşamadan sonra görüşmelere başlanmıştır. Görüşmelerin tamamı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde sorumlu yazar tarafından gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Görüşmeye devam etmek istemeyen bir katılımcı çalışmadan çekilmiş ve bu katılımcının verileri çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yapılan görüşmelerin süresi 17 ile 42 dakika arasında değişkenlik göstermiştir. Görüşmelerin başlangıcında katılımcıların utangaç ve çekingen oldukları, sorulara kısa yanıtlar verdikleri gözlenmiştir. İlerleyen dakikalarda araştırmanın amacına ve içeriğine aşina olan katılımcıların daha rahat bir şekilde kendilerini ifade ettikleri görülmüştür. Bunun üzerine görüşmenin başlangıcında sorulan sorulara tekrar dönülerek katılımcıların cevaplarını genişletmesi sağlanmıştır.

Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda veri analizi; verileri bir başlık altında toplayarak, azaltarak ve katılımcıların söylediklerini yorumlayarak anlamlı bir hale getirmektedir (Merriam ve Tisdell, 2016). Analizin temel amacı elde edilen ham verilerin düzenlenerek ve yorumlanarak okuyucuya iletilmesidir. Analizde dört aşama bulunmaktadır; verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Ses kaydına alınan görüşmeler araştırmacı tarafından yazıya dökülmüştür. Yazıya dökülen veriler araştırmacı tarafından okunarak araştırma soruları ve amacı doğrultusunda kodlar oluşturulmuştur. Birbiri ile benzer olan kodlar kategorize edilmiştir. Kategorilerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya getirilmesi sonucu temalar ortaya çıkmıştır. Veri analizi herhangi bir analiz programı kullanmadan yapılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda güvenirliliği sağlamak için birkaç farklı strateji bulunmaktadır. Öncelikle ses kaydının yazıya dökülmesinden sonra verilerin bağımsız bir araştırmacı tarafından kontrol edilmesi önerilmektedir (Kvale, 1996). Bu öneri doğrultusunda ses kaydı ve dökümler bağımsız bir araştırmacı ile paylaşılmış ve yapılan inceleme sonucu tespit edilen hatalar düzeltilmiştir. Ham verilerin kodlanması ve kategorizasyonu yapıldıktan sonra veriler başka bir araştırmacı tarafından da kodlanmıştır. Miles ve Huberman (1994) tarafından ortaya konan formülle (Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100) yapılan hesaplamayla sonucu araştırmacılar arası uzlaşma yüzdesi %87 olarak belirlenmiştir. %70 ve üzeri geçerli bir değer olarak kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994).

Araştırma Etiği

Araştırma verileri yüksek lisans tezi için toplanmıştır. Araştırmalar için etik kurul izninin 2020 yılında zorunlu kılınması nedeniyle araştırmanın etik onayı bulunmamaktadır. Araştırma katılımcılarına onam formu doldurtularak; araştırmaya gönüllü olarak katıldıkları, verilerin sadece araştırma için kullanılacağı, isimlerinin gizli tutulacağı ve araştırma sürecinin tamamlanmasında sonra ses kayıtlarının imha edileceği hakkında bilgilendirildikleri kayıt altına alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara yer verilecektir. Bulgular, YE ve TGG çocuğa sahip olan iki grubun görüşlerini yansıtır şekilde sunulmuştur. Böylece okuyucunun iki grup arasındaki benzerlik ve farklılıkların daha belirgin şekilde görmesi hedeflenmiştir. Ayrıca kodlama sonucu elde edilen verilerin bazı kategorilerinde kız ve erkek çocuğa

sahip olan katılımcıların görüşleri arasında önemli farklılıklar olması nedeniyle tablolarda kız ve erkek çocuğa sahip anneler olarak sunulması uygun görülmüştür. Tablolarda kategorilere ilişkin frekanslar ve sonrasında ise her kategoriye ait bir katılımcı görüşüne yer verilmiştir.

Çocuğun Genital Bölgelerini Bilmesine İlişkin Bulgular

Birinci görüşme sorusuna verilen cevapların analizi sonucunda üç farklı kategori oluşturulmuştur. Oluşturulan kategoriler ve frekanslar Tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2

Çocuğun Genital Bölgelerini Bilmesine İlişkin Görüşler

		Çocuğum genital bölgelerini biliyor.		Çocuğum genital bölgelerini bilmiyor.		Çocuğum genital bölgelerini kısmen biliyor.	
		Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
YE çocuğa sahip anneler	<i>f</i>	-	13	7	-	2	1
TGG çocuğa sahip anneler	<i>f</i>	-	4	5	-	1	-

Tablo 2’de görüldüğü gibi katılımcıların yarısından fazlası çocuğunun özel bölgelerini doğru terminoloji ile bildiğini ifade etmiştir. Bu yönde görüş bildiren katılımcılar çocuklarının cinsel bölgelerini; popo, pipi ve özel bölge olarak bildiğini söylemiştir. Ayşe “*Poposunu biliyor. Genelde biz ona pipi diye öğrettik pipi diye biliyor yani. Daha küçük olduğu için daha ayrıntıya girmedik şimdilik. Tabi büyüdüğünde babası karşısına alıp her şeyi anlatacak. Anlayacağı çağa geldiğinde.*” ifadesiyle çocuğunun bu konuda doğru bilgiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Diğer yandan yanlış terminoloji ile bilme ve kısmen bilme yönünde görüş bildiren katılımcı sayısı da oldukça fazla görünmektedir. Bu katılımcılar çocuklarının cinsel organlarını/bölgelerini takma isimlerle (findık, kuş gibi) bildiklerini dile getirmiştir. Örneğin Fatma’nın ifadesi “*Valla gayet iyi durumda her şeyin zamanla gelişeceğini, büyüyeceğini, organlarının farklı şekil alacağını yani hepsini çok şükür kavramış durumda. Biz boncuk diye öğrettik boncuk diyoruz.*” şeklinde olmuştur.

Az sayıda katılımcı ise çocuklarının erkek ve kadın cinsel organlarının isimlerini birbiri ile karıştırdıklarını ya da bazılarının isimlerini bilmediğini ifade etmiştir. Hayriye görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir; “*Biliyor hani organlarını, kendi organlarını biliyor. Bazen kadında ve erkekteki organları karıştırabiliyor.*”

Bu konu kız ve erkek çocuğa sahip olan katılımcıların görüşleri arasındaki fark göze çarpmaktadır. Erkek çocuğa sahip olan katılımcıların neredeyse tamamı çocuğunun cinsel organlarını doğru terminoloji ile bildiğini düşünmektedir. Kız çocuğuna sahip olan katılımcıların hiçbirinin bu düşünceye sahip olmadığı dikkat çekici bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer dikkat

çeken bulgu ise YE çocuğa sahip olan katılımcıların özel bölgelerin kısmen bilinmesi yönünde daha yüksek oranda görüş bildirmesidir.

Güvenli Olmayan Dokunuşlara Karşı Korunma Becerilerine İlişkin Bulgular

Çocuğun güvenli olmayan dokunmaya karşı (istismarcının çocuğun cinsel bölgelerine istismar amaçlı dokunması) karşı sergileyebileceği korunma becerilerine ilişkin bulgular Tablo 3’de sunulmuştur. Elde edilen bulgulardan dört kategori oluşturulmuştur.

Tablo 3

Güvenli Olmayan Dokunuşlara Karşı Korunma Becerilerine İlişkin Görüşler

			Güvenli olmayan dokunuşlara karşı korunma becerisi sergiler.		Bağlama göre sergileyeceği beceriler		Bu konuda net bir görüşüm yok.	Korunma becerisi sergilemez.	
			Kız	Erkek	Kız	Erkek		Kız	Erkek
YE çocuğa sahip anneler	f	6	9	2	2	-	2	1	1
TGG çocuğa sahip anneler	f	5	4	-	-	1	-	-	-

Katılımcıların çoğunluğu, çocuklarının güvenli olmayan dokunuşlara karşı “hayır” deme, ortamdaki uzaklaşma ve güvendiği kişiye bildirme gibi korunma becerilerini sergileyebileceğini söylemiştir. Fakat oransal olarak bakıldığında YE çocuğa sahip olan katılımcıların ancak yarısının bu yönde görüş bildirdiği görülmektedir. Kadriye kodlu katılımcı *“Bilmiyorum hani öyle bir şey olsa... Bağırır, çığlık atar, izin vermez, ayıp der, anne diye bağırır zaten hani biz de ona o yönelik hep uyarılarda bulunuyorum. Biri sana dokunmaya çalışırsa elini tutarsa, gidelim derse sürekli çığlık at diye hani ikazlarda bulunduğum için sürekli çığlık atar.”* Şeklinde görüş bildirmiştir.

Çocuğunun başkala göre yani istismarcı kişinin tanıdık olup olmasına ve ya istismarın yoğunluğuna göre hareket edeceğini söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Bu yönde görüş bildiren katılımcıların tamamı YE çocuğa sahiptir. Örneğin Buket *“Hiç kimseye kendine, saçına dokundurtmaz yani. O şekilde biraz yabancıdır benim kızım. Nasıl diyeyim Eee. çok kapalı bir çocuk. Dedesi babaannesine bile şöyle bir elini falan hiç tutturmaz yani. Kızım gel seni seveyim, öpeyim dediği zaman vurmaya başlar, iter. Bir de öğretmenlerine çok sevdiği insanları kendine dokundurur.”* ifadesiyle bu yönde görüş bildirmiştir.

Bu konuda net bir görüşüm yok kategorisine dahil olan katılımcılardan biri olan Filiz’in ifadesi *“Büyük ihtimal korkar diye düşünüyorum. Bana söyler diye düşünüyorum ama bilemiyorum tabi bu çocuk yani. Acaba hani korkar da mı söylemez. Çünkü ben kızımı sürekli tembih ettiğim için kızacağımı düşünüp söyleyemeyebilir de.”* şeklindedir.

Çocuğunun cinsel istismar amaçlı güvenli olmayan dokunuşlar karşısında korunma becerisi sergilemeyeceğini bildiren katılımcıların tamamı YE çocuğa sahip olan katılımcılardan oluşmaktadır.

Zihinsel YE çocuğa sahip olan Sevda “*Ya işte hiçbir tepki vermez. Utanır sadece. Çeker kendini ama öyle bağırp çağırmaz. Öyle hani bazı kızlar olur ya bağırp çağırır. Benim kız öyle değil. Hanım hanımcık yani böyle.*” cümleleriyle görüşünü ifade etmiştir.

Çocuğun Güvenli Olmayan Dokunuşları Ayırt Etmesine İlişkin Bulgular

Katılımcılara çocuğun güvenli olmayan dokunuşları ayırt etmesine ilişkin görüşleri sorulmuş ve elde edilen bulgulardan üç farklı kategori oluşturulmuştur. Oluşan kategoriler ve frekanslar Tablo 4’te görülmektedir.

Tablo 4

Çocuğun Güvenli Olmayan Dokunuşları Ayırt Etmesine İlişkin Görüşler

				Çocuğum güvenli dokunmayı ayırt edemez.		Çocuğum güvenli dokunmayı ayırt edebilir.		Çocuğumun bu beceriye sahip olup olmadığı konusunda kararsızım.	
				Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
YE	çocuğa	sahip	f	8	10	1	3	-	1
anneler									
TGG	çocuğa	sahip	f	2	2	2	-	2	2
anneler									

Elde edilen bulgular katılımcıların yarıdan fazlası çocuğunun güvenli olmayan dokunuşları ayırt edemeyeceğini söylemektedir. Bu yönde görüş bildiren katılımcılar çocuklarının; tanımadığı kişiler tarafından gerçekleştirilen tüm dokunuşları uygun olmayan dokunuş olarak, tanıdığı kişiler tarafından gerçekleştirilen tüm dokunuşları uygun dokunuş olarak, tüm dokunuşları uygun olmayan dokunuş olarak algılayacağını ifade etmiştir. Örneğin katılımcılardan Neşe’nin ifadesi şu şekildedir; “İşte yabancı biri olursa zaten izin vermez. Ama Allah korusun tanıdığı biri bu tür şey yapmış olsa zannetmiyorum ayırt edemez gibime geliyor. Hani onun güvendiği birisi olursa ayırt edemez gibime geliyor.”

Bunun yanında bazı katılımcılar çocuğun yaşının güvenli dokunuşların ayırt edilmesi için yeterli bir yaş olmadığını bazıları ise bariz bir cinsel istismar girişimi olmadığı sürece çocuğunun bu beceriyi sergileyemeyeceğini yani uygun ve uygun olmayan dokunuşları ayırt edemeyeceğini söylemiştir. Zahide “Edemez herhalde hocam öyle olduğu zaman. Hani ben severek ee yaptığının farkında ama karşıdakini de o şekilde düşünür yani. O da mı beni seviyor ki diye. Eder Raşit ama tam kestiremiyorum hocam.” ifadeleriyle görüşünü belirtmiştir.

Çocuğunun güvenli olmayan dokunuşları ayırt edebileceğini ifade eden katılımcıların sayısı oldukça azdır. Betül; “Birisi art niyetli kötü niyetli dokunuyorsa onu fark eder mi? Fark eder. O an tepkisini verir.” ifadesiyle çocuğunun güvenli olmayan dokunuşları ayırt edebileceğini söylemiştir. YE ve TGG çocuğa sahip olan katılımcıların görüşleri karşılaştırıldığında YE çocukların bu beceride yaşadığı sınırlılığın çok daha sık ifade edildiği görülmektedir.

Çocuğun Cinsel İstismar Olayını Güvendiği Bir Kişiy e Bildirme Becerisine Ait Bulgular

Son olarak katılımcıların çocuğunun yaşayacağı cinsel istismar olayını güvendiği bir kişiy e bildirmesine ilişkin görüşlerinden üç kategori oluşturulmuştur. Tablo 5’te kategorilere ve frekanslara yer verilmiştir.

Tablo 5

Çocuğun Cinsel İstismar Olayını Güvendiği Bir Kişiy e Bildirme Becerisine Ait Görüşler

		Çocuğum “bildirme” becerisini sergiler.		Çocuğum “bildirme” becerisini sergilemez.		Bu konuda net bir fikrim yok.	
		Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
YE çocuğ a sahip anneler	<i>f</i>	7	6	1	7	1	1
TGG çocuğ a sahip anneler	<i>f</i>	5	2	1	1	-	1

Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların çoğ u çocuğunun olası bir cinsel istismar vakasını güvendiği bir kişiy e paylaşacağını ifade etmiştir. Bilge bu beceriy e ilgili şöyle söylemiştir; “*Anlatır. Hı hı anlatır. Yok yani anlatması sadece şöyle hocam; geldi anne ayıp der mesela. Ayıp diyor. Ört diyor. Anlatır. Gelip söyler öyle şeyleri de hocam.*”

Çocuğunun bu beceriy e sahip olmadığını bildiren katılımcıların sayısının da azımsanmayacak kadar fazla olduğ u görülmektedir. Bu yönde görüş bildiren katılımcılar; dil becerilerinin sınırlılığ ı, karakter özellikleri, utangaçlık, çekingenlik gibi nedenlerden dolayı çocuklarının olası bir cinsel istismar yaşantısının çocukları tarafından kendilerine bildirmeyeceğini düşünmektedir. Çocuklarının cinsel istismar olayını güvendiği bir kişiy e bildirme becerisinde sınırlılık yaşayacağını söyleyen katılımcıların neredeyse tamamını YE çocuğ a sahip olan katılımcılar oluşturmaktadır. Yetersizlikten etkilenmiş olmanın cinsel istismarı bildirme üzerindeki etkisi katılımcılar tarafından da vurgulanmaktadır. Ayşe bu durumu “*Evet. Zekâsından ileri geliyor. Çünkü mesela derse gidiyor dersten sonra oğlum ne yaptınız diye sorduğ umda bile cevaplamıyor. Öğretmen anlatsın diyor. Yani kendi anlatmak hiç istemez. Büyük bir ihtimal öyle olur yani. Onu da anlatmaz.*” cümleleriyle aktarmıştır.

Bazı katılımcılar da bu beceriy e ilgili net bir görüş ortaya koyamamıştır. Örneğ in Güneş kodlu katılımcı “*Anlatır diye düşünüyorum. Çocukları çünkü ben destekliyorum diyebilirim. Anlatıyorlar genelde. O şeyde de nasıl olur şüphy eyle korkar mı onu bilemem.*” ifadesinde bulunmuştur.

TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada YE ve TGG çocuğ a sahip olan annelerin cinsel istismardan korunma becerileri konusundaki görüşleri incelenmiştir. Bu bağlamda katılımcılarla görüşme yapılmıştır. Görüşmede katılımcılara kendi çocuklarının cinsel istismardan korunma becerilerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Elde edilen veriler analiz edilerek TGG ve YEçocuğa sahip olan annelerin görüşleri incelenmiş ve karşılaştırılmıştır.

İstismara uğrayan çocuğun, istismar vakasını bildirmesi durumunda karşısındaki kişi tarafından anlaşılması için doğru şekilde anlaşılabilmesi için genital bölgelerini doğru terminoloji ile bilmesi gerekmektedir (Kenny ve Wurtele, 2008). Katılımcılar çocuğunun genital bölgelerini doğru terminoloji ile bildiğini, yanlış terminoloji ile bildiğini veya kısmen bildiğini ifade etmiştir. Katılımcıların yarısından fazlasına göre çocuk genital bölgelerini doğru terminoloji ile bilmektedir. Fakat katılımcıların önemli bir kısmı da çocuğunun genital bölgelerini yanlış terminoloji ile bildiğini ifade etmektedir. Bu durum alanyazındaki diğer çalışmalar tarafından desteklenmektedir. Wurtele ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada, okul öncesi dönemde bulunan çocukların çoğunun, diğer vücut parçalarını doğru isimlerle bilmesine rağmen genital bölgelerini yanlış isimlerle bildiğini ortaya konmuştur (Wurtele vd., 1992). Çalışmanın amacı dışında dikkat çeken bir nokta ise kız çocuğa sahip olan katılımcıların neredeyse tamamının çocuğunun cinsel bölgelerini ve organlarını yanlış terminoloji ile bildiğini ifade etmesidir. Bu bulguya paralel olarak okul öncesi dönemde kadın cinsel organının doğru terminoloji ile bilinme oranının çok düşük seviyelerde olduğu diğer çalışmalar tarafından da belirlenmiştir (Kenny vd., 2008; Kenny ve Wurtele, 2008; Wurtele vd., 1992).

Yapılan görüşmelerde YE çocuğa sahip anneler, TGG çocukların annelerine göre daha fazla oranda çocuklarının genital bölgelerini karıştırdığını veya bazılarının isimlerini bilmediğini ifade etmiştir. Diğer araştırmalar da YE çocukların cinsel organlarını bilmek ve bu organların fonksiyonlarını tanımlamak için yeterli kelime dağarcığına sahip olmadığını ortaya koymaktadır (Hinsburger, 1995; Mandan- Sürücü ve Akçin, 2009; Simons ve Dedroog, 2009; Wissink vd., 2015).

Fiziksel temas içeren cinsel istismar iki farklı şekilde gerçekleşebilmektedir. Birincisinde istismarcı kişi çocuğun bedenine dokunarak, ikincisinde ise çocuğu kendi bedenine dokundurarak istismar etmektedir. Bu araştırmada istismarcının çocuğa güvenli olmayan şekilde dokunması üzerine görüşme yapılmıştır. Katılımcıların çoğu çocuğunun hayır deme, fiziksel olarak karşı koyma ve güvendiği kişiye bildirme becerilerinden en az birini sergileyeceklerini ifade etmiştir. Fakat TGG çocuğa sahip olan katılımcıların neredeyse tamamı çocuğunun kendisini koruyabileceğini ifade ederken YE çocuğa sahip olan katılımcılarda bu görüş daha seyrek ifade edilmiştir. YE çocuğu olan katılımcıların çocuğunun cinsel istismardan korunma konusunda sınırlılık yaşayabileceğini söylemesi diğer çalışmalarla desteklenmektedir. Bu çalışmalarda da YE çocukların cinsel istismardan korunma becerilerini sergilemekte yetersiz olduğu belirlenmiştir (Akbaş vd., 2009; Bowers Andrews ve Veronen, 1993; Muccigrosso, 1991; Shindell, 1975). Buna ek olarak çocuğun istismarcıyı tanıyorsa cinsel istismardan korunma becerisini sergileyebileceğini veya istismarın yoğunluğuna göre vereceği tepkilerin değişeceğini ifade eden annelerin tamamının YE çocuğa sahip olması çarpıcı bir

bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar bu ifadeyle YE çocukların korunmasızlığına ilişkin bir bakış açısı sunmaktadır. Çünkü YE çocuklar muhakeme ve değerlendirme becerilerinde sınırlılık yaşamaktadır (Skarbek vd., 2009). Hal böyle iken istismarcı kişinin tanındık olması çocuğun manipüle edilmesini kolaylaştırabilir veya çocuğun cinsel istismara uğradığını farketmesine engel olabilir. Nitekim yapılan araştırmalarda da YE çocukların cinsel istismara uğradıklarının farkına varamadıkları tespit edilmiştir (Akbaş vd., 2009; Martinello, 2014). Dolayısıyla istismarcı kişiye ve istismar yoğunluğuna göre korunma becerisi sergileme sürecinde yer alan doğru kararı alma, YE çocukların cinsel istismara karşı daha korunmasız olmalarına neden olabilmektedir.

Cinsel istismardan korunmak için önemli becerilerden bir tanesi de güvenli olmayan dokunuşları ayırt etmektir. Çalışmamızda katılımcıların yarıdan fazlası çocuğunun güvenli olmayan dokunuşları ayırt edemeyeceğini, tüm dokunuşları herhangi bir değerlendirme sürecine tabi tutmadan tamamıyla iyi ya da tamamıyla kötü bir dokunuş olarak algılayacağını ifade etmiştir. Bu durum okul öncesi dönem çocuklarının zihinsel gelişim süreçleriyle açıklanabilir. Piaget (1963) göre, 2-7 yaş arasındaki çocuklar olayları tek boyutu dikkate alarak değerlendirmekte ve olayın diğer boyutlarını göz ardı etmektedir. Örneğin, üzerine sıcak su dökülen bir çocuk, üzerindeki kıyafetleri hızlı bir şekilde çıkararak ona yardım etmeye çalışan bir yetişkini kötü niyetli olarak değerlendirerek kendini korumaya çalışabilir. Bu nedenle güvenli olmayan dokunuşları ayırt etmek okul öncesi dönemde kazanılması zor bir beceri olarak değerlendirilebilir. Yapılan farklı çalışmalarda da okul öncesi dönem çocuklarının bu beceriyi sergilemekte başarısız olduğu belirlenmiştir (Ersoy ve Özkan, 2017; Wurtele ve Owens, 1997). YE çocuğa sahip olan katılımcıların TGG çocuğa sahip olanlara göre çok daha yüksek oranda çocuğunun uygun ve uygun olmayan dokunuşları ayırt edemeyeceğini ifade etmiştir. Katılımcı gruplar arasındaki bu farklılık yapılan araştırmalar tarafından desteklenmektedir. Bu araştırmalar YE çocukların eksik cinsel bilgiye sahip olduğunu (Healy vd., 2009; Isler vd., 2009), bu durumun güvenli ve güvenli olmayan dokunuşları ayırt etmelerini engellediğini ortaya koymaktadır (Kim, 2010; McGuire ve Bayley, 2011;). Çocuğunun güvenli ve güvenli olmayan dokunuşları ayırt edemeyeceğini ifade edenlerin büyük oranda YE çocuğa sahip katılımcıların olması bu bilgiyi doğrular niteliktedir.

Cinsel istismarı güvenilir bir kişiye bildirme becerisi (disclosure), özellikle tekrarlayan cinsel istismarın önlenmesinde ve istismar sonrası etkileri azaltmak için gereken desteğin sunulmasında önkoşul olarak görülmektedir (Alaggia vd., 2017). Katılımcıların çoğunluğu çocuğunun bildirme becerisine sahip olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmı ise çocuğunun bu beceriye sahip olmadığını söylemiştir. Cinsel istismarı bildirme becerisi, okul öncesi dönemde bulunan çocuklar için öğretilmesi en zor beceri olarak nitelendirilmektedir (London vd., 2005; Ratto ve Bogat, 1990). Çünkü bu beceri mahremiyet, cinsel istismarı fark etme, cinsel istismarı

tanımlayacak uygun kelimeleri bilme ve uygun ifade edici dil becerilerine sahip olma gibi farklı ön koşul becerileri gerektirmektedir. Nitekim çocuklar, cinsel istismar teşebbüsüne karşı korunmak için bir takım becerileri sergileyebileceklerini fakat güvendikleri bir kişiye bildirmeyeceklerini ifade etmişlerdir (Ersoy ve Özkan, 2017). Bu nedenle çocuklara cinsel istismarı bildirme becerisini öğretmenin yanında bu beceriyi sergileyebilmesi için olumlu bir aile atmosferi oluşturmak ve güvene dayalı ilişkileri inşa etmek önem kazanmaktadır.

Çocuğunun cinsel istismarı bildirme becerisine sahip olmadığını bildiren katılımcı sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Burada dikkat çeken nokta çocuğunun bildirme becerisine sahip olmadığını söyleyen katılımcıların neredeyse tamamının YE çocuğa sahip olmasıdır. Herkowitz ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmalarda da YE çocukların bildirme becerisini sergilemekte TGG akranlarına göre daha fazla sınırlılık yaşadığı belirlenmiştir (Hershkowitz vd., 2007a; Hershkowitz vd., 2007b). Cinsel istismarın farkına varma, istismar olayını hafızada tutma, güvenilir kişiyi tanımlama ve uygun şekilde ifade etme gibi son derece karmaşık ve zincirleme becerilere sahip olmak yaşanan sınırlılığın nedenleri olarak değerlendirilebilir. Ayrıca utangaçlık ve çekingenlik gibi katılımcılar tarafından dile getirilen durumlar cinsel istismarın ortaya çıkmasının önündeki engellerden birkaçıdır (Easton vd., 2014; McElvaney vd., 2014). Çocukların desteklenmesi ve güvene dayalı bir iletişim yaratılması çocukların cinsel istismar olayını güvendiği bir kişiye bildirmesi için bir gereklilik olarak görülmektedir (Morrison vd., 2018).

Bu araştırmada çocukların cinsel istismardan korunma becerileri hakkında katılımcı görüşleri incelenmiştir. Çocukların söz konu becerileri ile ilgili performanslarını daha doğru değerlendirmek için teknoloji tabanlı değerlendirme araçlarının geliştirilmesi, artırılmış gerçeklik gibi ileri teknolojilerin sürece dahil edilmesinin yeni gelişmelere zemin hazırlayacağı düşünülmektedir. Elde edilen bulgulardan yola çıkarak okul öncesi dönem çocuklarının cinsel istismardan korunma konusunda desteğe ihtiyaç duydukları görülmektedir. YE çocukların bazı becerilerde TGG akranlarına göre sınırlılık yaşaması daha yoğun bir desteğe ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Elde edilen tüm veriler ışığında okul öncesi dönem çocukları için cinsel istismardan korunma programlarının oluşturulması bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak okul öncesi dönemde bulunan çocukların eğitiminde son derece önemli bir yer tutan ebeveynlere gereken desteğin sağlanması önem arz etmektedir. İleri araştırmalar için; baba, öğretmen ve kardeş gibi çocuğun hayatında önemli yer tutan katılımcılarla ve farklı yöntemlerle cinsel istismar konusunda çalışmaların yapılması önerilmektedir. Cinsel istismar mağduru olan çocuklara ulaşmanın oldukça zor olduğu bilinmektedir. Araştırmaların daha nitelikli olması için verileri elinde bulunduran kurumlarının daha erişilebilir ve iş birliğine açık olması gerekmektedir.

Bu çalışma bir takım sınırlılıklar taşımaktadır. İlk olarak bir çocuğun bir beceriye sahip olup olmadığını belirlemek için en doğru yol çocuğa söz konusu beceriyi sergilemesi için fırsat verip değerlendirmektir. Yani doğal ortamda gözlemlemektir. Bir diğer sınırlılık ise katılımcıların tüm yetersizlik gruplarını temsil etmemesidir. Bu çalışmada bulgular YE ve TGG çocuğa sahip olan katılımcılardan elde edilmiştir. Hem yetersizlik türlerinin tamamının temsil edilmemesi hem de nitel araştırmaların özelliği nedeniyle bulgular genellenebilirlikten uzaktır.

KAYNAKÇA

- Alikasifoglu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Albayrak-Kaymak, D., Uysal, O., & Iltter, O. (2006). Sexual abuse among female high school students in Istanbul, Turkey. *Child Abuse & Neglect: The International Journal*, 30(3), 247–255. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.10.012>
- American Psychology Association. (2017). *Sexual Abuse*. <http://www.apa.org/topics/sexual-abuse/>
- Aktepe, E. (2009). Çocukluk çağı cinsel istismarı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(2), 95-119.
- Alaggia, R., Collin-Vézina, D., & Lateef, R. (2019). Facilitators and Barriers to Child Sexual Abuse (CSA) Disclosures: A Research Update (2000–2016). *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(2), 260–283. <https://doi.org/10.1177/1524838017697312>
- Babatsikos, G. (2010). Parents' knowledge, attitudes and practices about preventing child sexual abuse: a literature review. *Child Abuse Rev.*, 19: 107-129. <https://doi.org/10.1002/car.1102>
- Babatsikos, G., & Miles, D. (2015). How parents manage the risk of child sexual abuse: A grounded theory. *Journal of child sexual abuse*, 24(1), 55-76. <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.981352>
- Balogh, R., Bretherton, K., Whibley, S., Berney, T., Graham, S., Richold, P., Worsley, C., & Firth, H. (2001). Sexual abuse in children and adolescents with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research : JIDR*, 45(3), 194–201. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2788.2001.00293.x>
- Barron, I., Allardyce, S., Young, H., & Levit, R. (2019). Exploration of the Relationship between Severe and Complex Disabilities and Child Sexual Abuse: A Call for Relevant Research. *Journal of Child Sexual Abuse*, 28(7), 759-780. <https://doi.org/10.1080/10538712.2019.1645782>
- Barth, J., Bermetz, L., Heim, E., Trelle, S., & Tonia, T. (2013). The current prevalence of child sexual abuse worldwide: a systematic review and meta-analysis. *International journal of public health*, 58(3), 469-483. <https://doi.org/10.1007/s00038-012-0426-1>
- Bowers Andrews, A., & Veronen, L. J. (1993). Sexual assault and people with disabilities. *Journal of Social Work & Human Sexuality*, 8(2), 137-159. https://doi.org/10.1300/J291v08n02_08
- Bowman, R. A., Scotti, J. R., & Morris, T. L. (2010). Sexual abuse prevention: A training program for developmental disabilities service providers. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(2), 119-127. <https://doi.org/10.1080/10538711003614718>
- Boyle, C. L., & Lutzker, J. R. (2005). Teaching young children to discriminate abusive from nonabusive situations using multiple exemplars in a modified discrete trial teaching format. *Journal of Family Violence*, 20(2), 55-69. Doi: <https://doi.org/10.1007/s10896-005-3169-4>
- Browne, A., & Finkelhor, D. (1986). Impact of child sexual abuse: A review of the research. *Psychological bulletin*, 99(1), 66-77. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.99.1.66>
- Brunes, A., & Heir, T. (2018). Sexual assaults in individuals with visual impairment: A cross-sectional study of a Norwegian sample. *BMJ Open*, 8(6), e021602. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-021602>
- Burgess, E. S., & Wurtele, S. K. (1998). Enhancing parent-child communication about sexual abuse: A pilot study. *Child abuse & neglect*, 22(11), 1167-1175. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(98\)00094-5](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(98)00094-5)
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.

- Çalışandemir, F., Bencik, S., & Artan, İ. (2010). Çocukların cinsel eğitimi: geçmişten günümüze bir bakış. *Eğitim ve Bilim*, 33(150), 15-27.
- Davies, E. A., & Jones, A. C. (2013). Risk factors in child sexual abuse. *Journal of forensic and legal medicine*, 20(3), 146-150. <https://doi.org/10.1016/j.jflm.2012.06.005>
- Deering, R., & Mellor, D. (2011). An exploratory qualitative study of the self-reported impact of female-perpetrated childhood sexual abuse. *Journal of child sexual abuse*, 20(1), 58-76. <https://doi.org/10.1080/10538712.2011.539964>
- Easton, S. D., Saltzman, L. Y., & Willis, D. G. (2014). "Would you tell under circumstances like that?": Barriers to disclosure of child sexual abuse for men. *Psychology of Men & Masculinity*, 15(4), 460-469. <https://doi.org/10.1037/a0034223>
- Edgardh, K., & Ormstad, K. (2000). Prevalence and characteristics of sexual abuse in a national sample of Swedish seventeen-year-old boys and girls. *Acta paediatrica*, 89(3), 310-319. <https://doi.org/10.1080/10538710802584635>
- Elrod, J. M., & Rubin, R. H. (1993). Parental involvement in sexual abuse prevention education. *Child Abuse & Neglect*, 17(4), 527-538. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(93\)90027-3](https://doi.org/10.1016/0145-2134(93)90027-3)
- El-Shaieb, M., & Wurtele, S. K. (2009). Parents' plans to discuss sexuality with their young children. *American Journal of Sexuality Education*, 4(2), 103-115. <https://doi.org/10.1080/15546120903001357>
- Ersoy, Ö. A., & Özkan, H. K. (2017). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Cinsel İstismara İlişkin Bilgilerinin İncelenmesi: Nitel Bir Bakış. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 6(1), 123-139. <https://doi.org/10.30703/cije.321446>
- Finkelhor, D. (1984). *Child Sexual Abuse: New Theory And Research*. Free Press
- Finkelhor, D. (2009). The prevention of childhood sexual abuse. *The Future of Children*, 19(2), 169–194. <https://doi.org/10.1353/foc.0.0035>.
- Finkelhor, D., Moore, D., Hamby, S. L., & Straus, M. A. (1997). Sexually abused children in a national survey of parents: methodological issues. *Child Abuse & Neglect*, 21(1), 1-9. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(96\)00127-5](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(96)00127-5)
- Greenspan, S. (2006). Mental retardation in the real world: Why the AAMR definition is not there yet. In H. N. Switsky & S. Greenspan (Eds.), *What is mental retardation? Ideas for an evolving disability in the 21st century* (rev. ed., pp. 165–183). American Association on Mental Retardation.
- Hallahan, D. P., Kauffman, J.M., & Pullen, P.C. (2014). *Exceptional Learners An Introduction to Special Education* 12th Edition. Pearson.
- Hazzard, A., Webb, C., Kleemeier, C., Angert, L., & Pohl, J. (1991). Child sexual abuse prevention: evaluation and one-year follow-up. *Child Abuse & Neglect*, 15(1-2), 123-138. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(91\)90097-W](https://doi.org/10.1016/0145-2134(91)90097-W)
- Healy, E., McGuire, B. E., Evans, D. S., & Carley, S. N. (2009). Sexuality and personal relationships for people with an intellectual disability. Part I: service-user perspectives. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(11), 905-912. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2009.01203.x>
- Hershkowitz, I., Lamb, M. E., & Horowitz, D. (2007). Victimization of children with disabilities. *American Journal of Orthopsychiatry*, 77(4), 629-635. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.77.4.629>
- Hershkowitz, I., Lanes, O., & Lamb, M. E. (2007). Exploring the disclosure of child sexual abuse with alleged victims and their parents. *Child Abuse & Neglect*, 31(2), 111-123. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2006.09.004>
- Hingsburger, D. (1991). *I contact: Sexuality and people with developmental disabilities*. Mountville, PA: VIDA Publishing.
- Isler, A., Tas, F., Beytut, D., & Conk, Z. (2009). Sexuality in adolescents with intellectual disabilities. *Sexuality and disability*, 27(1), 27-34. <https://doi.org/10.1007/s11195-009-9107-2>
- İlden Koçkar, A. (2002). Çocuk Cinsel İstismarını önleme: Stratejileri ve bundan sonraki adımlar. *Türk Psikoloji Bülteni*, 24 (1), 81-83.

- Jensen, T. K., Gulbrandsen, W., Mossige, S., Reichelt, S., & Tjersland, O. A. (2005). Reporting possible sexual abuse: A qualitative study on children's perspectives and the context for disclosure. *Child abuse & neglect*, 29(12), 1395-1413. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2005.07.004>
- Jones, L., Bellis, M. A., Wood, S., Hughes, K., McCoy, E., Eckley, L., Bates, G., Mikton, C., Shakespeare, T., & Officer, A. (2012). Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *The Lancet*, 380(9845), 899-907. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(12\)60692-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(12)60692-8)
- Kelley, S. D., & Moore, J. E. (2000). Abuse and violence in the lives of people with low vision: a national survey. *RE: view*, 31(4), 155-164.
- Kenny, M. C., & Wurtele, S. K. (2008). Preschoolers' knowledge of genital terminology: A comparison of English and Spanish speakers. *American Journal of Sexuality Education*, 3(4), 345-354. <https://doi.org/10.1080/15546120802372008>
- Kenny, M. C., Capri, V., Ryan, E. E., & Runyon, M. K. (2008). Child sexual abuse: from prevention to self-protection. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, 17(1), 36-54. <https://doi.org/10.1002/car.1012>
- Kılıç, Y. (2013). *Cinsel İstismar Mağduru Olan Ve Olmayan 11 Ve 18 Yaş Arasındaki Bir Grup Kız Çocuğun Sosyo-Demografik Özellikler Ve Psikolojik Belirtiler Bakımından Karşılaştırılması [The comparison of socio-demographic characteristics and psychological symptoms in a group girl of with and without sexual abuse victims who are 11 to 18 ages]*. (Tez Numarası: 459983) [Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi]. Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kim, Y. R. (2010). Personal Safety Programs for Children with Intellectual Disabilities. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 45(2), 312-319.
- Koten, Y., Tuğlu, C., & Abay, E. (1996). Üniversite öğrencileri arasında enest bildiri. *Ulusal Psikiyatri Kongresi Özet Kitabı*, 154.
- Krupa, C., & Esmail, S. (2010). Sexual health education for children with visual impairments: Talking about sex is not enough. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 104(6), 327-337. <https://doi.org/10.1177/0145482X1010400603>
- Kvale, S. (1994). *InterViews: An introduction to qualitative research interviewing*. Sage Publications, Inc.
- Kvam, M. H. (2005). Experiences of childhood sexual abuse among visually impaired adults in Norway: Prevalence and characteristics. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 99(1), 5-14. <https://doi.org/10.1177/0145482X0509900102>
- Llewellyn, G., Wayland, S., & Hindmarsh, G. (2016). *Disability and child sexual abuse in institutional contexts*. Sydney, Australia: Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse
- London, K., Bruck, M., Wright, D. B., & Ceci, S. J. (2008). Review of the contemporary literature on how children report sexual abuse to others: Findings, methodological issues, and implications for forensic interviewers. *Memory*, 16(1), 29-47. <https://doi.org/10.1080/09658210701725732>
- Mandan Sürücü, S., & Akçin, N. (2009). *11-17 yaş orta düzeyde zihin engelli kız ergenlerin temel cinsel bilgi ve cinsel istismarı algulamalarının belirlenmesi [The determination of the basic sexual knowledge and the perception of sexual abuse of the adolescent girls ages between 11-17 with moderate mental retarded]* (Tez Numarası: 250806) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Yükseköğretim Ulusal Tez Merkezi.
- Manion, I. G., McIntyre, J., Firestone, P., Ligezinska, M., Ensom, R., & Wells, G. (1996). Secondary traumatization in parents following the disclosure of extrafamilial child sexual abuse: Initial effects. *Child Abuse & Neglect*, 20(11), 1095-1109. [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(96\)00098-1](https://doi.org/10.1016/0145-2134(96)00098-1)
- Martinello, E. (2014). Reviewing strategies for risk reduction of sexual abuse of children with intellectual disabilities: A focus on early intervention. *Sexuality and Disability*, 32(2), 167-174. <https://doi.org/10.1007/s11195-014-9345-9>
- Mathoma, A. M., Maripe-Perera, D. B., Khumalo, L. P., Mbayi, B. L., & Seloilwe, E. S. (2006). Knowledge and perceptions of parents regarding child sexual abuse in Botswana and Swaziland. *Journal of pediatric nursing*, 21(1), 67-72. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2005.08.002>

- McCarty, L.M. (1986). Mother-child incest: characteristics of the offender. *Child welfare*, 65(5), 447-58 .
- McElvaney, R., Greene, S., & Hogan, D. (2014). To Tell or Not to Tell? Factors Influencing Young People's Informal Disclosures of Child Sexual Abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(5), 928–947. <https://doi.org/10.1177/0886260513506281>
- McGuire, B. E., & Bayley, A. A. (2011). Relationships, sexuality and decision-making capacity in people with an intellectual disability. *Current opinion in psychiatry*, 24(5), 398–402. <https://doi.org/10.1097/YCO.0b013e328349bbcb>
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Metin, M. (Ed.). (2015). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Metin, M., (2015). *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (2. Baskı). Pegem Akademi.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. sage.
- Modelli, M. E. S., Galvão, M. F., & Pratesi, R. (2012). Child sexual abuse. *Forensic Science International*, 217(1), 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2011.08.006>
- Morrison, S. E., Bruce, C., & Wilson, S. (2018). Children's Disclosure of Sexual Abuse: A Systematic Review of Qualitative Research Exploring Barriers and Facilitators. *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(2), 176-194. <https://doi.org/10.1080/10538712.2018.1425943>
- Muccigrosso, L. (1991). Sexual abuse prevention strategies and programs for persons with developmental disabilities. *Sexuality and Disability*, 9(3), 261-271. <https://doi.org/10.1007/BF01102396>
- Nunan, D., & David, N. (1992). *Research methods in language learning*. Cambridge University Press.
- Pava, W. S. (1994). Visually Impaired Persons' Vulnerability to Sexual and Physical Assault. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 88(2), 103–112. <https://doi.org/10.1177/0145482X9408800205>
- Phasha, T. N., & Nyokangi, D. (2012). School-based sexual violence among female learners with mild intellectual disability in South Africa. *Violence against women*, 18(3), 309-321. <https://doi.org/10.1177/1077801212444578>
- Piaget, J. (1963) *The origins of intelligence in children*. New York: W.W. Norton & Company
- Plummer, S.-B., & Findley, P. A. (2012). Women With Disabilities' Experience With Physical and Sexual Abuse: Review of the Literature and Implications for the Field. *Trauma, Violence, & Abuse*, 13(1), 15–29. <https://doi.org/10.1177/1524838011426014>
- Putnam, F. W. (2003). Ten-year research update review: Child sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 42(3), 269-278. <https://doi.org/10.1097/00004583-200303000-00006>
- Ratto, R., & Bogat, G. A. (1990). An evaluation of a preschool curriculum to educate children in the prevention of sexual abuse. *Journal of Community Psychology*, 18(3), 289-297. [https://doi.org/10.1002/1520-6629\(199007\)18:3<289::AID-JCOP2290180310>3.0.CO;2-1](https://doi.org/10.1002/1520-6629(199007)18:3<289::AID-JCOP2290180310>3.0.CO;2-1)
- Reiter, S., Bryen, D. N., & Shachar, I. (2007). Adolescents with intellectual disabilities as victims of abuse. *Journal of Intellectual Disabilities*, 11(4), 371–387. <https://doi.org/10.1177/1744629507084602>
- Rose, L. M. (2020). *Prevention programs against child sexual abuse for preschool-aged children: A systematic literature review from 1980-2020* (Publication No. 1428079) [Master thesis, Jönköping University. Digitala Vetenskapliga Arkivet.
- Rounds Jr, D. L. (1996). Victimization of individuals with legal blindness: Nature and forms of victimization. *Behavioral Sciences & the Law*, 14(1), 29-40. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0798\(199624\)14:1<29::AID-BSL222>3.0.CO;2-8](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0798(199624)14:1<29::AID-BSL222>3.0.CO;2-8)
- Rudolph, J., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2018a). Parents as protectors: A qualitative study of parents' views on child sexual abuse prevention. *Child Abuse & Neglect*, 85, 28-38. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.08.016>

- Rudolph, J., & Zimmer-Gembeck, M. J. (2018b). Reviewing the focus: A summary and critique of child-focused sexual abuse prevention. *Trauma, Violence, & Abuse, 19*(5), 543-554. DOI: 10.1177/1524838016675478
- Russell D, Higgins D, Posso A. Preventing child sexual abuse: A systematic review of interventions and their efficacy in developing countries. *Child Abuse & Neglect, 2020 Apr*;102:104395. DOI: 10.1016/j.chiabu.2020.104395 . PMID: 32062425
- Sanders, M. R., Cann, W., & Markie-Dadds, C. (2003). The Triple P-Positive Parenting Programme: a universal population-level approach to the prevention of child abuse. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect, 12*(3), 155-171. <https://doi.org/10.1002/car.798>
- Shindell, P. E. (1975). Sex education programs and the mentally retarded. *Journal of School Health, 45*(2), 88-90.
- Skarbek, D., Hahn, K., & Parrish, P. (2009). Stop Sexual Abuse in Special Education: An Ecological Model of Prevention and Intervention Strategies for Sexual Abuse in Special Education. *Sexuality and Disability, 27*(3), 155-164. <https://doi.org/10.1007/s11195-009-9127-y>
- Simons, J., & Dedroog, I. (2009). Body awareness in children with mental retardation. *Research in Developmental Disabilities, 30*(6), 1343-1353. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2009.06.001>
- Stoltenborgh, M., Van Ijzendoorn, M. H., Euser, E. M., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2011). A global perspective on child sexual abuse: Meta-analysis of prevalence around the world. *Child maltreatment, 16*(2), 79-101. <https://doi.org/10.1177/1077559511403920>
- Sullivan, P. M., & Knutson, J. F. (2000). Maltreatment and disabilities: A population-based epidemiological study. *Child Abuse & Neglect, 24*(10), 1257-1273. [https://doi.org/10.1016/s0145-2134\(00\)00190-3](https://doi.org/10.1016/s0145-2134(00)00190-3)
- Swerdlin, A., Berkowitz, C., & Craft, N. (2007). Cutaneous signs of child abuse. *Journal of the American Academy of Dermatology, 57*(3), 371-392. <https://doi.org/10.1016/j.jaad.2007.06.001>
- Taylor, J., Stalker, K., Fry, D., & Stewart, A. (2014). *Disabled children and child protection in Scotland: An investigation into the relationship between professional practice, child protection and disability*. Scottish Government.
- Topping, K. J., & Barron, I. G. (2009). School-based child sexual abuse prevention programs: A review of effectiveness. *Review of Educational Research, 79*(1), 431-463. <https://doi.org/10.3102/0034654308325582>
- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilir nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 6*(4), 543-559.
- WHO. (2003). *Guidelines for Medicolegal Care for Victims of Sexual Violence*. World Health Organization. <http://www.who.int/publications/2004/924154628x.pdf>.
- Wissink, I. B., Van Vugt, E., Moonen, X., Stams, G.J. J. M., & Hendriks, J. (2015). Sexual abuse involving children with an intellectual disability (ID): A narrative review. *Research in Developmental Disabilities, 36*, 20–35. doi:10.1016/j.ridd.2014.09.007.
- Wurtele, S. K. (2008). Behavioral approaches to educating young children and their parents about child sexual abuse prevention. *The Journal of Behavior Analysis of Offender and Victim Treatment and Prevention, 1*(1), 52-64. <https://doi.org/10.1037/h0100434>
- Wurtele, S. K., Kvaternick, M., & Franklin, C. F. (1992). Sexual abuse prevention for preschoolers: A survey of parents' behaviors, attitudes, and beliefs. *Journal of Child Sexual Abuse, 1*(1), 113-128. https://doi.org/10.1300/J070v01n01_08
- Wurtele, S. K., Melzer, A. M., & Kast, L. C. (1992). Preschoolers' knowledge of and ability to learn genital terminology. *Journal of Sex Education and Therapy, 18*(2), 115-122. <https://doi.org/10.1080/01614576.1992.11074045>
- Wurtele, S. K., Moreno, T., & Kenny, M. C. (2008). Evaluation of a sexual abuse prevention workshop for parents of young children. *Journal of Child & Adolescent Trauma, 1*(04), 331–340. doi:10.1080/19361520802505768

- Wurtele, S. K., & Owens, J. S. (1997). Teaching personal safety skills to young children: an investigation of age and gender across five studies. *Child Abuse & Neglect*, 21(8), 805-814. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(97\)00040-9](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(97)00040-9)
- Xie, Q. W., Qiao, D. P., & Wang, X. L. (2016). Parent-involved prevention of child sexual abuse: a qualitative exploration of parents' perceptions and practices in Beijing. *Journal of Child and Family Studies*, 25(3), 999-1010. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0277-5>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayıncılık.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Yüksel, F., & Koçtürk, N. (2020). Child sexual abuse in preschool age: Victims, perpetrators and familial risk factors. *Children and Youth Services Review*, 117, 105297. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105297>
- Zoroğlu, S. S., Tüzün, U., Şar, V., Öztürk, M., Kara, M. E., & Alyanak, B. (2001). Çocukluk döneminde ihmal ve istismarın olası sonuçlarının incelenmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(2), 69-78.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Taşkın, G. A., & Avcı, N. (2022). Turist rehberlerinin mesleği bırakma nedenleri. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 134-155. doi: 10.38122/ased.62.4

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 27/02/2021

Kabul edildi (Accepted): 30/12/2022

Turist Rehberlerinin Mesleği Bırakma Nedenleri¹

Grant Altay TAŞKIN², Nilgün AVCI³

Öz: Profesyonel Turist Rehberi olarak çalışmakta olan kişiler karşılaştıkları bazı zorluklar sebebiyle mesleklerine devam etmeme veya bir süreliğine ara verme kararı alabilmektedir. Bu çalışmada eylemsiz turist rehberlerinin mesleği bırakmalarına sebep olacak etmenlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaçla öncelikle ikincil kaynaklara yer verilerek turist rehberliği mesleğinin alt yapısı aktarılmış ve buna ek olarak mesleğin olası zorluklarına dair bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın ana bulgularını ise maksimum çeşitlilik ilkesine bağlı kalınarak eylemsiz turist rehberleri ile nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılarak toplanan veriler oluşturmuştur. Fenomenolojik bir araştırma deseniyle yürütülen çalışmanın verileri bilgisayar üzerinde nitel veri analizi programıyla düzenlenmiş deşifre edilerek kod ve temalara ayrılmıştır. Çalışmada 35 eylemsiz turist rehberine aynı açık uçlu 8 soru yöneltilmiştir. Bunun sonucunda katılımcıların meslekten ayrılma hikayeleri irdelenmiş ve adaylar ekonomik, sosyal, ailevi ve mesleki birçok yönden kendilerine uygun bulmadıklarından meslekten ayrıldıkları görülmüştür. Çalışmada katılımcıların öne sürdükleri sebepler tekrarlanana kadar veri toplama süreci devam etmiş ve doyuma ulaşma noktasında son bulmuştur. Katılımcıların mesleklerini icra etmemelerinde; ailelerinin ve kendilerinin geçimini yılın her döneminde sağlayacak güvence bulamamaları, meslek örgütlerinin işini layıkıyla yapmaması, düzenli ve yerleşik bir hayat yaşama imkânı oluşturamamaları gibi etmenler etkileyici olmuştur. Bu hususta tüm alt kodlar incelenerek tartışılmış ve turist rehberliği mesleğinin sorunları üzerine çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turist rehberliği, turizm rehberliği, mesleği bırakma, eylemsiz turist rehberleri, rehberlik mesleği sorunları.

Reasons why Tourist Guides Leave Their Profession

Abstract: People working as Professional Tourist Guides may decide not to continue their profession or to take a break for a while due to some difficulties they encounter. In this study, it is aimed to reveal the factors that will cause passive tourist guides to leave the profession. For this purpose, the background of the tourist guidance profession was explained by giving place to secondary sources, and additionally, information about the possible difficulties of the profession was given. The main findings of the study consisted of data collected by passive tourist guides and using the interview technique, one of the qualitative research methods, adhering to the principle of maximum diversity. The data of the study, which was carried out with a phenomenological research design, were organized with a qualitative data analysis program on the computer, deciphered and divided into codes and themes. In the study, 8 open-ended questions were asked to 35 passive tourist guides. As a result, the stories of the participants leaving the profession were examined and it was seen that the candidates left the profession because they did not find it suitable for them in many economic, social, family and professional aspects. The data collection process continued until the reasons suggested by the participants in the study were repeated and ended at the point of reaching satisfaction. If the participants do not perform their profession; Factors such as the inability of their families and themselves to find security to provide for their livelihood at all times of the year, the fact that professional organizations do not do their job properly,

¹ Bu çalışma 2020 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak yayınlanmıştır. Ayrıca bu çalışma 26 Mart 2022 tarihinde “3rd The Conference on Managing Tourism Across Continentes (MTCON) – 3. Kıtalararası Turizm Yönetimi Konferansı” adlı konferansta özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, grantaityaskin@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6689-7728

³ Doç. Dr. Ege Üniversitesi, Çeşme Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, nilgun.avci@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4746-8762

and that they cannot create an opportunity to live an orderly and settled life have been impressive. In this regard, all sub-codes were examined and discussed, and solutions were offered to the problems of the tourist guide profession.

Keywords: Tourist guidance, tourism guidance, leave profession, passive tour guides, guiding profession problems.

---

1. GİRİŞ

Günümüzde seyahat etme olanaklarının artması, kişilerin iş hayatından bunalarak soluk alma ihtiyacı duyması ve yeni yerler görüp keşfetme isteğiyle turizm hareketleri sıklaşmaktadır. Seyahat, geçmişten beri çeşitli motivasyonlar ile gerçekleştirilmekte ve sanayi devrimiyle birlikte de ülkeler ekonomik gelişmelerine büyük ölçüde katkı sağlaması sebebiyle turizme her geçen gün daha fazla yönelmektedir (Crouch ve Ritchie, 1999). Turizm, ekonomik olarak mühim olmakla birlikte ülke halkına istihdam yaratması açısından da büyük önem taşımaktadır (Balaguer ve Cantavella-Jordá, 2002). Ulaştırma, konaklama, servis vb. birçok alanda yetişen personel turizm alanında hizmet vermektedir. Bu kişilerin gelen turistlerle doğrudan temasta olmaları dolayısıyla onların tekrardan bölgeyi tercih etmesi üzerinde etkisi de yadsınamaz ölçüdedir.

Turistlerin ülkeye adımlarını attıkları ilk andan itibaren onları karşılayan ve tatillerinin iyi geçmesi için onlar ile ilgilenen, ülkeyi tanıtan ve memnuniyetini sağlayan turist rehberleri önemli bir meslek grubunu oluşturmaktadır. Dünya Rehberler Federasyonu Örgütü'ne (WFTGA) göre turist rehberleri; gelen ziyaretçilere diledikleri dilde, bağlı oldukları kurumun yetki verdiği bölgelerde, o destinasyonun tarihi ve kültürel mirasını aktarmakla yükümlü kişiler olarak tanımlanmaktadır (2020). Ap ve Wong da turist rehberlerinin turizm endüstrisinde kilit rol oynadığını belirtmekte ve ayrıca verdikleri birbirinden değerli hizmet ve bilgiler ile bir turun deneyime dönüşmesindeki katkısını vurgulamaktadır (2001). Her ne kadar ihtiyaç duyulan ve önemsenen bir meslek grubu gibi gözükse de turist rehberleri de çeşitli kişisel sebeplerle mesleklerinden zaman zaman uzaklaşabilmektedirler. Bu kesim bir azınlık gibi görünse de onların sorunlarına eğilmemek mesleğin mevcut sorunlarını göz ardı etmek olacaktır. Türkiye'de profesyonel turist rehberi olmayı hak eden kişiler çalışmayı düşünmedikleri senelerde çalışma kartını yenilememe hakkına sahiptir. Her sene sonunda yıllık aidat ödemesi yapılarak eylemli rehber olunabiliyorken, aidatın yalnızca bir bölümü ödenerek o yıl için eylemsiz rehber statüsüne de geçilebilmektedir. Art arda 8 sene boyunca çalışma kartlarını vize ettirmeyen kişilerin turist rehberliği yapma olanakları ortadan kalkmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın problemini; sözü geçen eylemsiz rehberlerin ne sebeple meslekten uzaklaştıkları konusu oluşturmaktadır.

Geçmiş alanyazın incelendiğinde turist rehberliği mesleğinin sorunları, farklı disiplinlerle ilişkisi, güçlü yönleri, zayıf yönleri, fırsat ve tehditlerinin (SWOT) analizi yapıldığı görülmüş fakat eylemsiz

rehberlerin mesleği bırakmalarındaki temel sebepleri inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Binlerce kişilik bir istihdam grubunu oluşturan turist rehberliği mesleğinin ülke için önemi ortadayken literatürde eylemsizliğe dair detaylı bir çalışmanın yer almaması büyük bir açık olarak görülmektedir. Zaman zaman sezon içerisinde sektörde rehber eksikliği hissedilirken, bazı zamanlardaysa turist rehberleri iş bulamamaktan yakınmaktadır. Bir yandan halk tarafından gezerek maddi gelir elde etmek olarak görülürken, bir yandan da her yıl mesleği bırakma kararı alan yüzlerce rehber olması araştırmanın ana çıkış noktasıdır.

Turist rehberliği mesleği her ne kadar sahada gerçekleştiriliyor gibi görünse de asıl çaba ve emek akademik yayınların okunarak tura hazırlanıldığı kısımda gerçekleşir. Son yıllarda rehberlik üzerine yapılan yayınların gözle görülür biçimde artması mesleği bir adım öteye taşıyacak, mesleki sorunlara dair çalışmalarla da sağlam temellere oturacaktır. Bu çalışma hem literatürdeki boşluğu dolduracak hem de eylemsiz rehberliğin sebeplerini ana hatlarıyla ortaya koyarak gelecek çalışmalara ışık tutacaktır.

1.1. Turist Rehberliği Mesleğinin Kökeni

Suyun olduğu yerde yaşam, yaşamın olduğu yerde insan ve insanın olduğu yerde medeniyet vardır. İnsanlar antik çağlardan bu yana çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak adına sıklıkla seyahat etmektedir. Mısır'da bulunan İ.Ö. 11. yüzyıla ait papirüste geçen rapor, seyahate dair ortaya çıkarılan ilk yazılı bulgudur. Raporda Wenamun isimli bir kişinin, tanrılar için yapılacak olan bir gemi inşasında kullanılacak keresteleri taşıdığı belirtilmekte ve yolculuğa dair detaylı bilgi verilmektedir (Güneş ve Çokbankir Şengül, 2017). Bilinen en eski seyahatlere Antik Yunan dünyasındaki olimpiyatlar için yapılan yolculuklar veya şifa bulmak amacıyla Anadolu topraklarına yapılan Asklepion ziyaretleri eklenebilir (Çakmak, 2018). Herhangi bir somut kanıt olmamak ile birlikte bu tür etkinliklerin yapılıyor olması acaba bir rehber-yol gösterici var mıydı sorusunu akıllara getirmektedir.

Turist rehberliği mesleğini ilk icra eden, mesleğin öncüsü olarak da kabul gören kişi Romalı Cicero'dur (Eser, 2018). O dönemlerde kültür, din, arkeoloji gibi birçok multidisipliner alanda bilgi sahibi olan kişilere; yol gösterici, tercüman anlatıcı anlamına gelen *Ciceron* ismi verilmekteydi (Aysin, 2018). Ciceronlar tarih boyunca güzel konuşma yetisine sahip genç erkeklere denmekte ve bu kişiler Avrupa'da en saygın kişiler arasında gösterilmekteydiler (Eser, 2018). Kelime, Türkçeye *Çaçaron* olarak geçmiştir ve Türk Dil Kurumu (TDK) kelimeyi geveze olarak açıklamaktadır (Türk Dil Kurumu, 2020). Gezip gördüğü yerleri yazıya döken ve bilgi aktarımı yapan antik yazar Herodot da yine ilk rehberlerden biri olarak gösterilmektedir. Rehberliğin öncü kitabı olan "Proxemos" da yine bu tarihlerde kaleme alınmıştır (Yıldız, 2019).

Antik dönemde spor turizmi, inanç turizmi ve sağlık turizmi gibi hareketlerin olduğu düşünülmektedir. İ.S 2. yüzyılda Kommagene’de yaşayan Samsatlı Lukianos isimli bir kişi Dionysos Tapınağı’nda bulunduğu sırada yanına gelen birkaç kişinin ücret karşılığı duvardaki resimleri anlattığını aktarmaktadır ve buradan antik çağ rehberlerinin yapı ve anıtlar hakkında bilgilendirme yapan kişiler olduğu açıkça anlaşılmaktadır (Güneş ve Çokbankir Şengül, 2017). Seyahat etmeyi seven Romalılara seyahatlerinde eşlik eden Mısırlı rahipler de Anadolu’ya sefer yapan Büyük İskender’e rehberlik eden Likyalı rehberler de yine eski dönem turist rehberliği faaliyetleri arasında gösterilebilir. Evrensel olarak seyahatlerin artması ve bir sonraki adım olarak turizmin gelişmesi rehberlik mesleğinin önemini de gün geçtikçe artırmıştır. Haçlı seferleri büyük kitlesel hareketleri oluşturmuş, 16. Yüzyılda Grand Tour, akabinde sanayi devrimi etkileri turizmi zirve noktaya çıkarmış, 1841’de Thomas Cook ise ilk modern turizm hareketini gerçekleştirmiştir (Eser, 2018).

1.2. Dünyada ve Türkiye’de Profesyonel Turist Rehberliği

Dünyada turist rehberliği mesleğine her ülkenin bakış açısı farklılık göstermektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa ve Japonya’da rehber olmak için eğitim alma zorunluluğu bulunmamaktadır. Buna ek olarak en kısa eğitim süresine sahip olan ülke Güney Afrika, en uzun turist rehberliği eğitiminin verildiği ülke ise beş yıl ile Arjantin’dir. Türkiye ile aynı turistik çekiciliklere sahip Yunanistan’da ise standartlar üç sene olarak belirlenmiştir (Ön Esen ve Gülmez, 2017). Türkiye turizminin gelişmeye başladığı dönemler olarak 19. yüzyıl dolayları kabul edilmektedir. 1839 senesinde Tanzimat Fermanı’nın yayınlanması ile Avrupa ve Osmanlı arasında ilişkiler gelişmiş, bu gelişen ilişkiler de turizmde olumlu yönde yansımalara neden olmuştur. Avrupa için geçmişten beri merak edilen bu coğrafyaya seyahatler başlamış ve 1883’te İstanbul’un Orient Ekspres seferlerine dahil edilmesiyle zirve noktaya ulaşmıştır (Çakmak, 2018). Turizmin gelişmesi tercüman rehberlerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve Türkiye’de rehberlik mesleği son yüzyılda yasa ve yönetmelikler ile düzenlenmiştir. Söz konusu yasalar hem turist rehberliğinin gerçek bir meslek olarak tanınmasına hem de bu mesleğin rahatça tanımlanmasına olanak sağlamıştır.

Türkiye’de Turist Rehberi Olma Şartları

Turist rehberliğine ait 22 Haziran 2012 tarihinde çıkarılan 6323 sayılı Turist Rehberliği Mesleği Kanununa göre profesyonel turist rehberi olmak için aranan şartlar belirli standartlara bağlanmıştır ve böylelikle bu konudaki karışıklıklara bir son verilmiştir. Kanun incelendiğinde rehber olmak isteyen bir bireyin; Türk vatandaşı olması, 18 yaşından büyük olması, üniversitelerin ilgili bölümleri ya da sertifika programı mezunu olması, dil sınavını ve uygulama gezisini tamamlamış olması, hapis cezası almamış ve meslekten daha önce çıkarılmış olmaması gerekmektedir (www.resmigazete.gov.tr, 2012).

Eylemsiz Turist Rehberliği

Çalışma kartı almayan veya içinde bulunduğu sene rehberlik yapma dűřüncesi olmayıp bunu dilekçe ile beyan eden kişiler eylemsiz rehber olarak sicile işlenir (İstanbul Rehberler Odası, 2020). Eylemsiz turist rehberleri bazı haklardan mahrum kalmaktadır. Yapılacak meslek kuruluşları seçimlerinde oy kullanamazlar ve bu meslek organlarında herhangi bir görevde bulunamazlar. Aralıksız olarak 8 sene eylemsiz kalan rehberler haklarını kaybeder ve tekrardan mesleğe başlamak isterler ise bakanlık tarafından bir sınava tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla bir rehber 7 yıl eylemsiz kaldıktan sonra hakkının korunması adına 8. senesinde eylemli rehber statüsüne geçmelidir. Eylemli rehberler gibi eylemsiz rehberler de aidat ödemektedir fakat bu ücret eylemli rehberlerin yalnızca %20'sidir (Öter, 2019).

Her yıl mesleğini icra etmekten vazgeçen rehber sayısı oldukça fazladır. Bu kişiler farklı meslek gruplarına geçerek ya rehberliği tamamen bırakmakta ya da ek meslek olarak tercih etmektedir. Literatürde turist rehberliği dışında bir iş yapılmasının en önemli sebepleri rehberliğin mevsimlik bir iş olması, sosyal güvence eksiklikleri ve parasal sorunlar olarak vurgulanmaktadır (Batman, 2003; Karamustafa ve Çeşmeci, 2006; Yazıcıoğlu, Tokmak , ve Uzun, 2008; Özbay, 2008).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Creswell'e göre nitel araştırma insanlar ile alakalı sosyal problemlere kişi veya grupların gözünden bakmak ve onları anlayarak çözüme ulaşma yöntemidir (2017). Nitel araştırma yapan kişiler karşıdaki kişinin ne hissettiğini, konu hakkında neleri tecrübe ettiğini anlamaya çalışır. Buradaki en önemli püf nokta araştırmacının olaylara katılımcının penceresinden bakmasıdır (Merriam, 2018). Eylemsiz turist rehberlerinin birçoğunun bir zamanlar mesleği icra ettiği ve yaşadıkları, tecrübe ettikleri kötü durumlardan sonra meslekten uzaklaştıkları tahmin edildiğinden açık uçlu sorular ile onların deneyimlerini anlamaya çalışmanın doğru olacağı düşünölmüştür. Duygusal emeğin yoğun bir etkisinin olduğu bu meslek grubunda kişilerin problemlerinin sayısal verilerle net bir şekilde anlaşılamayacak olması araştırmacının nitel bir yöntemle konuyu ele almasını gerektirmiştir.

2.1. Araştırmanın Deseni

Profesyonel turist rehberlerinin çalışma hayatlarında deneyimledikleri sorun ve zorlukları anlamaya çalışmak ve değerlendirmek için bu çalışmada fenomenolojik desen uygun görülmüştür. Nitel araştırmanın ana hattını, felsefesini fenomenoloji olarak gören birçok araştırmacıya göre nitel araştırmaların tümü fenomenolojiktir. Günümüzde bir nitel araştırma çeşidi olan fenomenoloji Husserl ile ilişkilendirilmektedir. Fenomenoloji, kişilerin yaşamış oldukları bilince dönüşmüş deneyimleri üzerine odaklanan bir nitel araştırma desendir (Merriam, 2018). Türkçe'ye geçen ismiyle olgubilim, hayatın içerisinde karşımıza çıkan; durum, yönelim, kavram, deneyim ve olaylara yani olgulara odaklanmaktadır. Fenomenolojik desen günlük yaşantıdan araştırmacının ve katılımcının deneyimlediği, bildiği fakat tam olarak kavrayamadığı durumlara yönelir. Bir konu hakkında yaşanmışlık olması onun tam olarak kavrandığı anlamına gelmez. Bir fikir sahibi olunan fakat derinlemesine bir bilgiye sahip olunamayan konular için araştırmacılar olgubilim desende çalışmalar yürütürler (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Olgubilim desende belirlenen fenomeni deneyimlemiş kişiler ile görüşmek oldukça önemlidir. Söz konusu çalışmanın evrenini turist rehberleri birliği veri tabanında eylemsiz statüsünde bulunan profesyonel turist rehberleri oluşturmaktadır. Nicel araştırmalar evreni yansıtan net istatistiki sonuçlar ortaya koyarken, nitel araştırmalar sorunu anlamaya ve altında saklı olanları ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu sebeple nitel araştırmalarda genellikle olasılıksız örnekleme yöntemi kullanılır (Merriam, 2018). Bu araştırmanın örneklemini ise çeşitli meslek gruplarında, farklı cinsiyette, yaşları ve yaşadıkları şehirler birbirinden bağımsız eylemsiz rehberler oluşturmaktadır. Söz konusu kişilerin seçimi olasılıksız örnekleme çeşitlerinden amaçlı örnekleme ile belirlenmiştir. Chein amaçlı örnekleme zor bir ameliyatta işinin ehli birkaç uzman doktorun davet edilmesine benzetir (1981). Amaçlı örnekleme de kendi içerisinde çeşitlere ayrılır. Bunlardan en sık kullanılanları ise; tipik, aykırı, maksimum çeşitlilik, uygun, kartopu ve zincir örneklemedir (Merriam, 2018). Bu çalışmada maksimum çeşitlilik ve uygun örnekleme bir arada kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama

Veri tabanında görüntülenen eylemsiz rehberlere e-posta ve telefon yolu ile ulaşılarak önce çalışma anlatılmış, gönüllü olarak çalışmaya katılıp katılmayacakları teyit edilmiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden kişiler ile yaklaşık bir ay sonrası için yüz yüze görüşme yapılması planlanmıştır. Araştırmanın devam ettiği süre zarfında dünya üzerinde etkisini gösteren COVID-19 virüs salgını sebebiyle toplum sağlığını korumak adına görüşmelerin yüz yüze yapılmasından araştırmacı ve katılımcı ortak kararı ile vazgeçilmiştir. Araştırmacıların kendilerini rahat hissederek evlerinde soruları vakit sınırı olmadan yanıtlayabilmeleri adına 20 Mart 2020 ile 13 Nisan 2020 tarihleri

arasında yaklaşık üç haftayı aşan bir süre zarfında veriler toplanmıştır. Katılımcıların yanıtlarının 32. aday ile birlikte tekrarlanmaya başladığı ve 35. aday ile birlikte doyuma ulaşması sebebiyle geriye kalan eylemsiz rehberlerle görüşmeye gerek kalmamıştır. Glaser ve Strauss'tan (1967) aktaran Yıldırım ve Şimşek araştırma sorusuna yanıt olabilecek verilerin tekrar etmeye başladığında çalışmanın amacına ulaştığını ve bu noktada veri toplama işleminin bitirilmesi gerektiğini belirtmiştir (2016). Katılımcılara ilk aşamada da belirtildiği üzere kişisel bilgileri korunmuş, Tablo 1'de görüşülen kişiler numaralandırılarak gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın Örneklemi

Katılımcılar	Katılımcının Aktif Mesleği	Yaşadığı Şehir	Çalışma Kartını Alış Şekli	Çalışma Kart Türü	Çalışma Kartındaki Dil/Diller
Katılımcı 1.	İşsiz	İzmir	Lisans	Bölgesel	İngilizce
Katılımcı 2.	İngilizce Öğretmeni	Konya	Önlisans	Bölgesel	İngilizce
Katılımcı 3.	Gastronomi	Almanya	Lisans	Ülkesel	Almanca
Katılımcı 4.	Almanca Öğretmeni	Adıyaman	Önlisans	Ülkesel	İngilizce - Almanca
Katılımcı 5.	Seyahat Acentesi Sahibi	İstanbul	Önlisans	Ülkesel	İngilizce - Almanca - Arapça
Katılımcı 6.	Ekonomist - Mali Müşavir - Danışman	İstanbul	Sertifika Programı	Bölgesel	Almanca
Katılımcı 7.	Akademisyen	İstanbul	Yüksek Lisans	Ülkesel	İngilizce - Yunanca
Katılımcı 8.	Tercümanlık	İstanbul	Sertifika Programı	Ülkesel	Japonca
Katılımcı 9.	Öğretmen	Kopenhagen	Sertifika Programı	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 10.	Emekli Bankacı	Ankara	Sertifika Programı	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 11.	Kontrat Müdürü	Johannesburg	Lisans	Ülkesel	İngilizce - Almanca - Hollandaca
Katılımcı 12.	Mutfak Şefi	Örebro	Sertifika Programı	Ülkesel	İngilizce

Katılımcı 13.	Eğitim Danışmanı	Kayseri	Önlisans	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 14.	Dış Ticaret Uzmanı	Japonya	Önlisans	Bölgesel	Japonca
Katılımcı 15.	İngilizce Öğretmeni	Çanakkale	Önlisans	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 16.	Kamu Personeli	Ankara	Önlisans	Bölgesel	İngilizce
Katılımcı 17.	Tercümanlık	İzmir	Sertifika Programı	Ülkesel	İtalyanca
Katılımcı 18.	Kamu Personeli	Isparta	Lisans	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 19.	Akademisyen	İstanbul	Önlisans	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 20.	Akademisyen	Muğla	Önlisans	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 21.	Yabancı Dil Eğitim Uzmanı /Ekonomist/Dış Ticaret Uzmanı	Bodrum	Sertifika Programı	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 22.	İşsiz	İstanbul	Sertifika Programı	Ülkesel	Fransızca - İngilizce
Katılımcı 23.	Mağaza Yöneticisi	Nevşehir	Sertifika Programı	Bölgesel	Fransızca - Portekizce
Katılımcı 24.	Kabin Memuru	İstanbul	Önlisans	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 25.	Dış Ticaret Müdürü	İstanbul	Lisans	Bölgesel	İngilizce
Katılımcı 26.	Pazarlama & Satış	Doha	Yüksek Lisans	Ülkesel	İngilizce-Arapça
Katılımcı 27.	Ticaret	İstanbul	Lisans	Ülkesel	İngilizce - Japonca
Katılımcı 28.	Çağrı Merkezi Çalışanı	Antalya	Önlisans	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 29.	Satranç Antrenörü	İstanbul	Sertifika Programı	Ülkesel	İngilizce - Japonca

Katılımcı 30.	Otel Satış ve Pazarlama	Antalya	Sertifika Programı	Ülkesel	Rusça
Katılımcı 31.	Akademisyen	İstanbul	Sertifika Programı	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 32.	Dış Ticaret Uzmanı	İstanbul	Sertifika Programı	Ülkesel	İspanyolca - İtalyanca
Katılımcı 33.	Dış Ticaret Pazarlama	Bursa	Lisans	Ülkesel	İngilizce
Katılımcı 34.	Öğretmen	Nevşehir	Önlisans	Bölgesel	İngilizce
Katılımcı 35.	Müşteri Temsilcisi	İstanbul	Sertifika Programı	Ülkesel	İngilizce - İtalyanca

2.4. Veri Analizi

Araştırmanın veri analizi aşamasında nitel veri analizi programlarından MAXQDA'nın 2018 versiyonu kullanılmıştır. Tematik analize başvuru bu çalışmada elde edilen verilerin içerisinde ortak kodlar ve temalar tespit edilmiştir. Bunun sağlanmasının ardından söz konusu olguyla bağlantısı ortaya konmuştur (Gibbs, 2007). Veri toplama sırasında alınan katılımcı görüşleri 137 sayfalık yazı haline getirilmiş ardından her sorunun altına tüm katılımcıların cevapları yığılarak farklı bir perspektiften tekrar okuma yapılması hedeflenmiştir. Bir sonraki aşamada veriler nitel analiz programına aktararak kodlama işlemi yapılmıştır. Gerekli düzeltmelerin ardından alanında uzman akademisyenler tarafından doğruluğu teyit edilmiştir. Son aşamaya gelindiğinde ise kod ve temalar grafiklerle desteklenerek yorum katılmaksızın katılımcılardan doğrudan alıntı yapılarak sunulmuştur.

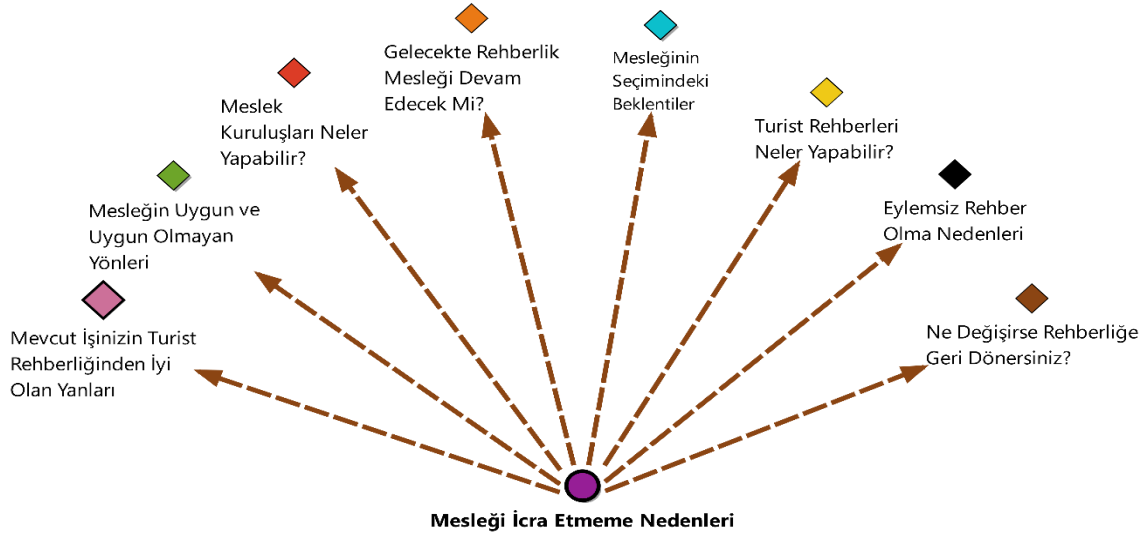
2.5. Geçerlik ve Güvenilirlik

Görüşmelere başlamadan önce katılımcılar belirlenmiş ve her biriyle telefon veya e posta aracılığıyla görüşülmüştür. Katılımcılara konu hakkında genel bilgi verilmiş ve kendilerine gönüllü olarak çalışmaya katılım sağlayıp sağlamayacakları sorulmuştur. Katılımcılar sözlü olarak katılmak istemelerini belirtmelerinin ardından uygun oldukları zaman diliminde görüşülmek üzere kendilerinden randevu talep edilmiştir. COVID-19 salgını sebebiyle bir ay önceden alınan randevular sosyal mesafeyi korumak adına iptal edilmiştir. Kişilerin evlerinden internet ortamıyla sorulara rahat bir şekilde cevap verebilmeleri adına Google-Forms platformu üzerinden kelime sınırı olmaksızın yanıt vermeleri istenmiştir. Konudan sapma veya araştırmacının dikkatli bakışları altında cevap vermek zorunda kalmayan katılımcılar sorulara içtenlikle cevap vermiştir. Araştırmaya başlamadan önce katılımcıların karşısına onam formu çıkması sağlanmıştır. Kişisel bilgileri korunan

katılımcıların görüşleri çalışma içerisinde de numaralandırılarak verilmiştir. Tüm katılımcılara aynı ortamda ve aynı soruların sorulması tutarlı sonuçların oluşmasına fayda sağlamıştır. Araştırmanın kapsamı, farklı meslek gruplarından ve farklı kişisel özelliklerdeki katılımcılarla görüşmeler yapılarak genişletilmiştir. Araştırmacı literatürdeki çalışmaları sıkı sıkıya incelemiş, analiz ve kategorize etme işlemlerini daha sağlıklı yürütebilmek adına nitel araştırma yöntemleri sertifika programına katılım sağlamıştır. Verilerin toplanması ve analizi evrelerinde alanında uzman çeşitli akademisyenlerden destek alınmış, çalışma defalarca teyit edilmiştir.

3. Bulgular

Bu araştırma kapsamında katılımcılara aşağıda Şekil 1.'de gösterildiği üzere 8 ayrı soru yönlendirilmiş ve mesleğe başlangıçlarından mesleği bırakmalarına kadar geçen süreçte etkili olabilecek konular anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın bulguları 8 başlık altında değerlendirilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Bulguları

3.1. Turist Rehberliği Mesleğinin Seçimindeki Beklentilere İlişkin Bulgular

Burada görüşmeye katılım sağlayan eylemsiz turist rehberlerinin bu mesleğe adım atmadan önce seçimlerinde etkili olan, bu mesleğe dair beklentilerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların her birine “Rehberlik mesleğini hangi beklentilerle seçtiğinizi anlatır mısınız?” sorusu yöneltilerek sorusu yöneltilerek başlangıçta umdukları fakat mesleğe başladıktan sonra karşılaştıkları caydırıcı etmenlerin neler olabileceği anlaşılmasına çalışılmıştır.

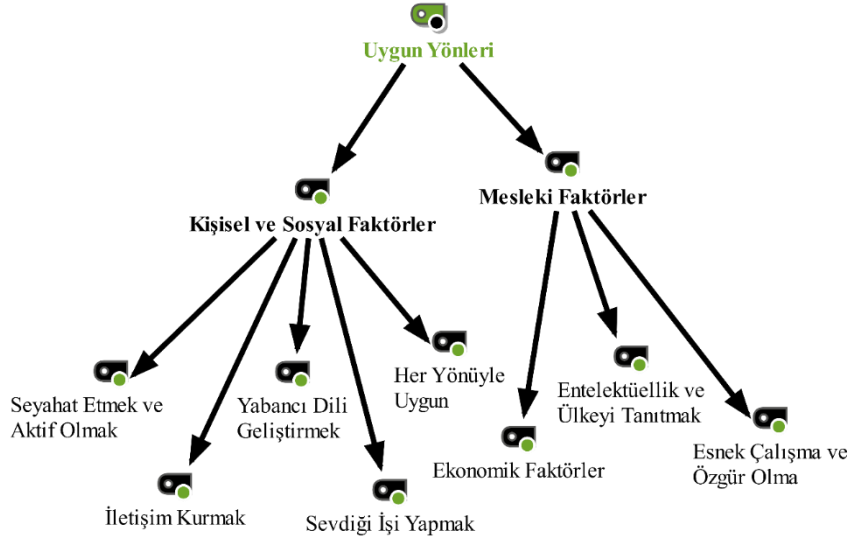
Kod Sistemi	Turist Rehberliği Mesleğinin Seçimindeki Beklentiler	TOPLAM
▼ ☒ Turist Rehberliği Mesleğinin Seçimindeki Beklentiler		0
☒ Beklenti Olmadan veya Tesadüf Eseri		6
▼ ☒ Ekonomik Beklentiler		0
☒ Yüksek Gelir Beklentisi		7
☒ İş Kurmak veya Geçimini Sağlamak		5
▼ ☒ Psikolojik ve Kültürel Beklentiler		0
☒ Entelektüel Olmak ve Bilgi Aktarmak		14
☒ Mutlu Olma Beklentisi		6
▼ ☒ Sosyal Beklentiler		0
☒ Aile ve Arkadaş Önerileri		3
☒ Çalışma Özgürlüğü veya Seyahat İmkânı		8
☒ İletişim Kurmak ve Sosyalleşmek		12
Σ TOPLAM	61	61

Şekil 2. Turist Rehberlerinin Beklentilerine İlişkin Kod Matris Tarayıcısı

Çalışmaya katılım gösteren kişilerin turist rehberliği mesleğini seçerken beklentileri genel olarak daha fazla bilgi edinmek ve diğer insanlar ile bilgi dağarcığını paylaşmak yönünde olmuştur. Soruya yanıt verirken birçok kişi ise mesleğe başlangıç motivasyonları arasında daha fazla kişiyi tanıyabilmek ve sohbet edebilmenin önemini sıklıkla vurgulamıştır. Kendini ülke tanıtımına adanmak isteyen ve edindiği bilgileri etrafındaki kişilere aktarmak beklentisiyle mesleğe adım atmış rehberlerden Katılımcı 14 “*Rehberlik mesleğini, yarı elçilik olarak, ülkemize gelen yabancı misafirlere ülkemizin imajını en iyi şekilde tanıtmak için seçtim. O yüzden, ikinci üniversite olarak, uluslararası ilişkiler bölümünden mezun oldum.*” diyerek mesleğin bilgi aktarma ve tanıtım yönünü vurgulamıştır. Katılımcı 18 “*Okulda öğrendiğim bilgileri her gün yeni birileriyle paylaşacak olmak, ülkemizi en güzel şekilde tanıtmak...*” ve Katılımcı 24 “*Hali hazırda turizmde çalıştığım için yurt dışından gelen yabancıların ülkemizin asırlardır sahip olduğu kültür ve dokuya olan merakından etkilenerek bu anlamda kendimi yetiştirmek amacıyla bu mesleği seçtim*” sözleriyle bu görüşü destekler ifadelerde bulunmuştur. Yeni insanlar tanımak, her gün yeni yüzler görmek turist rehberliği mesleğini ilgi çekici kılmıştır. Belki de her gün aynı rutinin yapıldığı fakat kişiler değiştikçe motivasyonun kaybolmadığını Katılımcı 22 şu ifadeler ile anlatmıştır: “*Her ne kadar gezilen yerler, bilet aldığımız kişiler aynı olsa da müşteriler değiştiği için, sorular suratlar ve tavırlar hep değişik, dolayısıyla oldukça renkli, öğretici ve sorumluluk isteyen bir meslektir. Bu da özgüven gelişimimi olumlu yönde etkiledi.*”. Aynı zamanda farklı kültürlerden insan tanımak ve yabancı dil yeteneklerini kullanarak onlarla iletişim kurabilme beklentisi de ön plana çıkmaktadır. Bu konuda Katılımcı 9 “*Yabancı dil üzerinden farklı kültürlerle seslenmek ve onlar için bu ülkeye açılan kapı olmak, her seferinde farklı insanlarla tanışıp farklı deneyimler edinmek.*” ve Katılımcı 32 “*Öğrendiğim dilleri geliştirmek, kültürlerini merak ettiğim için dillerini öğrendiğim ülkelerin insanlarını daha yakından tanımak*” şeklinde düşüncelerini paylaşmıştır.

3.2. Turist Rehberliğinin Uygun Olan ve Olmayan Yönlerine İlişkin Bulgular

Turist rehberlerinin mesleklerine dair düşündükleri olumlu ve olumsuz yönler onların mesleğe devam etmelerinde veya mesleği bırakmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu konu kişiden kişiye çok değişkenlik göstermekle birlikte, genel hatlarını çizmek adına katılımcıların her birine “*Turist rehberliğinin size uygun olan yönleri ve uygun olmayan yönleri konusunda düşünceleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltilerek pozitif ve negatif düşünceler anlaşılmasına çalışılmış ve bulgular gruplandırılarak sıralanmıştır.

Şekil 3. Turist Rehberliği Mesleğinin Uygun Yönlerine İlişkin Kavram Haritası

Söz konusu mesleğin uygun yönleri olunca “*Entelektüellik ve Ülkeyi Tanıtmak*” ve “*İletişim Kurmak*” gibi kodların tekrarlanması dikkat çekicidir. Bir önceki soruda verilen yanıtlarda kişilerin mesleğe başlangıçtaki beklentilerinin de bunlar olduğu düşünülünce, beklentilerinin büyük ölçüde karşılanmış olduğu buradan anlaşılmaktadır. Bu bağlamdaki yorumlar şu şekilde sıralanabilir:

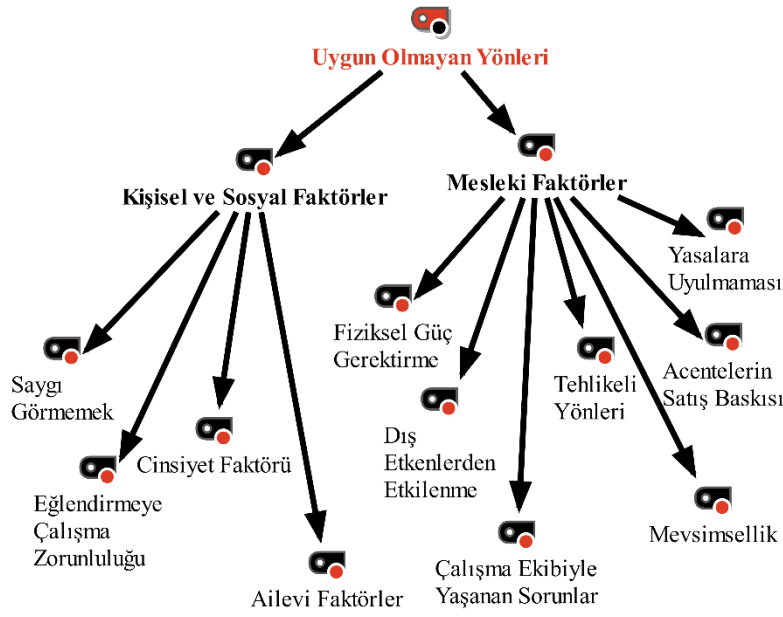
“Rehberlik çok okumayı ve farklı bilgilere sahip olmayı gerektiriyor. Entelektüel birikimin yüksek olması lazım ki beni de mesleğe çeken en önemli özelliği buydu. Okumayı, özellikle tarih alanında okumayı çok severim.” (Katılımcı 20)

“Dilini, genel kültürünü, farklı kültürleri tanıtmak, ülkeye gelen turistlere ülkemizi her güzel yönüyle tanıtmak tarif edilemez duygu.” (Katılımcı 26)

“Dışa dönük, yeni yerler görmeyi, keşfetmeyi ve bilgilendirmeyi seven, insanlarla iletişiminin iyi olduğunu düşünen biriyim. Bu yüzden bana uygun” (Katılımcı 13)

“Girişken, konuşkan bir insanım. Yeni insanlarla tanışmayı, gezmeyi çok severim. Bilgimi paylaşmayı severim” (Katılımcı 34)

Uygun Olmayan Yönleri teması ise aşağıdaki Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Şekil 3.1. Turist Rehberliği Mesleğinin Uygun Olmayan Yönlerine İlişkin Kavram Haritası

Mesleğin negatif yönlerine ilişkin bulgularda dikkati çeken en önemli husus kişilerin kendi problemlerini değil, meslek hayatında çalışma arkadaşları ve işverenleri ile yaşadıkları problemleri ortaya koymalarıdır. Acentelerin rehberlerden yoğun bir şekilde satış yapmalarını istemesi ve ekiple yaşadıkları sorunların boyutunu katılımcılar şu şekilde aktarmıştır:

Bu mesleğin bana uygun olmayan tarafları ise acentelerin rehberden halı, kuyum vb. satış konusunda iyi olmalarını beklemeleridir. Bence rehberlik esnaflık değildir. Bir anlatım yaparken o anlatımın satış üzerine odaklı olmasını başaramıyorum. Ayrıca bir rehberin görevinin ülkenin kültürünü, tarihini ve diğer özelliklerini en iyi şekilde tanıtmak olduğuna inanıyorum. (Katılımcı 18)

“Uygun olmayan kısmı ise, turizm sektöründeki her kademedeki, her bir paydaş grubundaki etik dışı yaklaşımların tamamı benim kişilik ve karakter değerlerim ile tamamıyla uyumsuzluk göstermektedir.” (Katılımcı 16)

“...ancak son 10 yılda sektöre doluşan niteliksiz personelle birlikte çalışmak uymayan yönü” (Katılımcı 23)

3.3. Mevcut İşin Turist Rehberliğinden İyi Olan Yönlerine İlişkin Bulgular

Analiz neticesinde katılımcıların yeni mesleklerinin rehberliğe kıyasla iyi yönleri önce dört ayrı temaya ve ardından yedi ayrı alt koda ayrılmıştır. Kod matris tarayıcısı yardımıyla kişilerin verdikleri cevapların daha çok hangi doğrultuda olduğu analiz edilmiştir. Analiz bulguları Şekil 4’teki gibidir.

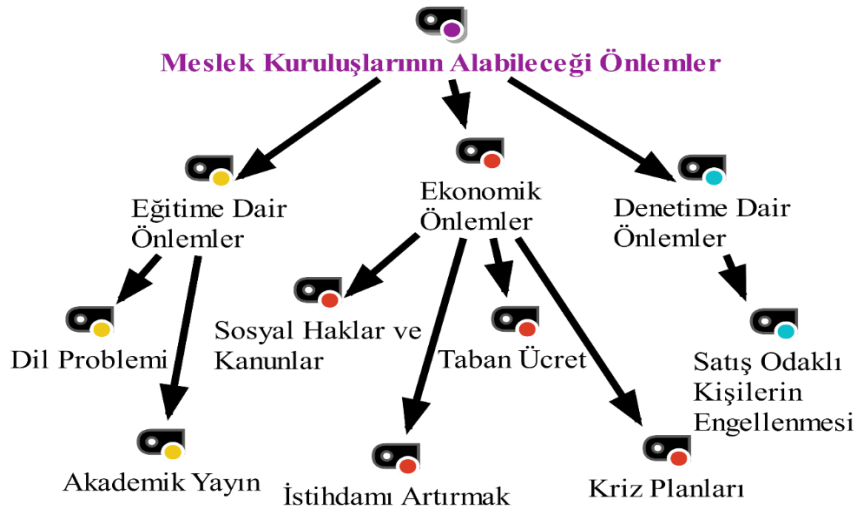
Kod Sistemi	Mevcut İşin Turist Rehberliğinden İyi Olan Yönleri	TOPLAM
☐ Daha İyi Değil veya Eşit	■	3
☐ Fiziksel Yönleri	■	3
▼ ☐ Ailevi Yönleri		0
☐ Eş ve Çocuk Faktörü	■	6
☐ Yerleşik Hayat	■	5
▼ ☐ Ekonomik Yönleri	■	1
☐ Daha Yüksek Maaş	■	3
☐ Gelecek Kaygısı Olmaması	■	5
☐ Kendi İşini Kurmak	■	2
☐ Sabit Gelir ve Çalışma Saatleri	■	9
☐ Tam Zamanlı Çalışmak	■	5
Σ TOPLAM	42	42

Şekil 4. Mevcut İşin Turist Rehberliğinden İyi Olan Yönlerine İlişkin Kod Matris Tarayıcısı

Mesleği bırakarak farklı bir işe yönelen kişiler bu başladıkları veya sürdürdükleri yeni mesleklerinin rehberliğe kıyasla iyi yönlerini genel itibariyle “Sabit Gelir ve Çalışma Saatleri”, “Eş ve Çocuk Faktörü” ve “Yerleşik Hayat” kategorilerine ait sebeplerle özetlemişlerdir. Bu kapsamda Katılımcı 11 “Şu anda çocuk sahibi olduğum için ve çocuğumu tek başıma yetiştirdiğim için işimin düzenli saatlere sahip olması on plandadır.”, Katılımcı 8 “Evli bir bayan için daha ideal. Akşam evinize gelebiliyorsunuz.” ve Katılımcı 8 “Tatili belli çalışma saatleri belli aylık geliri belli sürekliliği var endişe duymanıza gerek kalmıyor.”

3.4. Meslek Kuruluşlarının Alabileceği Önlemlere İlişkin Bulgular

Mesleği bırakan kişilerin bazı konulardan memnun olmadıkları varsayımıyla eylemsiz rehberlerin meslek kuruluşlarından beklentileri incelenmiştir. Bu konuya yönelik bulgular Şekil 5’teki kavram haritasında verilmiştir.

Şekil 5. Meslek Kuruluşlarının Alabileceği Önlemlere İlişkin Kavram Haritası

Meslek kuruluşlarının üzerine düşen görevlerden en önemlileri eğitim, denetim ve ekonomik önlemler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda duygulara tercüman olabilecek üç yorum aşağıdaki gibidir:

“Rehberlik bir yetişkin mesleğidir. Ben önlisans okuyarak belge sahibi oldum ama bence önlisansların kapatılması gerekiyor. Hatta üniversiteler rehberlik eğitimini iyi veremiyorlar diyebilirim. Bu nedenle en az fakülte mezunlarının başvurabilecekleri bakanlık kurslarına geri dönülmeli. Önlisans eğitimi kadar yüksek lisans eğitimi de hatalı. Hatta daha çok hatalı çünkü yüksek lisans bir meslek kursu değildir. Akademik bir eğitimidir. Akademik eğitimle meslek öğretilmez. Akademisyenlerin sırf ekonomik kaygıyla açtıkları tezsiz yüksek lisans programlarında rehberlikle hiç alakası olmayan dersleri alan insanlar rehber olmaya hak kazanabiliyor. Buna da rehberlik meslek yasası müsaade ediyor. İlgili madde değiştirilmeli.” (Katılımcı 20)

“...rehberlik denetimlerinin ve seyahat acentelerinin denetimlerinde uygulama zafiyeti vardır. Denetimler il kültür ve turizm müdürlükleri personeli ile yapılmaktadır. Bu denetimlerde düzenlenen tutanakların vali tarafından imzalanması gerekmektedir. Bunun yerine sahada tablet ile çevrimiçi tutanak tutulursa, ayrıca vali meşgul edilmez ve tutanak sahada tutulup sonuca ulaştırılmış olur.” (Katılımcı 18)

“...sezonluk olmamalı. Maalesef hepimiz hayatımızı idame ettirmek için paraya ihtiyaç duyuyoruz, bu olmazsa olmazımız. Bizler, gelecek garantili bir iş gözüyle mesleğimize bakabilmeliyiz. Çoğu arkadaşım sigortasını kendi yatırdığı için düzenli bir maaş döngüsü, çalışma saati vs. olmadığı için farklı alanlara yönelmiş durumda bunlardan biri de benim. Bu yüzden buna yönelik bir çalışma yürütülebilir. Çanta rehber, kaçak rehber bölgede yaşayan vatandaşın yaptığı rehberliklerin bir şekilde önüne geçilmeli.” (Katılımcı 13)

3.5. Turist Rehberlerinin Yapabileceklerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde turist rehberlerinin mesleğin geleceği için nasıl bir rol oynayabileceğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların her birine “Mesleğin geleceği için sizce turist rehberleri bu konuda neler yapabilir?” sorusu yöneltilerek kendileri ve meslektaşları adına öz eleştiri yapmaları amaçlanmıştır.

Kod Sistemi	Turist Rehberlerinin Yapabilecekleri	TOPLAM
▼ ☒ Turist Rehberlerinin Yapabilecekleri		0
☒ Herhangi Bir Şey Yok	■	7
▼ ☒ Kişisel Önlemler		0
☒ Kendini Geliştirmek	■	8
☒ Prezantabl Olmak	■	3
▼ ☒ Mesleki Örgütlenme		8
☒ Denetim İçin Baskı Yapmak	■	1
☒ Etik Davranmak	■	2
☒ Hanutçuluk Yapmamak	■	1
☒ Seçimlerde Oy Kullanmak	■	1
☒ Taban Ücret Kuralına Uymak	■	4
Σ TOPLAM	35	35

Şekil 6. Turist Rehberlerinin Yapabileceklerine İlişkin Kod Matris Tarayıcısı

Hatırı sayılır sayıda kişi umudunu kesmiş durumda “Herhangi Bir Şey Yok” yanıtını verirken çözüm olarak kendini geliştiren rehberlerin mesleğin geleceğinde söz hakkı sahibi olacağını düşünenler de az değildir. Bunun yanında mesleki örgütlenmenin önemi de vurgulanmıştır. Bu görüşlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

“Bir profesyonel tur rehberinin yetişmesi, en az 7-10 yıllık süre almaktadır. Bu meslekte 9. yılım ve ne genç rehberler gördüm, Safranbolu cinci hanına 2012’de yapılmıştır diyen, kaymaklı yeraltı şehrindeki iletişim deliklerine tuvalet deliği diyen. Sadece dil sınavını geçmek bir rehber olmaya yetmez bence.” (Katılımcı 14)

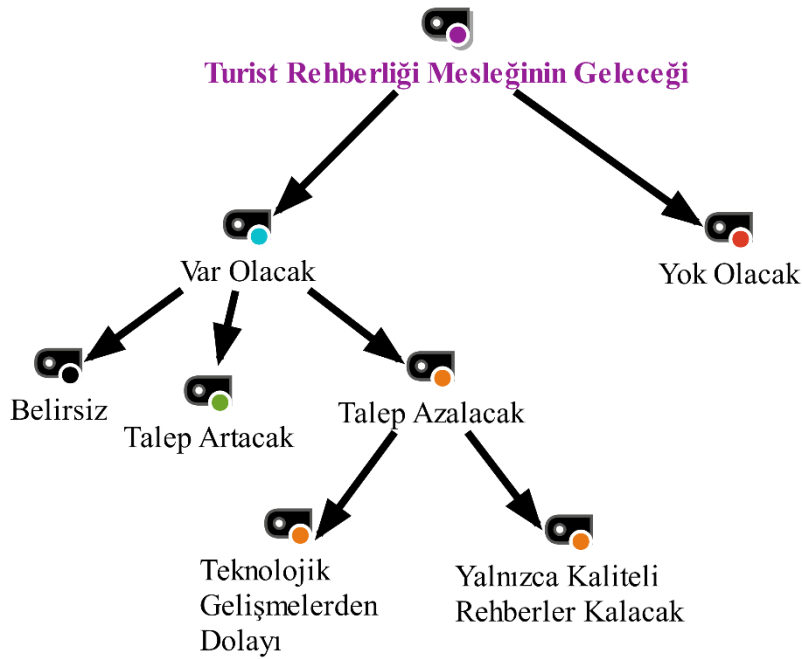

“Turist rehberleri bir araya gelerek örgütlenebilir, aslında muhtemelen gelmiş ve örgütlenmişlerdir ama emin olun bu noktada da egolar hırslar devreye girer gruplanmalar olur amaç sapar o nedenle önce doğru örgütlenmeyi öğrenmeleri lazım” (Katılımcı 17)

3.6. Turist Rehberliği Mesleğinin Geleceğine İlişkin Bulgular

Bu bölümde gelecekte mesleğin nasıl bir gelişme veya düşüş göstereceğine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların her birine *“Gelecekte rehberlik mesleğinin hala var olacağını düşünüyor musunuz? Cevabınız hayır ise sebebini, evet ise artış/azalış öngörünüzü paylaşır mısınız?”* sorusu yöneltilerek kişilerin mesleği bırakmalarında gelecekte mesleğin veya talebin yok olması düşüncesinin etkisi olup olmadığının anlaşılması amaçlanmıştır.

Rehberlerin vermiş oldukları yanıtların analizi yapılarak temalar ve alt kodlar oluşturulmuştur. Analize ait bulgular Şekil 7’deki kavram haritasında verilmiştir.

Şekil 7. Turist Rehberliği Mesleğinin Geleceğine İlişkin Kavram Haritası

Çalışmaya katkı sağlayan kişilerin mesleğin varlığını sürdüreceğine dair düşünceleri yoğunluktadır. Bununla birlikte mesleğin ileride daha az talep göreceği konusu bolca gündeme getirilmiştir. Talep azalışında önemli bir faktör olarak teknolojik gelişmeleri gösteren Katılımcı 32 *“Evet ama %75 oranında azalır bence. Sadece yaşlıların kullanacağını düşünüyorum. Rehberlerin yerini dijital audio rehberler alacaktır. Daha ekonomik olduğu için. Bazı turistler hanut sisteminden dolayı rehberlere şüpheyle yaklaşıyor. İleride, dijital alternatifleri tercih edeceklerdir, daha emin olduğu için.”*, yalnızca kendini geliştiren rehberlerin zamana meydan okuyabileceğini belirten Katılımcı 16 ise *“Form değiştirerek var olacağına inanıyorum, ancak uzmanlaşma ve dijital dönüşüm geride kalmış rehber bireyleri daha çok zorlayacaktır, o nedenle bireysel yatırımın oldukça önemli olduğu bir meslek grubu şeklinde, özelleşmiş rehberlik servisleri şeklinde devam edecektir.”* şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir.

3.7. Eylemsiz Rehber Olma Nedenlerine İlişkin Bulgular

Bu bölümde kişilerin mesleği bırakmadaki geçerli sebeplerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların her birine “Sizin eylemsiz rehber olma nedenlerinizi açıklar mısınız?” sorusu yöneltilerek mesleği bırakmadaki görüşlerin kişisel perspektifte anlaşılması amaçlanmıştır.

Kod Sistemi	Eylemsiz Rehber Olma Nedenleri	TOPLAM
▼ Eylemsiz Rehber Olma Nedenleri		0
Ailevi Nedenler	■	4
▼ Ekonomik Nedenler	■	1
Düzensiz Gelir	■	5
İş Kaygısı	■	3
▼ Mesleki Nedenler		0
Dış Faktörlerden Etkilenme	■	5
Farklı Bir İş ile Meşgul Olmak	■	5
Mesleki Kalitenin Düşmesi	■	3
Yabancı Turist Sayısında Azalma	■	3
Yaş veya Sağlık Durumu	■	1
Çalışan Kalitesinin Düşmesi	■	5
Σ TOPLAM	35	35

Şekil 8. Eylemsiz Rehber Olma Nedenlerine İlişkin Kod Matris Tarayıcı

Çalışmaya katkı sağlayan kişilerin onları meslekten uzaklaştıran etmenler olarak daha çok mesleğin kendi içinde aşamadığı sıkıntıları ön planda tuttukları görülmüştür. Bununla birlikte düzensiz gelire sahip bir meslek olmaması da ikincil bir sebep olarak görülebilmektedir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır.

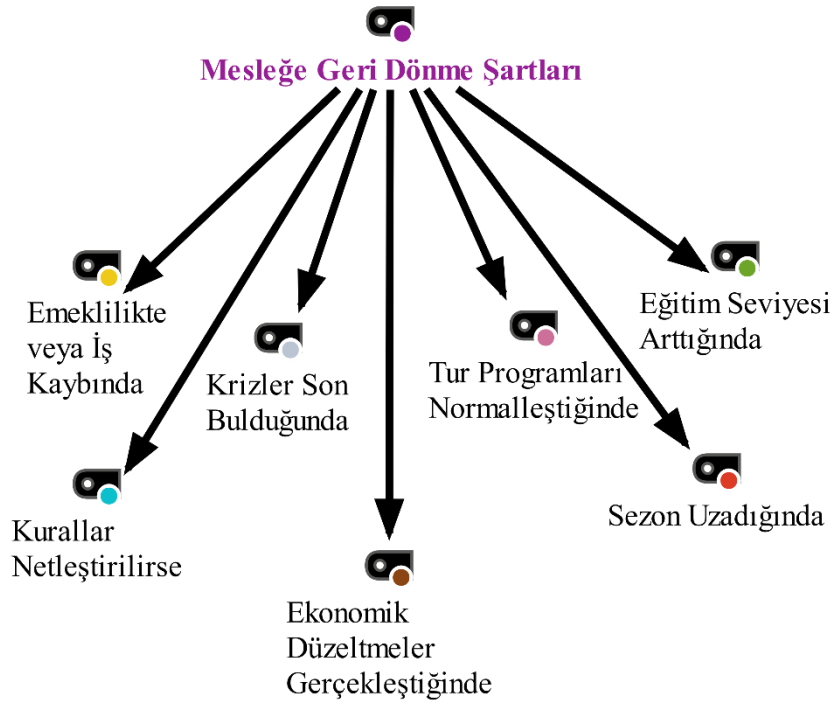
“Başta ekonomik nedenler. İki çocuğum var. Her ikisi de savaş döneminin çocuğu. Biri Kuveyt diğeri Irak. Savaş olur turlar iptal olur, hastalık olur turlar iptal olur, ekonomik kriz, aşırı sıcak, terör eylemi, bir bomba, bir kişinin yarattığı imaj, söylediği söz. Ayıkla pirincin taşını hem de hiçbir koruman/sigortan yokken. Dört ay öncesinden nisan ayını bağla tura iki gün kala, turunuz iptal oldu X Hanım. Nasıl tur bulacağız? Kira nasıl ödenecek?” (Katılımcı 22)

“İlk olarak, ülkemizde turizmin bitmiş olması. İkinci olarak, birçok acentenin rehber kayırması, kaptanların bile bazen rehber olması. Yani turizm rehberliğinin artık gereği şeklinde yapılamaması.” Katılımcı 14

“Artık eylemsiz değil mesleğin sonunun geldiğini görerek mesleği bırakmış bir kişiyim.” Katılımcı 21

3.8. Mesleğe Geri Dönme Şartlarına İlişkin Bulgular

Bu bölümde meslekten ayrılmayı tercih eden turist rehberlerinin hangi gelişmeler yaşanırca geri dönüş yapmak isteyebileceklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Katılımcıların her birine “Hangi koşullar değişir ise yeniden rehberlik yapmayı düşünürsünüz?” sorusu yöneltilerek mesleğe geri dönmekte ne tür motivasyonlara ihtiyaç duyulduğunun anlaşılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda eylemsiz rehberlerden çözüm önerileri de alınmış olacaktır.

Şekil 9. Mesleğe Geri Dönme Şartlarına İlişkin Kavram Haritası

Çalışmaya katkı sağlayan kişilere göre mesleği yeniden icra etmek ve eylemli olmak için öncelikli koşul mevcut işlerinden emekli olmak veya bir sebepten ötürü mevcut işinden ayrılmış olmaktır. Dolayısıyla eylemsiz rehberlerin birçoğunun ek iş olarak gördüğü anlaşılmaktadır. İkincil etmen ise meslekte ekonomik düzeltmelere gidilir ve kişilerin maddi endişeleri giderilirse işe döneceklerine ilişkindir.

“Şu anki işimi kaybedersem ya da hafta sonları hobi olarak yapmayı düşündüğümde. İsteğimde yapabileceğim bir mesleğim olduğu için mutluyum.” Katılımcı 8

“Hali hazırdaki kariyerimi tamamladıktan sonra, özellikle hem ülkeme hizmet hem de sağlımı korumak için rehberlik yapmayı, gelecek için planlarım arasında bulunduruyorum.” Katılımcı 19

“Bu isin bir meslek olduğuna inanan acentelerin sayısı artar ve rehber odalarının haklarımızı savunduğu, denetimlerini yaptırımlarla birlikte gerçekleştirdiği gördüğüm zaman geri dönebilirim diye düşünüyorum. Günümüzde hepimizin derdi geçimimizi sağlamak. Bu meslek grubunu ucuz işçi ya da mevsimlik işçi gibi gören zihniyetler olduğu surece, hayatımı farklı şekilde sürdürmek zorundayım.” (Katılımcı 24)

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada profesyonel turist rehberlerinin bir kısmının mesleklerini icra etmekten vazgeçerek neden eylemsiz rehber olmayı tercih ettikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Nitel araştırmanın doğası gereği genelleme yapma gayesinde olunmamakla birlikte konu hakkında literatürdeki boşluğu temel sebepleri ortaya koyarak doldurmak hedeflenmiştir.

Yapılan araştırma sonucunda turist rehberliği mesleğinin seçiminde entelektüel birikimi artırma ve ülkeyi diğer toplumlara tanıtmaya gayesi öne çıkmaktadır. İnsanlar öğrenmek ve öğretmek hedefleriyle

mesleğe başlamaktadır. Ancak görülmektedir ki kariyerlerinin ilerleyen dönemlerinde caydırıcı bazı etmenler ortaya çıkmaktadır. Bunların başında ailelerine fazla zaman ayıramamak ve yerleşik bir hayata sahip olamamak gelmektedir. Bu sonuç Demirbulat'ın (2014) çalışmasıyla taban tabana zıttır. Söz konusu çalışma profesyonel turist rehberlerinin aile-iş çatışması içerisinde olmadığını hem işine hem ailesine zaman ayırma şansları olduğunu ve ailevi problemler ile karşılaşmadıkları sonucuyla örtüşmemektedir. Ailevi sebeplerin dışında turist rehberleri ekonomik özgürlükleri olmadığını ve mevsimsel olarak çalışmaktan yorulduklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç ise Eser ve Şahin'in (2020) çalışmasındaki sonuçlarla aynı doğrultudadır. Bu çalışmada ayrıca ileriye dönük olarak mesleğin talep görüp görmeyeceği sorusu da oldukça mühim bulgular vermiştir. Teorik olarak bir kişinin mesleğini devam ettirmemesinde ileride talebin azalacağını düşünmesi gayet makuldür. Bu çalışma kişilerin talebin azalacağı yönündeki görüşlerinin altında yatan sebepleri ortaya çıkarmıştır. Taşkın'ın (2020) teknolojik gelişmeler ve turist rehberliği konusunda yaptığı çalışmanın aksine burada teknolojinin ilerlemesinin meslekteki talebe olumsuz yansıtacağı sonucu çıkmıştır. Bunlara ilaveten meslek örgütlerinin, denetimlerin, sosyal hakların ve eğitimlerin eksiklikleri de şiddetle vurgulanmıştır. Turist rehberlerinin iş kaygılarının giderildiği, sezonların uzadığı, krizlerin son bulduğu bir ortamda mesleği bırakma oranlarının da azalacağı öngörülmektedir.

Çalışmanın sonuçları doğrultusunda turist rehberlerinin mesleği bırakmamaları adına birtakım öneriler getirilebilir. Bu öneriler aşağıdaki gibidir:

- Devlet bünyesinde kadrolaşma sağlanarak iş kaygısı azaltılabilir. Her meslek odasına bağlı, TUREB genel merkezine bağlı ve Kültür Turizm Bakanlığı bünyesinde kadrolu çalışan turist rehberleri olması, eylemsiz rehberlerin sıklıkla vurguladığı düzenli gelir kaygısının önüne geçmek adına etkili bir adım olacaktır.
- Çalıştığı acentelerden ücretlerini tahsil etmekte güçlük çeken rehberler için bir havuz oluşturulabilir. Tur başlangıcında acente tarafından aktarılan yevmiye tur sonuna kadar havuzda kalarak, tur bitiminde rehberin görevini yapmış olması koşuluyla hesabına aktarılabilir.
- Eş durumundan mesleğini icra etmekte sorun yaşayan rehberler için turlarda eşi ile seyahat etmesine ve konaklamasına olanak sağlayabilecek bir düzenlemeyle en azından çalışmayan eşlerin tura katılım sağlayabilmesi ve aile bütünlüğünün korunması sağlanabilir.
- Daha önceleri bir dönem uygulamaya giren turist rehberlerinin de denetim faaliyetinde bulunabilmesi meslektaşların birbirlerini veya kaçak turları tespit edip kendi haklarını koruyabilmelerini sağlayacaktır.
- Grupça seyahat etmek istemeyen fakat gittiği yerlerde rehber ihtiyacı duyan kişilerin doğrudan rehberlere ulaşabilmesi için *rehber bul* veya *find your guide* gibi isimlerde yerli ve

yabancı turistleri profesyonel turist rehberlerine ulaştırabilecek mobil uygulamalar iş olanaklarını artıracaktır. Bilinirliği içinse sosyal medya ve televizyon reklamlarıyla tur motivasyonu olan kişiler harekete geçirilecektir.

- Kendini diğer turist rehberlerine göre çok daha fazla geliştirdiğini fakat en verimsiz turları yapan rehberler ile aynı ücreti kazandığını ve bunun haksızlık olduğunu düşünen bir kesim bulunmaktadır. Bu bağlamda rehber standartları oluşturulabilir. Her sene yapılan merkezi bir sınav ile örneğin 40-60 puan aralığı c sınıfı rehber, 60-80 puan aralığı b sınıfı rehber ve 80-100 puan aralığındaki rehberler ise a sınıfı rehber statüsüne ulaşmayı elde edebilir. Yıllık düzenlenen günlük taban ücret fiyatları da bu kriterlere göre belirlenebilir. Bu sayede hem rehberler hem de acenteler fayda sağlayacaktır. Uzmanlık gerektiren turlar için rehber seçiminde zorlanan acenteler a sınıfı rehberlere TUREB veri tabanından ulaşabilir, aynı şekilde daha düşük bütçeli acenteler ise iş bulamayan c sınıfı yeni mezun rehberler ile çalışabilirler.
- İş kaygısının bir diğer sebebi son dönemde çok fazla yeni rehberlik bölümünün açılması ve bu kadar mezunu istihdam edecek kadar tur talebi olamamasıdır. Türkiye’de ön lisans, lisans, tezsiz/tezli yüksek lisans turist rehberliği bölümlerinin tümü çalışma kartı alma hakkı vermektedir. Yüksek lisans bölümleri farklı bölümlerden de öğrenci almaktadır. Bu durum rehberlikle ilgisi olmayan kişilerin 1 veya 2 sene içerisinde kokart almalarını ve 4 sene üniversitede eğitim alan gençlerin iş bulmalarını zorlaştırmaktadır. Profesyonel turist rehberliği çalışma kartının tek bir program ile verilmesi ve yılda toplam ihtiyaç kadar rehber yetiştirilmesi önerilmektedir.

Ayrıca bu çalışmanın gerçekleştirildiği sırada ortaya çıkan salgın sebebiyle veri toplama süreci planlandığı gibi yüz yüze gerçekleştirilememiştir. Bunun yanında eylemsiz rehberlere ulaşmakta yaşanan zorluk çalışmanın kısıtlarını oluştururken, benzer konuda çalışmayı planlayan araştırmacılar için konunun hem eylemsiz rehberler ile hem de mesleği bırakmayı düşünen eylemli rehberler ile pandemi süreci sonrası tekrarlanması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- 6326 Sayılı Turist Rehberliği Mesleği Kanunu. (07.06.2012). Resmi Gazete. Şubat 11.03.2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120622-2.htm> adresinden alındı
- Ap, J., & Wong, K. K. (2001). Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems. *Tourism Management*, 22(5), 551-563.

- Aysin, N. (2018). Turist Rehberlerinin Duygusal Zekâ ile Rehberlik Stilleri İlişkisi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balaguer, J., & Cantavella-Jordá, M. (2002). Tourism as a Long-run Economic Growth Factor: The Spanish Case. *Applied Economics*, 34(7), 877-884.
- Batman, O. (2003). Türkiye'deki Profesyonel Turist Rehberlerinin Mesleki Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 117-134.
- Chein, I. (1981). Appendix: an Introduction To Sampling. C. Selltitz, L. S. Wrightsman, & S. W. Cook. içinde, *Research Methods in Social Relations* (s. 418-441). Austin: Rinehart and Winston.
- Creswell, J. W. (2017). *Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri*. (H. Özcan , Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2017). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- Crouch, G. I., ve Ritchie, J. B. (1999). Tourism, Competitiveness, and Societal Prosperity. *Journal of Business Research*, 44(3), 137-152.
- Çakmak, F. T. (2018). Turist Rehberlerinin Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi. N. Albuz, F. T. Çakmak, A. Eren, Ö. Tekin, & G. N. Güven Yeşildağ içinde, *Turist Rehberliğine Giriş* (s. 1-17). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Demirbulat, Ö. G. (2014). Profesyonel Turist Rehberliği Mesleğinin Aile Yaşantısı Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir İnceleme. *Turar Turizm ve Araştırma Dergisi*, 3 (2), 21-41.
- Eser, S. (2018). Meslek Olarak Turist Rehberliği. S. Eser, S. Şahin, & A. Çakıcı içinde, *Turist Rehberliği* (s. 25-47). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Eser, S. ve Şahin, S. (2020). Turist Rehberliği Mesleğinde Yaşanan Güncel Sorunlar Üzerine Bir İnceleme, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 1344-1355.
- Gibbs, G. R. (2007). *Analysing Qualitative Data*. London: Sage Publications.
- Güneş, N., & Çokbankir Şengül, N. (2017). Antik Dönemden Günümüze Turist Rehberliği ve Rehber Pirleri. Ö. Güzel, V. Altıntaş, & İ. Şahin içinde, *Turist Rehberliği Araştırmaları Öngörüler ve Uygulamalar* (s. 3-27). Ankara: Detay Yayıncılık.
- İstanbul Rehberler Odası*. 14.02.2020 tarihinde <https://iro.org.tr/tr/123-page-eylemli-%E2%80%93-eylemsiz-turist-rehberligi.aspx> adresinden alındı

- Karamustafa , K., & Çeşmeci, N. (2006). Paket Tur Operasyonunda Turist Rehberlerinin Karşılaştıkları Yönetimsel Sorunlar Üzerine Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17(1), 70-86.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (S. Turan, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ön Esen, F., & Gülmez, M. (2017). Turizm Rehberliği Eğitimi ve Eğitim Modelleri. F. Ö. Güzel , V. Altıntaş, & İ. Şahin içinde, *Turist Rehberliği Araştırmaları Öngörüler ve Uygulamalar* (s. 27-47). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Öter, Z. (2019). Turist Rehberinin Çalışma Esasları. Ö. Köroğlu , & Ö. Güzel içinde, *Kavramdan Uygulamaya Turist Rehberliği Mesleği* (s. 113-137). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özbay, R. (2008). Turist Rehberliğinde Güncel Mesleki Sorunlar ve Belirsizlikler. *III. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi (17-19 Nisan 2008) Bildiriler Kitabı* (s. 261-266). Ankara: Nobel Yayıncılık
- Taşkın, G. A. (2020). The Need for a Tour Guide while The Cities Get Smarter. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 3(1), 72-84.
- Türk Dil Kurumu*. 05 07, 2020 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- World Federation of Tourist Guide Associations*. (06.08.2020). What is a Tourist Guide? <http://www.wftga.org/tourist-guiding/what-tourist-guide> adresinden alındı.
- World Federation of Tourist Guide Associations*. 11.02.2020 tarihinde <http://www.wftga.org/tourist-guiding/what-tourist-guide> adresinden alındı.
- Yazıcıoğlu, İ., Tokmak Uzun, S. (2008). Turist Rehberlerinin Rehberlik Mesleğine Bakışı. *Üniversite ve Toplum Dergisi (Elektronik Dergi)*, 8(2), 1-19.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, S. (2019). Turist Rehberliği Mesleğinde Robot Rehberlerin Yükselişi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(23), 164-177.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Güner, H., & Kale, E. (2022). Aşçıların kendi mesleklerine ilişkin metafor algıları. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 156-171. doi: 10.38122/ased.62.5

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 28/06/2021

Kabul edildi (Accepted): 26/12/2022

Aşçıların Kendi Mesleklerine İlişkin Metafor Algıları¹

Havva GÜNER², Emine KALE³

Öz: Bu çalışmanın amacı, aşçıların mesleklerini nasıl algıladıklarını, metaforlar yoluyla tespit etmeye çalışmaktır. Çalışmada veriler anket kullanarak elde edilmiştir. Katılımcıların mesleklerini nasıl gördüklerini metafor kullanarak tanımlamaları istenmiştir. Araştırma sonunda 105 anket toplanmıştır. Katılımcılar meslekleriyle ilgili olarak 68 farklı metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar olumlu, olumsuz ve ne olumlu ne olumsuz olarak 3 gruba ayrılmıştır. Bunların 41 tanesi olumlu metaforlardır. En çok üretilen ilk üç metafor sanat, arı ve aşk olmaktadır. Bu ilk üç metaforun iki tanesinin olumlu olduğu ve mesleğe karşı sevginin vurgulandığı görülmektedir. Arı metaforu ise bazı aşçılar tarafından olumlu metafor olarak değerlendirilirken, bazı aşçılar tarafından ise olumsuz metafor olarak değerlendirilmiştir. Olumlu olarak üretilen “sanat, aşk, şarap, sanatçı, ressam, ağaç” gibi metaforlar ile aşçılık mesleğinin sanatsal yönü dikkate alınmakta ve mesleğe karşı duyulan heyecan ve sevginin yönüne vurgu yapılmaktadır. Olumsuz olarak üretilen arı, fedakârlık, hayat” gibi metaforlar ile aşçılık mesleğinin zorluğuna, hızlı çalışma ortamına ve hayat içerisinde var olan kaos ve karmaşanın işte de devam ettiğine vurgu yapılmaktadır. Diğer olumsuz metaforlar olan “demir, motor, makine, yarış” gibi metaforlar ile yine mesleğin zor ve dayanma gücünün zor olması ve çok hızlı bir çalışma alanına sahip olması yönüne vurgu yapılmıştır. Hem olumlu hem olumsuz olarak üretilen “uzun bir yol, güneş/ay, bisiklet pedalı” metaforları; durmadan devam eden bir meslek olmasını ve gece gündüz hep çalışma halinde olunması yönüne vurgu yapmaktadır. “Yarış atı/kaplumbağa/salyangoz, bıçak, mevsim” gibi metaforlar ise mesleğin yeri geldiğinde çok hızlı çalışma gerektirdiği yeri geldiğinde ise saha sakin bir çalışma alanı olması yönüne, yani kolaylığın ve zorluğun bir arada olduğuna vurgu yapmaktadır. Katılımcıların yaşları, medeni durumları ve çalışma yılları açısından ürettikleri metafor grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Aşçı, metafor, aşçılık mesleği.

Metaphor Perceptions of Cooks About Their Own Professions

Abstract: The main purpose of this study is to try to reveal the perceptions of the cooks about their profession through metaphors. The data in the study were obtained by using a questionnaire. Participants were asked to describe how they saw their profession using metaphors. At the end of the research, 105 questionnaires were collected. Participants produced 68 different metaphors about their profession. These metaphors are divided into 3 groups as positive, negative and neither positive nor negative. 41 of them are positive metaphors. The first three metaphors most produced are art, bee and love. It is seen that two of these first three metaphors are positive and that love for the profession is emphasized. The metaphor of the bee was evaluated as a positive metaphor by some cooks and as a negative metaphor by some cooks. With positive metaphors such as "art, love, wine, artist, painter, tree", the artistic aspect of the culinary profession is taken into account and the direction of excitement and love for the profession is emphasized. With metaphors such as "negatively produced bee, sacrifice, life", it is emphasized that the difficulty of the cookery profession, the fast working environment and the chaos and confusion that exist in life continue at work. With the other negative metaphors such as "iron, engine, machine, race", it is emphasized that the profession is difficult and has a very fast working area. Metaphors of "a long road, sun/moon, bicycle pedal" produced both positively and negatively; It emphasizes that it is an ongoing profession and that it is always working day and night. Metaphors such as "race horse/tortoise/snail, knife, season" emphasize the fact that the profession requires very fast work when it comes to it, and that the field is a quiet working area, that is, ease and difficulty go together. There was no significant difference between the metaphor groups produced by the participants in terms of age, marital status and working years.

Keywords: Cook, metaphor, culinary profession.

¹ Bu çalışma, IV. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Yüksek Lisans Öğrencisi Havva GÜNER, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, TF, havvaguner98@gmail.com.

³ Doç. Dr. Emine KALE, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, TF, ekale@nevsehir.edu.tr.

Summary

Metaphor has traditionally been the concern of the arts and humanities (Balcı, 1999). Metaphor are fundamental vehicles that human beings have evolved to understand, Express, construct, and organize their world (Kliebard, 1982). Individuals often use metaphors when describing both their own feelings and thoughts and the feelings and thoughts of the other person. Thus, it is important in determining people's thoughts about life and revealing their understanding of events (Kale ve Çiçek, 2015).

Metaphors analysis contributes to revealing how the desired concepts are perceived (Kale ve Çiçek, 2015). Understanding how the culinary profession is perceived by the cooks through metaphors will contribute to better analysis of the profession, recognizing the problems and developing the culinary profession. There are studies on the culinary profession in the literature. However, there is no study in the literature that measures the perceptions of the culinary profession metaphorically. For this reason, this study will enable cooks to reveal their metaphor perceptions about their profession. In addition it will be tried to determine the reasons why the metaphors used by the cooks while explaining their profession are preferred. It is thought that it will contribute to the literature in terms of understanding how the cooks view their profession, determining the problems and producing solutions.

The main purpose of this study is to try to reveal the perceptions of the cooks about their profession through metaphors. This study is a descriptive study.

The universe of the research consists of cooks working in hotels and restaurants, as well as students who studied gastronomy at various universities in Turkey. The data in the study were collected by semi-structured questionnaire technique. The questionnaire form consists of two parts. In the first part, there is questions about determining demographic information about cooks (age, financial status, number of children, working year). In the second part, metaphors were defined and exemplified in order to reveal the perceptions of the cooks participating in the research about their profession, and "if you were to compare the cooks to an image, what would you compare them to?" by asking the question "Cooking is like...", "Because..." they were asked to fill in the blanks. Generally, face-to-face interview technique and online questionnaire form were used in collecting the questionnaires. In this direction, within the scope of the research, a face-to-face survey was applied to 50 cooks and an online survey was applied to 100 cooks. At the end of the research, 44 of the 50 questionnaires distributed face-to-face were returned. Of the 100 questionnaires distributed online, 67 responses were received. 6 questionnaires were not evaluated due to various reasons (because there were no understandable expressions, the reason for the metaphor produced did not match with the metaphor, the reason for the produced metaphor was not explained) and only 105 questionnaires were included in the evaluation.

The questionnaires collected from the participants were first examined and eliminated in terms of usability. The metaphors produced were examined together with their reasons and gathered under 3 categories (positive, negative, both positive and negative). Then, the metaphors obtained, the categories in which the metaphors were included, and the demographic information of the participants were transferred to the SPSS statistical program. Pearson X2 test was used to analyze whether there was a difference in terms of working years and marital status according to the determined categories.

In the light of the findings, many metaphors were produced by the participants and it is seen that some of these metaphors have positive, some negative, and some both positive and negative aspects. The first three metaphors most produced are art (13.3%), bee (5.7%) and love (3.8%). It is seen that two of these first three metaphors are positive and that love for the profession is emphasized. The metaphor of the bee was evaluated as a positive metaphor by some cooks and as a negative metaphor by some cooks.

41 metaphors were produced by the participants, in which positive aspects were indicated. 39% of the participants evaluated the culinary profession with a positive metaphor. 13 metaphors that can be described as negative were produced. The rate of participants who produced negative metaphors is

12.3%. When we look at the metaphors in which both positive and negative metaphors are expressed, that is, the meanings of which can be interpreted in two ways, it is seen that 14 metaphors are produced, which makes up 13.3% of the participants.

According to the demographic characteristics of the cooks working in the hotels and restaurants where the research was conducted, such as age, marital status and working year; 29.5% of the participants in the research are married, 70.4% are single employees, and the majority (55.2%) are 25 years old and under. 54.2% of the cooks were 5 years or less, 28.5% had 10 years or more, 17.1% had a professional working period of 5-10 years, and most of the cooks worked less than 5 years is known.

As a result, it was tested with chi-square analysis whether the categories of metaphors produced by the participants (positive, negative, both positive and negative) differ in terms of their age, working years and marital status and no statistical difference was found.

GİRİŞ

Meslek, insanların hayatını kazanarak devamını sağlayabilmeleri için yaptığı, kuralları toplum tarafından ortaya konulmuş ve bir eğitim sonrasında elde ettikleri beceri ve/veya bilgiye dayalı faaliyetler olarak tanımlanabilir (Sarıtaş, Derin ve Sarıtaş, 2014). Hem birey hem de toplum yaşamında hayati öneme sahip olan meslekler, uzun süreli uğraşlar olarak da tanımlanabilmektedir (İlhan, 2008). TDK ise meslek kavramını “*Belli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş*” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2022). Meslekler, kişilerin toplumda yer edinmesinde oldukça önemli olmakla birlikte kişilerin kişisel gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Bir bireyin hayatını etkileyen önemli unsurlardan biri seçmiş olduğu mesleğidir. Bireyin mesleği kişinin toplum içerisindeki konumunu belirlerken aynı zamanda saygı görmesini sağlar. Bu yüzden meslek seçimi yapılırken bireyin fiziki özellikleri, ilgi alanları, yetenekleri gibi özellikleri dikkate alınarak yapılabileceği en iyi faaliyetteki mesleği seçmeye yönlendirilmesi gerekir (Gülşen ve Seyrathlı, 2014; Yılmaz ve Çemrek, 2019; Harbalıoğlu ve Ünal, 2014).

Bireylerin mesleklerine ilişkin tutumları mesleki başarılarını etkilemektedir. Genel olarak tutum, bireyin çevresindeki bir konuyla ilgili düşündüğü olumlu ve olumsuz eğilimlerdir (Baysal, 2018). Bireylerin yaşamında yeme içmenin temel bir ihtiyaç faaliyeti olması ve turizm sektörü içerisinde de yiyecek içecek işletmeciliğinin önemli olması aşçılık mesleğini de önemli hale getirmektedir. Aşçılık mesleği, disiplinli çalışmayı ve özeni isteyen bir meslektir. Bundan dolayı aşçılık ve gastronomi eğitimi alan kişilerin mesleklerine ilişkin tutumları turizm endüstrisinin gelişimine, sürekliliğine doğrudan etki etmektedir ve bu mesleğe karşı olan ilgi son zamanlarda giderek artmaya başladığından öğrencilerin mesleki tutumlarında önemli bir unsur olmaya başlamıştır (Kurnaz, Kurnaz ve Kılıç, 2014).

Aşçılık mesleği geçmişten günümüze kadar uzanan oldukça köklü bir meslektir (Özbay ve Karaca, 2021). Herhangi bir kurumun mutfağında çalışan personel genel olarak aşçı olarak

isimlendirilmektedir (Doğan ve Yeşiltaş, 2017). Türk Dil Kurumu'nun (2022) yaptığı tanıma göre ise aşçı, yemek yapmayı meslek haline getiren kişi veya yemek yapıp satan kişi şeklinde tanımlanmaktadır.

Aşçılık, besin öğelerinin hasadından başlanarak, malzemelerin satın alınması, teslim alınması, depolanması, üretim ve nihai ürün olarak sunma aşamalarından oluşan bir sanat dalı olarak da bilinmektedir (Kurnaz, Kurnaz ve Kılıç, 2014). Aşçılar gıdaları ve yemekleri endüstri standartlarına uygun şekilde hazırlarlar (Görkem, 2011). Aşçılık mesleğini yerine getiren kişiler, menü planlaması yapabilen, gıda ürünlerini hijyen ve sanitasyon kurallarına göre hazırlayabilen; dünya ve yöresel mutfığa ait ürünleri pişirebilen nitelikli elemanlar olarak tanımlanmaktadır (Harbalıoğlu ve Ünal, 2014). Ayrıca aşçılık mesleğinde yaratıcılık yeteneğinin sürekli devrede olması gerekmektedir. Mutfakta çalışan aşçılar ve şefleri kendileri ile hep yarış halinde olmaları gerekmekte ve sürekli yenilik yapmak ve yeni şeyler keşfetmek durumundadırlar. Fakat bu mesleğin tüm popülerliğine rağmen mesai saatlerinin uzun olması, hafta sonu, yaz tatili veya resmî tatillerin olmaması, sosyal hayatın daha kısıtlı yaşanması gibi sebeplerden dolayı mutfakta çalışmak oldukça ağır bir iştir. Bu sebepten ötürü mesleğe karşı olan talep azalsa da popülerliğini kaybetmemiştir ve özellikle son dönemlerde daha da artmıştır (Alyakut ve Küçükkömürler, 2018).

Bireylerin mesleklerine ilişkin algıları farklılık göstermektedir. Bu algı ve tutumları bilinçaltında var olan olaylara ve kavramlara göre belirlenmektedir. Bu şekilde bireylerin mesleklerine ilişkin yükledikleri anlamlar genellikle kavram etiketleri şeklinde veya benzeştirme kodları biçiminde zihinde yer almaktadır (Doğan, 2017). Bireyler mesleklerine ilişkin kavramaları algımlarken de genellikle mesleklerinin diğer kavramlarla olan ortak özelliklerini akıllarına getirirler. Böylece bireyler mesleklerinin özelliklerini, genellikle iyi bilinen başka kavramların özellikleriyle bağdaştırarak benzetme yoluyla sahip oldukları bilgi ve tutumlar yoluyla hareket ederek metaforik yapılar oluşturmaktadırlar (Doğan, 2017; Güveli vd., 2011).

Metaforlar, bir düşünce, nesne veya eylemi ifade etme yolu olarak genellikle edebiyat alanında kullanılmakla birlikte, bireylerin günlük yaşamında da kullandıkları dilsel bir benzetme olgusudur (Güveli vd., 2011). Metafor kavramı Türkçede de “benzetme”, “eğretileme”, “mecaz” kelimeleriyle karşılık bulmaktadır. Fakat bu kelimeler metafor kavramını tam olarak karşılamamakta çünkü Yunancadan gelen metafor kelimesi, “meta: öte” ve “pherin: taşımak” kelimelerinden oluşarak “bir şeyi başka bir şey ile anlatmak” anlamında kullanılmaktadır (Parın, 2017; Rızvanoğlu, 2007). Metaforlar yalnızca süsleme amaçlı kullanılan söz sanatından ibaret değildir aynı zamanda bireyin genel olarak dünyayı ve olayları kendine göre kavrayışına sinen bir düşünme ve görme şeklidir (Doğan, 2017; Güveli vd., 2011; Yaman, 2020).

Metafor yalnızca mecazi anlam taşımaz aynı zamanda temel bir düşünce mekanizmasını sağlamaktadır (Cerit, 2008). Bireyler hem kendi, hem de karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini tasvir ederken genellikle metafor kullanmaktadırlar. Böylece kişilerin hayata karşı düşüncelerinin belirlenmesinde ve olayları anlamalarının ortaya çıkarılmasında önem taşımaktadır (Kale ve Çiçek, 2015). Ayrıca metafor, bireylerin gerçeği daha iyi anlamalarına ve çevrelerine bakış açılarını genişletmelerine yardımcı olabilecek bir araç olarak da kullanılabilir (Seyitoğlu, 2019).

Metafor geleneksel olarak sanat ve beşerî bilimlerin ilgi alanı olmuştur (Balcı, 1999). Metaforlar insanların dünyalarını anlamak, ifade etmek, inşa etmek ve düzenlemek için evrimleştikleri temel araçlardır (Kliebard, 1982). Bu nedenle, bireylerin kendi gerçekliklerini ne şekilde inşa ettiklerini ve dünyayı algılama şekillerini anlamamıza yardımcı olabilirler (Munby, 1987). Metaforlar, soyut konuyu daha somut, tanıdık terimlerle anlamamızı sağlar (Gibson ve Zellmer-Bruhn, 2001). Lakoff ve Johnson (1980), yaptıkları çalışmada hem düşündüğümüz hem de eylemde bulunduğumuz sıradan kavramsal sistemimizin, doğası gereği temelde metaforik olduğunu savunmuşlardır. Düşüncemizi yöneten kavramlar sadece akıl meseleleri değildir. Ayrıca, en sıradan ayrıntılara kadar günlük işleyişimizi yönetirler. Dolayısıyla eğer kavramsal sistemimiz metaforik olursa, düşünme şeklimiz, deneyimlediklerimiz ve gün içinde yaptıklarımız da büyük ölçüde metaforik görülmektedir (Lakoff ve Johnson, 1980).

Metaforun kökeni, dili süsleme çabasında değildir. Onlar, bilinen (zaten ayırt edilmiş, önceden adlandırılmış) fenomenlerden henüz bilinmeyen ve isimlendirilmemiş olana doğru ilerlemeye yönelik pratik ihtiyaçtan kaynaklanırlar. Bu anlamda, metaforlar, karmaşık ve şaşırtıcı olanın daha tanıdık ve daha kolay anlaşılır hale geldiği "birincil algısal kategoriler" haline gelir. Dolayısıyla metaforik dil, dolaysız ve duyuşal olandan uzak ve soyut olana, teori alanına geçmemizin temel yolu haline gelir (Edie, 1963). Teknik anlamda, metaforlar "kavramsal alanlar arasındaki eşlemelerdir" bununla birlikte metafor, bir kavramsal alandan bir çıkarım modeli başka bir alanda kullanıldığında ortaya çıkar. Bu şekilde metaforlar, soyut kavramları anladığımız ve soyut muhakeme gerçekleştirdiğimiz anahtar bir mekanizma şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Gibson ve Zellmer Bruhn, 2001).

Metaforların kullanımı, örgütsel bağlamların analizine izin verdiği ve ele almamız gereken karmaşıklığı anlamamıza ilişkin yeni perspektifler açtığı için yorumlayıcı bir araç olarak kabul edilmektedir (Pipan, 2000). Metaforlar özellikle yeni olan kavramları anlama ve açıklamada fayda sağlamakta ve yeni bir bilginin öğrenilmesini ve anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır (Cerit, 2008).

Metaforlar analizinin yapılması istenilen kavramların ne şekilde algılandığının görülmesine katkı sağlamaktadır (Kale ve Çiçek, 2015). Yukarıda belirtilen özellikleri sebebiyle pek çok alanda kullanılan metaforlar aşçılık mesleğine ilişkin olan bu çalışmada da aşçıların kendi mesleklerine karşı

algılarının belirlenmesi için kullanılmıştır. Metafor kullanımı yoluyla aşçılar tarafından mesleklerinin nasıl algılandığının ortaya konulması, aşçılık mesleğinin daha iyi analiz edilmesine, sorunların ortaya konulmasına ve mesleğin gelişimine yardımcı olacaktır. Literatürde aşçılık mesleğine ilişkin bazı çalışmalar (Örn, Yılmaz ve Tanrıverdi, 2017; Yılmaz ve Çemrek, 2019) olmasına rağmen, aşçılık mesleğine ilişkin algıları metaforik açıdan değerlendiren çalışmaya gastronomi öğrencileri açısından görülse de (Alyakut ve Küçükkömürler, 2018) aşçılar açısından ele alınan çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple bu çalışmayla, aşçıların kendi mesleklerine ilişkin metafor algıları belirlenmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte, aşçıların kullandıkları metaforları neden tercih ettikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Aşçıların mesleklerine yönelik algılarının ne şekilde olduğunun ve bu algıların sebeplerinin anlaşılması, aşçılık mesleğinin sorunları ve çözümü açısından literatür ve uygulayıcılara katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, aşçıların mesleklerine yönelik algılarını, metafor kullanımı yoluyla tespit etmeye çalışmaktır. Alt amaçları ise; aşçıların mesleklerine ilişkin oluşturdukları metaforların ne olduğu, bu metaforların ortak özellikleri itibarıyla gruplandırılarak katılımcıların yaş, çalışma yılı ve medeni durum açısından gruplar arasında fark olup olmadığının ortaya konulmasıdır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu, İstanbul’da otel ve restoranlarda çalışan aşçılar oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında 50 aşçıya yüz yüze ve 100 aşçıya da çevrimiçi anket uygulanmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri, yarı yapılandırılmış soru formu aracılığıyla elde edilmiştir. İki bölümden oluşan anketin ilk bölümünde aşçıların yaşı, medeni durumu ve çalışma yılına ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölümde, “aşçıları bir imgeye benzetecek olsanız neye benzetirsiniz?” sorusu sorulmuş ve “Aşçılık...gibidir.” “Çünkü...”cümlelerindeki boşlukların doldurulması istenmiştir. Sorunun daha iyi anlaşılması için öncesinde metaforun tanımı yapılmış ve örnek verilmiştir. Anket formu oluşturulurken metafor kullanarak veri toplanan önceki çalışmalar gözden geçirilmiştir (Kale ve Çiçek, 2015; Dös, 2010; Saban, 2008). Araştırma, otel ve restoranlar bünyesinde Nisan-Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Anketlerin toplanmasında yüz yüze görüşme, “bırak ve topla” tekniği ve çevrimiçi anket formu kullanılmıştır. Yüz yüze görüşmelerde aşçılara on dakika gibi bir süre verilerek anketi doldurmaları istenmiştir. Zamanı olmayan aşçılar için bırak ve topla tekniği kullanılmıştır. Çevrimiçi anketlerde aşçılara çevrimiçi ortamda ulaştırılarak doldurmaları istenmiştir.

Araştırma sonunda yüz yüze dağıtılan 50 anketin 44 tanesinden geri dönüş yapılmıştır. Çevrimiçi dağıtılan 100 anketten 67 tanesinden geri dönüş yapılmıştır. 6 anket anlaşılır ifade kullanılmaması, üretilen metaforun sebebinin açıklanmamasından dolayı değerlendirmeye alınmamış, yalnızca 105 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Verilerin Analizi

Daha önce yürütülen çalışmalar göz önüne alınarak ve uzman görüşleri doğrultusunda, katılımcıların ürettikleri metaforlar öncelikle olumlu, olumsuz, hem olumlu hem olumsuz olmak suretiyle 3 kategori olarak ayrılmıştır. Metaforların doğru kategoriye dahil edilip edilmediği belirlemek açısından üç uzmandan metaforları gruplandırılmaları istenmiştir ve dönütler dikkate alınarak kategorilerin son hali oluşturulmuştur. Daha sonra SPSS istatistik programından yararlanılarak bu üç kategoriye göre, katılımcıların yaşları, medeni durumları ve çalışma yıllarına göre farklılık olup olmadığını test etmek için ise Pearson ki kare testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; araştırmaya katılanların %29,5'inin evli, %70,4'ü ise bekar çalışanlardan oluştuğu ve çoğunluğunun (%55,2) 25 yaş ve altı yaşta olduğu görülmektedir. Katılımcıların çalışma yılları incelendiğinde; çoğunluğunun (%54,2) 5 yıl ve altı olduğu, %28,5'inin 10 yıl ve üzeri, %17,1'inin ise 5-10 yıl arası çalışma yılına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1: Demografik Verilere İlişkin Bilgiler

	Sayı	%
Yaş		
25 yaş ve altı	58	55,2
26-35 yaş arası	19	18
36-45 yaş arası	16	15,2
45 yaş ve üzeri	12	11,4
Medeni Durum		
Evli	31	29,5
Bekar	74	70,4
Çalışma Yılı		
5 yıl ve altı	57	54,2
5-10 yıl arası	18	17,1
10 yıl ve üzeri	30	28,5

Tablo 2, 3 ve 4 katılımcıların ürettikleri metaforları göstermektedir. Bu metaforlar 1) olumlu, 2) olumsuz, 3) hem olumlu hem olumsuz olmak üzere üç kategori altında gruplandırılmıştır. En çok

üretilen ilk üç metafor ise sanat (%13,3), arı (%5,7) ve aşk (%3,8) şeklindedir. Bu üç metaforun iki tanesinin olumlu olduğu ve mesleğe karşı sevginin vurgulandığı görülmektedir. Arı metaforu ise bazı aşçılar tarafından olumlu metafor olarak, bazı aşçılar tarafından ise olumsuz metafor olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında üretilen metaforlar ve sebepleri incelendiğinde genel olarak aşçılık mesleğine ilişkin algılarla ilgili şunlar söylenebilir:

- ✓ Genel olarak bakıldığında aşçılar işlerini sanat olarak tanımladıklarından dolayı severek bu işi yaptıkları belirtilebilir.
- ✓ Sürekliliği olan bir meslek olarak görülmesi, kimisine göre bu olumlu bir durum, kimisine göre ise olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir.
- ✓ Aşçıların mesai saatlerinin uzun olması, sosyal hayattan, aileden ve sevdiklerinden sürekli uzakta olması gibi sebepler mesleğin olumsuz yanları olarak karşımıza çıkmaktadır.
- ✓ Yemeklerin çıkarılması için gerekli süreyi aşmamak adına sürekli hareket halinde olunması gereken bir meslek olması da aşçılar tarafından olumsuz karşılanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.
- ✓ Mesai saatlerinin düzensiz olması ve yeri geldiğinde uzun saatler çalışma halinde olunması durumu da mesleğin olumsuz yönleri arasında olduğu vurgulanmaktadır.

Tablo 2: Katılımcılar Tarafından Oluşturulan Olumlu Metaforlar

Olumlu Anlam Taşıyan Metaforlar	Sayı	Katılımcıların oluşturdukları metaforların nedenleri
Hayat	1	“Severek yapılan bir meslek”
Şarap	3	“Kendinizi eğer doğru muhafaza edebilirsiniz yıllar geçtikçe hep aranan olursunuz” “Aşçılar yemek yaptıkça zamanla hem kendilerini geliştirirler hem de sunmuş oldukları yemekleri zamanla daha da lezzetli olur.” “Aşçılık da tıpkı şarap gibi yıllandıkça lezzetlenir.”
Doktor	2	“Aşçılarda insanların sağlığı için çalışmaktadırlar” “Aşçılar da birer doktor gibi yemekleri üretirken önce insan sağlığını düşünmektedirler.”
Tek kişilik kadro	1	“Aşçılar tek başına bile tüm yemekleri yapabilen kişilerdir.”
Savaşçı	1	“Aşçılar çalışma alanlarını kendi cepheleri olarak görürler.”
Sanat	14	“Aşçılık her zaman incelik isteyen bir meslektir.” “Aşçılar için her yemek bir sanat eseridir.” “Aşçılık sonu olmayan ve her zaman yeniliğe açık bir meslektir.” “Aşçı dokunduğu her ürünü görsel katmandan sunar.”
Ansiklopedi	1	“İçinde aradığımız her şeyi bulabileceğiniz bir meslek.”
Çocuk	2	“Meslekteki kişi ne kadar iyi eğitilirse o kadar iyi verim alınır.” “Nasıl ki çocuğun büyümesinde ve gelişiminde emek gerekiyorsa aşçılık da emek verdikçe güzelleşen ve gelişen bir meslektir.”
İllüzyon	1	“Aşçılık görünen şeyi görüldüğünden daha iyi hale getirir.”
Bilim	2	“Meslekte hangi malzemenin neye yaradığını iyi bilirler.”

		“Aşçılar için yemek yapmanın çeşit olarak sınırı yoktur. Mutfaklarda sürekli yenilikler ve zenginliklerle dolu, el becerisi yüksek aşçılar çalışmaktadır.”
Göz önünde olan gizem	1	“Aşçılıkta ürünler her zaman göz önündedir. Fakat içindeki emeği bilemezsiniz.”
Lego	1	“Yaşanılan ruh haline göre şekillenen bir lego gibidir. İyi bir geçirdiğinde iyi bir sunum, kötü bir gün geçirdiğinde kötü bir sunum yapılabilir.”
Deniz	1	“Aşçılık uçsuz bucaksız, sürekli yeni şeyler üretilen bir meslektir.”
Ressam	2	“Yapılan bir yemek sunumunun bir resimden farklı olmadığı ve nasıl ki bir ressam resim çizerken dikkatli ve özenli yapıyor ise aşçı da her yemeği aynı incelikle sunar.” “Tıpkı bir ressam gibi tablo yapılarak aslında.”
Okyanus	2	“Aşçılık sonu olmayan, hala keşfedilmemiş farklı lezzetlerin olduğu bir meslektir.” “Nasıl ki okyanusun derinliklerine inildikçe farklı zenginlikler bulursunuz ve yeni bir şeyler gördükçe daha fazlasını görmek için arama girişiminde bulunduğunuz gibi aşçılıkta da derinliklerinde yeni ve saklı şeyler vardır.”
Deney	1	“Aşçılar için mutfak çok geniş bir çalışma alanıdır ve her türlü yemeği bir deney misali yaparlar.”
Karınca	2	“Aşçılar da karıncalar gibi çok çalışkandır.” “Aşçılar da karıncalar gibi düzenli, tertipli ve rutin bir hayata sahiptirler.”
Arı	2	“Aşçılar tıpkı arılar gibi düzenlidir, çalışkandır ve işlerini sanat gibi yaparlar.” “Aşçılar tıpkı arıların bal yapması gibi her fırsatta ağız tatlandırır.”
Aşk	4	“Mesleğimi aşk ile yaparım.” “Yemek yaparken aşk ile yapar ve sevgini katarsın.” “Yemeğe ne kadar sevgi katarsanız o kadar güzel olur aynı aşk gibi.” “Aşçılık aşk gibi heyecan gerektirir.”
Bilezik	1	“Aşçılık mesleği sürekliliği olan ve iş fırsatlarının olduğu bir meslektir.”
Anne	1	“Aşçılık mesleği de tıpkı bir annenin çocuğuna verdiği sevgi ve özenle büyütmesi gibidir. Eğer bizlerde işimizi bir anne sevgisi gibi yaparsak kendimizi daha çok geliştirir, yeni şeyler öğrenir ve öğretebiliriz.”
Hayalet	1	“Aşçılar işletmelerin görünmeyen varlıklarıdır.”
Lezzetli bir yemek	1	“Aşçılık lezzetli bir yemek gibidir. Çünkü yapabilmek için bilgi, emek ve sevmek gerekir.”
Dans	1	“Aşçılık dans gibidir. Çünkü her hareketin heyecanlıdır.”
Araba	1	“Aşçılık araba gibidir. Çünkü aşçılık tutku meselesidir.”
Yemek yemek	1	“Her gün acıkir insan ve yemek yer aşçıda her gün bu olayı tekrarlar aynı yemek yemek gibi.”
Sanatçı	2	“Aşçının çıkardığı her ürün tıpkı bir sanat eseri gibi ürünü alan kişinin renk, koku, tat gibi algıları öne çıkararak beğenisine sunulur.” “Aşçılar da sanatçılar gibi sanat yapmaktadırlar.”
Kömür	1	“Emek verdikçe parlayan ve elmasa dönüşen bir meslektir.”
Görmek	1	“Aşçılık görmek gibidir. Çünkü insan aynı yere aynı şeye baksa da farklı şeyler görebilir. Aşçılarda aynı şeylere sahip olsalar da farklı yerlerden ele alarak farklı şeyler çıkartabilirler.”
Profesör	1	“Aşçılıkla ilgili her alanda bir profesör gibi bilgiye sahiptir aşçı.”
Yönetici	1	“Aşçılık bir yönetici gibidir. Çünkü bilmediğiniz bir şeyi yönetemez ve anlatamazsınız. Her başarıyı bilginizle yaratır ve yönetirsiniz.”

Disiplin	1	“Disiplin olmada yemek, vardiya ve çalışma düzeni olmaz. Bu yüzden aşçılarda disiplinli kişilerdir.”
Ağaç	2	“Aşçılarda bakıldığında tıpkı meyve veren ağaçlar gibidir.” “Farklı meyveler veren ağaçlar gibi her aşçının da yaptığı yemek farklı lezzette olmaktadır.”
Yemek	1	“Aşçılık tıpkı bir yemek gibidir. Çünkü beceri, zaman ister ve bin bir türlü emekle yapılır fakat hemen bitiverir.”
Maden	1	“Aşçılık maden gibidir. Çünkü ilerledikçe yeni şeyler bulmaktadır.”
Cennet	1	“Aşçılık cennet gibidir. Çünkü zorlu yollardan yılmadan geçerek hak edenlerin yaşa ya bileceği uçsuz bucaksız ve sevgi dolu yolculuktur.”
Elçilik	1	“Aşçılar iyi yemeğin ve mutfağın elçiliğini müşterilerine yaparlar.”
Tuzlu karamel	1	“Aşçılık tıpkı tuzlu karamel gibidir. Çünkü yaptığınız işten farklı deneyimler kazanabilirsiniz.”
Yapboz	1	“Aşçılık yapboz gibidir. Çünkü birçok parçadan sadece uygun olanı bulmanız gerekir.”
İnek	1	“Aşçılık inek gibidir. Çünkü ot verirsin süt verirler. Ellerinde malzemeleri muazzam metotlarla lezzetli hale getirirler.”
Askeriye	1	“Aşçılığa da askeriye gibi disiplin önemlidir.”

Katılımcılar tarafından üretilen metaforların 41 tanesi olumludur. Yani katılımcıların %39’unun aşçılık mesleğine ilişkin algıları olumludur. Metaforların çoğunluğu tarafından (aşçılık mesleğinin sanatsal yönüne sanat, aşk, şarap, sanatçı, ressam, ağaç vs.) bakılarak değerlendirilmekte ve zamanla daha da gelişerek mesleğe karşı duyulan heyecan ve sevginin yönüne vurgu yapılmaktadır. “Okyanus, deniz, gizem” metaforları ile de mesleğin hala keşfedilmemiş, derinliklerinde zenginliklerin bulunduğu yönüne vurgu yapılmıştır.

Tablo 3: Katılımcılar Tarafından Oluşturulan Olumsuz Metaforlar

Olumsuz Anlam Taşıyan Metaforlar	Sayı	Katılımcıların ürettikleri metaforların sebeplerine ilişkin ifadeleri
Motor	1	“Aşçıları mola saatlerinin belirsizliğinden dolayı sürekli motor gibi çalışma halindedirler.”
Savaşçı	1	Aşçılık savaşçılık gibi zor meslektir. İşler üzerinde sürekli savaşmak gerekir.”
Arı	4	“Aşçılar da arılar gibi sürekli çalışmak zorundadırlar.” “Aşçılarda her geçen gün daha iyi olmak için arılar gibi sürekli çalışmak zorundadırlar.”
Fedakârlık	3	“Aşçılık fedakârlıktır. Çünkü ailesinden, sosyal hayattından her zaman ödün vermek zorundadır.” “Mesai saatlerinin uzunluğundan dolayı fedakârlık gibidir aşçılık.” “Özel günleri sevdiğinizden uzakta yaşarsınız bu yüzden fedakârlık gibidir aşçılık”
Kamyon şoförü	1	“Aşçılar da tıpkı kamyon şoförleri gibi sürekli ailesinden uzakta ve tüm sevdiklerinden kopuk bir halde çalışmaktadırlar.”
Yarış	1	“Aşçılarda sürekli zamanla yarış halindedirler.”
Matematik	1	“Aşçılar sürekli kafadan hesaplamalar yapmak zorunda ve buna göre tariflerini oluşturmaktadırlar.”

Hayat	2	“Aşçılık hayat gibidir. Çünkü hayatın tüm kaosu ve karmaşası da mutfağın içerisinde.” “Aşçılık hayat gibi sabır isteyen zor bir meslektir.”
Stres	1	“Aşçılık tam anlamıyla strestir. Çünkü ürünleri hazırlarken sürekli dikkat ve özen göstermelisiniz ve mükemmel bir işçilik yapmak zorundasınız.”
Kedi	1	“Aşçılık kedi gibidir. Çünkü yeri geldiğinde nankörlük yapmaktadır.”
Demir	1	“Aşçılık zor bir meslek olduğundan demir gibi dayanıklı olmak gerekir.”
Makine	1	“Aşçılık makine gibidir. Çünkü çalışmadıkça paslanırsınız.”
İlişki	1	Aşçılık ilişki gibidir. Çünkü taviz vermek ve özveri gerektiren bir meslektir.”

Katılımcılar tarafından üretilen metaforların 13 tanesi olumsuzdur. Başka bir ifadeyle katılımcıların %12,3 ünün aşçılık mesleğine ilişkin algıları olumsuzdur. “Arı, fedakârlık, hayat” gibi metaforlar, mesleğin zorluğunu, devamlı hızlı çalışma ortamının olması, hayat içerisinde var olan kaos ve karmaşanın orada da devam etmesi ve en önemlisi sosyal hayattan ve sevdiklerinizden sürekli uzakta olmasını vurgulayan metaforlardır. “Demir, motor, makine, yarış” gibi metaforlar incelendiğinde ise yine mesleğin zor ve dayanma gücünün zor olması ve çok hızlı bir çalışma alanına sahip olması yönüne vurgu yapılarak olumsuz yönleri ortaya koyulmuştur.

Tablo 4: Katılımcılar Tarafından Oluşturulan Hem Olumlu Hem Olumsuz Metaforlar

Hem Olumlu Hem Olumsuz Anlam Taşıyan Metaforlar	Sayı	Katılımcıların ürettikleri metaforların nedenlerine ilişkin sözleri
Bisiklet pedalı	1	“Aşçılık mesleği bisiklet pedalına benzer. Çünkü nasıllık bisiklet sürdükçe pedalı çevirmek zorundaydınız aynı şekilde bu işte çalışırken de sürekli dönmek, döndürmek zorundasınız.”
Makine	2	“Sürekli temizlik, üretim ve ürünlerin son kullanma tarihlerini takip etmek zorundasınız. Makine gibi olmak zorundasınız.” “Makine gibi çok hızlı ve pratik olmak zorundasınız.”
Sır	1	“Aşçılık sır gibidir. Konuyu bilirsiniz ama içeriğini asla bilemezsiniz.”
Uzun bir yol	2	“Aşçılık ne kadar ilerlese ilerlensin sonu gelmeyen bir meslektir.” “İnsanoğlu hiçbir zaman aç kalamayacağı için aşçılarda her zaman sonu gelmeyen yolda çalışırlar.”
Yarış atı/Kaplumbağa/Salyangoz	1	“Aşçılık mesleği yeri geldiğinde yarış atı gibi hızlı ve süratli olmayı yeri geldiğinde ise bir kaplumbağa ya da salyangoz gibi yavaş ve sabırlı olmayı gerektirir.”
Ayçiçeği	1	“Aşçılık mesleği ayçiçeği gibidir. Çünkü ayçiçeğinin güneşe muhtaç olduğu gibi bizlerde yemeğe muhtacdır. Yemek hangi tarafa ve ne şekilde dönerse bizlerde ona göre şeklimizi alır ve öğreniriz.”
Bıçak	1	“Aşçılık mesleği bıçak gibidir. Çünkü bıçak bir aşçının kaçınılmaz en gerekli ihtiyacıdır. Ve bazen çok keskin tehlikeliyken bazen de eşsiz lezzetleri oluşturarak vazgeçilmez ve mutlu eden en güzel bir objeye dönüşür.”

Hayat	2	“Aşçılık hayat gibidir. Çünkü acı verici durumlar, tatlı hayaller, ekşi suratlar ve tuzlu faturalarla dolu bir hayat var.” “Aşçılık hayat gibidir. Çünkü inişli ve çıkışlı zamanlar hep peş peşe gelmektedir.”
Mevsim	1	“Aşçılık mesleği mevsim gibidir. Çünkü her mevsim zorluğu ve kolaylığa ile gelmektedir. Aşçılıkta kimi zaman kolay ve rahat bir a lanken kimi zamanda zorlukların bütünüdür.”
Anne	1	“Aşçılık anne gibidir. Çünkü çok zahmet isteyen bir meslektir.”
Güneş/Ay	1	“Aşçılık hem güneş hem ay gibidir. Çünkü gündüzde gece de hep iş başındasınız.”
Düğüm	1	“Aşçılık düğüm gibidir. Çünkü insanı zorlar ama kendine bağlar kopamazsınız.”
Askerlik	1	“Aşçılık askerlik gibidir. Çünkü mantık aramadan sistematiğe ya da emirlerin her şeyi oldurabildiği hiyerarşik bir çalışma hayatı gerektirir.”
Kuyumcu	1	“Aşçılık kuyumcu gibidir. Çünkü en basit bir yemeğin bile ince işçilik ve bilgisi vardır.”

Hem olumlu hem olumsuz başka deyişle anlamı iki şekilde yorumlanabilecek metaforlara bakıldığında ise 14 metafor üretildiği, bunun da katılımcıların %13,3’ünü oluşturduğu görülmektedir. Katılımcıların açıklamalarından da anlaşılacağı üzere; “uzun bir yol, güneş/ay, bisiklet pedalı” metaforları; durmadan devam eden bir meslek olmasını ve gece gündüz hep çalışma halinde olunması yönüne vurgu yapmaktadır. “Yarış atı/kaplumbağa/salyangoz, bıçak, mevsim” gibi metaforlar ise mesleğin yeri geldiğinde çok hızlı çalışma gerektirdiğini yeri geldiğinde ise daha sakin bir çalışma alanı olması yönüne ve kolaylığın ve zorluğun bir arada olması yönüne vurgu yapılmaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların Yaş Gruplarına Göre Metaforların Dağılımı

	25 yaş ve altı		26-35 arası		36-45 arası		45 yaş üzeri		Toplam	
Olumlu	35	%60,3	12	%63,2	10	%62,5	9	%75	66	%62,9
Olumsuz	10	%17,2	5	%26,3	4	%25	-	--	19	%18,1
Hem olumlu hem olumsuz	13	%22,4	2	%10,5	2	%12,5	3	%25	20	%19,0

Pearson $X^2=5,319$, $N=105$, $df=6$, $p=0,504$

Katılımcıların yaş grupları açısından metafor kullanımları incelendiğinde (Tablo 5); olumlu metafor kullanımının en çok 45 yaş ve üstü (%75) katılımcılarda olduğu görülmektedir. 26-35 yaş arası katılımcıların %26,3’ünün, 36-45 yaş arası katılımcıların ise %25’inin olumsuz metafor kullandıkları görülmektedir. Ancak katılımcıların yaşları açısından metafor kategorilerine göre bir fark olup olmadığını test etmek için ki-kare analizi kullanılmış ve test sonucunda anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 6: Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Metaforların Dağılımı

	Evlü		Bekar		Toplam	
Olumlu	21	%67,7	45	%60,8	66	%62,9

Olumsuz	4	%12,9	15	%20,3	19	%18,1
Hem olumlu hem olumsuz	6	%19,4	14	%18,9	20	%19,0

Pearson $\chi^2 = ,824$, N=105, df=2, p=0,662

Katılımcıların medeni durumu açısından kullandıkları aşçılık metaforları incelendiğinde (Tablo 6); gerek evlilerin (%67,7), gerekse de bekarların (%60,8) olumlu metaforların oldukça yüksek düzeyde ve benzer oranlarda kullanıldığı görülse de evlilerin oranı bekarlara göre daha yüksektir. Ki-kare analizine göre, katılımcıların medeni durumlarına göre metafor kategorileri açısından aralarında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo 7: Katılımcıların Çalışma Yıllarına Göre Metaforların Dağılımı

	5 yıl altı	5-10 yıl arası	10 yıl üzeri	Toplam				
Olumlu	35	%61,4	13	%72,2	18	%60	66	%62,9
Olumsuz	12	%21,1	2	%11,1	5	%16,7	19	%18,1
Hem olumlu hem olumsuz	10	%17,5	3	%16,7	7	%23,3	20	%19,0

Pearson $\chi^2 = 1,514$, N=105, df=4, p=0,824

Katılımcıların çalışma yıllarına göre metaforların dağılımına bakıldığında (Tablo 7); 5-10 yıl arası çalışanların %72,2' sinin en çok olumlu metafor kullandığı, 5 yıl ve altı çalışanların ise %21,1'inin en çok olumsuz metafor kullandığı tespit edilmiştir. Tablodan görüleceği gibi metafor kullanımları çalışma yılı açısından birbirine benzerdir ve yapılan ki-kare analizine göre de, katılımcıların çalışma yılları açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bireyler hem kendi, hem de karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini tasvir ederken metaforlar kullanmaktadır. Aynı zamanda metafor kullanımı, ele alınan konunun daha iyi anlaşılmasında analizcilere yeni perspektifler açtığından dolayı yorumlayıcı bir araç olarak görülmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, aşçıların kendi mesleklerine ilişkin algılarını, metaforlar aracılığıyla ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Bu doğrultuda, aşçıların mesleklerine ilişkin oluşturdukları metaforların ne olduğu, bu metaforların ortak özellikleri itibariyle gruplandırılarak katılımcıların yaşları, çalışma yılları ve medeni durumları açısından gruplar arasında fark olup olmadığının ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Aşçılara, "Aşçılık mesleği... gibidir. Çünkü..." şeklinde belirtilen açık uçlu soru sorulmuştur. 105 aşçıdan toplanan veriler incelenmiş ve 68 farklı metafor üretildiği görülmüştür. Üretilen bu metaforların 41 tanesi olumlu, 13 tanesi olumsuz ve 14 tanesi hem olumlu hem olumsuz yönleri olan metaforlardır. Bu durumda aşçıların mesleklerine ilişkin genel olarak olumlu bir yargıya sahip oldukları görülmüştür.

Katılımcıların en çok ürettiği metaforlar; sanat, arı ve aşk metaforlarıdır. Bu metaforların iki tanesi olumludur ve bu metaforlarla aşçıların mesleklerine karşı sevgilerini vurguladıkları görülmektedir. Arı metaforu ise bazı katılımcılar tarafından olumlu bazı katılımcılar tarafından ise olumsuz metafor olarak değerlendirilmiştir. Bazı katılımcılar arılar gibi sürekli çalıştığından şikâyet ederek bu metaforu kullanmıştır. Bazıları ise arılar gibi çalışkan, düzenli ve işlerini sanat gibi yaptıklarından dolayı olumlu olarak değerlendirmişlerdir.

Katılımcılar tarafından üretilen metaforlar çoğunlukla olumludur ve 41 metafor üretilmiştir. Bu bulguyla paralel olarak, Alyakut ve Küçükkömürler (2018) tarafından gastronomi öğrencileri üzerine yapılan ve aşçılık mesleğinin metafor kullanımı yoluyla değerlendirildiği çalışmada da öğrenciler tarafından çoğunlukla olumlu metaforun kullanıldığı görülmektedir. Üretilen metaforların çoğunluğu (sanat, aşk, şarap, sanatçı, ressam, ağaç vs.) aşçılık mesleğinin sanatsal yönüne bakılarak değerlendirilmekte ve zamanla daha da gelişerek mesleğe karşı duyulan heyecan ve sevginin yönüne vurgu yapılmaktadır. Daha önce gastronomi öğrencilerine yönelik yapılan bir çalışmada da (Alyakut ve Küçükkömürler, 2018) sanatçı metaforunun sıklıkla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. “Okyanus, deniz, gizem” metaforları ile de mesleğin hala keşfedilmemiş, derinliklerinde zenginliklerin bulunduğu yönüne vurgu yapılmıştır.

Olumsuz olarak nitelendirilebilecek 13 metafor üretilmiştir. “Arı, fedakârlık, hayat” gibi metaforlar, mesleğin zorluğunu, devamlı hızlı çalışma ortamının olması, hayat içerisinde var olan kaos ve karmaşanın orada da devam etmesi ve en önemlisi sosyal hayattan ve sevdiklerinizden sürekli uzakta olmasını vurgulayan metaforlardır. “Demir, motor, makine, yarış” gibi metaforlar incelendiğinde ise yine mesleğin zor ve dayanma gücünün zor olması ve çok hızlı bir çalışma alanına sahip olması yönüne vurgu yapılarak olumsuz yönleri ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda otel ve restoran işletmeleri tarafından çalışma şartlarının iyileştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Hem olumlu hem olumsuz metaforlara bakıldığında ise 14 metafor üretildiği görülmektedir. Katılımcıların açıklamalarından da anlaşılacağı üzere; “uzun bir yol, güneş/ay, bisiklet pedalı” metaforları; durmadan devam eden bir meslek olmasını ve gece gündüz hep çalışma halinde olunması yönüne vurgu yapmaktadır. “Yarış atı/kaplumbağa/salyangoz, bıçak, mevsim” gibi metaforlar ise mesleğin yeri geldiğinde çok hızlı çalışma gerektirdiğini yeri geldiğinde ise saha sakin bir çalışma alanı olması yönüne ve kolaylığın ve zorluğun bir arada olması yönüne vurgu yapılmaktadır.

Oluşturulan metafor kategorileri açısından, katılımcıların yaş, çalışma yılı ve medeni durumları arasında farklılık olup olmadığı ki-kare testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır.

Bu çalışma sonuçları İstanbul'da çalışan belirli sayıdaki aşçı ile sınırlı kaldığından, böyle bir çalışma daha geniş ölçekte ele alınabilir ya da farklı bölgelerdeki aşçılar örnekleminde yapılabilir. Ayrıca mülakat yöntemi kullanılarak, aşçılık mesleğinin sorunlarının ve çözümlerinin irdelendiği daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Alyakut, Ö., & Küçükkömürler, S. (2018). Gastronomi Eğitimi Alan Öğrencilerin Mesleklerine Yönelik Metafor Algılarının Değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(16), 823-852.
- Balcı, A. (1999). *Metaphorical Images of School: School Perceptions os Students, Teachers and Parents From Four Selected Schols (In Ankara)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Middle East Technical University, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences, Ankara.
- Baysal, A. C. (2018). *Sosyal Psikolojide Tutumlar*. <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/2057/makaleler/10/1/arastirmax-sosyal-psikolojidetutumlar.pdf>, erişim: 25.20.2018. adresinden alındı
- Cerit, Y. (2008). Öğretmen Kavramı İle İlgili Metaforlara İlişkin Öğrenci, Öğretmen ve Yöneticilerin Görüşleri. *Temel Eğitim Bilimleir Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Doğan, S., & Yeşiltaş, M. (2017). Aşçının Kişisel Özellikleri ile Mesleki Yetkinliklerinin Tespitine Yönelik Bir Çalışma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(4), 250-263.
- Doğan, Y. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Çevre Kavramına İlişkin Sezgisel Algıları: Bir Metafor Analizi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 721-740.
- Döş, A. (2010). Aday Öğretmenlerin Müfettişlik Kavramına İlişkin Metafor Algıları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 607-629.
- Edie, J. M. (1963). Expression and Metaphor. *Philosophy and Phenomenological Research*. *International Phenomenological Society*, 23(4), 538-561.
- Gibson , C. B., & Zellmer-Bruhn, M. E. (2001). Methapor and Meaning: An Intercultural Analysis of The Concept of Teamwork. *Administrative Science Quartely* , 46(2), 274-303.
- Görkem, O. (2011). *Ulusal Aşçılık Meslek Standardı Çerçevesinde Mutfak Eğitimi Yeterliği: Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Liselerinde Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Gülşen, C., & Seyratlı, E. (2014). Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 14-25.
- Güveli, E., İpek, A. S., Atasoy, E., & Güveli, H. (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kavramına Yönelik Metafor Algıları. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 2(2), 140-159.
- Harbalıoğlu, M., & Ünal, İ. (2014). Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi: Ön Lisans Düzeyinde Bir Uygulama. *Turizm Akademik Dergisi*, 1(1), 57-67.

- İlhan, S. (2008). Yeni Kapitalizm ve Meslek Olgusunun Değişen Anlamları Üzerine. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 313-328.
- Kale, E., & Çiçek, Ü. (2015). Hemşirelerin Kendi Mesleklerine İlişkin Metafor Algıları. *Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi*, 2(3), 142-151.
- Kliebard, H. M. (1982). Curriculum Theory as Metaphor. *Theory Into Practice*, 21(1), 11-17.
- Kurnaz, A., Kurnaz, H. A., & Kılıç, B. (2014). Önlisans Düzeyinde Eğitim Alan Aşçılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 41-61.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Munby, H. (1987). Metaphor and Teachers' Knowledge. *Research in the Teaching of English*, 21(4), 377-397.
- Özbay, G., & Karaca, E. (2021). Türkiye'deki Aşçılık Örgütlenmesine Yönelik Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Değerlendirme. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 5(1), 1-22.
- Parın, K. (2017). Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil. *Söylem Filoloji Dergisi*, 2(3), 149-151.
- Pipan, T. (2000). Metaphors and Organizational Identity in The Italian Public Services. *Scandinavian Journal of Management*, 16(4), 391-409.
- Rızvanoğlu, K. (2007). *Grafik Kullanıcı Ara Yüzlerinde Metaforların Kültürlerarası Kavranışı (Fransa ve Türkiye'de Bir E-Öğrenim Sitesi Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Çalışma)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Saban, A. (2008). Okula İlişkin Metaforlar. *Educational Administration: Theory and Practice*, 55, 459-496.
- Sarıtaş, S. Ç., Derin, N., & Sarıtaş, S. (2014). Hemşirelik Öğrencilerinde Mesleki İmaj Algısının Meslekte Kalma Niyeti Üzerine Etkisi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimler Dergisi*, 3(1), 29-32.
- Seyitoğlu, F. (2019). Gastronomy Scholars' Perspectives towards the Gastronomy Term: A Metaphorical Analysis. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 688-699.
- TDK. (2022). *Türk Dil Kurumu*. Aşçı: sozluk.gov.tr. adresinden alındı
- TDK. (2022). *Türk Dil Kurumu*. Meslek: sozluk.gov.tr. adresinden alındı
- Yaman, B. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin "Oyunla Öğretim" Kavramına İlişkin Algıları: Bir Metafor Çalışması. *Temel Eğitim Dergisi*, 2(1), 6-13.
- Yılmaz, A., & Tanrıverdi, H. (2017). Aşçıların Meslek Uyumu ve Meslek Algısı Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 621-639.
- Yılmaz, H., & Çemrek, F. (2019). Aşçılık Programı ile Gastronomi Bölümünde Okuyan Kadın Öğrencilerin Aşçılık Mesleğine Yönelik Tutumları: Afyon Kocatepe Üniversitesi Örneği. *Journal of Gastronomy Hospitality and Travel*, 2(2), 141-156.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Kara, F. Z., & Örtlek, Z. (2022). Türkiye'nin istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasına göre düzey-2 bölgelerinin bölgesel kalkınma açısından inovasyon performansının değerlendirilmesi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 172-200. doi: 10.38122/ased.62.6

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 20/11/2021

Kabul edildi (Accepted): 26/12/2022

Türkiye'nin İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına Göre Düzey-2 Bölgeleri'nin Bölgesel Kalkınma Açısından İnovasyon Performansının Değerlendirilmesi¹

Zekiye ÖRTLEK², Fatma Zişan KARA³

Öz: Bölgelerin inovasyon performanslarındaki artış, refah seviyesini artırarak toplumsal ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamaktadır. Bölgelerin inovasyon performanslarının artırılmasında, öğrenme, teknoloji ve bilgi süreçleri etkili olmaktadır. Bir bölge, inovatif faaliyetleri ne kadar desteklerse, yaşam kalitesi ve refah seviyesi de o ölçüde artış göstermektedir. Bu çalışma, inovasyon ve bölgesel kalkınma çerçevesinde, Türkiye ve bölgelerinin kişi başına GSYH, altyapı, ulaşım, eğitim, patent gibi inovasyon göstergelerinden yararlanılarak bölgesel kalkınma ve inovasyona katkılarını ortaya çıkarmaktadır. Bu amaçla, Türkiye'nin Düzey-2 kapsamında yer alan 26 bölge inovasyon girdi ve çıktı bileşenleri kullanılarak Entropi ve ARAS yöntemleriyle inovasyon performans sıralamaları ve ağırlıkları belirlenmiştir. Böylelikle bölgeler arasındaki farklılıklar ortaya çıkarılmış olup bölgesel kalkınmanın sağlanmasında, bölgelerin ihtiyaçları ve performanslarına yönelik inovasyon sistemleri geliştirilmelidir. Bunun için inovasyon performansının yükseltilmesi için üretim yapısı geliştirilerek bölgesel kalkınma teşvik edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, İnovasyon, Düzey-2 Bölgeleri, Entropi Yöntemi, ARAS Yöntemi

Evaluation of Innovation Performance of Level-2 Regions in Terms of Regional Development According to the Classification of Turkey's Statistical Regional Units

Abstract: The increase in the innovation performance of the regions contributes to social and economic development by increasing the level of welfare. Learning, technology and information processes are effective in increasing the innovation performance of regions. The more a region supports innovative activities, the higher the quality of life and well-being. This study, within the framework of innovation and regional development, is to reveal the contribution of Turkey and its regions to regional development and innovation by making use of innovation indicators such as GDP per capita, infrastructure, transportation, education, patents. For this purpose, innovation performance rankings and weights were determined by Entropy and ARAS methods by using the innovation input and output components of 26 regions within the scope of Level-2 of Turkey. Thus, the differences between regions have been revealed and innovation systems should be developed for the needs and performances of the regions in order to ensure regional development. For this reason, regional development should be encouraged by improving the production structure in order to increase the innovation performance.

Keywords: Regional Development, Innovation, Level-2 Regions, Entropy Method, ARAS Method

Summary

In general, innovation is the commercialization of new or significantly improved marketing, process, organizational, service and product management. Innovation has been evaluated together with

¹Bu çalışma, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında "İnovasyon ve Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Türkiye" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

²Öğr. Gör, Aksaray Üniversitesi/Eskil MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, zekiyeortlek@aksaray.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0547-3782

³Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ABD, fzkar@aksaray.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8938-6768

learning and information processes and has been evaluated as a part of the system approach over time, and innovation systems have been handled with their regional and national dimensions. In the last 20 years, both countries and regions have started to focus on studies that emphasize knowledge, which is a new concept in terms of regional development, and increase innovation performance. The increase in the innovation performance of the regions contributes to social and economic development by increasing the level of welfare.

This study, within the framework of innovation and regional development, is to reveal the contribution of Turkey and its regions to regional development and innovation by making use of innovation indicators such as GDP percapita, infrastructure, transportation, education, patents. For this purpose, the weights of Level-2 (26 regions) regions according to Turkey's Statistical Region Units Classification were found using the Entropy method, and innovation rankings were created with the Aras method. In the context of the analysis, 7 variables were selected based on the 26 regions determined in the Entropy and Aras method. First of all, the matrices of the selected variables were normalized and the Entropy values were calculated and the innovation rankings of the variables were created according to the regions. It is concluded that there are significant differences in innovation performance between regions. When we ranked the innovation indicators according to their importance, the most important criterion was GDP percapita. Then there were the railway network, the number of lecturers and enterprises. Innovation performance evaluation, which has an increasing importance in terms of regions, is also the focus of this study. The region with the highest innovation performance among the 26 regions included in the study is TR10 (Istanbul) Region. The region with the lowest innovation performance among these regions is TRA2. Therefore, when we evaluate the innovation input and output main and sub-components of the Level-2 Regions in general; In terms of human capital, research centers and universities with knowledge production infrastructure are more advantage in our developed regions in the innovation process. At the same time, even if at least one university has been opened in our provinces, these universities should be institutionalized, have qualified and sufficient research equipment, engage in research activities, and cooperate with industry to transform the research results into social benefits (Ministry of Development, 2014: 67). In terms of infrastructure; The development, quality and accessibility of the transportation infrastructure are important in the selection of the companies' establishment location and regional development. With the improvement of road connections in NUTS-2 Regions, expenses related to transportation costs will decrease. This will also contribute to private investment as a result of increased income and reduced production costs. At the same time, the development of this kind of infrastructure, which provides an opportunity for the development of network connections, provides an opportunity to increase the commercial relations of the regions with each other, to decrease the access costs of the sellers to different markets, and to facilitate the access of the buyers to the goods that suit their wishes (Kara and Taş, 2012: 477-478). In market development, when the number of enterprises is evaluated in terms of innovation potential, it should be supported by R&D studies and investments and university-industry collaborations within the scope of cooperation (Gömleksiz, 2012: 83). National income percapita, one of the sub-components of welfare, is one of the mostwidely used criteria in international welfare comparisons. In this context, in NUTS-2 Regions, savings rates should be increased by providing internal finance for investments, diversification in the industry should be achieved by accelerating the development of the manufacturing industry, and the conditions in the labor market should be regulated (www.mahfiogilmez.com). The number of patent applications, one of the sub-components of creative outputs, contributes to the development of the region in the direction of producing and marketing new technologies and applying technological developments to industry (Köker, 2005: 35). As a result of the findings, improvements should be made in the innovation indicators where the Level-2 Regions are underperforming. Since the economic and social structure of each region differs from each other, each region should find solutions by taking into account their own indicator performance rankings. Thus, the differences between regions have been revealed and innovation systems should be developed for the needs and performances of the regions in order to ensure regional development.

1.GİRİŞ

Genel anlamda inovasyonu yeni ya da önemli ölçüde iyileştirilmiş pazarlama, süreç, organizasyonel, hizmet ve ürün yönetiminin ticarileştirilerek piyasaya sunulmasıdır. Literatürde inovasyon, öğrenme ve bilgi süreçleri ile beraber değerlendirilerek zaman içerisinde sistem yaklaşımının bir parçası olarak değerlendirilmiş ve inovasyon sistemleri, bölgesel ve ulusal boyutuyla ele alınmıştır.

İnovasyon ülkeler, bölgeler, politikalar ve stratejilerin önemli bir ögesidir. Rekabetçi yapının küresel ortama taşınması ile birlikte firmalar devamlılıklarını sağlayabilmek ve rekabetçi yapılarını artırmak için inovatif fikirler geliştirme çabasıdadır. Bu çabateknoloji ve bilim politikalarıyla da desteklendiğinde bilginin kullanımı ve yayılım hızı bölgelerin gelişmişliğine katkı sağlamaktadır. Türkiye’de 2000’li yılların ortalarından itibareninovasyon kavramı, kalkınmanın itici gücü olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bölgesel kalkınma kavramı, II. Dünya Savaşı’ndan sonra iktisat literatürüne girerek iktisadi ve sosyal kalkınma sorununa mekansal bir boyut kazandırmıştır (Sevinç, 2011: 40). Bölgesel kalkınma kavramı ile bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesinin yanı sıra özellikle Avrupa Birliği (AB)’ne üye ve aday ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinin birbirine yaklaştırılması, bölgelerin küresel rekabet güçlerinin yoğunlaştırılması, bölgesel potansiyellerin aktif hale getirilerek yerel dinamizmin ele alınması ve kalkınmanın ülkenin bütününe yayılması amaçlanmaktadır (Akın, 2006: 295). Bölgesel kalkınma kavramının kalkınmadan ayrılan yönü bu bağlamda, bölge bazında gerçekleşen ve bölgelerin kalkınmasıyla birlikte ulusal düzeyde sağlanan kalkınma gayretlerinin daha kesin ve rasyonel neticelere ulaşılmasında yardımcı olmaktadır (Sevinç, 2011: 40). Bu çerçevede bölgesel kalkınma, ülkenin bütününde yer alan bölgelerin toplumsal ve iktisadi gelişimine katkı sağlayarak bölge refahının yükseltilmesini amaç edinen bir alanı ifade etmektedir. Son 20 yıllık zaman diliminde, gerek ülkeler gerekse de bölgeler, bölgesel kalkınma açısından yeni bir kavram olan bilgiyi ön plana çıkaran ve inovasyon performansını artıran çalışmalara ağırlık vermeye başlamışlardır. Dolayısıyla, inovasyon faaliyetlerine yaygınlık kazandırılarak bölgesel kalkınmanın sağlanmasına çalışılmaktadır. Gelişme potansiyeli yüksek olan bölgelerde, sanayi, toplum ve üniversitelerin birlikte çalışmasına yönelik yeni stratejiler, dinamikler geliştirerek yeni teknolojik faaliyetler yoluyla bilgiye erişimi kolaylaştıracak politikalar belirlenmeye çalışılmaktadır.

Bölgelerimizde rekabet gücünün ve inovatif performansın yükseltilebilmesi için bölgesel ve ulusal sistemlerin geliştirilmesine, bölgelerde öğrenme ve bilgi süreçlerinin etkisi ile yeni teknolojilerin ortaya çıkarılmasına çalışılmalıdır. Bunun için araştırma ve teknoloji geliştirme merkezleri, üniversiteler ile Sivil Toplum Kuruluşları aracılığıyla bilginin çeşitli kuruluşlar arasında aktarımını sağlayarak insan kaynaklarında, finansal ve fiziki sermaye etkinliğinin sağlanmasına ve bilgiye dayalı kaynaklara yatırımların artırılmasına çalışarak inovasyon bölgesel kalkınmayı teşvik etmelidir.

İnovasyon eğitim, gelir, ulaşım, girişim sayıları, teknoloji, bilim ve diğer sosyal alanlarla olan etkileşimi kapsamında boyutu çok yönlü bir süreç olup bu alanlara yönelik yenilikler ve çözüm önerileri sunmaktadır. Bölgesel kalkınma açısından inovasyon performansına yönelik literatür incelendiğinde; Yufan ve Yuying (2011), Çin'in 30 bölgesinde inovasyon performanslarını Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) tabanlı TOPSIS yöntemi ile açıklamaktadır. Araştırmada, inovasyon performansının rekabet gücü ve Ar-Ge çalışmalarına ağırlık veren bölgelerde yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmaktadırlar. Capello ve Lenzi (2013), Avrupa Birliği ülkelerinde ekonomik büyüme, inovasyon ve bölgesel kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiş ve inovasyonun ekonomik büyüme ile AR-GE çalışmalarını bölgesel kalkınmanın ise inovasyonun pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilediğini açıklamıştır. Ayçin ve Çakın (2019), Entropi ve MABAC yöntemlerini kullanarak ülkelerin inovasyon performanslarını değerlendirmişlerdir. Uygulanan yöntemler sonucunda finansman ve destekler, fikri varlıklar ve yenilikçilik göstergelerinin etkili kriterler olduğu ve inovasyon performansı en yüksek olan ülkelerin ise Danimarka, İsviçre ve İsveç olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Altıntaş (2020), Küresel İnovasyon Endeksi bileşenleri G7 ülkelerinde önemlilik derecelerine göre belirlenmiştir. Entropi Tabanlı Gri İlişkisel Analiz Yöntemi uygulanarak inovasyon performans değerleri sıralanmış ve inovasyon performansları üzerine genel anlamda ölçümleme yapılabileceği sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışma ise, en uygun inovasyon seçimi için ÇKKV (Çok Kriterli Karar Verme) yöntemi olan Entropi ve ARAS yöntemi kullanılarak inovasyonun girdi ve çıktılarındaki alt bileşenler yoluyla Türkiye'nin Düzey-2'de yer alan 26 bölgesini performanslarına göre sıralamayı amaçlamaktadır.

2. İNOVASYON KAVRAMI

İnovasyon kavramı gelişmiş ülkelerde özellikle 1900'lü yılların başlangıcından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye'de inovasyon kavramı 2000'lerin ortalarından itibaren gündeme gelmeye başlamıştır (Bulut ve Arbak, 2012). Günümüz dünyasının kalkınma ekseninde önemli konularından biri haline gelen inovasyon, öncelikle kavramsal boyutu ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla yeni olan her şey inovasyon olarak kabul edilmeyip bunların ekonomik ve sosyal anlamda bir katma değere dönüşen ve dönüştürülen inovatif fikirlerden oluşması gerekmektedir. Ekonomik ve sosyal boyutuyla katma değer yaratmayan kavramlar ne kadar farklı, orijinal ve yaratıcı olsa da inovasyon olarak kabul edilmemektedir.

İnovasyon, ekonomik açıdan dar anlamda, inovasyonu ortaya koyan tarafa ekonomik yönden bir fayda sağlaması iken; geniş kapsamda inovasyonun ortaya çıktığı bölgesel ve ulusal ekonomilerde inovasyonun dışsallıklarından yararlanarak rekabetçi kazanımların sağlanması olarak ifade edilmektedir (Uzkurt, 2010: 37). Latince bir kelime olan "innovatus" tan türemiş olan inovasyon, "sosyal, siyasi ve kültürel ortamlarda yeni sistemlerin kullanılmaya başlanması" şeklinde

tanımlanmaktadır. Türkçede inovasyon “yenilik” ve “yenileme” anlamına gelmekte olup aynı zamanda yenileme ve yenilik ile sınırlandırılmayacak kadar geniş bir alanı içermektedir (Elçi, 2012). Öyle ki kavramın yenilikle beraber iktisadi değere dönüştürülme niteliğini de göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bu açıdan inovasyonun kabul görmesi için yeniliklerin iktisadi değerle birlikte bütünleştirilmesi sağlanmalıdır. Yeniliklerin iktisadi değere dönüştürülmesi iktisat bilimi açısından da önem taşımaktadır. Çünkü sosyal ve bireysel refahın yükseltilmesine katkı sağlayacak her türlü yeni gelişme, bireyler ve iktisat bilimi açısından inovasyon niteliği taşımaktadır (Turanlı ve Saridoğan, 2010: 14).

İnovasyon, günümüz rekabet koşullarında, yeni hizmet, ürün ve yöntemlerin bilgiye yönelik olarak geliştirilerek bunun da ticari gelir elde etme amaçlı olarak desteklenmesidir. Böylece geliştirilen ürün, hizmet ve yöntemlerden elde edilen kazanımlar yoluyla firma, elde ettiği rekabet gücü ile pazar payını genişleterek karlılığını sürekli kılacak fırsatlar yakalayacaktır (Dulupçu ve Sungur, 2007: 8). İnovasyon, yeni fikirlerin geliştirilmesinden, sosyal fayda sunan, değer yaratan ürün, hizmet ve iş yapış yöntemlerine dönüştürülmesine kadar geçen aşamalar olarak ifade edilirken, yaratıcılık ise, yeni fikirler üretme sürecidir. Çoğu durumda sürecin en önemli aşamalarını, yaratıcılık ve yeni fikirler üretme oluşturmaktadır (Karataylı, 2008: 24). Yaratıcılık bu bakımdan aynı anda herkesin gördüğü bir nesne üzerinde farklı düşünebilmektir. Yani yaklaşım tarzında ve günlük olaylar ile nesnelere bakış açısında farklılığı keşfedebilmektir (Aydar, 2010). Yaratıcı ürünlerin uygulanması ve geliştirilmesi inovasyonun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle bireysel ve takımdaki yaratıcılık inovasyonun bir ön aşaması olarak sayılabilmektedir. Aynı zamanda yaratıcılık, inovasyon için hayati ama yeterli olmayan bir süreci kapsamaktadır (Açıkgöz ve Şengül, 2008: 61). İnovasyon, yeni bir ürün veya üretim sürecinin ortaya çıkarılmasıyla birlikte yeni bir ürün ya da üretim süreci bulmayı da ifade etmektedir (Ünlü ve Yıldız 2013: 74). Dolayısıyla inovasyon kavramı olarak, süreç (yenileme/yenilenme) ve sonuç (yenilik) ilişkisi ile açıklanmaktadır. AB ve OECD literatüründe süreç olarak inovasyon; “Bir fikri yeni bir toplumsal hizmet yöntemine veya pazarlanabilir bir ürün haline dönüştürmek”tir (European Commission, 1995). OECD-Eurostat (2005)’da ise inovasyon kavramı, işletme içi uygulamalarda, dış ilişkilerde ya da işyeri organizasyonunda yeni ve önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır (TÜBİTAK, 2006: 50). Kavram içerisinde en önemli husus “yeni” ve “önemli ölçüde iyileştirilmiş” ifadeleri olmaktadır (Şahin, 2009: 261). TÜBİTAK (1997)’de, OECD’nin tanımından yola çıkarak inovasyonu, “teknoloji ile bilimi de içerisinde barındıran sosyal veya iktisadi faydaya dönüştüren bir araçtır” şeklinde ifade edilmektedir (TÜBİTAK, 1997: 3).

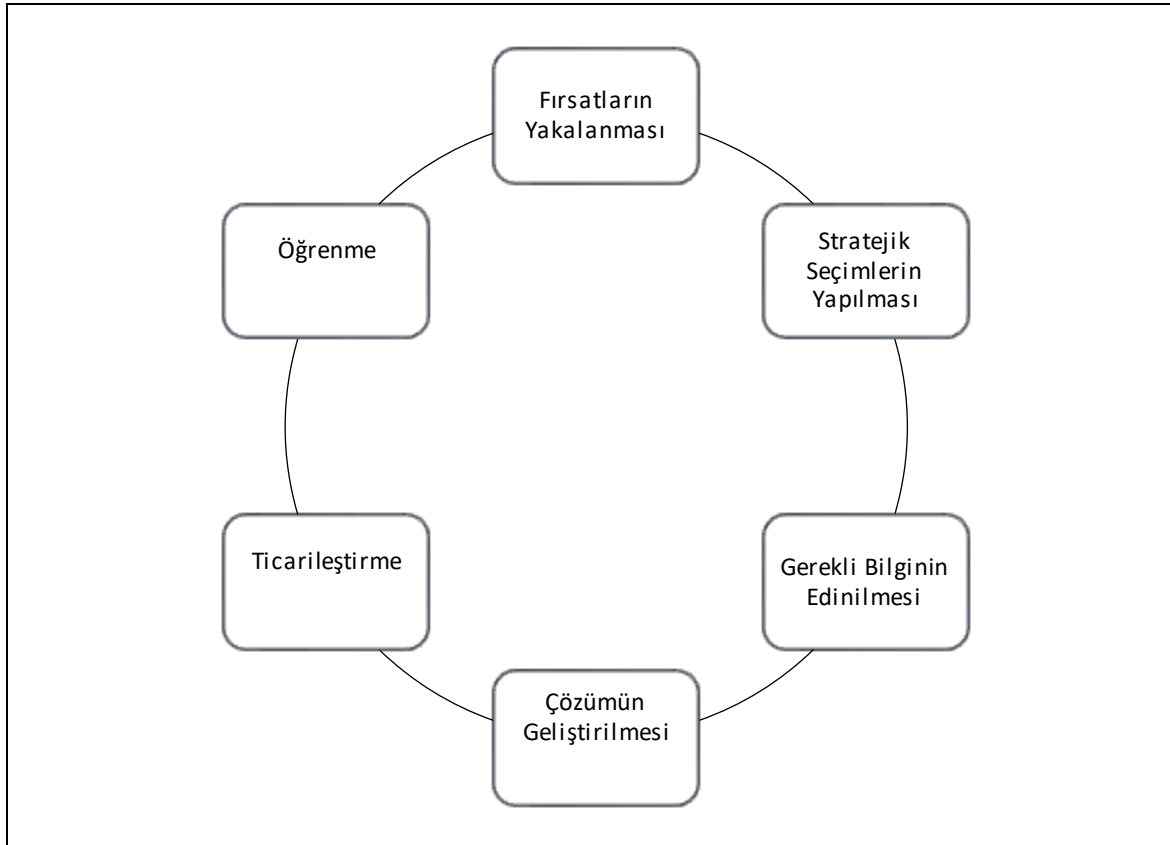
İnovasyon; süreçler, ürünler ya da bir şirketin değer artırma hedefiyle yaptığı diğer etkinliklerle ilgili yeni fikirlerin uygulanmasıdır. Bu değer şirket için ve aynı zamanda diğer şirket ve tüketiciler için de daha fazla katma değer yaratmanın kapsamlı bir yolu olmaktadır (Greenhalgh ve Rogers, 2010: 4). İnovasyon en kapsamlı ifade ile bilginin süreç, ürün, sistem ve hizmetlere dönüştürülmesi aşamasıdır. Dönüşümde etkili olan öğeler ise bilgi, altyapı ve nitelikli işgücü olmaktadır (Göker, 2003: 10). Bu açıdan inovasyon, sosyal, iktisadi ve teknik süreçlerin bütününden oluşmakta olup değişim ve dönüşüme istekli, yeniliklere açık, girişimcilik ruhuyla hareket eden bir kültürün ürünü olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla inovasyon, gerek ülkeler gerekse de bölgeler için istihdam artışı sağlayan, toplumsal refahı, sürdürülebilir büyümeyi ve yaşam standartlarını ön plana çıkaran önemli bir öğe olmaktadır (Elçi, 2006: 2).

3.İNOVASYON SÜRECİ

İnovasyon günümüzde yeni kalite anlayışı, rekabet ve müşteri odaklılık gibi kavramlarla karmaşık ve etkileşimli bir sürece dönüşmektedir. Dolayısıyla bu kavramlar inovasyon süreç yaklaşımında daha çok proje yönetimini ön plana çıkarmaktadır.

İnovasyon bir süreçtir. Bu süreç, yenilikçi fikirlerin ilgi alanına giren birçok etkinliğin sonuçlandırılarak ürünün pazara çıkarılmasına kadar devam etmektedir (Başer, 2008).

Şekil 1.İnovasyon Süreci

Şekil 1’de görüldüğü gibi inovasyon süreci; imkanların yakalanması, stratejik seçimin yapılması, gerekli bilginin edinilmesi, çözümün geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi ile öğrenme olmak üzere beş kısımda değerlendirilmektedir (Elçi, 2006: 152-154).

İmkanların Yakalanması, bir firmanın düzenli olarak imkanlarını belirleyebilmesi ve değerlendirebilmesi için potansiyel inovasyon fikirlerinin yaratılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu imkanlar, firma çalışanlarının inovasyonla ilgili fikirlerinden, müşterilerin farklılaşan gereksinimlerinden, tedarikçilerden, rakiplerin çalışmalarından ya da yeni geliştirilen teknolojilerden ortaya çıkabilmektedir. Bunun dışında, yurtiçi ve yurtdışında, herhangi bir kişi ya da kuruluş tarafından gerçekleştirilen Ar-Ge çalışmalarının sonuçlarıyla yeni bir standart, yapılanma veya yasaya uyma zorunluluğunun, yenilik imkanları yakalayabilmesi için kuruluş ve kişilerin rekabet gücünü kaybetmemesi gerekmektedir.

Stratejik Seçimin Yapılması, inovasyon faaliyetinde bulunurken kaynak seçmeden önce eldeki fırsatlar ölçüsünde stratejik yönden en önemli olanın belirlenmesi gerektirmektedir. Müşterilerin gereksinimleri ve istekleri bu seçimde dikkat edilecek etkenlerin başında gelmektedir.

Gerekli Bilginin Edinilmesi, rekabet gücünü firmaya kazandırmak için önce gereksinimimiz olan kaynakların ayrılıp daha sonra en yüksek potansiyele sahip inovasyon düşüncesinin gerçekleştirilmesinin sağlanmasını ifade etmektedir. Bunun için ilk olarak hizmet, ürün ve süreçlerin gelişiminin sağlanması için gerekli olan bilgilerin bir araya toplanması gerekmektedir.

Çözümün Geliştirilmesi ve Ticarileştirilmesi, inovasyon için önemli bilgi ve bilgi kaynakları bir araya getirildikten sonra inovasyona yönelik proje tamamlanması ve faaliyete geçirilmesidir. Bu aşamada süreç, hizmet ya da ürün son şeklini alana kadar çalışmalar devam etmektedir. Ürün veya hizmetin pazarlanması ya da sürecin ticari kullanımı, pazardan sürekli alınan bilgilerle devamlılığı sağlanmaktadır.

Öğrenme aşaması ise diğer tüm süreçlerde yer alan başarı ve başarısızlıkların analiz edilmesini ve önemli bilgilerin üretilip inovasyon sürecinin daha iyi yönetilmesini sağlamaktadır. Diğer tüm aşamalarda öğrenmenin etkisi görüldüğünden dolayı gerek inovasyonun gerekse de işletmenin rekabetçi yapısının sürekliliği için bu aşama son derece önem taşımaktadır.

4.BÖLGESEL KALKINMADA İNOVASYONUN YERİ VE ÖNEMİ

İnovasyon sosyal, iktisadi ve teknik süreçlerin bütününden oluşmaktadır. Bu nedenle inovasyon, ülkeler ve bölgeler için sürdürülebilir büyüme, istihdam ve toplumsal refah artışı sağlayan aynı zamanda yaşam kalitesini yükselten, bölgeler arası farklılıkları en aza indirmeyi hedefleyen önemli bir kavramdır. Ülkenin kalkınması bağlamında, bölgesel kalkınmanın gelir dağılımı ve kaynak dağılımında etkinliği sağlamak, sosyal adaleti gerçekleştirmek gibi iki temel amacı bulunmaktadır.

Birincisi, gelişmekte olan ülkelerde sosyal adalet yönünden kaynak dağılımına önem verilirken ikincisi gelişmiş ülkelerde kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasına daha fazla önem verilmektedir (Gündüz, 2006: 154).

1980'lere kadar ülkelerde bölgesel kalkınma politikaları büyük oranda bölgeler arası eşitsizliği gidermeye yönelik işletme, teşvik temelli ve standartlaşmaya dayalı iken, 1980'den sonra küçük üretime dayalı bölgesel ekonomilerin kendi performanslarıyla etkinleşmesini sağlayıcı uygulamalar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte, kamu-sivil-özel sektör arasındaki bilgi yayılımının artmasıyla birlikte koordinasyon ve dayanışma da hız kazanmaya başlamıştır. Dolayısıyla bölgelerin gelişiminde öncelikli alan inovasyon faaliyetleri olmaktadır. Günümüzde bölgesel kalkınma çalışmaları, bölgeler arasındaki farklılığı en aza indirmeye yönelik olmaktadır. Bununla Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vermeye, kamu ve özel sektör arasındaki ilişkiyi kolaylaştırmaya ve inovasyon süreçlerine hız kazandırmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan bölgesel kalkınmada inovasyonun etkisi her geçen gün artma eğilimindedir (Işık ve Kılınç, 2011: 11-25) ve inovasyona dayalı bölgesel kalkınmanın belirlediği en temel hedefler; iş olanaklarının yaratılması, rekabetçi yapıların oluşturulması ve toplumsal refahın artırılması olmaktadır (Oğuztürk, 2003: 82-83).

5. İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLAMASI

Türkiye bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik olarak ve bölgesel kalkınma politikalarının beklenen amaçlarına ulaşabilmesi adına bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılmasında Avrupa Birliği (AB) bölgesel sınıflaması olan NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistics)⁴ kriterlerine tabidir. NUTS sınıflaması, AB üye ülkeleri tarafından kullanılmasına rağmen aday ülkeler, geliştirdikleri sınıflama sistemlerini kullanmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'de, İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS), 2002 yılında, Bakanlar Kurulu Kararı ile istatistikî bölgelerin belirlenmesine başlanmasıyla kullanıma girmiştir. İBBS sınıflaması 3 düzeyden oluşmaktadır. İlk aşamada mülki idari yapıya uygun olarak 81 il, üçüncü düzey bölge birimleri olarak tanımlanmaktadır. İkinci düzey bölge birimleri ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi yönden benzer illerin belirli bir nüfus büyüklüğü dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Birinci düzey bölge birimleri ise ikinci düzey bölge birimlerinin gruplandırılması sonucunda elde edilmektedir (www.tuik.gov.tr).

---

⁴ 1981 yılında AB İstatistik Bürosu tarafından AB ülkeleri istatistikî bölgelere ayrılmıştır. NUTS bu istatistikî bölgeleri ifade etmek için kullanılmaktadır. 1988 yılında AB mevzuatı, birliğe üye ülkeler ve aday ülkelerle birlikte NUTS sisteminin kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir (Taş, 2006: 188).

Tablo 1. Türkiye'nin Düzey-1 ve Düzey-2 Bölgeleri

Düzey-1 ve Düzey-2 Kod	Düzey-1 Bölge Adı	Düzey-2 Bölgelerinin Kapsadığı İller
TRA TRA1 TRA2	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum, Erzincan, Bayburt Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB TRB1 TRB2	Ortadoğu Anadolu	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC TRC1 TRC2 TRC3	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep, Adıyaman, Kilis Şanlıurfa, Diyarbakır Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
TR1 TR10	İstanbul	İstanbul İstanbul
TR2 TR21 TR22	Batı Marmara	Tekirdağ, Edime, Kırklareli Balıkesir, Çanakkale
TR3 TR31 TR32 TR33	Ege	İzmir Aydın, Denizli, Muğla Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR4 TR41 TR42	Doğu Marmara	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5 TR51 TR52	Batı Anadolu	Ankara Konya, Karaman
TR6 TR61 TR62 TR63	Akdeniz	Antalya, Isparta, Burdur Adana, Mersin Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7 TR71 TR72	Orta Anadolu	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir Kırşehir Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8 TR81 TR82 TR83	Batı Karadeniz	Zonguldak, Karabük, Bartın Kastamonu, Çankırı, Sinop Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9 TR90	Doğu Karadeniz	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane

Tablo-1'de, İBBS üç düzeyden oluşmakta olup çalışmada 12 Düzey-1 ve 26 Düzey-2 bölge ve bu bölgelerin kapsadığı iller gösterilmiştir.

6.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İnovasyon göstergelerinin temelinde toplumsal, ekonomik, teknolojik bileşenler yer almaktadır. Toplumun inovasyon dinamiği toplumsal, ekonomik ve teknolojik göstergeler ile bir bütünlük içerisinde açıklanmaktadır. Her bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı kendine özgü olup bölgelerin inovasyon göstergelerini sosyal, ekonomik ve bölgesel faktörler belirlemektedir.

İnovasyonun ölçümünde kullanılan değişkenler, bölgesel ve ulusal ölçekte olmak üzere beş bölüme ayrılabilir. İnovasyonun ölçümünde kullanılan inovasyon girdileri; kamu kurumları, altyapı, piyasa gelişimi ve iş ortamı, beşeri sermayeden oluşurken; bu bileşenlerin sonucu olarak ortaya çıkan yaratıcı, bilimsel ve refah artırıcılar ise inovasyonun çıktılarını oluşturmaktadır (Gömlüksiz, 2012: 81). Literatürde, inovasyonun ölçümünde kullanılan farklı teknikler ve yöntemlerin olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışmalarda genel olarak araştırmacı sayıları, patent sayıları, Ar-Ge harcamaları gibi değişkenlerin inovasyon girdileri ve çıktıları şeklinde bir kategorileştirmeye gidilerek kullanıldığı,

inovasyon ilerlemelerinin ve değişimlerinin değerlendirildiği görülmektedir (Ar-Ge ve İnovasyon Stratejisi Belgesi, 2014: 14-15).

Literatürde, inovasyon performansının ölçülmesinde, inovasyon girdi ve çıktı bileşenlerini kullanan alışmalar EuropeanCommission 2011; Annoni ve Dijkstra, 2013; Duman ve Karaçor, 2017; Hauser vd., 2018; Belgin ve Avşar, 2019 çerçevesinde bu çalışmada Türkiye'nin Düzey-2 Bölgeleri için kullanılan inovasyon göstergeleri; kişi başına GSYH, yükseköğretim kurumlarında mezun ğrenci sayısı ve yükseköğretim kurumlarında çalışan ğretim elemanı sayısı, girişim sayıları, doktora mezun sayısı, demiryolu ağı ve patent başvuru sayısı olarak alınmıştır. Bu göstergeler aynı zamanda Türkiye'nin bölgeleri arasında kalkınma farklılıklarının değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Tablo 2.İnovasyon Performans Göstergeleri

Ana ve Alt Bileşenler	Bileşenler
Beşeri Sermaye/Eğitim	
Mezun ğrenci Sayısı	İnovasyon Girdisi
Öğretim Elemanı Sayısı	İnovasyon Girdisi
Doktora Mezun Sayısı	İnovasyon Girdisi
Altyapı/Ulaştırma	
Demiryolu Ağı	İnovasyon Girdisi
Piyasa Gelişimi/Girişim Sayıları	
Girişim Sayıları Toplamı	İnovasyon Girdisi
Refah/Toplumsal Refaha Katkıları	
Kişi Başına GSYH	İnovasyon Girdisi
Yaratıcı ıktılar/Ekonomik ıktılar	
Patent Başvuru Sayısı	İnovasyon ıktısı

Tablo 2' de inovasyon performans göstergeleri, inovasyon girdi ve çıktı bileşenlerini kapsayan *beşeri sermaye, altyapı, piyasa gelişimi, refah ve yaratıcı çıktılar* olmak üzere 7 alt bileşenden oluşmaktadır. *Beşeri sermaye/eğitim*; mezun ğrenci sayısı, ğretim elemanı sayısı ve doktora mezun sayısı, *altyapı/ulaştırma*; demiryolu ağı, *piyasa gelişimi/girişim sayıları*; girişim sayıları toplamı, *refah/toplumsal refaha katkıları*; kişi başına GSYH ve *yaratıcı çıktılar*; patent başvuru sayısından oluşmaktadır.

Çalışmada kullanılan veriler, 2010-2018 yılları arasında, kişi başına GSYH, yükseköğretim kurumlarında mezun ğrenci ve yükseköğretim kurumlarında çalışan ğretim elemanı sayısı, girişim sayıları, doktora mezun sayısı ve demiryolu ağı göstergeleri TÜRK'in resmi sitesinden; patent başvuru sayısı ise Türkiye Patent Enstitüsü(TPE)nn resmi sitesinden derlenerek oluşturulmuştur.

İnovasyon performansının ölçülmesinde, öncelikle Entropi⁵ yönteminden yararlanılmış olup bu yöntemle değişkenlerin kriter ağırlıkları belirlenmiş ve bu ağırlıklar ARAS yöntemi kullanılarak inovasyon performansı açısından sıralanmıştır.

Alternatifler arasında en iyi performansın belirlenmesinde ÇKKV (Çok Kriterli Karar Verme) yöntemleri kullanılmaktadır. Literatürde ÇKKV yöntemlerini sınıflara ayırmada pekçok yöntem yer almaktadır. Bu yöntemler, kapsadığı bilgi türüne göre nitel ölçümlere dayalı yöntemler (Bulanık küme teorisi yöntemleri, AHP), nicel ölçümlere dayalı yöntemler (COPRAS, COPRAS-G, ARAS, TOPSİS, LINMAP, SAW), yüksek düzeyde belirsizlik içeren ve nitel bilgiyi kullanan dilsel karar verme yöntemleri (doğrusal programlama gibi) ve alternatiflerin ikili karşılaştırılmasına dayalı tercih yöntemleri (ORESTE, TACTIC, AKUTA, PROMETHEE, ELEKTRE, MUSA, UTA) şeklinde gruplandırılmıştır (Zavadskas vd., 2010).

6.1.Entropi Yöntemi

Çalışmada inovasyon performansının ölçülmesinde Entropi yöntemi ile ilk adım karar matrisi hazırlanmış, daha sonra hazırlanan karar matrisinde, Düzey 2 Bölgeleri'ne (karar alternatiflerine) karşılık gelen her bir bileşen (kriter) değeri, bileşenlerin bölgelere göre toplamına oranlanarak karar matrisinin normalizasyonu ve ağırlıklandırılması işlemi gerçekleştirilmiştir.

Türkiye'nin Düzey-2 Bölgeleri'nin inovasyon göstergelerinden; kişi başına GSYH, yükseköğretim kurumlarında mezun öğrenci ve yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim elemanı sayısı, girişim sayıları, doktora mezun sayısı ve demiryolu ağı için seçilen oranlar kullanılarak Entropi yöntemi ile kriter ağırlıkları aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

Adım 1:Normalize Matrisin Oluşturulması

İlk adım normalize matrisin elde edilmesidir. Normalize matriste, satırlar, karar seçeneklerini açıklarken sütunlar, değerlendirme kriterlerin sayısını ifade etmektedir. A ile simgelenen karar matrisi eşitlik (1)'de gösterilmektedir.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ \cdot & \cdot & \cdot & \cdot \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

⁵ Entropi kavramı, matematikte, fizikte, bilgi teorisinde ve pekçok bilim ve mühendislik alanlarının birçoğunda, uygulanan önemli kavramdır. Entropinin temeli 1865 yılında, Rudolph tarafından termo dinamik alanında geliştirilmiş olup sonrasında ise Claude E. Shannon tarafından 1948 yılında bilgi entropisi kavramı geliştirilmiştir. Bilgi teorisinde Entropi, tesadüfi bir değişkenle ilişkili belirsizliğin ölçüsü olarak ifade edilmektedir (Zhang vd., 2011:444). Dolayısıyla Entropi yöntemi mevcut verinin sağladığı faydalı bilginin miktarını ölçmek amacıyla kullanılmaktadır (Wuvd., 2011: 5163).

Bu araştırmada iseinovasyon göstergeleri, satırları; Türkiye'nin Düzey-2 Bölgeleri ise sütunları göstermektedir. Sütundaki değişkenler, kişi başına GSYH, yükseköğretim kurumlarında mezun ğrenci ve yükseköğretim kurumlarında çalışan ğretim elemanı sayısı, girişim sayıları, doktora mezun sayısı ve demiryolu ağı; satırdaki değişkenler ise 26blgeden oluşmaktadır. Bu bölgeler: TRA (Kuzeydoğu Anadolu), TRB (Ortadoğu Anadolu), TRC (Güneydoğu Anadolu), TR10 (İstanbul), TR2 (Batı Marmara), TR3 (Ege), TR4 (Doğu Marmara), TR5 (Batı Anadolu), TR6 (Akdeniz), TR7 (Orta Anadolu), TR8 (Batı Karadeniz), TR9 (Doğu Karadeniz)'dur.

Adım 2: Kriterlere İlişkin Entropi Değerleri

İkinci adım kriterlere ilişkin Entropi değerlerinin hesaplanmasıdır. Bu Entropi değerleri oluşturulurken şu formül kullanılmaktadır:

$$e_j = -k \sum_{i=1}^m p_{ij} * \ln(p_{ij})(2)$$

$$i= 1, 2, 3, \dots, m$$

$$j= 1, 2, 3, \dots, n$$

k sabit bir katsayıdır. $k=1/\ln(m)$ 'dir. Bu durumda karar alternatif sayısı ise 26'dır.

Adım 3: Farklılaşma Derecesi

nc adım kriterlerin farklılaşma derecelerinin oluşturulmasıdır. Bu farklılaşma derecesi ise;

$$d_j = 1 - e_j \quad \text{formülüyle hesaplanmaktadır. (3)}$$

Adım 4: nem Ağırlıkları

Dördüncü adım ise kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesidir. nem ağırlıkları ise

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} (4) \text{formülüyle hesaplanmaktadır.}$$

6.2.Entropi Yönteminden Elde Edilen Bulgular

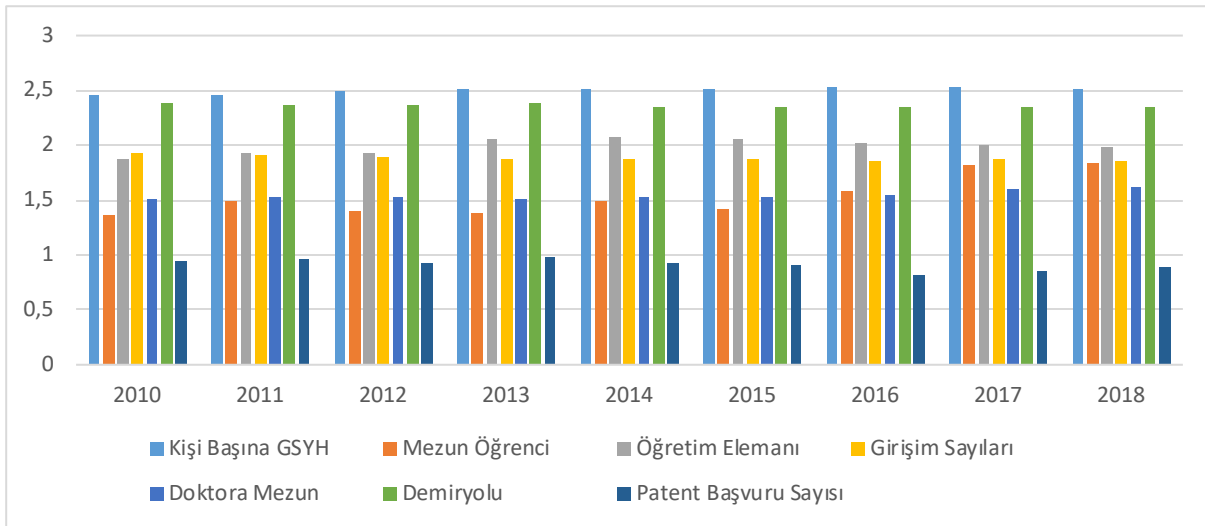
Entropiynteminden normalize edilen (Tablo-1) ve ağırlıklandırılan karar matrisi değerlerinin her biri, kendi doğal logaritması ile çarpılmaktadır. Sonrasında k sabitinin hesaplanması için 26 Düzey 2 Bölgesi'ninln (26) araştırmadaki karar alternatif sayısının doğal logaritma değerinin çarpma işlemine göre tersi elde edilmektedir. k sabitinin -1 ve toplam değerin çarpılması sonucunda kriterlere ilişkin entropi değerleri (e_j) elde edilmektedir. Toplam değer ise normalize edilen matrisin ln değeri ile çarpılması sonucunda tüm bölgelerin toplanması ile elde edilmiştir.

Tablo 2'de (Ek-1) Düzey 2 Bölgeleri'nin her bir inovasyon performansı göstergesi bakımından normalize edilmiş matris değerleri gösterilmektedir. İkinci adım olarak ise Tablo 3'de Entropi değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 3: Kriterlere İlişkin Entropi Değerleri (e_j)

Yıllar	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
2010	2,453165563	1,370705198	1,879822508	1,921150424	1,502996998	2,386155	0,938161415
2011	2,453013069	1,496226501	1,921595642	1,906782733	1,53153282	2,375139	0,961560215
2012	2,485788653	1,40224458	1,93172443	1,884873357	1,519868965	2,375139	0,931588328
2013	2,504752781	1,384392682	2,063810469	1,876188285	1,507431034	2,383546	0,984125233
2014	2,504047103	1,496461422	2,074169346	1,868412057	1,521924746	2,353822	0,920319797
2015	2,519958209	1,417308887	2,065151153	1,867384167	1,53402354	2,343098	0,900639095
2016	2,522263571	1,583355688	2,022205445	1,860735158	1,538828948	2,343098	0,821679075
2017	2,532587643	1,816974596	1,996904844	1,867758451	1,607047321	2,357003	0,860021844
2018	2,510570798	1,843826862	1,992422697	1,864669703	1,62338774	2,347609	0,891221715

Tablo 3'te, Düzey 2 Bölgeleri'nin kriterlerine yönelik Entropi değeri e_j hesaplanmıştır. İnovasyon performansının bölgesel kalkınma açısından değerlendirilmesi Düzey 2 Bölgesi'ndeki 26 bölge için yapıldığından dolayı k değeri $1/LN(26)$ (26 il) formülündeki değerine uygun olarak; $k=0,306927676$ bulunmuştur. Ulaşılan Entropi değerleri hesaplanan k değeri kullanılarak tabloda sunulmaktadır.

Grafik 1. Entropi Değerleri

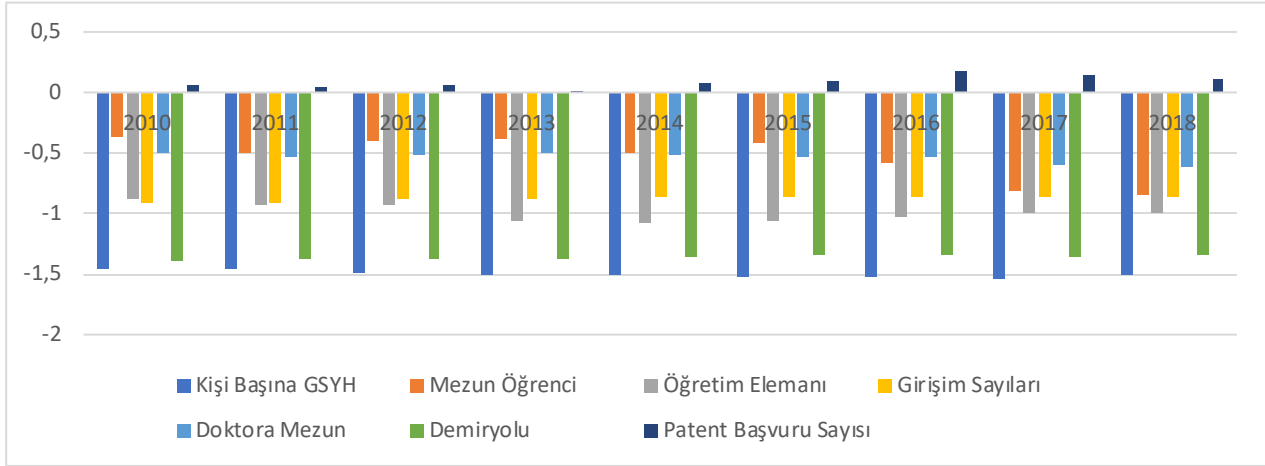
Grafik 1'de, Düzey 2 bölgelerinin Entropi değerleri gösterilmektedir. 2010-2018 yılları arasında Entropi değeri yüksek olan inovasyon göstergesi; kişi başına GSYH'dır. Bu göstergelyi demiryolu ağı, öğretim elemanı ve girişim sayıları izlemektedir.

Tablo 4. Farklılaşma Dereceleri (d_j)

	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
2010	-1,453165563	-0,370705198	-0,879822508	-0,921150424	-0,502996998	-1,386154905	0,061838585
2011	-1,453013069	-0,496226501	-0,921595642	-0,906782733	-0,53153282	-1,375139288	0,038439785
2012	-1,485788653	-0,40224458	-0,93172443	-0,884873357	-0,519868965	-1,375139288	0,068411672
2013	-1,504752781	-0,384392682	-1,063810469	-0,876188285	-0,507431034	-1,383546186	0,015874767
2014	-1,504047103	-0,496461422	-1,074169346	-0,868412057	-0,521924746	-1,353822099	0,079680203

2015	-1,519958209	-0,417308887	-1,065151153	-0,867384167	-0,53402354	-1,34309785	0,099360905
2016	-1,522263571	-0,583355688	-1,022205445	-0,860735158	-0,538828948	-1,34309785	0,178320925
2017	-1,532587643	-0,816974596	-0,996904844	-0,867758451	-0,607047321	-1,357002573	0,139978156
2018	-1,510570798	-0,843826862	-0,992422697	-0,864669703	-0,62338774	-1,347609079	0,108778285

Tablo 4’te tespit edilen her bir bileşene ait ej değerleri “1” değerinden çıkarılarak bileşenlere ait farklılaşma değerleri (dj) tespit edilir.

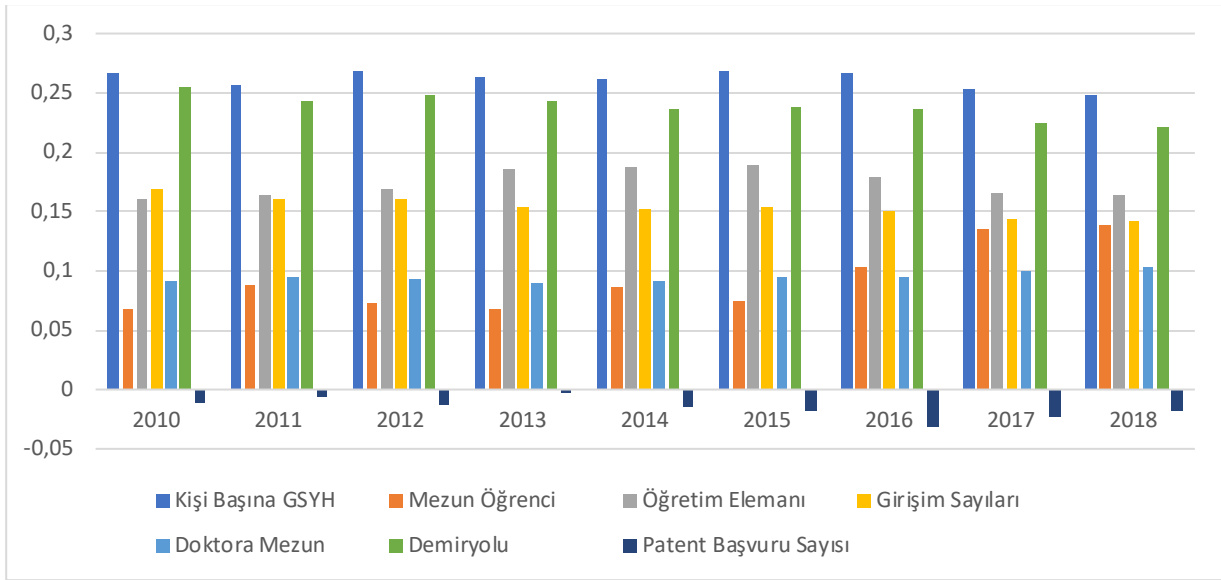
Grafik 2. Farklılaşma Dereceleri

Grafik 2’de 2010-2018 yıllarına dair farklılaşma dereceleri gösterilmektedir. 2010-2018 yılları arasında farklılaşma dereceleri arasındaki farkın en az olduğu inovasyon performans değeri kişi başına GSYH iken farklılaşma dereceleri arasındaki farkın en fazla olduğu inovasyon göstergesi ise mezun öğrenci sayısı olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. Önemlilik Dereceleri

Yıllar	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayılan	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
2010	0,266530395	0,067992392	0,161371455	0,168951559	0,092256514	0,25423973	-0,01134204
2011	0,257359476	0,087892253	0,163234163	0,160610482	0,094145752	0,24356638	-0,006808502
2012	0,268618245	0,072722478	0,168448037	0,159977752	0,09398799	0,24861376	-0,012368262
2013	0,263795181	0,067387107	0,186494472	0,153602804	0,088956713	0,2425467	-0,002782973
2014	0,26206762	0,086504248	0,187165019	0,151313533	0,090941019	0,23589217	-0,013883608
2015	0,269135242	0,073891853	0,188603681	0,15358557	0,094558228	0,23781902	-0,01759359
2016	0,267431351	0,102483961	0,179581111	0,151214001	0,0946615	0,23595551	-0,03132743
2017	0,253811228	0,135298837	0,165097013	0,14370913	0,100532864	0,22473265	-0,023181726
2018	0,248706499	0,138931075	0,163396495	0,142362725	0,102637084	0,22187582	-0,017909698

Tablo 5’te ise bileşenlere ait her bir dj değeri, bileşenlerin toplam dj değerlerine oranlanarak bileşenlerin önemlilik dereceleri (wj) bulunmuştur.

Grafik 3.Önemlilik Dereceleri

Grafik 3'te Düzey 2 Bölgeleri'nin önemlilik dereceleri gösterilmektedir. Önemlilik derecelerine göre kişi başına GSYH göstergesi ağırlığı en yüksek olan göstergedir. Kişi başına GSYH'yı sırayla demiryolu ağı, öğretim elemanı, girişim sayıları izlemektedir. Bu açıdan Düzey 2 Bölgesi'nde inovasyon performans göstergesi bakımından kişi başına GSYH değeri daha düşük ağırlıklı göstergelere (patent başvuru sayısı, mezun öğrenci ve doktora mezunu) göre nispeten daha kullanışlı kabul edilmektedir.

6.3. ARAS Yöntemi

ARAS yöntemi alternatifler içerisinde en ideal performansı belirlenmeye yönelik ÇKKV yöntemlerinden biridir. Bu yöntemle her alternatifin ideal alternatife göre oransal benzerliği açıklığa kavuşturulmaktadır (Dadelo vd. 2012; Ecer 2016). Bu sebeple ARAS yöntemi, çalışmaya yol göstermesi açısından hedefe en uygun şekilde uyum sağlayabilecek bir yöntem olduğu düşünülerek kullanılmaktadır. Aras yöntemi 2010 yılında ilk olarak Zavadskas ve Turskis tarafından şekillendirilerek uygulanmıştır (Zavadskas ve Turskis, 2010; Zavadskas vd., 2010) ve diğer ÇKKV yöntemlerine göre ARAS yöntemi oransal derecelendirme hedefine en uygun yöntem olarak görülmektedir. Aras yönteminde izlenecek adımlar;

Adım 1: ARAS yöntemi ile Entropi yönteminde olduğu gibi ilk olarak karar matrisi oluşturulmaktadır. Karar matrisi m tane satır (alternatifler) ve n tane sütundan (kriter) oluşmaktadır.

$$Y = \begin{bmatrix} y_{01} & y_{02} & \dots & y_{1n} \\ y_{11} & y_{12} & \dots & y_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ y_{m1} & y_{m2} & \dots & y_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

$$i = 0, 1, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n$$

Adım2: Kriterler çeşitli ölçek ve boyutlarda olabilmektedir. Bu aşamada, normalizasyon işlemini farklı boyutlarda olan kriterlere uygulayarak standart hale dönüştürmek amaçlanmaktadır. Bu durumda tüm kriterler [0,1] aralığında yer almaktadır.

İnovasyon performans göstergelerinin maksimum olması hedeflenen kriterler için normalizasyon işlemi yapabilmek için formül (2) kullanılmaktadır.

$$\bar{Y}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (2)$$

Adım 3: Bu adımda ağırlıklandırılmış normalize karar matris elde edilmektedir. Kriter ağırlıkları 0 ile 1 aralığında yer almaktadır ($0 < w_j < 1$). Kriter ağırlıklarının toplam değeri ise 1'e eşit olmaktadır. Formül (3)'te normalize edilmiş ağırlıklar belirlenmektedir. Formülde $\bar{Y}_{ij}$ ise j kriterinin normalize edilmiş halini; w_j ise j kriterinin önem düzeyini (ağırlığını) açıklamaktadır.

$$Y_{ij} = \bar{Y}_{ij} * w_j; i=0,1,\dots, m \quad (3)$$

Adım 4: Formül (4)'te S_i , i alternatifinin optimallik fonksiyonunu oluşturulmuştur. S_i değeri büyük olan alternatif, diğer alternatiflere göre daha etkin olmaktadır.

$$S_{ij} = \sum_{j=1}^n Y_{ij} \quad (4)$$

Adım 5: Bu adımda ise fayda derecesi, bir alternatifin optimallik fonksiyonu değeri ile en iyi alternatifin optimallik fonksiyonu değerinin karşılaştırılması sonucunda elde edilmektedir. S_0 , en iyi optimallik fonksiyonunu verirken (5) numaralı formül kullanılarak hesaplaması yapılmaktadır.

$$K_i = \frac{S_i}{S_0}; i=0,1,\dots,m \quad (5)$$

6.4. Aras Yönteminden Elde Edilen Bulgular

Türkiye'de Düzey-2 Bölgeleri arasında inovasyon performans göstergelerinin ideal sıralaması ARAS yöntemi ile belirlenmiştir. Tablo 6' (Ek 2) da, inovasyon performansı açısından en iyi olan bölgenin TR10 olduğu, TR51 ve TR41'in sırayla TR10 Bölgesi'ni takip ettiği görülmektedir. ARAS yönteminde Düzey 2 Bölgelerindeki göstergelerin inovasyonu etkileme katsayıları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Değişkenlerin İnovasyonu Etkileme Katsayısı

BÖLGELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TRA1	1,307205	1,320826	1,337851	1,392017	1,436749	1,473711	1,666282	1,857406	1,972961
TRA2	0,919757	0,930809	0,923486	0,923267	0,904688	0,910691	0,911406	0,921365	0,891918
TRB1	1,867739	1,896067	1,883012	1,893942	1,919377	1,905976	1,918419	1,942485	1,924871

TRB2	1,413031	1,432426	1,435543	1,431296	1,416862	1,388411	1,376469	1,377595	1,350816
TRC1	2,5814	2,577581	2,613315	2,666239	2,683349	2,701645	2,696514	2,650212	2,621488
TRC2	2,354064	2,378958	2,386049	2,402928	2,374057	2,360567	2,312696	2,226518	2,200139
TRC3	1,314425	1,269319	1,308999	1,3314	1,328973	1,318416	1,313149	1,322069	1,327545
TR10	20,66552	20,68591	20,95037	20,98695	20,86268	21,13218	21,24297	21,40481	21,61231
TR21	2,582821	2,576463	2,592587	2,611506	2,600969	2,559403	2,540435	2,541982	2,523242
TR22	2,704047	2,687308	2,662939	2,578838	2,550472	2,503288	2,482567	2,481086	2,443489
TR31	6,10328	5,973826	5,959097	5,873486	5,750302	5,773993	5,703655	5,581332	5,578142
TR32	4,735934	4,667644	4,621782	4,543216	4,511026	4,507633	4,442553	4,46792	4,471351
TR33	3,969546	3,947007	3,881013	3,809971	3,803381	3,726788	3,723067	3,771909	3,755298
TR41	6,50268	6,66341	6,733522	6,845966	7,255418	7,235959	7,475722	7,349056	7,300151
TR42	4,521502	4,57006	4,553695	4,580373	4,601742	4,591955	4,584749	4,622118	4,616231
TR51	7,3881	7,428358	7,334238	7,409325	7,356186	7,374014	7,373182	7,223523	7,168866
TR52	3,056921	3,051028	3,0239	3,036657	3,045106	3,048462	3,041848	3,070163	3,073384
TR61	4,767396	4,73601	4,743632	4,739985	4,709811	4,696966	4,594886	4,605603	4,695248
TR62	4,463335	4,411986	4,352919	4,294777	4,203002	4,199967	4,143623	4,028417	4,007298
TR63	3,020776	3,032639	3,053795	3,066211	3,058351	3,067847	3,025159	2,990166	3,005176
TR71	1,963744	1,97014	1,972385	1,970047	2,016207	2,005428	1,997552	2,047055	2,057646
TR72	2,721487	2,72313	2,694581	2,68633	2,715125	2,699224	2,68658	2,709098	2,675024
TR81	1,463337	1,472802	1,428019	1,439918	1,439669	1,403937	1,417643	1,490362	1,476981
TR82	1,15444	1,162312	1,163279	1,150666	1,133234	1,117195	1,10585	1,095005	1,066301
TR83	3,20261	3,185719	3,140246	3,115979	3,101332	3,076245	3,042267	3,014485	3,004931
TR90	3,254898	3,248262	3,249748	3,218707	3,221934	3,220092	3,180759	3,20826	3,179191

Tablo 7'ye göre Düzey 2 Bölgesi'nde yer alan 26 bölge içerisinde TR10 Bölgesi'nin inovasyonu etkileme katsayısının diğer bölgelere göre yüksek olduğu görülmektedir. Bu belirlemiş olduğumuz inovasyon göstergelerinin TR10 Bölgesi için inovasyonu etkileme gücünün yüksek olduğunu ifade etmektedir. İnovasyonu etkileme katsayılarına bakıldığında TR10 Bölgesi'ni 2016 yılına kadar TR51, TR41 ve TR31 Bölgeleri izlemektedir. İnovasyonu etkileme katsayısı en düşük olan bölge ise TRA₂ olmaktadır.

Tablo8.Düzey 2 Bölgeleri'nin İnovasyon Göstergeleri Sıralamaları

BÖLGELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TRA1	24	23	23	23	22	21	21	21	20
TRA2	26	26	26	26	26	26	26	26	26
TRB1	20	20	20	20	20	20	20	20	21
TRB2	22	22	21	22	23	23	23	23	23
TRC1	17	16	16	15	15	14	14	15	15
TRC2	18	18	18	18	18	18	18	18	18
TRC3	23	24	24	24	24	24	24	24	24
TR10	1	1	1	1	1	1	1	1	1
TR21	16	17	17	16	16	16	16	16	16
TR22	15	15	15	17	17	17	17	17	17
TR31	4	4	4	4	4	4	4	4	4
TR32	6	6	6	7	7	7	7	7	7
TR33	9	9	9	9	9	9	9	9	9
TR41	3	3	3	3	3	3	2	2	2
TR42	7	7	7	6	6	6	6	5	6
TR51	2	2	2	2	2	2	3	3	3
TR52	12	12	13	13	13	13	12	11	11
TR61	5	5	5	5	5	5	5	6	5
TR62	8	8	8	8	8	8	8	8	8

TR63	13	13	12	12	12	12	13	13	12
TR71	19	19	19	19	19	19	19	19	19
TR72	14	14	14	14	14	15	15	14	14
TR81	21	21	22	21	21	22	22	22	22
TR82	25	25	25	25	25	25	25	25	25
TR83	11	11	11	11	11	11	11	12	13
TR90	10	10	10	10	10	10	10	10	10

Tablo 8’de, Düzey 2 Bölgeleri’nin inovasyon gösterge sıralamaları elde edilmiştir. İnovasyon performans sıralamaları 2010 yılından 2018 yılına en yüksek sırasıyla; TR10, TR51, TR41 ve TR31 olmaktadır. İnovasyon performansı açısından en düşük olan bölgeler ise TRA₂, TR82’dir.

7.SONUÇ

Günümüzün rekabet koşullarında inovasyon destekli sürdürülebilir ve yüksek verimlilik düzeyi, inovasyon destekli altyapının sağlanmasında, yeni fikirlerin ortaya çıkarılmasında, yayılmasında, karlı ürün, hizmet ve süreçlere dönüştürülmesinde etkin bir rol üstlenmektedir. İnovasyon altyapısı, teknoloji ile desteklenerek yeni çalışma imkanları sunacak ve bölgenin kalkınmasına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla inovasyon, iktisadi yapının çeşitliliğinin artırılmasında, refah seviyesinin yükseltilmesinde ve rekabet üstünlüğünün kazanılmasında önemli bir kavramdır.

Bu çalışmada Entropi yöntemi ile Türkiye’nin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre Düzey-2 (26 bölge) bölgelerinin ağırlıkları bulunarak Aras yöntemi ile inovasyon sıralamaları oluşturulmuştur. İnovasyonendeksi oluşturulurken, Entropi ve Aras yöntemleri tercih edilmiştir. Analiz bağlamında, Entropi ve Aras yönteminde belirlenen 26 bölgeye dayalı olarak 7 değişken seçilmiştir. Seçilen değişkenlerin öncelikle matrisleri normalize edilerek Entropi değerleri hesaplanmış ve değişkenlerin bölgelere göre inovasyon sıralamaları oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada en uygun inovasyon göstergesi seçimi yeni bir ÇKKV yöntemi olan ARAS yöntemi ile belirlenmiştir.

Çalışmada kişi başına GSYH, yükseköğretim kurumlarında mezun öğrenci sayısı ve yükseköğretim kurumlarında çalışan öğretim elemanı sayısı, girişim sayıları, doktora mezun sayısı, demiryolu ağı ve patent başvuru kriterleri kullanılarak inovasyon performansları değerlendirilmiştir. İnovasyon performansının öncelikle Entropi yöntemi ile ağırlıkları hesaplandıktan sonra ARAS yöntemi ile inovasyon performansları sıralanmaktadır. Düzey 2 Bölgesi’nde, 26 bölgenin sahip olduğu kişi başına GSYH, mezun öğrenci, öğretim elemanı, girişim sayıları, doktora mezun ve demiryolu ağı www.tuik.gov.tr, patent başvuru sayısı ise www.turkpatent.gov.tr adresinden temin edilmiştir.

İnovasyon göstergelerini önemlilik derecelerine göre sıraladığımızda en önemli kriter, kişi başına GSYH olmuştur. Sonra ise demiryolu ağı, öğretim elemanı ve girişim sayıları olmuştur. Yani Aras yöntemine göre inovasyon göstergesinin sıralaması $a_{gsyh} > a_{dem} > a_{girisim}$ iken en düşük inovasyon göstergesi patent başvuru sayısı olmaktadır. Bölgeler açısından önemi artan inovasyon performans değerlendirmesi bu çalışmanın aynı zamanda odak noktasını oluşturmaktadır. Dolayısıyla son

dönemlerde, ÇKKV yöntemlerinden Entropi ve ARAS yöntemleri kullanılarak inovasyon performansı bölgeler düzeyinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Bölgeler arasında inovasyon performansı açısından önemli farklılıkların bulunmaktadır ve çalışmaya dahil edilen 26 bölge arasında en yüksek inovasyon performansına sahip olan bölge TR10 (İstanbul) Bölgesi'dir. Bu bölgeler içerisinde en düşük inovasyon performansına sahip olan bölge ise TRA₂'dir. Dolayısıyla Düzey-2 Bölgelerini inovasyon girdi ve çıktı ana ve alt bileşenlerini genel olarak değerlendirdiğimizde; beşeri sermaye açısından, inovasyon sürecinde, bilgi üretim altyapısı olan araştırma merkezleri ve üniversiteler gelişmiş bölgelerimizde daha avantajlı olmaktadır. Aynı zamanda illerimizde en az bir tane üniversite açılmış olsa da Kalkınma Bakanlığı 2014 Raporuna uygun biçimde bu üniversitelerin kurumsallaşması, nitelikli ve yeterli araştırma donanımına sahip olması, araştırma faaliyetlerinde bulunması ve sanayi ile işbirliğine girerek araştırma sonuçlarının toplumsal faydaya dönüşmesi gerekmektedir. Altyapı açısından; ulaşım altyapısının gelişmişliği, kalitesi ve ulaşılabilirliği, firmaların kuruluş yeri seçimlerinde ve bölgesel kalkınmada önem taşımaktadır. Düzey-2 Bölgeleri'nde yol bağlantılarının geliştirilmesiyle taşıma maliyetleri ile ilgili harcamalarda azalma sağlayacaktır. Bu ise gelirdeki artış ve üretim maliyetlerindeki azalma sonucunda özel yatırımlara da katkıda bulunacaktır. Altyapı yatırımlarının geliştirilmesi bölgelerarası ticari ağları güçlendirerek pazara ulaşım maliyetlerinde azalma ve ürünlere erişim kolaylığı sağlayacaktır. Piyasa gelişiminde ise inovasyon potansiyeli açısından girişim sayıları değerlendirildiğinde, üniversite sanayi işbirliği önem kazanmaktadır. Refahın alt bileşenlerinden kişi başına düşen milli gelir ise uluslararası refah seviyesi karşılaştırmalarında en yaygın kullanılan ölçütlerden biridir. Bu bağlamda, Düzey-2 Bölgeleri'nde, yatırımlara iç finans sağlanarak tasarruf oranlarında artış sağlanmalı, imalat sanayinin gelişimi hızlandırılarak sanayide çeşitliliğe gidilmeli ve emek piyasasındaki koşullar düzenlenmelidir (www.mahfiegilmez.com). Yaratıcı çıktılarının alt bileşenlerinden patent başvuru sayısı ise yeni teknolojilerin üretilmesi ve pazarlanması, teknolojik gelişmelerin sanayiye uygulanması yönünde bölgenin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Köker, 2005: 35). Elde edilen bulgular sonucunda, Düzey-2 Bölgeleri'nin düşük performans gösterdiği inovasyon göstergelerinde iyileştirmeler yapılmalıdır. Her bir bölgenin iktisadi ve sosyal yapısı birbirinden farklılık gösterdiği için her bölge kendi gösterge performans sıralamalarını dikkate alarak çözüm yolları bulmalıdır.

(EK-1)

Tablo 2.Normalize Matris

2010	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,416714764	0,047835586	0,128576035	0,044699361	0,06515506	0,403881701	0,008029197
TRA2	0,275828235	0,021557978	0,03662413	0,035570207	0,019971657	0,15896488	0
TRB1	0,36777098	0,047974562	0,138066062	0,075742209	0,075272715	0,57948244	0,009489051
TRB2	0,242294817	0,031642086	0,089326024	0,060356367	0,036647662	0,236598891	0,004379562
TRC1	0,341913887	0,032803927	0,076196619	0,119281152	0,055630623	0,291127542	0,021167883
TRC2	0,274847051	0,03499975	0,110701617	0,107982693	0,066341496	0,341959335	0,003649635
TRC3	0,297933741	0,014286747	0,021421661	0,057031961	0,020004614	0,194085028	0
TR10	1	0,260641403	1	1	1	0,183918669	1
TR21	0,731097772	0,051259958	0,107292578	0,102624566	0,053554362	0,296672828	0,069343066
TR22	0,590961561	0,075191648	0,097526144	0,112052797	0,063704973	0,258780037	0,01459854
TR31	0,710954635	0,090006504	0,397521537	0,275574726	0,296476947	0,305914972	0,115328467
TR32	0,561930047	0,093191837	0,148431382	0,218247676	0,108459941	0,260628466	0,02919708
TR33	0,510389011	0,128135996	0,147786428	0,174577139	0,081534456	1	0,199270073
TR41	0,699815306	1	0,250333994	0,216058433	0,179184655	0,528650647	0,199270073
TR42	0,770691446	0,150205407	0,251669968	0,190332507	0,132682991	0,235674677	0,121167883
TR51	0,897956828	0,165665112	0,868291335	0,308328293	0,689648354	0,603512015	0,239416058
TR52	0,454115203	0,100841084	0,173216013	0,129678393	0,106647332	0,643253235	0,098540146
TR61	0,709454	0,101285807	0,198092781	0,212445585	0,124213163	0,095194085	0,047445255
TR62	0,469179268	0,070305247	0,15184042	0,20844593	0,136044557	0,267097967	0,032846715
TR63	0,38098811	0,047457571	0,085133828	0,13952799	0,073493063	0,249537893	0,01459854
TR71	0,437261919	0,061032759	0,101534067	0,079433482	0,04683123	0,267097967	0,015328467
TR72	0,476278425	0,073029179	0,157967476	0,113832637	0,095145503	0,804066543	0,060583942
TR81	0,437723652	0,024843374	0,071036993	0,057412121	0,029463138	0,174676525	0,006569343
TR82	0,478298511	0,018911872	0,036025245	0,041144999	0,018192005	0,15896488	0,005109489
TR83	0,419312017	0,067403425	0,13954024	0,143923755	0,09184985	0,327171904	0,024087591
TR90	0,427276925	0,083018784	0,152208965	0,145423127	0,086346109	0	0,019708029
2011	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,396963596	0,057126471	0,137544842	0,043875461	0,063084546	0,403881701	0,002528445
TRA2	0,269412853	0,027077883	0,043792108	0,035226369	0,021337876	0,15896488	0
TRB1	0,372966208	0,06058048	0,151938052	0,074659241	0,075998761	0,57948244	0,014538559
TRB2	0,240572455	0,046442242	0,087015487	0,059721914	0,035521833	0,236598891	0
TRC1	0,349567394	0,04311067	0,0759909	0,117971226	0,060266336	0,291127542	0,022123894
TRC2	0,269684932	0,040842366	0,094277715	0,109431698	0,074914834	0,341959335	0,007585335
TRC3	0,296239865	0,017031614	0,034429959	0,053943679	0,022824404	0,194085028	0,003792668
TR10	1	0,311750074	1	1	1	0,183918669	1
TR21	0,721989443	0,062932557	0,098302564	0,100842605	0,055589966	0,296672828	0,077117573
TR22	0,573923927	0,085725149	0,095240178	0,110016043	0,063796841	0,258780037	0,01011378
TR31	0,717908255	0,099960047	0,370286114	0,267891009	0,300557448	0,305914972	0,140960809
TR32	0,559939054	0,105708136	0,149706886	0,21349342	0,112573552	0,260628466	0,034766119
TR33	0,506230614	0,146672939	0,148175693	0,17087404	0,084855993	1	0,166245259
TR41	0,71116069	1	0,253171756	0,21211473	0,180799009	0,528650647	0,365360303

TR42	0,795831746	0,174317898	0,253959227	0,187805705	0,137349024	0,235674677	0,17193426
TR51	0,882842684	0,191987473	0,858955289	0,306370407	0,660668938	0,603512015	0,263590392
TR52	0,467595364	0,108814167	0,177137107	0,126986839	0,108175906	0,643253235	0,086599241
TR61	0,701257006	0,112835252	0,196167644	0,209613002	0,126323939	0,095194085	0,0505689
TR62	0,462970017	0,075994639	0,139776008	0,206220408	0,138154227	0,267097967	0,03034134
TR63	0,378244545	0,059697645	0,094496456	0,138994613	0,075905853	0,249537893	0,027812895
TR71	0,438754965	0,069653697	0,116414384	0,077627923	0,047011459	0,267097967	0,013274336
TR72	0,47445176	0,079435759	0,179018287	0,111852557	0,097677299	0,848428835	0,038558786
TR81	0,462208195	0,032284672	0,075290927	0,055570193	0,031371942	0,174676525	0,00505689
TR82	0,470642651	0,020711165	0,045192055	0,040866344	0,018117064	0,15896488	0,002528445
TR83	0,409043914	0,07534379	0,145157057	0,142293294	0,0934345	0,327171904	0,022756005
TR90	0,421886053	0,094289286	0,177574591	0,1429259	0,089563332	0	0,019595449
2012	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,408545492	0,055385418	0,134535313	0,042375703	0,061028454	0,403881701	0,005673027
TRA2	0,272381052	0,020399503	0,049454003	0,033896275	0,020272113	0,15896488	0
TRB1	0,364565943	0,054572505	0,144787493	0,072589656	0,073694737	0,57948244	0,013408974
TRB2	0,266120618	0,036233403	0,079621337	0,058451811	0,033392927	0,236598891	0,00103146
TRC1	0,363626878	0,04311504	0,076243224	0,11652404	0,059695161	0,291127542	0,030428056
TRC2	0,263825125	0,037889904	0,085513395	0,108197201	0,071816006	0,341959335	0,007735946
TRC3	0,293562187	0,017684682	0,037552047	0,054394952	0,021908427	0,194085028	0,003094379
TR10	1	0,262591197	1	1	1	0,183918669	1
TR21	0,700907763	0,057558297	0,098161678	0,099460515	0,055422563	0,296672828	0,083548221
TR22	0,562604341	0,075989427	0,104328698	0,106460709	0,063392018	0,258780037	0,013924703
TR31	0,71134182	0,093786587	0,349438291	0,261946737	0,295112269	0,305914972	0,136152656
TR32	0,541475376	0,081730941	0,151897243	0,209358898	0,113238993	0,260628466	0,027849407
TR33	0,503547579	0,126568947	0,159439076	0,164903692	0,082573255	1	0,065497679
TR41	0,69485601	1	0,245109592	0,208650177	0,177873398	0,528650647	0,178958226
TR42	0,772537563	0,143946869	0,256893707	0,185292656	0,136692827	0,235674677	0,161423414
TR51	0,860757513	0,158691773	0,819978003	0,297797669	0,637495833	0,603512015	0,293450232
TR52	0,4778798	0,08948173	0,174601304	0,123645297	0,104511984	0,643253235	0,076328004
TR61	0,682909015	0,100847167	0,192748841	0,206667776	0,127359777	0,095194085	0,052604435
TR62	0,46139399	0,066173125	0,131707125	0,200021943	0,134511075	0,267097967	0,037648272
TR63	0,363470367	0,053483509	0,087398853	0,138469163	0,073300809	0,249537893	0,012377514
TR71	0,425761686	0,072538383	0,128014769	0,074831836	0,045210751	0,267097967	0,015987622
TR72	0,47057596	0,073530239	0,17318721	0,107812575	0,095754674	0,848428835	0,044868489
TR81	0,433587229	0,026008088	0,078128683	0,052633238	0,031150571	0,174676525	0,004641568
TR82	0,460820117	0,021120388	0,04611517	0,039254557	0,01793885	0,15896488	0,005673027
TR83	0,404632721	0,071096614	0,135753005	0,137216922	0,092572952	0,327171904	0,049510057
TR90	0,423831386	0,091081992	0,191491869	0,138968546	0,089694252	0	0,014956163
2013	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,400804482	0,073594045	0,138934003	0,041478066	0,054946406	0,403881701	0,004915347
TRA2	0,255758272	0,022190896	0,063155175	0,033117223	0,018684236	0,15896488	0,00054615
TRB1	0,363261983	0,053176445	0,146943747	0,071743029	0,079285082	0,57948244	0,020207537
TRB2	0,236939137	0,033194313	0,096596781	0,058623871	0,030091454	0,236598891	0,003823048
TRC1	0,374419384	0,044161814	0,110069393	0,117412677	0,05883076	0,291127542	0,04587657

TRC2	0,264856582	0,038312181	0,105492396	0,108548348	0,061608811	0,341959335	0,007099945
TRC3	0,293875401	0,017023645	0,050679167	0,05478076	0,021683548	0,194085028	0,002184599
TR10	1	0,298955326	1	1	1	0,209796673	1
TR21	0,678446583	0,057531122	0,114277277	0,098918869	0,062739699	0,321626617	0,062807209
TR22	0,523392233	0,065585031	0,099365126	0,103827237	0,061362966	0,258780037	0,022938285
TR31	0,69195039	0,08376693	0,337738078	0,258470593	0,283434949	0,333641405	0,144729656
TR32	0,523009146	0,07705983	0,177617009	0,205577285	0,110138657	0,260628466	0,029492081
TR33	0,485275104	0,117719945	0,167650967	0,161730603	0,083464451	1	0,055707264
TR41	0,688358952	1	0,245423003	0,207015816	0,190726718	0,520332717	0,211359913
TR42	0,76262989	0,132476465	0,260335154	0,185670988	0,153186154	0,235674677	0,21518296
TR51	0,879279797	0,148225132	0,678281411	0,299668394	0,709337201	0,603512015	0,3069361
TR52	0,478283771	0,087286587	0,177100251	0,122845613	0,112228341	0,643253235	0,087383943
TR61	0,659914763	0,102222681	0,200059058	0,20628539	0,123217622	0,095194085	0,051884216
TR62	0,447732605	0,06160746	0,159825779	0,197700086	0,116432294	0,267097967	0,046968869
TR63	0,364602787	0,051488447	0,098442345	0,139341599	0,062911791	0,249537893	0,020207537
TR71	0,414404061	0,066541264	0,137863576	0,073965312	0,048136493	0,267097967	0,020207537
TR72	0,462816645	0,066509838	0,182157094	0,106601371	0,098264333	0,848428835	0,043145822
TR81	0,436910406	0,028960848	0,08751661	0,051091424	0,03441833	0,174676525	0,009830694
TR82	0,437054063	0,019959686	0,056917171	0,03801567	0,019913462	0,15896488	0,003823048
TR83	0,385385242	0,073989109	0,161191496	0,134784183	0,094134133	0,327171904	0,024576734
TR90	0,405114208	0,089966734	0,20389783	0,136347966	0,101263644	0	0,027307482
2014	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,391632915	0,094320863	0,140927462	0,040489864	0,057145567	0,4020333	0,004743833
TRA2	0,242418255	0,026024604	0,064383465	0,032504332	0,01906433	0,1589649	0,000948767
TRB1	0,354539168	0,070293922	0,146883642	0,071420993	0,077466626	0,5794824	0,013757116
TRB2	0,234564852	0,039151451	0,099269659	0,057419483	0,030777986	0,2365989	0,00426945
TRC1	0,377506668	0,052599024	0,118414522	0,118139035	0,059327058	0,2911275	0,05028463
TRC2	0,252000395	0,044869533	0,105864001	0,107819308	0,060038413	0,3419593	0,00711575
TRC3	0,29304554	0,022716547	0,053286535	0,054814551	0,022502549	0,194085	0,00426945
TR10	1	0,314343314	1	1	1	0,2097967	1
TR21	0,691000691	0,065116492	0,115861873	0,09816423	0,062978683	0,3216266	0,051233397
TR22	0,531660575	0,071013264	0,095334326	0,102169191	0,065824105	0,25878	0,015654649
TR31	0,683097896	0,084616618	0,336134156	0,254990652	0,286652598	0,3345656	0,130455408
TR32	0,53195693	0,092708071	0,177834503	0,202956647	0,123941859	0,2606285	0,025616698
TR33	0,49180085	0,13542416	0,166631213	0,158872806	0,084153368	1	0,041271347
TR41	0,67959103	1	0,244522442	0,205910366	0,189386574	0,7495379	0,197817837
TR42	0,768398696	0,145820256	0,257711125	0,185406283	0,152135252	0,3484288	0,156072106
TR51	0,847969969	0,152234771	0,677089981	0,299607431	0,695444953	0,603512	0,282732448
TR52	0,48202114	0,087283224	0,179288095	0,123673296	0,111184881	0,6432532	0,09629981
TR61	0,662846982	0,108341161	0,196022123	0,2055067	0,128375975	0,0951941	0,040322581
TR62	0,447298232	0,062958466	0,148443594	0,195306488	0,118962369	0,267098	0,029411765
TR63	0,361799862	0,057661909	0,100581437	0,139661432	0,063950869	0,2495379	0,018975332
TR71	0,422799565	0,081404779	0,144153726	0,073844214	0,04924952	0,267098	0,006641366
TR72	0,465919194	0,083278734	0,184960647	0,106376596	0,095203092	0,8484288	0,05170778
TR81	0,458954855	0,035770085	0,092143516	0,049907132	0,035164679	0,1746765	0,008538899

TR82	0,439000296	0,025387735	0,058852726	0,037128819	0,020890143	0,1589649	0,005218216
TR83	0,385705818	0,087691004	0,162305892	0,132789338	0,092926754	0,3271719	0,030360531
TR90	0,406648227	0,106109826	0,212224349	0,134124732	0,100870225	0	0,029886148
2015	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,384511311	0,118897104	0,137326274	0,039798075	0,060570233	0,402033272	0,006669446
TRA2	0,256034203	0,028163574	0,062971542	0,032182749	0,021213224	0,15896488	0,001250521
TRB1	0,355503842	0,063074425	0,14407677	0,071652587	0,076963303	0,57948244	0,015006253
TRB2	0,22821734	0,035498085	0,096922568	0,056445894	0,031330999	0,236598891	0,005002084
TRC1	0,389111376	0,047928523	0,115023163	0,118693427	0,060956755	0,291127542	0,079199667
TRC2	0,253328282	0,039868838	0,099702184	0,106999104	0,059524351	0,341959335	0,004585244
TRC3	0,28201104	0,020773887	0,054367968	0,054924506	0,022668364	0,194085028	0,004585244
TR10	1	0,310146138	1	1	1	0,209796673	1
TR21	0,683082585	0,053702332	0,113170086	0,098527248	0,064480924	0,321626617	0,048353481
TR22	0,521322654	0,058557848	0,093679682	0,101955762	0,06550407	0,258780037	0,01167153
TR31	0,671014179	0,082914256	0,320052945	0,254772606	0,292005821	0,334565619	0,120466861
TR32	0,519320273	0,080592909	0,173527465	0,203546152	0,122504661	0,260628466	0,031679867
TR33	0,489933976	0,10756231	0,161714097	0,158066232	0,085966986	1	0,037932472
TR41	0,672367139	1	0,233620119	0,20738556	0,18728116	0,749537893	0,246352647
TR42	0,77178266	0,129999369	0,249735275	0,186646765	0,153085353	0,348428835	0,157565652
TR51	0,830501136	0,134531711	0,641628061	0,301152182	0,693147197	0,603512015	0,265110463
TR52	0,47889382	0,078381915	0,176273991	0,124729864	0,111863944	0,643253235	0,07086286
TR61	0,638867843	0,092704113	0,195234944	0,206590126	0,132349598	0,095194085	0,03626511
TR62	0,448479273	0,052740687	0,144209133	0,194910178	0,117593561	0,267097967	0,027094623
TR63	0,364703972	0,051455867	0,099669093	0,139919786	0,06311673	0,249537893	0,012505211
TR71	0,432406105	0,071906579	0,142686962	0,074345564	0,051839389	0,267097967	0,012922051
TR72	0,46255006	0,0728564	0,18266049	0,106718785	0,095652767	0,88909427	0,033347228
TR81	0,435220262	0,038237195	0,093216413	0,048970727	0,037128825	0,174676525	0,007503126
TR82	0,436140275	0,027245282	0,059927201	0,036774466	0,022418262	0,15896488	0,003751563
TR83	0,396417361	0,072462283	0,161184646	0,132250552	0,092174071	0,327171904	0,026260942
TR90	0,434570841	0,095892517	0,215122435	0,13314901	0,10320131	0	0,025844102
2016	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,39918824	0,183571386	0,131145419	0,038973444	0,059839743	0,402033272	0,007751938
TRA2	0,267606406	0,033271676	0,059585073	0,03183238	0,021360177	0,15896488	0,001937984
TRB1	0,361781483	0,074962102	0,139689938	0,071603773	0,075843136	0,57948244	0,01001292
TRB2	0,237878455	0,041602344	0,094507557	0,055605476	0,030622949	0,236598891	0,002260982
TRC1	0,383830627	0,063604208	0,097808849	0,119112958	0,059795103	0,291127542	0,062338501
TRC2	0,248903028	0,046298485	0,090332395	0,105850816	0,057697029	0,341959335	0,005813953
TRC3	0,281373409	0,028853687	0,051946791	0,054752017	0,022453854	0,194085028	0,002260982
TR10	1	0,450097122	1	1	1	0,209796673	1
TR21	0,692299254	0,06446648	0,109363369	0,097990441	0,065352767	0,321626617	0,040697674
TR22	0,538723124	0,066260564	0,088358093	0,101105911	0,067227641	0,258780037	0,006782946
TR31	0,687582273	0,098679239	0,27640224	0,254785092	0,29381961	0,334565619	0,090762274
TR32	0,522762176	0,094057272	0,163931773	0,201588497	0,123585474	0,260628466	0,035852713
TR33	0,502906977	0,127801807	0,149593812	0,156748393	0,086891503	1	0,041020672
TR41	0,667123738	1	0,223387384	0,207256247	0,186215209	0,749537893	0,180878553

TR42	0,752468188	0,154370008	0,234488785	0,186694606	0,154096824	0,348428835	0,132751938
TR51	0,855748135	0,17562086	0,589442341	0,302441145	0,686204049	0,603512015	0,238372093
TR52	0,477731461	0,096792438	0,166100269	0,124061398	0,110729192	0,643253235	0,044896641
TR61	0,574100483	0,114441215	0,187817587	0,203726768	0,133607125	0,095194085	0,030361757
TR62	0,458479596	0,066014863	0,144415315	0,192861942	0,122268598	0,267097967	0,027131783
TR63	0,375548486	0,05519473	0,09411917	0,139273311	0,064504609	0,249537893	0,01744186
TR71	0,422060114	0,08303316	0,140531443	0,073729324	0,053054483	0,267097967	0,009043928
TR72	0,470820535	0,086412713	0,164255429	0,106274076	0,096042676	0,88909427	0,034560724
TR81	0,433194384	0,058068973	0,089005405	0,047993737	0,036917171	0,174676525	0,005813953
TR82	0,442408951	0,033220682	0,058517008	0,036166746	0,02379305	0,15896488	0,007428941
TR83	0,397926722	0,086964383	0,150726608	0,130553696	0,092806285	0,327171904	0,01873385
TR90	0,409499781	0,109378839	0,206557271	0,132024697	0,102827936	0	0,022609819
2017	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,397273286	0,257832282	0,126751228	0,039339118	0,066823269	0,402033272	0,008695652
TRA2	0,265072358	0,042335521	0,058148293	0,032711696	0,025992132	0,229205176	0,000263505
TRB1	0,362686484	0,100098035	0,135277636	0,072360517	0,078511134	0,57948244	0,009222661
TRB2	0,237525842	0,054671101	0,088307071	0,056187882	0,0411558	0,236598891	0,004216074
TRC1	0,381013578	0,084310176	0,093669971	0,118791046	0,064034987	0,291127542	0,047957839
TRC2	0,243392747	0,060228428	0,083757645	0,103716552	0,06076926	0,341959335	0,010013175
TRC3	0,295580265	0,039635045	0,05019433	0,055857759	0,026908827	0,194085028	0,003689065
TR10	1	0,725219075	1	1	1	0,209796673	1
TR21	0,693635805	0,088784906	0,106354132	0,099556546	0,071120278	0,321626617	0,03083004
TR22	0,526233447	0,090071993	0,08743334	0,102683074	0,071578626	0,258780037	0,010803689
TR31	0,692685925	0,127541845	0,262269892	0,254694046	0,279343799	0,334565619	0,080368906
TR32	0,513661508	0,139859383	0,16148956	0,204735397	0,127153279	0,260628466	0,024505929
TR33	0,502933453	0,180029711	0,144677774	0,158307137	0,092929987	1	0,325428195
TR41	0,668491926	1	0,211262089	0,209424054	0,178679195	0,749537893	0,137285903
TR42	0,768676314	0,201549315	0,228164261	0,189384099	0,157938963	0,348428835	0,141501976
TR51	0,814270548	0,215316329	0,558163358	0,302004903	0,648924793	0,603512015	0,216864295
TR52	0,472369671	0,135114003	0,165436413	0,125194983	0,112810817	0,643253235	0,049275362
TR61	0,575347824	0,162984838	0,18580338	0,205015604	0,144169436	0,095194085	0,031884058
TR62	0,446946416	0,090402786	0,137085354	0,191400006	0,124842443	0,267097967	0,023715415
TR63	0,378163938	0,075120138	0,092374439	0,140216157	0,070356365	0,249537893	0,016864295
TR71	0,421355534	0,116018212	0,138441144	0,074641884	0,062908216	0,267097967	0,007114625
TR72	0,455271833	0,118622457	0,157874123	0,108013827	0,100569115	0,88909427	0,027140975
TR81	0,454321953	0,092116896	0,086198066	0,048525847	0,041957908	0,174676525	0,009749671
TR82	0,42236129	0,047465823	0,056762375	0,036380488	0,028646729	0,15896488	0,003162055
TR83	0,38336034	0,113865048	0,148925914	0,13072086	0,100511822	0,327171904	0,017654809
TR90	0,398279041	0,149861368	0,198457413	0,13304647	0,113708414	0	0,028194993
2018	Kişi Başına GSYH	Mezun Öğrenci	Öğretim Elemanı	Girişim Sayıları	Doktora Mezun	Demiryolu	Patent Başvuru Sayısı
TRA1	0,384935956	0,3135717	0,12525264	0,038955913	0,067590626	0,402033272	0,010771993
TRA2	0,257400257	0,042432277	0,057730081	0,03223439	0,026391627	0,229205176	0,002393776
TRB1	0,352883496	0,105878165	0,135215918	0,071813311	0,079724708	0,57948244	0,012567325
TRB2	0,238401667	0,052552442	0,086139657	0,055729278	0,041616108	0,236598891	0,004787552
TRC1	0,391370963	0,083403911	0,095277406	0,117714726	0,064689823	0,291127542	0,044284859

TRC2	0,231660232	0,053055689	0,083065274	0,104167301	0,059930987	0,341959335	0,017953321
TRC3	0,297419869	0,039271643	0,050471121	0,057064449	0,027756712	0,194085028	0,003889886
TR10	1	0,774895362	1	1	1	0,209796673	1
TR21	0,707666851	0,093573173	0,106037747	0,099617062	0,072444259	0,321626617	0,032315978
TR22	0,533553962	0,088835291	0,087933047	0,102011238	0,075041711	0,258780037	0,010771993
TR31	0,713672857	0,136036136	0,261607219	0,253067198	0,285947217	0,375231054	0,086475165
TR32	0,526873813	0,149906102	0,160835777	0,203369025	0,132944032	0,260628466	0,030819868
TR33	0,507139793	0,188778829	0,145122264	0,156830468	0,093470347	1	0,080191502
TR41	0,687197401	1	0,20598366	0,210291694	0,179849841	0,749537893	0,163076002
TR42	0,79297665	0,210142259	0,222124171	0,189234473	0,158463522	0,348428835	0,140335129
TR51	0,791321934	0,22255772	0,548663497	0,299990649	0,641418929	0,662661738	0,278575703
TR52	0,473371331	0,145205042	0,167354607	0,12476678	0,114515395	0,643253235	0,056852184
TR61	0,625543911	0,186145991	0,189900083	0,20533264	0,14976111	0,095194085	0,037402753
TR62	0,443280015	0,093462705	0,134219591	0,190306524	0,12651676	0,267097967	0,049670856
TR63	0,385548814	0,078708988	0,093142418	0,14070838	0,073145761	0,249537893	0,018850987
TR71	0,421217136	0,129800788	0,133536394	0,074542367	0,063836645	0,267097967	0,012268103
TR72	0,44609916	0,120153183	0,158074525	0,107410637	0,100883513	0,88909427	0,033213645
TR81	0,463259178	0,101348946	0,084944063	0,047761739	0,042279691	0,174676525	0,009275883
TR82	0,40853098	0,049833683	0,055879757	0,036411694	0,030183528	0,15896488	0,005385996
TR83	0,364589079	0,122270501	0,147541917	0,130097681	0,101926285	0,327171904	0,023937762
TR90	0,385426243	0,152747603	0,19579265	0,132170023	0,11584256	0	0,021244764

(EK-2)

Tablo 6. S_i Değerleri

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
TRA1	0,035859	0,033632	0,033621	0,032546	0,035339	0,040606	0,048209	0,055715	0,066207
TRA2	0,02523	0,023701	0,023208	0,021586	0,022252	0,025093	0,026369	0,027637	0,02993
TRB1	0,051235	0,04828	0,047321	0,044281	0,04721	0,052516	0,055504	0,058267	0,064594
TRB2	0,038761	0,036474	0,036076	0,033464	0,03485	0,038256	0,039824	0,041323	0,04533
TRC1	0,070812	0,065633	0,065674	0,062337	0,066001	0,07444	0,078016	0,079496	0,08797
TRC2	0,064575	0,060576	0,059963	0,056181	0,058394	0,065042	0,066911	0,066787	0,073831
TRC3	0,036057	0,032321	0,032896	0,031128	0,032688	0,036327	0,037992	0,039657	0,044549
TR10	0,566885	0,526728	0,526496	0,490677	0,51315	0,582265	0,614604	0,642064	0,725253
TR21	0,07085	0,065605	0,065153	0,061057	0,063975	0,07052	0,0735	0,07625	0,084673
TR22	0,074176	0,068427	0,066921	0,060294	0,062733	0,068974	0,071826	0,074423	0,081997
TR31	0,167422	0,152112	0,149756	0,137323	0,141438	0,159093	0,165019	0,167419	0,187188
TR32	0,129913	0,118853	0,116148	0,106221	0,110956	0,124201	0,128532	0,134021	0,150047
TR33	0,10889	0,100503	0,097532	0,089078	0,09355	0,102686	0,107716	0,113143	0,126018
TR41	0,178378	0,169671	0,169218	0,160059	0,178458	0,199376	0,216288	0,220444	0,244974
TR42	0,124031	0,116368	0,114437	0,10709	0,113187	0,126524	0,132646	0,138646	0,154909
TR51	0,202666	0,189149	0,184314	0,173231	0,180937	0,20318	0,213322	0,216678	0,240569
TR52	0,083856	0,077689	0,075992	0,070997	0,074899	0,083996	0,088007	0,092093	0,103135
TR61	0,130776	0,120594	0,11921	0,110821	0,115845	0,129418	0,13294	0,138151	0,15756
TR62	0,122436	0,112343	0,109391	0,100412	0,103379	0,115724	0,119884	0,120837	0,134475
TR63	0,082864	0,077221	0,076744	0,071688	0,075225	0,08453	0,087524	0,089694	0,100846

TR71	0,053868	0,050166	0,049567	0,04606	0,049592	0,055256	0,057793	0,061404	0,069049
TR72	0,074654	0,069339	0,067716	0,062807	0,066783	0,074373	0,077728	0,081263	0,089767
TR81	0,040141	0,037502	0,035887	0,033665	0,035411	0,038683	0,041015	0,044705	0,049564
TR82	0,031668	0,029596	0,029234	0,026903	0,027874	0,030783	0,031995	0,032846	0,035782
TR83	0,087852	0,081118	0,078916	0,072852	0,076282	0,084761	0,088019	0,090423	0,100838
TR90	0,089287	0,082711	0,081668	0,075254	0,079249	0,088725	0,092026	0,096236	0,106685

KAYNAKÇA

- Açıkgoz, E. B., Şengül, M. C. (2008). Yenilikçiliğe Yönelik Devlet Uygulamaları ve AB Karşılaştırması, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15 (1), 59-74.
- Akın, N. (2006). Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TEPAV, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu.
- Altıntaş, F. F. (2020). İnovasyon Performanslarının Entropi Tabanlı Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Değerlendirilmesi: G7 Grubu Ülkeleri Örneği, *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 151-172.
- Annoni, P., Dijkstra, K. (2013). EU Regional Competitiveness Index RCI 2013, JRC Scientific And Policy Reports European, Commission Joint Research Centre Institute For Security And Protection of The Citizens.
- Ayçin, E., Çakın, E. (2019). Ülkelerin İnovasyon Performanslarının Ölçümünde Entropi ve MABAC Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Bütünleşik Olarak Kullanılması, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 19 (2), 326-351.
- Aydar, S. (2010). İnovasyon-Yenilikçilik-Yaratıcılık, <http://www.tbd.org.tr/userfiles/4/zeynep/Inovasyonyenilikcilikyaratıcılık%20egitim%20dokumani.pdf> adresinden erişildi.
- Başer, B. C. (2008). İnovasyon, Kümelenme, Rekabet, Bölgesel Kalkınma.
- Belgin, Ö., Avşar, B. Ö. (2019). Türkiye’de Bölgeler ve İller Düzeyinde Ar-Ge ve Yenilik Performansının Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Ölçülmesi, *Verimlilik Dergisi*, (2), 27-48.
- Bulut, Ç., Arbak, H. (2012). Yenilik-Yenilişim-İnovasyon Dünyasına Bir Yolculuk, İnovasyon, Direnç ve İletişim: Kavramsal Bir Tartışma, Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, <http://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/arastirma-raporlari/inovasyonraporu.pdf>, erişim tarihi: 18.05.2014.

- Capello, R., Lenzi, C. (2012). Innovation and Employment Dynamics in European Regions, *International Regional Science Review*, 36(3) 322-353.
- Dadelo, S., Turskis, Z., Zavadskas, E. & Dadeliene, R. (2012). "Multiple Criteria Assessment of Elite Security Personnel on The Basis of ARAS And Expert Methods, *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 46 (4), 65-88.
- Dulupçu, M. A., Sungur, O. (2007). Yenilik, İşbirliği ve Girişimcilik, Batı Karadeniz Bölgesi (Antalya, Burdur, Isparta, IBBS TR61), KOBİ'lerin Tutumlarının Değerlendirilmesi. http://www.bagev.com/Static/Documents/UserUpload/yenilik_isbirligi_ve_girisimcilik.pdf, erişim tarihi: 10.06.2015.
- Duman, E., Karaçor, Z. (2017). TR5 (Batı Anadolu) Bölgesinin İnovasyon Performans Kapasitesi Üzerine Bir Uygulama, *Fiscaeconomia*, 1(2), 73-87.
- Ecer, F. (2016). ARAS Yöntemi Kullanılarak Kurumsal Kaynak Planlaması Yazılımı Seçimi, *Journal of Alanya Faculty of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(1).
- Eğilmez, M. (2012), Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye, <https://www.mahfiyegilmez.com/2012/12/orta-gelir-tuzagi-ve-turkiye.html>, erişim tarihi: 25.10.2015.
- Elçi, Ş. (2006). İnovasyon: Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı, Genişletilmiş Yeni Baskı, Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Elçi, Ş. (2012). İnovasyon: Nedir, Ne Değildir? OSTİM Organize Sanayi Bölgesi <http://www.ostim.org.tr/tr/informationcenterdetail/inavasyon-nedir-ne-degildir/85>, erişim tarihi: 18.05.2014
- European Commission (1995). Green Paper on Innovation, December. http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com95_688_en.pdf, erişim tarihi: 22.05.2014.
- European Commission (2011). European Innovation Scoreboard, erişim tarihi: 12.06.2022 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/705c770c-68f7-4f90-ac2b-618cc6cc8ed7>
- Göker, A. (2003). Ulusal İnovasyon Sistemi Türkiye Ulusal İnovasyon Sistemini Kurabildi Mi? www.inovasyon.org/getfile.asp?file=AYK.TUSIAD, .pdf. erişim tarihi: 22.05.2014.
- Gömlüksiz, M. (2012). Bölgesel İnovasyon Sistemleri ve Türkiye: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2 Bölgeleri İnovasyon İndeksi, Konya: Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Greenhalgh, C., Rogers, M. (2010). "Innovation, Intellectual Property And Economic Growth", Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- Gündüz, A. Y. (2006). "Bölgesel Kalkınma Politikası", Ankara: Ekin Kitabevi, (1. Baskı)
- Işık, N., Kılınç, E. C. (2011). Bölgesel Kalkınmada Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (2), 9-54.
- Hauser, C., Siller, M., Schatzer, T., Walde, J., Tappeiner, G. (2018). Measuring Regional Innovation: A Critical Inspection of The Ability of Single Indicators to Shape Technological Change, *Technological Forecasting & Social Change*, 129, 43–55.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023 "Daha Dengeli, Topyekün Kalkınma", Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150324M1-1-1.pdf>, erişim tarihi: 12.06.2022.
- Kara, M. A., Taş, S. (2012). Ulaştırma ve Haberleşme Altyapısının Bölgesel Kalkınmaya Katkısı ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *Maliye Dergisi*, Sayı: 163. http://dergiler.sgb.gov.tr/calismalar/maliye_dergisi/yayinlar/md/163/163-25.pdf, erişim tarihi: 25.10.2015.
- Karataylı, İ. (2008). İnovasyon Fikirleri Geliştirmek İçin Bir Teknik: Trız, Strateji Bülteni, İnovasyon, s.7.
- Köker, A. R. (2005). Patent Korumasının Önemi ve Ekonomik Gösterge Olarak Patent, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Oğuztürk, B. S. (2003). Bölgesel Kalkınmada Yenilikçiliğin Rolü ve Göller Bölgesi Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye'de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 6(2).
- Şahin, A. (2009). Mersin'de Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Yenilik Faaliyetlerinin Ölçülmesi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (2), 259-271.
- Taş, B. (2006). AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 185-198.
- Turanlı, R., Sarıdoğan, E. (2010). Bilim-Teknoloji-İnovasyon Temelli Ekonomi ve Toplum, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

- TÜBİTAK (1997). Türkiye'nin Bilim ve Teknoloji Politikası, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu3. Toplantısı,25 Ağustos 1997, TÜBİTAK BTP 97/04. http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/btyk/3/3btyk_karar, erişim tarihi: 12.06.2022.
- TÜBİTAK (2006). Oslo Kılavuzu, Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler, (3. Baskı), Ankara.
- Uzkurt, C. (2010). İnovasyon Yönetimi: İnovasyon Nedir, Nasıl Yapılır ve Nasıl Pazarlanır? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü*. <http://www.aso.org.tr/b2b/asobilgi/sayilar/4dosyatemmuzagustos2010.pdf>, erişim tarihi: 19.05.2014.
- Ünlü, F., Yıldız, R. (2013). Kayseri Organize Sanayi Bölgesindeki Firmaların Yenilik Faaliyetleri Üzerine Bir Alan Çalışması, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, VIII (II), 69-87.
- Wu, J., Sun, J., Liang, L., Zha, Y. (2011). Determination of Weights For Ultimate Cross Efficiency Using Shannon Entropy. *Expert Systems With Applications*, 38 (5), 5162-5165.
- Yufan, N., Yuying, T. (2011). Evaluation on Regional Innovation System Based on AHP-TOPSIS Methodology. Proceedings of 2011 International Conference on Computer Science and Network Technology, Harbin, 1140-1143.
- Zhang, H., Gu, C.L., Gu, L.W., Zhang, Y. (2011). The Evaluation of Tourism Destination Competitiveness by TOPSIS & Information ENTROPY - A Case in The Yangtze River Delta of China, *Tourism Management*, 32, 443-451.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z., Vilotiene, T. (2010). Multiple Criteria Analysis of Foundation Instalment Alternatives by Applying Additive Ratio Assessment (ARAS) Method, *Archives of Civil and Mechanical Engineering*, 10 (3), 123-141.
- Zavadskas, E. K., Turskis, Z. (2010). A New Additive Ratio Assessment (ARAS) Method in Multi Criteria Decision-Making, *Technological and Economic Development of Economy*, 16 (2), 159-172.
- TÜİK (2005), İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması, <https://biruni.tuik.gov.tr/DIESS/SiniflamaSurumDetayAction.do?surumId=164&turId=7&turAdi=%205.%20Co%20C4%9Fafi%20S%20C4%B1n%20C4%B1flamalar>, erişim tarihi: 11.06.2022.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Eşiyok, A., & Uslu Divanoğlu, S. (2022). Covid-19 salgınının tüketici satın alma davranışlarına etkisi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 201-221. doi: 10.38122/ased.62.7

Makale Geçmişi / Article History

Alındı (Received): 1/12/2022

Kabul edildi (Accepted): 31/12/2022

Covid-19 Salgınının Tüketici Satın Alma Davranışlarına Etkisi*

Arzu EŞİYOK¹, Sevilay USLU DİVANOĞLU²

Özet: Çin'in Wuhan eyaletinde yeni bir virüs olarak ortaya çıkan Covid-19 salgını, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye için de bir tehdit unsuru olmuştur. Tüm dünyada etkisini günden güne arttırarak ciddi boyutlara ulaşan bu salgın ile birlikte bireysel, toplumsal, kültürel ve ekonomik sorunlardan kaçmak ise neredeyse güç bir duruma gelmiştir. İnsan sağlığını olumsuz etkileyen bu salgın aynı zamanda sektörler için de kaçınılmaz bir kriz unsuru olmuştur. Sektörler, kimi zaman çalışmalarında zorlu süreçten geçerek satışlarında ve kâr oranlarında ciddi düşüşler yaşamıştır. Bununla birlikte işletme varlıkları yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçten en çok etkilenen kitlelerden biri de tüketiciler olmuştur. Tüketiciler salgın kriziyle karşılaşmaları neticesinde yaşam tarzlarına yeniden yön vermiştir. İstek ve ihtiyaçlarını yeniden şekillendiren tüketiciler, kontrollü harcamalar yaparak finansal konulara daha çok önem vermeye başlamıştır. Yatırım kararlarının ön plana çıktığı bu dönemde, tüketicilerin satın alma davranışlarında ciddi değişimler gözlemlenmiştir. Satın alma davranışlarındaki en belirgin değişiklik, tüketicilerin fiziksel satın almanın yerine çevrimiçi satın almayı tercih etmesi ve stok yapma eğiliminin artışı olmuştur. Bu çalışma ile birlikte son yıllarda ortaya çıkan ve tüm dünyada etkisi halen devam eden korona virüs salgınının, tüketicilerin satın alma davranışı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda nicel bir araştırma yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak birincil kaynaklardan olan anket yöntemine başvurulmuştur. Çevrimiçi olarak hazırlanan anket 422 adet katılımcıya ulaştırılarak veriler toplanmaya çalışılmıştır. Yapılan anket sonucunda toplanan veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programına aktarılarak gerekli analizler yapılmıştır. Analizler sonucunda elde edilen verilere uygun frekans tabloları oluşturularak hipotezler test edilmiştir. Sonraki aşamada analizlerin sonuçları tablo halinde sunularak yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde araştırmaya ilişkin genel değerlendirmelere yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tüketici davranışı, satın alma davranışı, salgın, Covid-19

The Effect of Covid-19 Pandemic on Consumer Purchase Behaviour

Abstract: The Covid-19 pandemic, which has emerged as a new virus in Wuhan province of China, has become a threat to Turkey as well as to the whole world. With this epidemic, which has reached serious dimensions by increasing its impact all over the world day by day, it has become almost difficult to escape from individual, social, cultural and economic problems. This epidemic, which negatively affects human health, has also become an inevitable crisis element for the sectors. Sectors, sometimes going through a difficult process in their business, experienced serious decreases in their sales and profit rates. However, business assets are in danger of extinction. One of the groups most affected by this process has been consumers. Consumers have reoriented their lifestyles as a result of facing the epidemic crisis. Consumers, who have reshaped their wants and needs, have started to pay more attention to financial issues by making controlled expenditures. In this period when investment decisions came to the fore, serious changes were observed in the purchasing behavior of consumers. The most obvious change in purchasing behavior has been that consumers prefer to buy online instead of physical purchasing, and the tendency to stock up has increased. With this study, it is aimed to examine the effect of the corona virus epidemic, which has emerged in recent years and still continues all over the world, on the purchasing behavior of consumers. A quantitative research was conducted in line with the aim of the study. The survey method, which is one of the primary sources, was used as a data collection tool. Data was collected by delivering the online survey to 422 participants. The data collected as a result of the survey were transferred to the SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) program and

¹ Doktora Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, arzuesiyok1905@gmail.com, 0000-0001-6126-8607

* Bu makale Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı kapsamında Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU danışmanlığında hazırlanan "Covid-19'un Tüketici Online ve Fiziksel Satın Alma Davranışlarına Etkisi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi, sevilayuslu@yahoo.com, 0000-0001-8210-2622

necessary analyzes were made. According to the data obtained as a result of the analyzes, frequency tables were created and hypotheses were tested. At the next stage, the results of the analysis were interpreted and presented in the form of a table. In the conclusion part, the study was completed by giving general evaluations about the research.

Keywords: Consumer behaviour, buying behaviour, epidemic, Covid-19

Summary

Problem: As a result of outbreaks known as a significant risk hazard in many parts of the world, people have been affected psychologically, personally, socially and culturally. For centuries, societies have been struggling with various epidemics. Due to the high infectious properties, the effect of these diseases, which spread quickly to the masses, can sometimes be long-lasting. Epidemics have affected societies in many ways. For this reason, it has been inevitable that epidemics will also have a negative impact on consumer life. The Covid-19 pandemic, which has great repercussions today, clearly demonstrates the importance of this negative change with its great impact on consumer behavior. Proceeding from this, consumers facing the epidemic crisis, how and to what extent they direct their behavior is an important issue. The main problem of this research is to determine what kind of changes can occur in the purchasing behavior of consumers facing an epidemic crisis and the details of these changes. The aim of this study is to determine the effect of the Covid-19 pandemic on the physical and online purchasing behaviors of consumers. For this purpose, the opinions of the participants about the degree to which demographic factors and the current epidemic have an impact on consumer purchasing behavior have been studied. It is thought that the evaluation of the Covid-19 epidemic, which emerged as a new epidemic type, in terms of consumer behavior will make an important contribution to the literature.

Method: This research, which aims to determine the views of Covid-19 on the impact of consumers' online and physical purchasing behaviors, will be expressed as a field study based on survey data. The sample number of this study, which was randomly selected as a sample type, is 422. In this study, survey method, which is one of the primary sources for collecting data from the sample group, was applied. The data were collected by preparing the survey form online. The survey consists of five sections. In the first section, demographic factors, in the second section, questions about the epidemic period, in the third section, questions about online shopping, in the fourth section, questions about physical shopping and in the last section, likert-type scale expressions are included. The data obtained from the survey study used in the study were analyzed using the SPSS 22 package program. The reliability of the survey has been tested. Frequency tables have been prepared according to the data contained in the survey. Finally, the findings obtained by testing the existing hypotheses have been converted into tables and interpreted.

Findings: As a result of the study, the answers of consumers to the survey questions were evaluated. Accordingly, it was determined that most of the participants made more online purchases rather than physical purchases during the epidemic period. In this process, it has been stated that the most stocked product group is food. However, most of the participants stated that their demand for local production/local food has increased. A significant relationship was found between the frequency of physical shopping before the epidemic and the frequency of physical shopping during the epidemic. Before the epidemic, the rate of physical shopping decreased with the epidemic period. Most of the consumers preferred to buy online. A significant relationship was found between those who used the contactless process before the epidemic and those who used the contactless process during the epidemic. About half of the consumers, whose online shopping preference increased, used contactless transactions before the epidemic, while this rate increased significantly during the epidemic period. Another result obtained is that there is a significant relationship between consumers' purchasing behavior and income status during the epidemic period. In addition, a significant difference was found between the tendency to stock up and gender during the epidemic period. According to this result; both female consumers and male consumers made their purchasing behavior mostly from the food and medical supplies group.

Result and Suggestion: In the context of the obtained statistical values, consumers have undergone many changes with the epidemic crisis. Controlled growth of spending, purchasing online the path to be preferred, changes in investment decisions, increasing the value given to financial issues, an increase in the tendency to

stock up on purchased products, contactless card processing is becoming more common, cleaning and medical supplies in many aspects such as increase in demand significant changes were recorded. The research results make it clear that epidemics have a significant impact on the purchasing behavior of consumers. For subsequent studies, it may be suggested that the Covid-19 epidemic should be evaluated under a different heading in terms of consumer behavior by increasing the number of samples. Different results can be obtained by conducting new studies by diversifying the number of variables. Although the results of the research are not the same for all consumers, it can be said that the results can give an idea of consumer behavior during the epidemic period.

Keywords: Consumer behaviour, buying behaviour, epidemic, Covid-19

GİRİŞ

Tüketici, sürekli değişen çevrenin etkisi altında kalır ve değişen koşullara ayak uydurabilmek için davranışlarında değişikliğe gider. Tüketici davranışlarındaki bu değişiklikler, yıllarca araştırmalara dâhil olarak önemli bir konu haline gelmiştir. Değişen tüketici davranışlarının üzerinde etkili olan faktörlerin nasıl ve ne derece etkili olduklarını belirlemek, çalışmalar açısından önem arz etmektedir. Bununla birlikte tarih boyunca insanlığı tehdit eden salgın hastalıkların, tüketiciler üzerindeki etkisi de göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Salgın krizlerinin meydana gelmesiyle birlikte tüketicilerin sosyal yaşamında birçok değişiklik gözlemlenmiştir. Tüketicilerin davranışlarında değişikliğine gitmesine neden olan ve tüketicinin yaşam stilini yeniden şekillendiren bu salgınlardan biri, günümüzde insan sağlığını hala tehdit eden Covid-19 pandemisidir. Covid-19 pandemisi ilk olarak Çin'e bağlı Wuhan eyaletinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın (pandemi) olarak ilan edilmiştir. Küresel çapta oldukça ciddi boyutlara ulaşan bu salgınla birlikte tüketicilerin yaşam tarzlarının yanı sıra satın alma davranışlarında da değişiklikler olduğu görülmüştür. Tüketicilerin davranışlarındaki farklılığa örnek olarak; çevrimiçi alışverişin popüler olması, daha kontrollü harcamaların yapılması, yatırım amaçlı harcamalardaki artış ve çalışma hayatındaki şartların değişmesi verilebilir. Yapılan çalışma ile birlikte Covid-19 salgınının tüketicilerin satın alma davranışları üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

1. Tüketici ve Tüketici Davranışı Kavramı

Tüketici; bireyin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kendisi veya çevresi için satın alma davranışında bulunan ya da satın alma potansiyeline sahip bireyler olarak tanımlanır. Tüketicilerin ihtiyaç veya sorunlarının daha iyi anlaşılabilmesi için tüketici davranışı kavramı üzerinde durulmalıdır. Tüketici davranışı; tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için ürün veya hizmet tercihinde bulunarak satın alma eylemini gerçekleştirmesi ve satın alma davranışı sonrası değerlendirmeyi kapsayan bir süreç olarak tanımlanır (Çağlar ve Kılıç, 2010: 67). Tüketicilerin ürün veya hizmet tercihinde bulunmak için satın alma davranışına yönelmesi içgüdüsel olarak istek ve

ihtiyaçlar doğrultusunda oluşmaktadır. Birey, yokluğun getirdiği bir durum olarak ihtiyaç halinde olabilir. İstek kavramı ise, tam bu noktada tüketicilerin ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte kendini iyi hissetmesi için seçim yapma tercihinde bulunmasını sağlar (Odabaşı ve Barış, 2002: 21-22). Tüketiciler ortaya çıkan bu istek ve ihtiyaçlar doğrultusunda satın alma davranışı gösterir ve bu durum neticesinde işletmelerin satış hacimleri artar ve kâr marjları yükselir. Ayrıca işletmelerin tüketiciler için her zaman ilgi çekici ürün veya hizmetler sunması, tüketicilerin işletmeleri tercih etmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden işletmeler başarılı olabilmek için öncelikle tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını doğru olarak anlamalı ve tüketici davranışlarının iyi analiz edilmesi gerektiğini düşünmelidir (Altunışık ve diğerleri, 2012:59).

2. Tüketici Davranışını Etkileyen Faktörler

Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının belirlenmesinde ve satın alma eyleminin gerçekleşme sürecinde birçok faktör devreye girmektedir. Bu faktörler tüketicilerin yaşam tarzlarına yön veren psikolojik, kişisel, kültürel ve sosyal faktörler olmak üzere dört temel başlık altında toplanabilir.

2.1. Psikolojik Faktörler

Tüketiciler üzerinde etkili olan psikolojik faktörler; motivasyon (güdülenme), algılama, öğrenme ve tutum olarak ele alınmaktadır. Motivasyon (güdülenme) kavramı; bireyin istediği hedefe ulaşmak için uyarıcı niteliğinde olan bir iç durum olarak tanımlanır. Bireyi isteklendirerek harekete geçiren bir sinyal olarak nitelendirilebilir. Algılama kavramı; bireylerin nesnelere algılamasıyla duyuşsal bilginin bütünleştiği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüketicilerin nesnelere algılama biçimleri, olayları tanımlama şekilleri birbirinden farklılık gösterebilmektedir (Öztürk, 2015:15-21). Diğer bir psikolojik faktör olan öğrenme ise; bireyin sonradan elde ettiği deneyimler sonucunda meydana gelen ve birey üzerinde önemli bir etki bırakan faktördür. Tüketiciler satın alma sürecinde birçok bilgi ve tecrübe edinirler. Bu bilgi ve tecrübelerin kullanılması ve faydalanması öğrenme sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Velioğlu, 2012:24). Tüketicilerin psikolojik olarak etkilendiği tutum kavramı ise; bilişsel, duyuşsal ve davranışsal bileşen olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır. Bilişsel bileşen, bilinçli düşünmeyi; duyuşsal bileşen, ürüne verilen duyuşsallığı; davranışsal bileşen ise planlı yapılan eylemleri ifade etmektedir (Blythe, 2001:43).

2.2. Kişisel Faktörler

Tüketicilerin satın alma davranışlarında etkili olan kişisel faktörler; yaş, yaşam stili, ekonomik koşullar, meslek, sağlık, kişilik ve cinsiyet olarak ifade edilmektedir. Tüketicilerin ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir unsur olan yaş faktörü, tüketiciler arasında ihtiyaçların farklılaşmasına neden olmaktadır. Yaş grupları birbirinden farklı özellikler göstermesinden dolayı ürün veya hizmet

satın alma konusunda da farklılık gösterebilmektedir (Durmaz ve diğerleri, 2011:118). Yaşam stili, tüketicilerin hayatları boyunca etkinliğini devam ettiren bir faktördür. Bireylerin sahip olduğu değerler, yaşamlarını sürdürdükleri yerler, günlük yaşam rutinleri gibi değişkenleri kapsamlı biçimde ele alan yaşam stili, tüketicilerin satın alma davranışlarında önemli bir rol üstlenmektedir (Madran ve Kabakçı, 2002:83). Ekonomik koşullar faktörü ise, bireylerin ürün veya hizmet satın alma kararlarında etkili olan bir unsurdur. Ekonomik durum, bireylerin harcanabilir gelir düzeylerine, mevcut mal varlığına, tasarruf eğilimine bağlı olarak değişir. Tüketici davranışını etkileyen diğer bir faktör de meslek gruplarıdır. Örneğin; alt düzeyde çalışıp maaş alan bireyler daha ekonomik satın alma davranışı gösterirken, üst düzeyde çalışıp yüksek maaş alan bireyler ise lüks tüketime daha fazla eğilimlidir (Çağlar ve Kılıç, 2010:78-79). Sağlık faktörü, tüketicileri satın alma davranışlarında yönlendiren bir kişisel faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişinin sağlığı ile ilgili tehdit edici bir ürün veya hizmetin var olması durumunda, kişi bu ürün veya hizmeti satın almaktan vazgeçme potansiyeline sahiptir. Bu yüzden tüketicilerin sağlığına zarar veren ürün veya hizmetleri satın alma isteğinde azalma görülmesi mümkündür. Kişilik; duygu, düşünce ve davranış bakımından insanı diğerlerinden ayıran bir kavramdır. Bireylerin yıllardır süregelen alışkanlıkları, çevreyi algılama biçimleri, bir olaya veya ürün ve hizmete göstermiş oldukları tutumları bireyin kişiliğini oluşturan temel yapılardan bazılarıdır (Cömert ve Durmaz, 2006:355). Cinsiyet faktörü, bireylerin farklı yaradılış özelliklerinin olmasından dolayı satın alma tercihlerinde farklılık göstermektedir. Örneğin; kadınlar ürünle ilgili daha ayrıntılı araştırma yaparken, erkekler detaylara daha az önem verir ve daha çok ürünün temel özelliklerine bakar. Böylece satın alınacak ürün veya hizmette kadın ve erkeğin düşünce ve davranışlarının farklı olduğu görülebilir (Öztürk, 2015:43).

2.3. Kültürel Faktörler

Tüketicilerin satın alma davranışlarında dış değişkenlerde etkili olabilmektedir. Kültürel faktörler, bireyin dış çevresiyle ilişki halinde olduğu durumlarda ortaya çıkar. Bu faktörler; kültür, alt kültür ve sosyal sınıflardır. Kültür; bireylerin örf ve adetlerini, değerlerini, tutum ve inançlarını kapsayan bir kavramdır. Bireyleri birçok açıdan etkileyen kültürün tüketiciler üzerinde kayda değer bir etkisi vardır (Arslan, 2003:89). Alt kültür; ulusları, yöreleri, dinleri, irksal açıdan farklı grupları kapsar. Her alt kültürün kendine ait değeri, tutumu ve normları vardır (Eroğlu, 2006:157). Sosyal sınıf kavramı ise, bireyin toplumda bulunduğu sosyal konum olarak ifade edilmektedir. Sosyal sınıflar eğitim, meslek, gelir gibi çeşitli özellikler bakımından ayrılmaktadır (Khan, 2006: 50).

2.4. Sosyal Faktörler

Sosyal faktörler; aile, roller ve statüler ve referans gruplarıdır. Aile, bireylerin kişiliğini oluşturan ve toplumun temel taşı olan bir yapıdır. Aile ile birey arasında karşılıklı ilişki sürekli olarak devam eder.

Bu yüzden aile, bireylerin satın alma davranışlarında önemli bir etkiye sahiptir. Statü “*davranış düzlemi içerisinde yetkilerin ve görevlerin ne olduğunun göstergesidir*” olarak tanımlanırken rol kavramı “*statünün yetkilerinin ve ödevlerinin bireyce faal hale getirilmesidir*” olarak ifade edilir (Altunışık ve diğerleri, 2012:70-71). Referans grupları ise, bireylerin düşüncelerini, tutumlarını, değer yargılarını etkileyen gruplardır. Bu gruplar; yakın temas kurulan çevredeki kişilerden veya bireylerin doğrudan ilişki içinde olmadığı kişilerden oluşur. Kişi bu gruplardan etkilenecek kendi fikir ve tutumlarına yön vermektedir (Yıldırım,2016:219).

3. Tüketici Satın Alma Karar Süreci

Tüketiciler ürün ve hizmet satın almak için zihnindeki karar sürecine göre bir yol izlemektedir. Karar süreci; problemin tanımlanması, bilgi ve alternatifleri arama, alternatiflerin değerlendirilmesi, satın alma kararı ve satın alma sonrası değerlendirme olmak üzere beş temel aşamadan oluşur.

Problemin tanımlanması: Tüketicinin mevcut durum ile istenen durum arasında önemli bir fark olduğunu fark etmesiyle başlar. Bu sorun küçük veya büyük olabildiği gibi basit veya karmaşık olarak da görülebilir. Problemin ortaya çıkışı doğal olarak gerçekleşse de bu süreç genellikle pazarlama çabalarıyla teşvik edilerek sürdürülür. Pazarlamacılar tüketicileri ortaya çıkan sorunu en iyi şekilde çözmenin marka seçimiyle olduğu konusunda ikna eder (Solomon, 2004: 296). Tüketici mevcut durum ile istenen durum arasında fark olmadığını görüyorsa, tüketici için herhangi bir problemin varlığından söz edilemez. Bununla birlikte mevcut durum şu an nerede olduğunu sorgularken, istenen durum nerede olmak istendiğini sorgular (Odabaşı ve Barış, 2002:349).

Bilgi ve alternatifleri arama: Bu aşamada tüketiciler iç veya dış arama yaparak seçenekleri toplamaya çalışmaktadır. İç arama; ürün ile ilgili tecrübelerin hatırlanması veya ürün hakkında daha önceden duyulan bilgileri kapsar. Dış arama ise; mağazalara göz atma, üreticilerin reklamlarını takip etme veya dış çevreden yardım alma ile ilgilidir (Khan, 2006:142).

Alternatiflerin değerlendirilmesi: Tüketiciler bu aşamada elde ettiği bilgileri değerlendirerek seçenekleri gözden geçirir. Tüketicinin ihtiyacını en iyi tatmin eden seçeneğe öncelik verilir. Bu durumda tüketici, üründen elde edeceği faydayı, ürünün fiyatını, ürünün özellikleri değerlendirerek seçim aşamasına geçer (Blythe, 2001:43).

Satın alma kararı: Tüketicilerin alternatifleri değerlendirerek satın alma sürecine geçtiği bu aşamada, satın alınacak ürün ve marka belirlenir. Tüketici kendisi için en iyi tatmin edici olan ürün veya hizmeti tercih ederek satın almayı gerçekleştirir. Ancak tüketicinin istediği markada istediği ürünü bulamadığı durumlarda ikinci seçenek değerlendirilir ve farklı bir markadan satın alma gerçekleşebilir (Fırat ve Azmak, 2007:254).

Satın alma sonrası değerlendirme: Tüketici bu aşamada satın aldığı ürün veya hizmet için memnuniyet veya memnuniyetsizlik hissedebilir. Memnuniyet duyan tüketici aldığı üründen hoşnut kalmıştır ve tatmin olmuştur. Memnun olmadığı durumlarda ise şikâyet, pişmanlık, hayal kırıklığı gibi duygular yaşayabilmektedir. Tüketici böylece satın aldığı ürünü ilerde tekrar satın alabilir ya da ürün veya markadan vazgeçebilir (Öztürk, 2015:12).

4. Salgın Hastalıklar

Dünya Sağlık Örgütü tarafından salgın *“toplumların daha önce maruz kalmadığı bir hastalığın ortaya çıkması, hastalığa sebep olan etkenin insanlara bulaşması ve riskli bir hastalığa yol açması ve insanlar arasında kolay bir şekilde ilerleyerek yayılması”* şeklinde ifade edilmiştir. Dünyaya yayılarak geniş bir kitleye ulaşan bu hastalıklar pandemi olarak da nitelendirilir. Sağlık Bakanlığı pandemiye *“bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi”* olarak tanımlamaktadır. Dünya tarihi içerisinde salgın olarak nitelendirilen birçok hastalık ortaya çıkmıştır. Bunlar; veba salgını, çiçek hastalığı, İspanyol gribi, Hong-Kong gribi, kolera, SARS, kuş gribi, domuz gribi ve ebola gibi bulaşıcı olan hastalıklardır.

Salgın hastalıkların yayılmasına sebep olan birçok faktör vardır. Örneğin; ülkeler arası ulaşımın sık olması, turistik faaliyetlerin artışı, nüfus yoğunluğunun fazla olması gibi durumlar salgının hızla yayılmasına neden olur. Bununla birlikte salgın, toplumlararası ilişkileri olumsuz etkileyerek ve insanlar arasında panik ve korku yaratarak günlük yaşam üzerinde olumsuz izler bırakmaktadır. Günlük yaşamı tehdit eden ve milyonlarca insanın ölümüne neden olan bu hastalıklar, ülkeler içinde ekonomik olarak zor bir sürecin yaşanmasına sebep olmaktadır (Aydın, 2006:15).

Salgın dönemlerinde salgın yönetiminin iyi yapılabilmesi büyük önem arz eder. Bu yüzden salgın seyrinin kontrol altına alabilmek için devletler, gerekli önlemleri alarak etkili bir salgın yönetimi yapar ve salgının gündeme gelmesiyle birlikte hızlı bir şekilde salgın için neler yapılacağı konusunda görüşmeler gerçekleştirir. Hastalığın ortaya çıkış sebepleri belirlenerek salgının hızı tespit edilir (Ateş, 2013:34). Böylece salgının verdiği zararlar neticesinde yeni çözüm yolları bulunulması amaçlanır.

4.1. Covid-19 Salgını

Günümüzde etkisini halen devam ettiren salgın hastalıklardan biri de Covid-19 pandemisidir. Bu hastalık ilk olarak Çin'in Wuhan Eyaleti'nde Aralık ayının sonlarına doğru çıkmıştır. Sar-Cov-2 virüsünün neden olduğu bu hastalık, enfeksiyonların solunulması sonucu bulaşmaktadır. Covid-19, taşıyıcı bireylerin temas yoluyla diğer bireylere kolayca bulaştırdığı bir hastalıktır. Ayrıca el ve yüz hijyeninin az olduğu durumlarda bulaşma riski oldukça yüksektir. Hastalık riskinin yüksek olduğu

kesimler ise; 60 yaş üstü bireyler, kalp, tansiyon, solunum veya diyabet gibi kronik rahatsızlığı olanlar ve sağlık çalışanlarıdır.

Covid-19 salgını küresel çapta yankı uyandıran bir hastalık olarak ifade edilebilir. Sağlık Bakanlığı raporuna göre; Türkiye’de ilk olarak 11 Mart 2020’de Covid-19 salgınına ait vaka tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu salgın günden güne bulaşma riskini artırarak devam etmiştir ve insanlar için büyük bir risk haline gelmiştir. Yeni bir koronavirüs olarak adlandırılan bu pandemi, toplumları birçok açıdan olumsuz etkilemiştir. Toplumun normal düzenini bozarak insanları psikolojik veya ekonomik olarak bunalıma sürüklemiştir. Tarih boyunca yaşanan salgınlar neticesinde toplumun sosyal yaşamı sınırlandırılmış, seyahat edebilme imkânları yok edilmiş, hizmet veya üretim sektörü sekteye uğramış veya çoğu sektör elde etmek istedikleri verimi alamamıştır (Alışkın, 2015:17-18). Bu durum hem toplum için hem de ülkeler için zorlu süreçlerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Yeni koronavirüsün ortaya çıkmasıyla birlikte birçok sektörün iş akışında akmasalar meydana gelmiştir. Bununla birlikte çoğu iş yeri zarara girerek iş yapamaz hale gelmiştir. Salgında en çok etkilenen sektörlerden biri sağlık sektörüdür. Sağlık hizmetlerine ve tıbbi malzemelere her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulmuştur. Hem sağlık sektörü için hem de sağlık personeli için yük oluşturan bu süreç, halk sağlığı için yapılan harcamalarında artışına neden olmuştur. Ayrıca hasta bireylerin karantinaya alınması sonucu ortaya çıkan temel ihtiyaçların artması sağlık sektörünü zorlamıştır (Tosunoğlu ve Kasal, 2020:38). Salgın krizinden etkilenen diğer bir sektör ise turizm sektörüdür. Türkiye’de Mart ayı itibariyle ülkeler arası yapılan çoğu uçuşlar durdurulmuş, birçok işletme zorunlu olarak kapanmıştır. Uluslararası ve şehirlerarası seyahatlerin sınırlandırılması, turizm hareketliliğinin azalmasına neden olmuştur (Aydın ve Doğan, 2020:98). Bu dönemde uçuşların durdurulması da havayolu şirketlerini finansal olarak zorlamıştır. Birçok şirket yolcu kapasitesinde azalışa giderek gelir kaybı yaşamıştır. Türkiye’de ise uluslararası seyahatlerin yapılması zorunlu olarak sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte havayolu şirketlerine talep oldukça azalmıştır (Macit ve Macit, 2020:106-108). Salgın döneminde e-ticaret sektörü, diğer sektörlerin aksine çoğunlukla olumlu etkilenmiştir. Karantina ağırlıklı dönemlerin olması bireyleri fiziksel alışverişten uzaklaştırarak çevrimiçi alışveriş yapmaya yöneltmiştir. Çevrimiçi mağazalar çoğu ürün grubunda yüksek kâr oranı sağlarken, fiziksel mağazalar kâr oranlarında düşüş yaşamıştır (Güven, 2020:256).

4.2. Covid-19 Salgınının Tüketici Davranışlarına Etkisi

Covid-19 pandemisiyle birlikte tüketici kitlesi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda belirli davranışlarını değiştirerek yeni yaşam tarzlarını benimsemiştir. Yapılan çalışmaların sonuçlarına göre; tüketici sosyal yaşamdan uzaklaşarak karantina dönemine girmiştir ve bunun sonucunda stok yapma eğilimi göstermiştir. (He ve Harris, 2020:178). Alankuş (2021) tarafından yapılan bir çalışmaya göre; tüketicilerin e-ticarete talebi artarak fiziki satın alma yerine çevrimiçi satın alma yolunu tercih ettiği

ifade edilmiştir. Güder ve diğerleri (2021) tarafından yapılan çalışmaya göre; salgın süresince tüketicilerin alışveriş yaptıkları yerlerin temiz olmasına önem verdiği, çevrimiçi hizmetlerinin olup olmadığını önemseydiği belirtilmiştir. Aynı şekilde gıda harcamalarında artış olduğunu, lüks harcama yerine ihtiyaç doğrultusunda harcama yaptıkları belirtilmiştir. İnce ve Kadıoğlu (2020) tarafından yapılan çalışmaya göre ise; salgın döneminde tüketicilerin en çok çay ve kahve tükettiğini, temizlik ürünlerine ve kuru bakliyata olan talebin fazla olduğu belirtilmiştir. Salgın döneminde birçok tüketici her zamankinden farklı davranarak satın alma yollarında, yatırım kararlarında, ürün veya marka tercihlerinde, tasarruf eğilimlerinde farklı davranışlar sergilemiştir. Danışmaz (2020) tarafından yapılan bir çalışmaya göre; salgının tüketicilerin çevrimiçi alışveriş üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Bu dönemde çevrimiçi alışverişe olan talep artış göstermiş ve katılımcıların yaklaşık yarısı çevrimiçi marketlerden alışveriş yaptığını belirtmiştir. İri (2021) tarafından yapılan bir çalışmada; pandemi döneminde e-ticaretin kullanılması değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda katılımcıların yaklaşık yarısı internet üzerinden çok sık alışveriş yaptığını belirtmiştir. Ayrıca bu dönemde en çok satın alınan ürün grubunun gıda olduğu ifade edilmiştir.

5. YÖNTEM

5.1. Araştırmanın Modeli

Covid-19 salgınının tüketici satın alma davranışları üzerindeki etkisine dair görüşleri belirlemek amacıyla nicel verilere dayanan bir ilişkisel araştırma yürütülmüştür.

5.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Covid-19 pandemi sürecinde satın alma eyleminde bulunan tüketici bireyler, çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Pandemi döneminde fiziksel ve çevrimiçi satın alma eylemi gösteren tüketiciler ise araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır. Çalışmanın katılımcıları, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme türü ile belirlenmiştir. Araştırma kapsamında katılımcılara 439 adet anket formu dağıtılmıştır. 17 adet anket formu veri analizi için uygun olmadığından analiz aşamasından önce çalışmadan çıkartılmıştır. Geriye kalan 422 adet anket formunun %95 güven aralığında yeterli olduğu belirlenmiştir.

5.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada birincil kaynaklardan olan anket yöntemine başvurulmuştur. Anket soruları hazırlanırken Şen ve Yengin (2020), Danışmaz (2020) ve Baruönü (2020) tarafından yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Beş bölümden oluşan anket çalışmasının ilk bölümünü; demografik faktörlere ilişkin sorular oluşturmaktadır. Anket formunun ikinci bölümü, katılımcıların salgın dönemine ait davranışlarına yönelik nominal ölçüm seviyesindeki soruları kapsamaktadır. Üçüncü

bölümü, çevrimiçi alışverişe ilişkin ordinal ve nominal ölçüm seviyesindeki soruları kapsarken; dördüncü bölümde fiziksel alışverişe ilişkin nominal ölçüm seviyesinde sorular yer almaktadır. Son bölümde ise 13 adet ifadeyi içeren ve dört alt faktörden oluşan 5’li Likert ölçek tipi kullanılmıştır. (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kararsızım, (4) katılıyorum ve (5) kesinlikle katılıyorum şeklinde yargı ifadelerine yer verilmiştir. Bu aşamada katılımcılardan verilen ifadeler arasında kendilerine en uygun olan seçeneği işaretleyerek cevaplanması istenmiştir.

5.4. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizi için SPSS paket programından yararlanılmıştır. Anketin geçerliği ve güvenilirliği test edilmiştir. Ayrıca hipotezlerin test edilebilmesi için bazı analizler yapılmıştır. İki bağımsız grup arasındaki ilişkiyi belirlemek için bağımsız örneklem t testi, üç veya daha fazla grup arasındaki ilişkiyi belirlemek için tek yönlü varyans analizi (Anova) ve ki-kare analizinden yararlanılmıştır. Ankette mevcut olan verilere uygun olarak frekans tabloları hazırlanmıştır. Yapılan çalışmanın $p < ,05$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmesi öngörülmüştür. Yapılan çalışmanın normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewnes) değerleri göz önüne alınmıştır. Değerlerin “-1,5” ile “1,5” arasında olmasından dolayı normallik varsayımının sağlandığı görülmüştür (İskender ve Bayram, 2018:60). Çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliğini tespit etmek amacıyla gerekli analizler yapılmıştır. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değeri (,87); Bartlett’s Sphericity testi değeri ($\chi^2 = 2038,3$, $p < ,05$) olarak bulunmuştur.

Tablo 1. Ölçek İfadelerinin Faktör Yük Değerleri

Ölçek İfadeleri	1	2	3	4
Alışveriş sitelerindeki fiyatları dikkatlice inceliyorum.	,850			
Covid-19 döneminde satın alacağım ürün veya hizmetin fiyatını diğer markalarla karşılaştırıyorum.	,846			
Pandemi sürecinde geçmişe göre artık daha fazla indirim zamanlarında alışveriş yapıyorum.	,734			
Alışveriş sitesinde sepeti doldurduktan sonra pahalı diye bazı satın alacağım ürünlerden vazgeçiyorum.	,730			
Markayı artık eskisi kadar önemsemiyorum.		,870		
Her zaman kullandığım ürünler yerine daha ekonomik ürünler tercih etmeye başladım.		,583		
Kullanmadığım ve ihtiyaç duymadığım birçok ürün satın aldığımda pişmanlık ve suçluluk hissediyorum.		,541		
Covid-19 döneminde alışveriş harcamalarımı daha fazla kontrol ediyorum.			,875	
Covid-19 döneminde dikkatli ve geleceği düşünerek tüketim harcamaları yapıyorum.			,824	
Covid-19 döneminde online alışveriş satın alma davranışlarımın değiştiğini düşünüyorum.			,575	

Covid-19 sürecinde bilinçsiz satın alma eğilimini azalttım.			,510
Ülkemizde yaşanan krizin uzun süre devam edeceğini düşünüyorum			,899
Artık finansal konulara daha fazla önem veriyorum.			,505

Faktör analizi sonucunda, 13 ifadenin dört faktör altında toplandığı görülmüştür. Dört faktör toplam varyansın % 65, 50'sini açıklamaktadır. Birinci faktör toplam varyansın %39,42'sini; ikinci faktör %9,30'unu; üçüncü faktör % 8,78'ini ve dördüncü faktör %7,99'unu açıklamaktadır. Birinci faktör dört ifadeden, ikinci faktör üç ifadeden, üçüncü faktör dört ifadeden ve son faktör iki ifadeden oluşmaktadır. Faktör yük değerlerinin; birinci faktör için .73 ile .85, ikinci faktör için .54 ile .87, üçüncü faktör için .51 ile .87 ve dördüncü faktör için .50 ile .89 arasında değiştiği görülmektedir.

Tablo 2. Ölçek Güvenilirliği

Cronbach alfa (Güvenilirlik Testi)		
1. Faktör	,82	0,85
2. Faktör	,62	
3. Faktör	,76	
4. Faktör	,61	

Maddelerin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla yapılan güvenilirlik analizine göre ise; Cronbach alfa değeri (.85) olarak belirlenmiştir. Bu durumda ifadelerin yüksek güvenilirlikte ve tutarlı olduğu tespit edilmiştir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018, 19).

5.5. Araştırmanın Hipotezleri

H₁:Salgın döneminde tüketici satın alma davranışında cinsiyete göre anlamlı farklılık vardır.

H₂:Salgın döneminde tüketici satın alma davranışında aylık gelire göre anlamlı farklılık vardır.

H₃:Salgın öncesi ve süresince tüketicilerin çevrimiçi satın alma davranışında cinsiyete göre anlamlı farklılık vardır.

H₄:Salgın öncesi ve süresince tüketicilerin fiziksel satın alma davranışında cinsiyete göre anlamlı farklılık vardır.

H₅:Salgın süresince en çok stok yapılan ürün grubunda cinsiyete göre anlamlı farklılık vardır.

H₆:Salgından önce fiziksel alışveriş yapma sıklığı ile salgın döneminde fiziksel alışveriş yapma sıklığı arasında anlamlı ilişki vardır.

H₇:Salgından önce temassız kart işlemi yapanlar ile salgın döneminde temassız kart işlemi yapanlar arasında anlamlı ilişki vardır.

6. BULGULAR

6.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Frekans Dağılımları

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	238	56,4
	Erkek	184	43,6
Yaş	18-27	292	69,2
	28-37	93	22,0
	38-47	28	6,6
	48-57	8	1,9
	58 ve üstü	1	0,2
Medeni Durum	Evli	89	21,1
	Bekâr	333	78,9
Eğitim Durumu	İlköğretim	15	3,6
	Lise	24	5,7
	Üniversite	343	81,3
	Lisansüstü	40	9,5
Aylık Gelir	0-2500 TL	200	47,4
	2501-4000 TL	85	20,1
	4001-6000 TL	75	17,8
	6001-8000 TL	52	12,3
	8000 TL ve üzeri	10	2,4
Toplam		422	100

Katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve aylık gelir değişkenlerine ilişkin dağılımları Tablo 3’de detaylı olarak verilmiştir.

6.2. Katılımcıların Salgın Döneminde Satın Alma Tercihlerine Göre Frekans Dağılımları

Tablo 4. Salgın Döneminde En Çok Stok Yapılan Ürün Grubu

	Frekans	Yüzde
Gıda	194	46,0
Temizlik Malzemeleri	50	11,8
Kişisel Bakım-Kozmetik	38	9,0
Medikal Malzemeler (Maske, el dezenfektanı, kolonya vb.)	116	27,5
Diğer	24	5,7
Toplam	422	100,0

Tablo 4’e göre; en çok stok yapılan ürün grubu %46 ile gıdadır. Bu sırayı %11,8 ile temizlik malzemeleri takip etmektedir. Kişisel bakım-kozmetik grubunun oranı %9 iken medikal malzemelerin oranı % 27,5 ve diğer kategorideki ürünlerin oranı % 5,7 olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. Satın Alma Sürecinde Yerli Üretime/Yerel Gıdaya Olan Talep

	Frekans	Yüzde
Evet	273	64,7
Hayır	149	35,3
Toplam	422	100,0

Tablo 5’de salgın döneminde tüketicilerin yerli üretime/yerel gıdaya olan talep oranları verilmiştir. Buna göre; tüketicilerin %64,7’si yerel üretime taleplerinin arttığını belirtirken; %35,3’ü talep artışının olmadığını belirtmiştir.

6.3. Salgın Döneminde Tüketici Satın Alma Davranışının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Salgın döneminde tüketici satın alma davranışının cinsiyete göre incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda detaylı olarak ifade edilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Cinsiyet	Sayı (N)	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (SS)	Standart Hata	Levene Testi		t	df	P
					F	Sig			
Kadın	238	52,25	9,17	,59500	3,147	,077	,801	420	,424
Erkek	184	51,50	10,17	,74979					

Salgın döneminde tüketici satın alma davranışları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($t=0,801$; $p>,05$). Bu durumda H_1 hipotezi reddedilmiştir. Böylece cinsiyet değişkeninin pandemi döneminde tüketicilerin satın alma eylemleri üzerinde bir etkisi olmadığı belirlenmiştir.

6.4. Salgın Döneminde Tüketici Satın Alma Davranışının Aylık Gelir Değişkenine Göre İncelenmesi

Salgın döneminde tüketici satın alma davranışının aylık gelir değişkenine göre incelenmesi için üç veya daha fazla grup arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) kullanılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda detaylı bir biçimde gösterilmiştir.

Tablo 7. Aylık Gelir Değişkenine Göre Anova Testi Sonuçları

Aylık Gelir	Sayı (N)	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (SS)	F	P	Anlamlı Farklılık
0-2500	200	52,32	9,34	4,087	,003	0-2500 ile 8000 ve üzeri
2501-4000	85	52,85	9,33			2501-4000 ile 8000 ve üzeri
4001-6000	75	52,88	9,26			4001-6000 ile 8000 ve üzeri
6001-8000	52	49,40	10,16			
8000 ve üzeri	10	42,10	11,44			

Salgın döneminde tüketici satın alma davranışında aylık gelire göre anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($F=4,087$; $p<,05$). Bu durumda H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda hangi gruplar arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmek amacıyla Post-Hoc testlerinden varyansların homojen olduğu durumlarda kullanılan Tukey testinden yararlanılmıştır. Buna göre “8000 ve üzeri” aylık gelir grubu ile “0-2500”, “2501-4000”, “4001-6000” aylık gelir grupları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer grupların gelir ortalamaları, “8000 ve üzeri” aylık gelir ortalamasından daha yüksek bir ortalamaya sahiptir.

6.5. Salgın Öncesi ve Süresince Tüketicilerin Çevrimiçi Satın Alma Davranışının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Salgın öncesi ve salgın süresince tüketicilerin çevrimiçi satın alma davranışının cinsiyet değişkenine göre incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda ifade edilmiştir.

Tablo 8. Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Cinsiyet	Sayı (N)	Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (SS)	Standart Hata	Levene Testi		t	df	P
					F	Sig			
Kadın	238	19,36	3,82	,24771	,813	,368	3,423	420	,001
Erkek	184	20,74	4,44	,32748					

Tüketicilerin salgın öncesi ve salgın süresince çevrimiçi satın alma davranışında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($t=3,423$; $p<,05$). Böylece H_3 hipotezi kabul edilmiştir. İstatistikler incelendiğinde kadınların puan ortalamaları ($\bar{X}=19,36$) ve erkeklerin puan ortalamaları ($\bar{X}=20,74$) olarak belirlenmiştir. Tüketicilerin çevrimiçi satın alma davranışları üzerinde cinsiyet değişkeninin kayda değer bir etkisi olduğu ifade edilebilir.

6.6. Salgın Öncesi ve Süresince Tüketicilerin Fiziksel Satın Alma Davranışının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Salgın öncesi ve süresince tüketicilerin fiziksel satın alma davranışının cinsiyet değişkenine göre incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 9. Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Cinsiyet	Sayı (N)	Ortalama ($\bar{X}$)	Standart Sapma (SS)	Standart Hata	Levene Testi		t	df	P
					F	Sig			
Kadın	238	11,04	2,88	,18677	1,984	,160	3,841	420	,000
Erkek	184	9,91	3,13	,23112					

Salgın öncesi ve süresince tüketicilerin fiziksel satın alma davranışında cinsiyet faktörüne göre anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($t=3,841$; $p<,05$). Bununla birlikte H_4 hipotezi kabul edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre puan ortalamaları değerlendirildiğinde; kadınların ortalamalarının erkeklerden fazla olduğu belirlenmiştir.

6.7. Salgın Süresince En Çok Stok Yapılan Ürün Grubunun Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Salgın süresince en çok stok yapılan ürün grubunun cinsiyet değişkenine göre incelenmesi amacıyla ki-kare analizi yapılmıştır. Ki-kare analizinin sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo 10. Salgın Süresince En Çok Stok Yapılan Ürün Grubu İle Cinsiyet Arasındaki İlişki

Salgın süresince en çok stok yapılan ürün grubu								
			Gıda	Temizlik malzemeleri	Kişisel bakım-kozmetik	Medikal malzemeler (maske, el dezenfektanı, kolonya vb.)	Diğer	Toplam
Cinsiyet	Kadın	Sayı	85	39	30	71	13	238
		Yüzde	35,7	16,4	12,6	29,8	5,5	100,0
	Erkek	Sayı	109	11	8	45	11	184
		Yüzde	59,2	6,0	4,3	24,5	6,0	100,0
	Toplam			194	50	38	116	24

Tablo 11. Ki-kare Testi

	df	P (Anlamlılık)
Pearson Ki-Kare	4	,000
Herhangi bir hücrenin beklenen değeri 5'den küçük değildir.		

Yapılan ki-kare analizine göre; salgın süresince en çok stok yapılan ürün grubunda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<,05$). Bu durumda H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Salgın döneminde en çok stoku yapılan ürün grupları içerisinde; gıda grubunda kadınların oranı % 35,7 iken erkeklerde bu oran %59,2'dir. Temizlik grubu içerisinde kadınların oranı %16,4 iken erkeklerin oranı %6'dır. Kadınların % 12,6'sı kişisel bakım- kozmetik stoku yaparken erkeklerde bu oran % 4,3'tür. Kadınların % 29,8'i medikal malzeme stoku yaparken erkeklerin oranı % 24,5 olarak bulunmuştur. Diğer kategori başlığında ise erkeklerin stok yapma oranının daha fazla olduğu görülmüştür.

6.8. Salgın Öncesi Fiziksel Alışveriş Yapma Sıklığı ile Salgın Süresince Fiziksel Alışveriş Yapma Sıklığı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Salgın öncesi fiziksel alışveriş yapma sıklığı ile salgın süresince fiziksel alışveriş yapma sıklığı arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla ki-kare analizi yapılmıştır. Ki-kare analize ilişkin sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 12. Salgın Öncesi ve Salgın Süresince Fiziksel Alışveriş Yapma Sıklığına İlişkin Analiz Sonuçları

			Salgın Döneminde					
			Her gün	Haftada bir kez	15 günde bir kez	Ayda bir kez	Toplam	
Salgından Önce	Her gün	Sayı	36	24	8	8	76	
		Yüzde	47,4	31,6	10,5	10,5	100,0	
	Haftada bir kez	Sayı	5	54	39	31	129	
		Yüzde	3,9	41,9	30,2	24,0	100,0	
	15 günde bir kez	Sayı	1	5	30	41	77	
		Yüzde	1,3	6,5	39,0	53,2	100,0	
	Ayda bir kez	Sayı	2	8	14	116	140	
		Yüzde	1,4	5,7	10,0	82,9	100,0	
	Toplam			44	91	91	196	422

Tablo 13. Ki-kare Testi

	df	P (Anlamlılık)
Pearson Ki-Kare	9	,000
Herhangi bir hücrenin beklenen değeri 5'den küçük değildir.		

Yukarıdaki tablolarda salgından önce ve salgın süresince fiziksel alışveriş sıklığını belirlemek amacıyla yapılan ki-kare analizinin sonuçları verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda salgın dönemine göre salgından önce her gün alışveriş yapanların oranı % 47,4, haftada bir kez alışveriş yapanların oranı %3,9, 15 günde bir kez alışveriş yapanların oranı %1,3 ve ayda bir kez alışveriş yapanların oranı %1,4 olarak belirlenmiştir. Pearson ki-kare değeri $p < 0,05$ (sig (p)=,000) olduğu için H_6 hipotezi kabul edilmiştir. Bu durumda salgından önce fiziksel alışveriş yapma sıklığı ile salgın döneminde fiziksel alışveriş yapma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların salgın süresince fiziksel alışveriş sıklıklarında bir azalma olduğu görülmektedir.

6.9. Salgından Önce Temassız (Şifresiz) Kart Kullanımı ile Salgın Döneminde Temassız (Şifresiz) Kart Kullanımı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Salgından önce temassız kart kullanımı ile salgın döneminde temassız kart kullanımı arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla ki-kare analizi yapılmıştır. Analize ilişkin sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14. Salgından Önce Temassız (Şifresiz) Kart Kullanımı ile Salgın Döneminde Temassız (Şifresiz) Kart Kullanımına İlişkin Analiz Sonuçları

			Salgın Döneminde			
			Evet	Hayır	Toplam	
Salgından Önce	Evet	Sayı	203	7	210	
		Yüzde	96,7	3,3	100,0	
	Hayır	Sayı	132	80	212	
		Yüzde	62,3	37,7	100,0	
	Toplam			335	87	422

Tablo 15. Ki-kare Testi

	P (Anlamlılık)
Fisher's Exact Test	,000
Herhangi bir hücrenin beklenen değeri 5'den küçük değildir.	

Yapılan ki-kare analizi sonucunda salgın dönemine göre salgından önce temassız kart işlemi kullananların oranı %96,7 iken kullanmayanların oranı %62,3 olarak belirlenmiştir. Fisher's Exact Test sonucuna göre $p < 0,05$ (sig (p)=,000) olduğu için H_7 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre salgından önce temassız kart işlemi kullananlar ile salgın döneminde temassız kart işlemi kullananlar

arasında anlamlı ilişki vardır. Salgın dönemiyle birlikte temassız kart işlemi kullananlarda önemli bir artışın olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Yapılan araştırma kapsamında Covid-19'un tüketici davranışları üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Değerlendirme aşamasında verilerin analizi için farklı test yöntemleri kullanılmıştır. Tüketicilerin demografik özellikleri istatistiksel olarak tanımlanarak, salgın öncesi ve salgın döneminde değişen satın alma eylemleri üzerine hipotezler kurulmuştur. Oluşturulan hipotezler uygun analizlerle test edilip, tablo halinde verilerle yorumlanmıştır. Tüketicilerin Covid-19 salgınına karşı verdikleri tepkiler ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların %56,4'ü kadın, %43,6'sı erkek olarak belirlenmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre: salgın döneminde en çok stok yapılan ürün grubu gıdadır. Gıda grubundan sonra en çok stok yapılan grubu ise medikal malzemeler olmuştur. Salgın dönemiyle birlikte tüketicilerin yerel ürüne olan taleplerinde de ciddi artış gözlemlenmiştir. Çalışmadan elde edilen diğer bulgulara göre ise; tüketicilerin salgın döneminde satın alma davranışları cinsiyete göre bir farklılık göstermezken, aylık gelire göre anlamlı farklılık göstermiştir. Salgın öncesi ve salgın döneminde çevrimiçi ve fiziksel satın alma davranışlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Salgından önce fiziksel alışveriş yapma sıklığı ile salgın döneminde fiziksel alışveriş yapma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Salgından önce fiziksel alışveriş oranı salgın dönemiyle birlikte azalmıştır. Tüketicilerin çoğu çevrimiçi satın alma yolunu tercih etmiştir. Salgın öncesi temassız işlemi kullananlar ile salgın döneminde temassız işlemi kullananlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çevrimiçi alışveriş tercihi artan tüketicilerin yaklaşık yarısı, salgın öncesinde temassız işlemi kullanırken bu oran salgın döneminde ciddi artış göstermiştir. Buna ek olarak salgın döneminde stok yapılan ürün grubunun da cinsiyete göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Elde edilen istatistiksel sonuçlar kapsamında tüketicilerin salgın kriziyle birlikte yaşam tarzlarında farklılığa gittiği görülmüştür.

Yapılan çalışma sonucunda pandeminin tüketicilerin satın alma eylemleri üzerinde önemli bir etki bıraktığı söylenebilir. Sonraki yapılacak çalışmalar için farklı değişkenlerin kullanılması ve örneklem sayısının arttırılması önerilebilir. Farklı değişkenlerin kullanılması ile çalışma için yeni sonuçlar ortaya konulabilir. Ayrıca çalışma neticesinin tüm tüketici bireyler için geçerli olmadığı ve bu yüzden çalışmanın salgın döneminde tüketici davranışlarına ilişkin fikir verebileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alankuş, Z. (2021). Covid-19'un gölgesinde dijital pazarlama ve yeni yaklaşımlar, *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 4 (1), 94-125.
- Alışkın, Ö. (2015). *Antakya'da Bildirimi Zorunlu Bulaşıcı Hastalıkların Bildirim Durumu, Hekimlerin Bildirim Konusundaki Bilgi, Tutum ve Davranışları*, Uzmanlık Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Tayfur Ata Sökmen Tıp Fakültesi, Hatay.
- Altunışık, R., Özdemir, Ş., Torlak, Ö. (2012). *Modern Pazarlama*, Sakarya: Değişim Yayınları.
- Arslan, K. (2003). Otomobil alımında tüketici davranışlarını etkileyen faktörler, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2 (3) , 83-103.
- Ateş, M. (2013). *Sağlık Hizmetleri Yönetimi*, İstanbul: Beta.
- Aydın, B., Doğan, M. (2020). Yeni koronavirüs (covid-19) pandemisinin turistik tüketici davranışları ve Türkiye turizmi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi, *Pazarlama Teorisi ve Uygulamaları Dergisi*, 6 (1), 93-115.
- Aydın, E. (2006). *Türkiye'deki İl Sağlık Yöneticilerinin Bulaşıcı Hastalık Salgınları ve Kontrolü Konusundaki Bilgi Düzeyleri Uygulamaları ve Salgınlarla İlgili Veriler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baruönü, F. Ö. (2020). Covid-19 ve Türkiye'de kısa vadeli tüketici davranışına yansımaları, yönetim, *Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 152-168.
- Bylthe J. (2001). *Pazarlama İlkeleri* (Y. Odabaşı, Çev.). İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Cömert, Y., Durmaz, Y. (2006). Tüketicinin tatmini ile satın alma davranışlarını etkileyen faktörlere bütünlük yaklaşım ve adıyaman ilinde bir alan çalışması, *Journal of Yasar University*, 1 (4), 351-375.
- Çağlar, İ., Kılıç, S. (2010). *Pazarlama*. Ankara: Nobel
- Danışmaz Telli, A. (2020). Covid-19 salgınının tüketicilerin online alışverişe etkisi, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 9 (2), 83-90.
- Durmaz, Y., Bahar Oruç, R., Kurtlar, M. (2011). Kişisel faktörlerin tüketici satın alma davranışlarına etkisi üzerine bir araştırma, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 114-133.
- Eroğlu, F. (2006). *Davranış Bilimleri*, Denizli: Beta.
- Fırat, A., Azmak, E. (2007). Satın alma karar sürecinde beyaz eşya kullanıcılarının marka bağlılığı, *Karamanoğlu Mehmet bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (2), 251-264.

- Güder, F., Güngör, M., Yücekaya, P. (2021). Covid-19 salgınının tüketici davranışları üzerine etkisinin yönetim stratejileri bağlamında değerlendirilmesi, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 59-76.
- Güven, H. (2020). Covid-19 pandemik krizi sürecinde e-ticarette meydana gelen değişimler, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 251-268.
- He, H., Harris, L. (2020). The impact of covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy, *Journal of Business Research*, (116), 176-182.
- İnce, M., Kadioğlu Tor, C. (2020). Tüketicilerin covid-19 (korona) virüsüyle artan stoklama isteğinin online satın alma davranışına etkisi, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16 (29), 1875- 1906
- İri, R. (2021, Nisan). Covid-19 pandemi sürecinin niğde ve yöresindeki tüketicilerin internet üzerinden satın alma davranışlarına etkisi, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (37), 570-602.
- İskender, H., Bayram, M. (2018). 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu uygulamalarının organizasyonel sonuçları: Ohsas 18001 belgesi olan/olmayan firmaların karşılaştırılması, S. Nart, Y. Tansoy Yıldırım (Ed.), *Current Debates in Management & Organization*, İstanbul: Ijopec Publication.
- Khan, M. (2006). *Consumer Behaviour And Advertising Management*, New Age International Limited Publishers.
- Macit, A., Macit, D. (2020). Türk sivil havacılık sektöründe covid-19 pandemisinin yönetimi, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 100-116.
- Madran, C., Kabakçı, Ş. (2002). Tüketici davranışını etkileyen bir faktör olarak yaşam tarzı: Çukurova üniversitesinde okuyan kız öğrencilerin yaşam tarzı tiplerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, *DEÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1), 81-94.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2002), *Tüketici Davranışı*, İstanbul: MediaCat Akademi.
- Öztürk, E. B. (2015). *Tüketici Davranışları*, Bursa: Ekin.
- Sağlık Bakanlığı COVID-19 Bilgilendirme Platformu, 1 Ekim 2020 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/> sayfasından erişilmiştir.
- Solomon, M. R. (2004). *Consumer Behaviour: Buying, Having and Being*, USA: Pearson Prentice Hall.

- Şen, T., Yengin, D. (2020). Krizin dijital tüketimde tüketici satın alma davranışlarına etkisi, *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 4 (1), 69-78.
- Tosunoğlu, Ş., Kasal, S. (2020). Yeni koronavirüs (covid-19) salgını ve sağlıklı küresel ekonomi için politika uygulamaları: IMF'nin rolü, *Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 35-49.
- Velioğlu, M. N. (2012). Öğrenme ve Güdülenme. Y. Odabaşı (Ed.), *Tüketici Davranışları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Yıldırım, Y. (2016). Tüketicinin satın alma karar sürecinde bilgi kaynakları ve güvenilirlikleri: referans grubu olarak yakın çevrenin etkisinin incelenmesi, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7 (1), 214-231.
- Yıldız, D., Uzunsakal, E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama, *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 14-28.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

İçerli, L., & Bilen, G. (2022). Psikolojik sermaye ve iş performansı arasındaki ilişkide politik yetinin düzenleyici etkisi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 222-244. doi: 10.38122/ased.62.8

Psikolojik Sermaye ve İş Performansı Arasındaki İlişkide Politik Yetinin Düzenleyici Etkisi

Leyla İÇERLİ¹, Gül BİLEN²

Öz: Çalışmanın amacı, “psikolojik sermaye ve iş performansı arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu ilişkide politik yetinin düzenleyici rolünü” belirlemektir. Araştırmanın örneklemini Aksaray ilinde kolayda örnekleme yöntemine göre seçilen 157 kamu çalışanı oluşturmaktadır. Literatür incelendiğinde, psikolojik sermaye ve iş performansının birlikte incelendiği çalışmalara rastlansa da bu iki değişken arasındaki ilişkide politik yetinin düzenleyici değişken olarak ele alındığı bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Araştırmanın analizlerinde SPSS istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmada, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon ve çoklu regresyon analizleri uygulanmıştır. Düzenleyici etki analizi ise PROCESS Macro ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda “psikolojik sermaye ve iş performansı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler” bulunmuştur. Regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde; “psikolojik sermayenin iş performansı üzerinde anlamlı etkisinin olduğu” tespit edilmiştir. Psikolojik sermayenin; “öz yeterlilik, psikolojik dayanıklılık ve umut boyutlarının görev performansı üzerinde anlamlı etkileri” bulunmuştur. Psikolojik sermayenin “öz yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarının bağlamsal performans üzerinde etkisinin olduğu” belirlenmiştir. Ancak çalışmada “politik yetinin, psikolojik sermaye ve iş performansı arasındaki ilişkide düzenleyici etkisinin olmadığı” görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik sermaye, iş performansı, görev performansı, bağlamsal performans, politik yeti

The Moderating Effect Of Political Skill On The Relationship Between Psychological Capital And Job Performance

Abstract: The purpose of the study “is to examine the relationship between psychological capital and job performance and to determine the moderator role of political skill in this relationship”. The sample of the research consists of 157 public employees in Aksaray province, who were selected according to the convenience sampling method. When the literature is examined, although there are studies that examine psychological capital and job performance together, there is no study in which political skill is considered as a regulatory variable in the relationship between these two variables. SPSS statistical program was used in the analysis of the research. Descriptive statistics, correlation and multiple regression analyzes were applied in the study. Moderator impact analysis was carried out with the PROCESS Macro. As a result of the research, “positive significant relationships were found between psychological capital and job performance”. When the results of the regression analysis are evaluated; “It has been determined that psychological capital has a significant effect on job performance”. “Psychological capital; significant effects of self-efficacy, resilience and hope dimensions on task performance were found”. It has been determined that “the self-efficacy and resilience dimensions of psychological capital have an effect on contextual performance”. However, it was seen that political skill did not have a moderating effect on the relationship between psychological capital and job performance.

Keywords: Psychological capital, job performance, task performance, contextual performance, political skill.

Summary

Purpose of Study: The purpose of the study “is to examine the relationship between psychological capital and job performance and to determine the moderator role of political skill in this relationship”.

Theoretical Framework: Psychological capital is concerned with revealing and developing the strengths of individuals; It is an individual-level power that should be managed for the organization that encourages individuals to personal development and work performance (Çetin & Basım, 2012). Political skill is another

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İİBF, İşletme, leylaicerli@aksaray.edu.tr ORCID: 0000-0001-7538-0165

² Doktora Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi SBE, bilengul8@gmail.com ORCID: 0000-0003-3073-4251

power that enables the individual to reach personal and organizational goals by understanding the goals and wishes of the organization and its employees and by using his inferences (Yıldıztaşı, 2017). There are studies showing that psychological capital is related to business outcomes such as job performance (Luthans, Norman, Avolio, & Avey, 2008; Luthans, Avolio, Avey, & Norman, 2007). Psychological capital creates individual difference in the individual as a result of the combination of the experiences of the individual over time, that is, the knowledge, skills and experiences. It is predicted that this difference, which has emerged thanks to psychological capital, will contribute to productivity and individual productivity in business life (Korkmazer et al., 2016).

Psychological capital has important effects on job performance. Psychological capital is seen both as a psychological resource that increases business performance at the individual level and as a powerful management tool that contributes to the competitive advantage of businesses by increasing employee performance. For this reason, there is a positive relationship between performance and psychological capital; It is seen as very important in terms of employees and organizations (Luthans et al., 2005). It may come to mind that there may be a relationship between political skill, which has a direct effect on power relations in the organization, and psychological capital. It is possible that the psychological capital, which is related to the strengths of individuals and their revealing, is affected by the political skill used to achieve personal and organizational goals, and the existence of a relationship between them can be considered (Özdemir & Gören, 2016).

Method: The sample of the research consists of 157 public employees in Aksaray province, who were selected according to the convenience sampling method. In the research, Psychological Capital Scale, The Performance Scale and Political Skill Inventory were used. The SPSS statistical program was used in the analysis of the data obtained within the scope of the research. moderating effect analysis was carried out with the PROCESS Macro.

Results: As a result of the research, “positive significant relationships were found between psychological capital and job performance”. When the results of the regression analysis are evaluated; “It has been determined that psychological capital has a significant effect on job performance”. “Psychological capital; significant effects of self-efficacy, resilience and hope dimensions on task performance were found”. It has been determined that “the self-efficacy and resilience dimensions of psychological capital have an effect on contextual performance”. However, “it was seen that political skill did not have a moderating effect on the relationship between psychological capital and job performance”.

Conclusion and Suggestions: As the belief of the employees in their self-efficacy increases, they focus on their work resolutely in the face of difficulties and fulfill the responsibilities revealed by the duties specified in the job description with a sense of duty. Individuals with high psychological resilience increase their job performance even under adverse working conditions. It can be stated that hopeful individuals who have the willpower they need to achieve their goals in working life are individuals who are highly motivated, self-confident and show higher performance in the face of difficulties. Employees act with a sense of responsibility and fully fulfill their duties in their job descriptions. These employees have high self-efficacy, so they display voluntary behaviors in the fulfillment of processes that are not included in the job description, but are believed to be important for the business, apart from their role behaviors. Therefore, the contextual job performance of these employees is quite high. The high contextual performance of the employee is an indication of the performance of the task. Employees with resilience in the work environment can show that their contextual performance is high by exhibiting extra role behavior. In the study, it was revealed that political skill did not have a moderating effect on the relationship between psychological capital and job performance. Therefore, it can be stated that factors other than political skill may be effective in increasing the job performance of psychological capital.

Keywords: Psychological capital, job performance, task performance, contextual performance, political skill.

1. GİRİŞ

Günümüz iş dünyasında küreselleşmenin etkisiyle, artan rekabet koşulları ve iş anlayışının birey odaklı hale gelmesi çalışanların örgüte olan katkısını ve verimliliğini ön plana çıkarmaktadır. Pozitif örgütsel davranış, çalışanların iş performansları konusunda bireysel psikolojiye önem vermekte ve

çalışanların, çalışma yaşamında pozitif olmaları durumunda örgütte verimli çalışacaklarına vurgu yapmaktadır (Erkuş & Fındıklı, 2013: 303). Pozitif örgütsel davranış, çalışanların geliştirilebilir yeteneklerine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla proaktif yönetim uygulamaları aracılığıyla geliştirilebilen ve iş performansını artıran olumlu psikolojik yeteneklere sahip olmak oldukça önemlidir (Luthans & Youssef, 2004: 152). Dolayısıyla psikolojik sermaye bu yetenekleri ifade etmektedir. Pozitif yönlü geliştirilebilir bireysel yetenekler olarak görülen psikolojik sermayenin çalışanların iş performansları üzerinde olumlu etkilerinin olabileceği ifade edilebilir. Politik yeti, örgütlerde birey tarafından elde edilen bilginin, bireyin hedeflerine ulaşmak amacıyla kullanabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Politik yetisi yüksek olan bireyler politik yetiyi bir araç olarak kullanarak, içten görünerek, kendilerine hizmet edecek amaçları maskeleyerek hedeflerine ulaşırlar. Politik yeti iş terfilerinde, iş alımlarında ve örgütte çalışanın huzuru açısından önemli bir araç olarak görülmektedir (Atay, 2010).

Politik yeti, bireylerin iş yaşamında yüksek performansa ulaşmak için sahip olmaları gereken özelliklerden biri olarak görülmektedir. Ayrıca performans değerlendirmelerinde politik yetisi yüksek olan bireylerin, çalışma arkadaşlarını ve yöneticilerini; hırslı, güvenilir, işinde sebat eden, gibi olumlu davranışlara sahip oldukları konusunda izlenim sergilediklerinden dolayı performans değerlendirme sonuçları yüksek çıkmaktadır (Atay, 2010). Literatür incelendiğinde, psikolojik sermaye ve iş performansının birlikte incelendiği çalışmalara rastlansa da bu iki değişken arasındaki ilişkide politik yetinin düzenleyici değişken olarak incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bağlamda çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri ve iş performansları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide politik yetinin düzenleyici etkisinin bir alan araştırmasıyla ortaya konması çalışmayı önemli kılmaktadır.

Çalışmanın amacı “çalışanların psikolojik sermaye düzeyleri ve iş performansları arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bu ilişkide politik yetinin düzenleyici etkisini incelemek şeklinde belirlenmiş olup “psikolojik sermaye düzeyi çalışanların iş performanslarını etkilemekte midir? Bu etkide çalışanların politik yeti düzeylerinin düzenleyici rolü var mıdır? araştırma sorusuna da cevap aranacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Psikolojik Sermaye

Pozitif örgütsel davranış, çalışanların pozitif yönlerine önem vererek işletmelerde olumsuz davranış sergileyenlerin duygularını yönetmelerini sağlayarak olumsuz sonuçlar ortaya çıkaran davranışların yerine pozitif davranışların artırılmasına yönelik örgütsel çabalar olarak ifade edilmektedir (Tamer, 2015: 20). Dolayısıyla çalışanların güçlü yanlarını ortaya çıkarıp; yeteneklerinden fayda sağlamanın amaç edinildiği pozitif psikoloji ve örgütsel davranış konularının günden güne önem kazanmasıyla, psikolojik sermaye kavramı ortaya çıkmıştır (Begenirbaş & Turgut, 2016: 60). Pozitif örgütsel davranış, pozitif psikolojinin iş hayatındaki yansımasıdır. Dolayısıyla pozitif örgütsel davranış

psikolojik sermayenin kavramsallaştırılmış halidir (Özdemir & Gören, 2016: 3). Psikolojik sermaye; ekonomik sermaye, sosyal sermaye ve insan sermayesi gibi rekabet üstünlüğü sağlamakta ve bireyin “kendisini nasıl algıladığı ve tanımladığı” konusu ile ilgilenmektedir (Akçay, 2011: 80). Pozitif psikolojik sermaye, Luthans (2002: 59)’a göre “günümüz çalışma yaşamında, örgütsel başarıyı elde etmek ve iş performansını artırmak için insan kaynaklarının, pozitif yönelimli ölçülebilen, geliştirilebilen ve etkin bir şekilde yönetilebilen güçlü yanları ve psikolojik kapasitelerine ilişkin çalışma ve uygulamalar”dır.

Pozitif psikolojik sermayenin ilgili olduğu kuramlar incelendiğinde akış kuramının, genişlet inşa et kuramının, kaynakların korunması kuramının, öz-belirleme kuramının ön plana çıktığı görülmektedir. Akış deneyimi, bireyin kendini işine adanması ve dikkatini işine toplaması anlamına gelmektedir (Csikszentmihalyi, 1990: 4). Fredrickson (1998)’in genişlet inşa et kuramına göre, olumlu duygular bireyin anlık düşünce-eylem birikimini genişletir ve bireyin fiziksel, entelektüel ve sosyal kaynaklarını inşa etmek üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu varsayar. Kaynakların Korunması Kuramı, insanların ihtiyaçları olan kaynakları elde etmek, korumak, muhafaza etmek ve güçlendirmek için çabalaması güdüsüyle hareket ettiği varsayımına dayanmaktadır (Hobfoll, 1989). Öz-belirleme kuramı ise toplumdaki tüm bireylerin psikolojik açıdan sağlıklı gelişimini sağlayan şartları tespit etmek ve pozitif iyi olma süreçlerinde etkili olan unsurları tanımlama amacındadır. Kurama göre bireyler engellerin üstesinden gelmek için çaba harcar, psikolojik olarak da gelişme eğilimi gösterir (Deci & Ryan, 2000).

Psikolojik sermaye; “öz yeterlilik, umut, iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık” olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır (Luthans & Youssef, 2004: 157).

- **Öz yeterlilik (Self-efficacy):** Öz yeterlilik, bireyin kendi kabiliyetlerine inanması ve güven duyması olarak ifade edilebilir (Luthans & Youssef, 2004). Öz yeterlilik inancı, bireylerin bilgi ve becerilerini etkili bir şekilde kullanabilmeleri için, öncelikli olarak, kendi yeteneklerine güvenmeleri gerektiğini vurgulayan Sosyal Öğrenme Teorisi’nden temellerini almaktadır (Bolat, 2011: 256). Dolayısıyla öz-yeterlilik, bireyin hedeflerine ulaşmak için kendini yeterli hissetmesi, yetenekli olduğuna inanması ve özgüvene sahip olması olarak ifade edilmektedir (Wood & Bandura, 1989: 364). Öz yeterliliği düşük olan bireyler zorluklarla baş ederken olumsuz geri bildirimler aldıklarında umutsuzluğa, güven kaybına uğramaya ve başarısızlık gibi durumlara diğer bireylere nazaran daha yatkın olurlar (Bandura & Locke, 2003: 91-92). Bu durumun tam tersi olarak öz yeterlilik inancı yüksek olan bireyler zorluklar karşısında azimli bir şekilde yapacakları işe odaklanabilmektedirler.
- **Umut (Hope):** Umut, bireyin hedeflerine ulaşmak için ihtiyacı olan iradeye sahip olması olarak tanımlanmaktadır (Luthans & Youssef, 2004: 159). Çalışmalar, umutlu olan bireylerin

örgüt içinde motivasyonları yüksek, kendine güvenen ve zorluklar karşısında daha yüksek performans sergileyen bireyler olduklarını göstermektedir (Luthans vd., 2005: 254). Dolayısıyla umut, bireyin hedeflerine ulaşabilmesi için alternatifler belirlemesi ve bu süreçte motive olabilmemesini ifade etmektedir (Snyder, 2002).

- **İyimserlik (Optimism):** İyimserlik, birey tarafından yaşanan olumlu olayların içsel ve genel sebeplere, olumsuz olayların ise dışsal ve özel sebeplerle ilişkili olduğunun düşünülmesi durumudur (Luthans vd., 2007). İyimser olan birey amaçlarına ulaşmak için çabasını artırmakta bu durum vazgeçme ihtimalini azaltarak bireyin iş performansını olumlu yönde etkilemektedir (Önay, 2009: 18).
- **Psikolojik dayanıklılık (Resilience):** Dayanıklılık, başarısızlıklar, zorluklar, gibi olumsuz durumlar karşısında bireyin kendini toplayabilme kapasitesidir (Luthans & Youssef, 2004: 160). Diğer bir ifadeyle dayanıklılık bireylerin olumsuz durumlarda olumlu uyum özelliği göstererek başarılı bir şekilde bu durumun üstesinden gelebilme yeteneğidir. Dayanıklılığı yüksek olan bireyler, olumsuz koşullarda orijinal hallerine dönmeyi başarabilen, yeniden kendileri olabilen bireylerdir. Bu bireyler, yaşamlarına yeni değerler ve anlamlar katabilirler (Korkmazer vd., 2016: 273). İşyerindeki dayanıklılık kavramı ise, “çatışmalar, zorluklar, artan sorumluluklar ve hatta olumlu olaylar karşısında kendini toplayabilmeyi sağlayan geliştirilebilir bir kapasite” olarak tanımlanabilir. Dayanıklılık, bireyin belirsizlik ve sürekli değişimler karşısındaki mücadeleler sonucunda kazandığı, yaşam boyu süren hassas ve karmaşık bir süreçtir (Öğüt & Kaplan, 2015: 91).

2. 2. İş Performansı

Performans kavramının, Türk Dil Kurumuna göre karşılığı “başarım” dır. Sayılabilir amaçlara ulaşma derecesi ve çıktı miktarı anlamına gelmektedir (Akçay & Bilgin, 2016: 155). Performans işletmenin amaca ulaşma konusunda ne derece etkin ve verimli olduğunun nicel ve nitel göstergesidir. Performans yönetimi ise, işletmede çalışanların performansının geliştirilmesini amaçlar. Bireysel performans, bireyin kendi görev tanımını içerisinde yaptığı, devam ettirdiği işi makul sınırlar içerisinde yapmasıdır. Bireysel performans yönetiminin amacı ise, çalışanın makul, kabul edilebilecek sınırlar içerisinde çalışmasını sağlamaktır. Hem bireysel performansta hem de grup performansın da performans yönetimi sayesinde iyileştirmeler yapılabilir ve bu sayede örgütte bir sinerji oluşturulabilir (Uğur, 2017: 4-5).

İş performansı; “görev ve bağlamsal performans” olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır (Borman & Motowidlo, 1997).

- **Görev Performansı:** Görev performansı, örgütün teknik yapısını oluşturan temel faaliyetlerine kaynak, materyal temin etmek ya da teknolojik destek sağlamak amacıyla iş

tanımları çerçevesinde çalışanların sorumluluklarını yerine getirerek iş faaliyetlerinde bulunmaları anlamına gelmektedir (Ünlü & Yürür, 2011: 184). Görev performansı, rol tanımında belirtilen görevlerin ortaya çıkardığı davranışları kapsamaktadır (Robbins & Judge, 2012: 565).

- **Bağlamsal Performans:** Bağlamsal performans, çalışanın iş tanımında yer almayan yani resmi olarak işin bir parçası olmayan fakat işletme açısından önemli olduğu düşünülen süreçlerin yerine getirilmesinde gönüllü olmayı ve bu doğrultuda işletmedeki diğer çalışanlarla birlik ve beraberlik içinde onlara gönüllü yardım etmeyi kapsar. Gönüllü yapılan faaliyetler, örgütsel etkinliğe, görev faaliyetleri ve süreçleri için ivme kazandıran örgütsel, sosyal ve fizyolojik bağlamı biçimlendirecek şekilde katkı sağlar (Borman & Motowidlo, 1997). Dolayısıyla bağlamsal performans; işletmelerde iş ve süreçleri hızlandırıcı etkileri olan örgütsel, sosyal ve psikolojik ortamları biçimlendiren direkt temel işlevlerle bağlantılı olmayan kişisel çabalar olarak ifade edilmektedir (Werner, 2000). Yüksek bağlamsal performans düzeyine sahip olan bir çalışan örgüt performansına görev performansını artırarak dolaylı olarak da olsa katkıda bulunmaktadır (Şener, 2017: 82).

2.3. Politik Yeti

Örgütler güç ilişkilerinin yoğun olduğu politik alanlar olarak görülmüş ve politik yeti kavramı iş yaşamının bir parçası olarak ifade edilmiştir (Mayes & Allen, 1977). Politik yeti kavramı, Pfeffer (1981) tarafından, örgütsel davranış literatürüne kazandırılmıştır. Pfeffer (1981), politik yetiyi, örgütlerde bireylerin başarılı olabilmek için gerekli olan gücü elde etmek ve bu gücü geliştirmek amacıyla gösterdikleri davranışlar, olarak ifade etmiştir. Mintzberg (1985: 134), örgütleri birer politik arena olarak nitelendirmiş, politik bakış açısının örgütlerde etkili olduğunu belirtmiş ve örgütlerde güç elde etmek amacıyla yapılan politik etkinlikleri, politik oyun olarak ifade etmiştir. Politik yeti, çalışma yaşamında hem bireysel ve hem de örgütsel amaçları gerçekleştirmek için diğer bireylerin ihtiyaç, istek ve hedeflerini anlamak ve bu konudaki bilgileri kullanabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Politik yeti seviyesi yüksek olan bireyler çalışma ortamındaki değişimlere kolayca adapte olabilmekte ve diğer bireyler tarafından içten ve samimi olarak algılanmaktadırlar (Ferris vd., 2005). Politik yeti, diğer bireyleri kendi amaçları doğrultusunda etkileme gücü olarak ifade edilmektedir (Robbins & Judge, 2012: 427).

Politik yetinin alt yapısının sosyal etkileme kuramı ve sosyal bilgi işleme kuramıyla ilgili olduğu ifade edilebilir. Sosyal etkileme kuramı, bireylerin düşünce ve kararlarını etkileyip değiştirmek amacıyla onların nasıl ikna edilmesi ve etkilenmesi gerektiğini açıklamaktadır. Kurama göre, bireyler belirledikleri amaçlarını gerçekleştirebilmek için diğer bireyler üzerindeki sosyal etkilerini kullanmaktadırlar (Levy vd., 1998: 716). Bu sebeple sosyal etkileme kuramı politik yetinin pozitif

yönlerini ve teorik alt yapısını açıklamaya çalışan bir teori olarak ifade edilebilir (Ford, 2011: 47). Sosyal bilgi işleme teorisi ise kişilerin sosyal etkileşim sürecinde davranışsal bir etki yaratmak için kullandıkları zihinsel süreci tanımlamaktadır. Çalışanlar yer aldıkları sosyal çevrede olumlu sonuçlar elde edebilmek için etkileşim esnasında sosyal davranış ipuçlarını iyi anlamak ve yorumlamak, en uygun davranış biçimini tespit etmek ve belirlenen bu davranışı etkili bir biçimde uygulamak zorundadırlar. Politik yeti, sosyal ilişkilerde diğer bireylerin davranışlarını anlama bu durumu bir bilgi kaynağı olarak kullanma ve en uygun davranış tarzını tespit etme ve bu davranışı hem bireysel hem de örgütsel amaçlar doğrultusunda sergilemeye ilişkin bir beceri olarak görülmektedir (Ford, 2011: 48).

Politik yetinin; “sosyal beceriklilik, kişilerarası etki, sosyal ağ oluşturma yeteneği ve içtenlik” olmak üzere dört boyutu ve bu boyutlarla ilgili davranış özellikleri Ferris vd., (2005) tarafından belirlenmiştir:

- **Sosyal beceriklilik:** Politik yeti düzeyi yüksek olan bireylerin kişisel farkındalıklarının da yüksek olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bu bireyler başkalarını doğru bir biçimde gözlemleyerek doğru bir biçimde değerlendirirler. Farklı sosyal ortamlara ve durumlara kolaylıkla uyum sağlayabilirler.
- **Sosyal ağ oluşturma yeteneği:** Politik yetisi yüksek olan bireyler, fırsatlar yaratma ve yararlanma konusunda usta olup; diğer bireylere nazaran daha kolay birliktelikler ve arkadaşlıklar kurabilmektedirler. Sahip oldukları ağları örgütsel ve kişisel hedefleri gerçekleştirebilmek için önemli olarak görmektedirler.
- **Kişilerarası etki:** Bu bireyler diğer bireyleri ikna etmek konusunda güçlü bir beceriye sahiptirler. Ayrıca bu bireyler durum ve şartlara göre kendi davranışlarını kolaylıkla uyumlaştırabilirler.
- **İçtenlik:** Politik yeti düzeyi yüksek olan bireylerin davranışları zorlayıcı ya da manülatif olarak algılanmadığı zaman bu bireyler samimi görünüp; karşı tarafta bir güven duygusu yaratabilirler.

2.4. Psikolojik Sermaye, İş Performansı ve Politik Yeti Arasındaki İlişkiler

Psikolojik sermaye bireylerin güçlü yönlerinin ortaya çıkarılması ve o yönlerinin geliştirilmesiyle ilgilenen; bireyleri kişisel gelişime ve iş performansına teşvik eden örgüt için yönetilmesi gereken bireysel düzeyde bir güçtür (Çetin & Basım, 2012: 122). Politik yeti ise örgütü ve çalışanlarının hedef ve isteklerini anlayabilme ve yaptığı çıkarımlarını kullanarak bireyin kişisel ve örgütsel amaçlara ulaşmasını sağlayan başka bir güçtür (Yıldıztaşı, 2017). Psikolojik sermayenin iş performansı gibi iş sonuçlarıyla ilgili olduğunu ortaya koyan çalışmalar mevcuttur (Luthans vd., 2008; Luthans vd., 2007). Psikolojik sermaye, bireyin zaman içerisinde kazandığı tecrübelerin yani bilgi, beceri ve

deneyimlerinin birleşmesi sonucunda bireyde bireysel farklılık meydana getirmektedir. Psikolojik sermaye sayesinde ortaya çıkan bu farklılığın iş yaşamında üretkenliğe ve bireysel verimliliğe katkıda bulunacağı öngörülmektedir (Korkmazer vd., 2016: 272). Psikolojik sermayeyi oluşturan umut, dayanıklılık, iyimserlik ve öz yeterlilik örgütü ve bireyleri daha güçlü bir hale getirmektedir (Topaloglu & Özer, 2014: 157). Çalışanların psikolojik yönden güçlü olmalarını ifade eden psikolojik sermaye seviyesi yüksek olan bireylerin performansı da doğru orantılı olarak daha yüksek olmaktadır (Uğur, 2017: 1). Psikolojik sermaye açısından umutlu olan bireylerin, herhangi bir görevi yerine getirirken, amaçlarına ulaşırken gösterecekleri gayretin ve performansın artacağı ifade edilebilir (Koçak, 2019). Dolayısıyla psikolojik sermaye çalışanların üretkenliğini ve verimliliğini sağlayarak iş performansını artırabilir.

Psikolojik sermayenin performans üzerinde önemli etkileri vardır. Psikolojik sermaye hem iş performansını bireysel düzeyde artıran psikolojik bir kaynak olarak hem de işletmelerin rekabet üstünlüğüne, çalışan performansını artırarak katkıda bulunan “güçlü bir yönetim aracı” olarak görülmektedir. (Luthans vd., 2005: 253). Literatürde “psikolojik sermaye ile iş performansı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğunu” vurgulayan birçok çalışma da bulunmaktadır (Tetik vd. 2018; Tüzün vd. 2018; Avey vd. 2011; Luthans vd. 2005; Luthans vd. 2007; Luthans ve Youssef 2007; Bouckennooghe vd. 2015). Psikolojik sermaye, iş ortamında çalışanların zayıf yönlerinden ziyade güçlü tarafları ve bu yönlerin nasıl ortaya çıkarılıp geliştirildiğiyle ilgilidir. Bu bağlamda psikolojik sermaye bireyin pozitif yönde kişisel gelişimi olarak ifade edilmektedir (Begenirbaş & Turgut, 2016: 61). Bu noktada örgütteki güç ilişkileri üzerinde doğrudan etkisi olan politik yeti ile psikolojik sermaye arasında bir ilişki olabileceği akla gelebilir. Çalışanların güçlü yanları ve bunların ortaya çıkarılmasıyla ilgili olan psikolojik sermayenin kişisel ve örgütsel amaçlara ulaşmak için kullanılan politik yetiden etkilenmesi olası olup aralarında bir ilişkinin varlığı düşünülebilir (Özdemir & Gören, 2016: 4). Politik yetinin iş performansını pozitif yönde etkilediğine dair çalışmalar bulunmaktadır (Ferris vd. 2005; Semadar vd. 2006, Blickle vd., 2011; Wihler vd., 2017).). Politik yetiye sahip olan bireyler bu yetilerini kariyer, ücret artışı, terfi ve işle ilgili olan hedeflerine ulaşabilmek için ihtiyaç olan performansa ulaşmak amacıyla kullanmaktadırlar (Çıtak, 2011: 17). Blickle vd., (2011) tarafından yapılan politik yeti, iş performansı ve kişilik özellikleri ilişkilerini inceleyen bir araştırmaya göre ise; bireylerin politik yeti algı düzeyleri arttıkça iş performanslarının da arttığı ayrıca düşük politik yetiye sahip olan bireylerin de iş performanslarının düşük olduğu belirlenmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

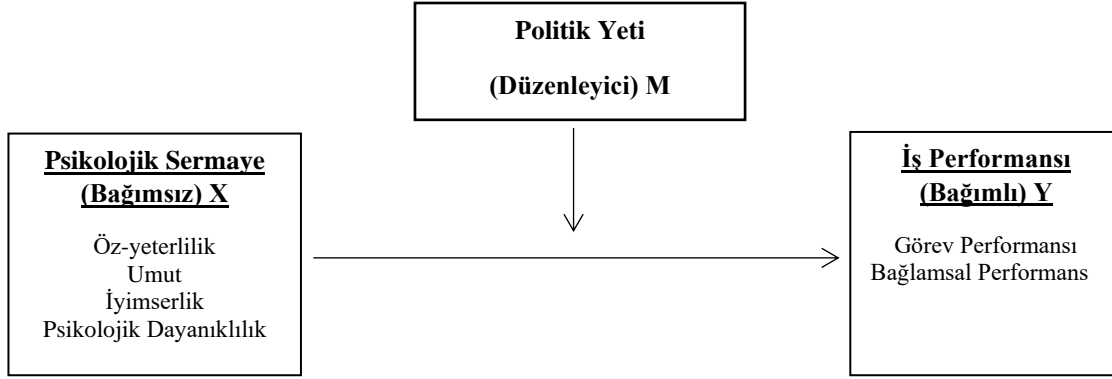
3.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı; çalışanlar açısından psikolojik sermaye ve iş performansı arasındaki ilişkileri belirlemek ve bu ilişkide politik yetinin düzenleyici rolünü tespit edebilmektir.

Çalışmanın araştırma sorusu, “psikolojik sermaye düzeyi çalışanların iş performanslarını etkilemekte midir? Bu etkide çalışanların politik yeti düzeylerinin düzenleyici rolü var mıdır? şeklinde belirlenmiştir.

Yapılan literatür taramasına dayalı olarak “çalışanların psikolojik sermaye düzeyleriyle iş performansları arasında pozitif yönlü bir ilişki olabileceği ve çalışanların politik yeti düzeylerinin bu ilişkide düzenleyici bir role sahip olabileceği” varsayımından hareketle Şekil 1’deki araştırma modeli geliştirilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Çalışmanın araştırma modeline göre iş performansı, bağımlı değişken; psikolojik sermaye, bağımsız değişken ve politik yeti, düzenleyici değişken olarak belirlenmiştir. Araştırma modeli çerçevesinde aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir;

H₁ : Psikolojik sermaye ile iş performansı arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

H₂ : Psikolojik sermayenin iş performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2a}: Psikolojik sermayenin öz-yeterlilik alt boyutunun görev performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2b}: Psikolojik sermayenin umut alt boyutunun görev performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2c}: Psikolojik sermayenin iyimserlik alt boyutunun görev performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2d}: Psikolojik sermayenin psikolojik dayanıklılık alt boyutunun görev performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2e}: Psikolojik sermayenin öz-yeterlilik alt boyutunun bağlamsal performans üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2f}: Psikolojik sermayenin umut alt boyutunun bağlamsal performans üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2g}: Psikolojik sermayenin iyimserlik alt boyutunun bağlamsal performans üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H_{2h} Psikolojik sermayenin psikolojik dayanıklılık alt boyutunun bağlamsal performans üzerinde pozitif yönlü anlamlı bir etkisi vardır.

H₃ : Politik yetinin, psikolojik sermaye ve iş performansı arasındaki ilişkide düzenleyici rolü vardır.

3.2. Araştırmanın Örnekleme

Çalışanların psikolojik sermayeleri ve iş performansları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkide politik yetinin düzenleyici etkisini tespit etmek için yapılan bu araştırma, ilişkisel araştırma türünde hazırlanmıştır.

Araştırmada veriler yazılı soru sorma tekniği olan anket aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırmanın evreni Aksaray ilindeki kamu çalışanları olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini ise kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 173 kamu çalışanı oluşturmaktadır. Araştırma verileri toplanmış ancak eksik doldurulan 16 soru formu analiz dışında bırakılmış ve 157 anket verisi analize dâhil edilerek değerlendirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada “Luthans vd. (2007) tarafından geliştirilen, Çetin ve Basım (2012) tarafından Türkçe’ye uyarlanan 24 soruluk Psikolojik Sermaye Ölçeği”, “Goodman ve Svyantek (1999) tarafından ve Jawahar ve Carr (2007) tarafından geliştirilen 25 soruluk Performans Ölçeği” ve “Ferris ve vd. (2005) tarafından geliştirilen ve Atay (2009) tarafından Türkçe’ ye uyarlanan Politik Yeti Envanteri” kullanılmıştır. Ayrıca ifadeler 5’li Likert (1=Kesinlikle katılmıyorum; 5=Tamamen katılıyorum) ölçeği ile değerlendirilmiştir. Araştırma hipotezleri SPSS 26 (Statistical Package of Social Sciences) istatistik programı aracılığıyla test edilmiştir. Araştırmada tanımlayıcı istatistiklere, korelasyon katsayılarına ve çoklu regresyon analizine yer verilmiştir. Düzenleyici etki analizi ise PROCESS Macro V4.1 programı (Model 1) ile gerçekleştirilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Demografik Değişkenlere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılanların 47’sinin (%29,9) kadın, 110’unun (%70,1) erkek olduğu belirlenmiştir. 33’ünün (%21) bekar, 124’ünün (%79) evli olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların 86’sı (%54,8) 30-39 yaş aralığında, 35’i (%22,3) 40-49 yaş aralığında, 21’i (%13,4) 18-29, 12’si (%7,6) 50-59, 3’ü (%1,9) ise 60 ve üzeri yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılanlar eğitim

durumu açısından değerlendirildiğinde 83'ünün (%52,9) lisansüstü, 42'sinin (%26,8) lisans, 19'unun (%12,1) ön lisans, 13'ünün ise (%8,3) lise mezunu olduğu tespit edilmiştir.

4.2. Ölçme Araçlarının Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizleri

Araştırmada kullanılan; psikolojik sermaye, iş performansı ve politik yeti ölçeklerinin faktör yapılarını belirleyebilmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Psikolojik sermaye ölçeğine ilişkin analizde, “KMO test değeri: 0,918” olarak belirlendiği için “örneklem sayısı faktör analizi için uygun” bulunmuştur. Barlett küresellik testinin $p=,000$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda “veri setinin faktör analizi için uygun olduğu” belirlenmiştir. Psikolojik sermaye ölçeğinin Cronbach's alpha değeri (α) 0,93'dür.

Tablo 1. Psikolojik Sermaye Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	X	S	Faktör Yük Değerleri				Cronbach Alpha
			1	2	3	4	
Faktör 1: Öz Yeterlilik							0,91
PS5	4,16	0,89	0,808				
PS2	4,00	0,92	0,801				
PS4	4,18	0,86	0,773				
PS3	3,94	0,97	0,762				
PS1	3,98	0,91	0,656				
PS6	4,22	0,82	0,535				
Faktör2: Psikolojik Dayanıklılık							0,84
PS18	4,11	0,84		0,792			
PS19	4,15	0,79		0,748			
PS17	4,26	0,74		0,719			
PS14	4,11	0,84		0,644			
PS15	4,18	0,77		0,618			
PS7	4,02	0,89		0,506			
Faktör 3: Umut							0,85
PS8	3,85	1,03			0,841		
PS10	3,98	0,90			0,757		
PS11	4,09	0,89			0,683		
PS9	4,10	0,91			0,585		
PS12	3,82	1,04			0,521		
Faktör 4: İyimserlik							0,63
PS22	3,63	1,19				0,809	
PS24	3,90	1,05				0,680	
PS21	3,96	0,92				0,569	
Varyans: 65,576							
Cronbach Alpha Değeri: 0,93							

Tablo 1 değerlendirildiğinde, faktör analizi yapılan psikolojik sermayede eşkökenliliği (communality) 0,50'nin altında olan dört soru (13, 16, 20, 23. sorular) ölçekten çıkarılarak faktör analizi tekrar uygulanmıştır. Uygulanan faktör analizinde dört boyut belirlenmiştir. Ölçeğin, faktör yapısı incelendiğinde belirlenen dört boyutun literatürdeki diğer çalışmalarla uyumlu olduğu tespit edilmiştir.

İş performansı ölçeğine ilişkin analizde, “KMO test değeri: 0,899” olarak tespit edilmiştir. Bu değer, “örneklem sayısının faktör analizi için uygun olduğunu” ortaya çıkartmıştır. Barlett küresellik testi $p=,000$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla “veri setinin faktör analizi için uygunluğu doğrulanmıştır”. İş performansı ölçeğinin Cronbach’s alpha değeri (α) 0,89’dur.

Tablo 2. İş performansı Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	X	S	Faktör Yük Değerleri		Cronbach Alpha
			1	2	
Faktör 1: Görev Performansı					
İP18	4,04	0,91	0,803		0,88
İP19	4,15	0,77	0,781		
İP22	3,94	1,03	0,705		
İP20	4,24	0,87	0,702		
İP23	4,07	0,92	0,697		
İP24	4,32	0,78	0,670		
İP17	4,08	0,81	0,654		
İP21	4,03	0,91	0,625		
Faktör 2: Bağlamsal Performans					
İP12	4,23	0,88		0,781	0,83
İP7	4,21	0,78		0,775	
İP5	4,29	0,85		0,754	
İP1	4,17	0,88		0,719	
İP6	4,24	0,78		0,572	
İP13	4,03	0,91		0,537	
İP9	4,28	0,98		0,503	
Varyans: 55,474					
Cronbach Alpha Değeri: 0,89					

İş performansı ölçeğine yapılan faktör analizinde eşkökenliliği (communality) 0,50’nin altında olan 10 soru (2,3,4,8,10,11,14,15,16,25. sorular) ölçekten çıkarılarak ölçeğe yeniden faktör analizi uygulanmıştır. Tablo 2 incelendiğinde, iş performansının iki alt boyutu belirlenmiştir. Ölçeğin, faktör yapısı incelendiğinde belirlenen iki boyutun literatürdeki diğer çalışmalarla uyumlu olduğu belirlenmiştir.

Politik yeti ölçeğine ilişkin olarak uygulanan analiz sonucunda, “KMO değeri, 0,927” olarak bulunmuştur. Dolayısıyla “örneklem sayısının faktör analizi için uygun olduğu” tespit edilmiştir. Barlett küresellik testi $p=,000$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Dolayısıyla “veri setinin faktör analizi için uygun olduğu” belirlenmiştir. Politik yeti ölçeğinin Cronbach’s alpha değeri (α) 0,94’dür.

Tablo 3. Politik Yeti Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

Faktörler	X	S	Faktör Yük Değerleri				Cronbach Alpha
			1	2	3	4	
Faktör 1: Kişilerarası Etki							
PY7	4,74	1,61	0,751				0,87
PY4	5,32	1,46	0,705				
PY5.	5,24	1,45	0,702				
PY3	5,47	1,46	0,661				
PY1	4,86	1,76	0,505				
Faktör 2: Sosyal Yeteneklilik							

PY17	4,99	1,51		0,797			0,87
PY18	5,36	1,49		0,757			
PY11	4,92	1,50		0,719			
PY12	4,85	1,59		0,717			
Faktör 3: İçtenlik							
PY8	5,74	1,41			0,785		0,86
PY13	5,69	1,41			0,776		
PY2	5,15	1,58			0,628		
Faktör 4: Sosyal Ağ Yeteneği							
PY10	5,09	1,64				0,757	0,88
PY9	5,20	1,59				0,676	
PY6	5,13	1,56				0,661	
PY15	5,34	1,45				0,618	
Varyans: 75,451							
Cronbach Alpha Değeri: 0,94							

Politik yeti ölçeğine yapılan faktör analizinde eşkökenliliği (communality) 0,50'nin altında olan iki soru (14. ve 16. sorular) ölçekten çıkarılmış ve yeniden faktör analizi uygulanmıştır. Tablo 3 incelendiğinde, faktör analizi sonucunda dört boyut tespit edilmiştir. Ölçeğin, faktör yapısı incelendiğinde belirlenen dört boyutun literatürdeki diğer çalışmalarla uyumlu olduğu belirlenmiştir.

Ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri sonucunda alt boyut ve toplam puanlarının normal dağılım gösterip göstermediğini kontrol etmek amacıyla “çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri” incelenmiştir. Uygulamada, “çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 arasında değerler alması durumunda, verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmektedir” (Kalaycı, 2008: 209). Verilerin çarpıklık değerleri -1,481 ile 0,514 aralığında, basıklık değerleri ise -0,260 ile 2,959 aralığında yer aldığından, “verilerin normal dağıldığı” ve “parametrik analizler için uygun olduğu” görülmüştür.

4.3. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Tablo 4'te korelasyon analizine ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 4. Psikolojik Sermaye, İş Performansı ve Politik Yeti Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları (N=157)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. P.Sermaye	1												
2. Özyeterlilik	,775**	1											
3. P.Dyanıklık	,742**	,686**	1										
4. Umut	,827**	,672**	,655**	1									
5. İyimserlik	,822**	,393**	,363**	,472**	1								
6. İş Per.	,649**	,664**	,667**	,654**	,322**	1							
7. Görev Per.	,625**	,594**	,610**	,646**	,335**	,880**	1						
8. Bağlamsl P.	,531**	,585**	,576**	,521**	,241**	,897**	,579**	1					
9. Politik Yeti	,561**	,703**	,558**	,565**	,226**	,593**	,468**	,582**	1				
10. Kiş. Etki	,424**	,578**	,475**	,477**	0,101	,476**	,468**	,461**	,872**	1			
11. Sosyal Y.	,525**	,611**	,471**	,507**	,264**	,489**	,422**	,445**	,841**	,669**	1		
12. İçtenlik	,501**	,640**	,565**	,485**	,181*	,573**	,389**	,621**	,902**	,737**	,623**	1	
13. Sosyal Ağ	,510**	,633**	,431**	,523**	,232**	,526**	,458**	,477**	,901**	,733**	,702**	,740**	1

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Korelasyon analizinde, belirlenen boyutların birbirleriyle anlamlı şekilde ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Korelasyon değerlerine bakıldığında; “psikolojik sermaye ile iş performansı ($r = 0,649$), arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır. Dolayısıyla H_1 olarak belirlenen psikolojik sermaye ile iş performansı arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki vardır hipotezi kabul edilmiştir.

Psikolojik sermaye boyutlarıyla iş performansı arasında yine orta düzeyde bir ilişki vardır. Ancak iyimserlik boyutunda düşük düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur”. Korelasyon değerleri, 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

4.4. Regresyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada psikolojik sermayenin ve alt boyutlarının, iş performansı ve alt boyutlarına olan etkisini belirleyebilmek amacıyla çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Psikolojik sermayenin iş performansı üzerindeki etkisini tespit etmeden önce ANOVA (F) değerlerine bakılmış ve sig. değerlerinin 0,05’den küçük olması sebebiyle bağımlı ve bağımsız değişkenlerin regresyon analizine uygun olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, tespit edilen etkilerin anlamlı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Daha sonra otokorelasyonu test eden “Durbin-Watson değerleri”ne bakılmıştır. Tablo 5’de “Durbin-Watson değerlerinin normal düzey olarak kabul edilen (1,5 ile 2,5) sınır aralığı değerlerinde olduğu (Kalaycı, 2008), psikolojik sermaye ve iş performansı arasında otokorelasyon sorunu olmadığı” belirlenmiştir. Analizde “Tolerance ve VIF değerleri” de incelenmiştir. Tablo 5 değerlendirildiğinde; Tolerance ve VIF değerlerinin kabul edilen sınır aralığında “Tolerance değerinin 0,10’den büyük, VIF değerinin ise 10’dan küçük” olduğu tespit edilmiştir (Çokluk vd., 2010). Bu bağlamda regresyon analizinde çoklu bağlantı sorunu olmadığı görülmüştür.

Tablo 5. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız değişken	F	Sig.	R ²	Durbin-Watson	β	t	Sig.	Collinearity Statistics	
									Tolerance	VIF
İş Performansı	Psikolojik Sermaye	112,742	0,000	0,421	1,636	0,649	7,646	0,000	1,000	1,000
Görev Performansı	Öz yeterlilik	36,907	0,000	0,493	1,984	0,180	2,065	0,041	0,439	2,278
	Psi.Dayanıklılık					0,249	2,919	0,004	0,460	2,173
	Umut					0,360	4,138	0,000	0,440	2,270
	İyimserlik					0,004	0,063	0,950	0,766	1,306
Bağlamsal Performans	Öz yeterlilik	26,539	0,000	0,411	1,881	0,309	3,289	0,001	0,439	2,278
	Psi. Day.					0,283	3,088	0,002	0,460	2,173
	Umut					0,155	1,653	0,100	0,440	2,270
	İyimserlik					-0,057	-	0,424	0,766	1,306
							0,801			

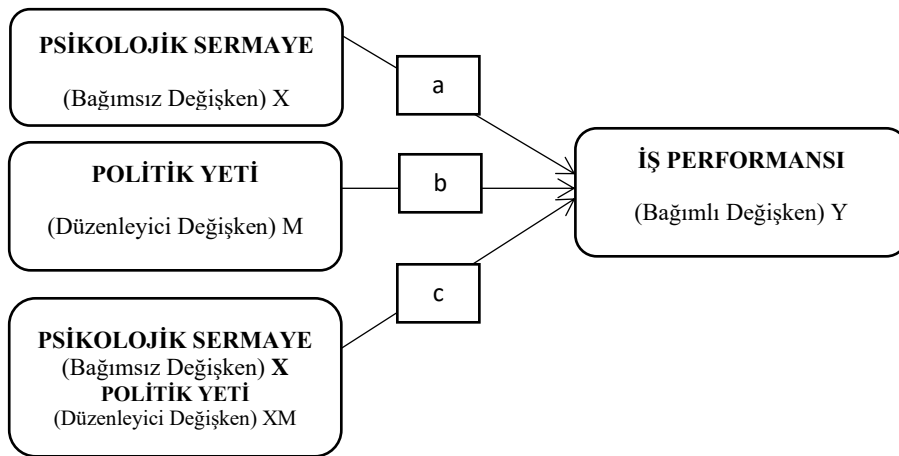
Uygulanan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 5’de değerlendirildiğinde; Regresyon katsayısı (β) “psikolojik sermaye ve iş performansı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını” ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda “psikolojik sermayenin iş performansı üzerinde pozitif yönlü anlamlı etkisinin olduğu ”ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla iş performansını psikolojik sermaye açıklamaktadır. Bulunan R² (belirleyicilik katsayısı) değerine (0,421) göre, psikolojik sermayedeki değişimler, iş performansındaki değişimlerin % 42’sini açıklayabilmektedir. Bu bağlamda H₂ hipotezi desteklenmektedir. Psikolojik sermayenin; “öz yeterlilik, psikolojik dayanıklılık ve umut boyutları” görev performansını etkilemektedir. Regresyon katsayıları (β) da bu etkiyi doğrulamaktadır. Bulunan R² (belirleyicilik katsayısı) değerine (0,493) göre, psikolojik sermayenin, öz yeterlilik, psikolojik dayanıklılık ve umut boyutlarındaki değişimler, görev performansındaki değişimlerin % 49’unu açıklamaktadır. Bu bağlamda belirlenen H_{2a}, H_{2b}, H_{2d} hipotezleri desteklenmektedir. Psikolojik sermayenin “öz yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarının bağlamsal performansı etkilediği” ortaya çıkmıştır. Regresyon katsayıları (β) da bu etkiyi doğrulamaktadır. Bulunan R² (belirleyicilik katsayısı) değerine (0,411) göre, öz yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarındaki değişimler bağlamsal performanstaki değişimlerin % 41’ini açıklamaktadır. Bu bağlamda belirlenen H_{2e} ve H_{2h} hipotezleri desteklenmektedir. Ancak analiz sonucunda psikolojik sermayenin iyimserlik boyutunun görev performansı üzerinde ve yine psikolojik sermayenin umut ve iyimserlik boyutlarının bağlamsal performans üzerinde bir etkisinin olmadığı dolayısıyla sonuçların anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla belirlenen H_{2c}, H_{2f} ve H_{2g} hipotezleri desteklenmemektedir.

4.5. Psikolojik Sermaye ve İş Performansı Arasındaki İlişkide Politik Yetinin Düzenleyici Etkisine İlişkin Analiz Bulguları

Araştırma modeline ilişkin olarak düzenleyicilik rolünün analiz edilebilmesi için Hayes (2013) tarafından geliştirilen Process V4.1 SPSS Macro eklentisi kullanılmıştır. Düzenleyici değişken,

“bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki ilişkisel gücünü ve yönünü etkileyen nicel ya da nitel değişkenlerdir”. Düzenleyici değişken, “bir korelasyon analizinde diğer iki değişken arasındaki sıfır-sıralı korelasyonu etkileyen üçüncü bir değişken” olarak ifade edilmektedir (Baron & Kenny, 1986: 1174).

Çalışmanın düzenleyici modeli, X (psikolojik sermaye) ve Y (iş performansı) gibi bağımlı ve bağımsız iki değişken ve bu değişkenler arasındaki ilişkiyi düzenleyen bir M (politik yeti) değişkeninden oluşmaktadır. Düzenleyici etki modeli test edilirken Şekil 2 incelendiğinde, psikolojik sermayenin iş performansı üzerindeki etkisi “a” yolu ile düzenleyici değişken olan politik yetinin kontrol edici etkisi “b yolu ile ve psikolojik sermaye ile politik yeti değişkenlerinin çarpımı ile oluşturulan etkileşim teriminin etkisinin ise “c” yolu ile ifade edilmiştir (Burmaoğlu vd., 2013). Etkileşim terimi bulunmadan önce yüksek korelasyon yani çoklu bağlantı probleminin engellenmesi için merkezileştirme işleminin yapılması (standart z puanlarına dönüştürülmesi) gerekmektedir. Daha sonra merkezileştirilmiş yeni değişkenlerin çarpımı alınarak etkileşim terimi belirlenmelidir (Çoşkun & Mamacı, 2021). Ayrıca düzenleyici modelde c yolu olarak belirlenen etkileşim teriminin (psikolojik sermaye x politik yeti) bağımlı değişken (iş performansı) üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir. Diğer yolların anlamlı olması ise aranan bir şart değildir (Burmaoğlu vd., 2013). Dolayısıyla oluşturulan etkileşim teriminin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin anlamlı olması değişkenin düzenleyicilik rolü olduğu anlamına gelmektedir (Bayram, 2010). Ayrıca düzenleyicilik etkisi için “alt sınır güven aralığı (LLCI) ve üst sınır güven aralığı (ULCI) düzeylerinin 0’ı kapsamaması” gerekmektedir (Hayes, 2013).

Şekil 2. Düzenleyici Etki Modeli

Kaynak: Burmaoğlu vd., (2013)

Tablo 6’da “psikolojik sermaye ve iş performansı arasındaki ilişkide politik yetinin düzenleyici etki analizi sonuçları” yer almaktadır.

Tablo 6. Psikolojik Sermaye ve İş Performansı Arasındaki İlişkide Politik Yetinin Düzenleyici Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Etki Düzeyi				Güven Aralıkları	
	β	Std. Hata	t	p	Alt Sınır	Üst Sınır
Sabit	,2799	,0023	122,3677	,0000	,2754	,2844
Psikolojik Sermaye	,0158	,0027	5,7574	,0000	,0104	,0213
Politik Yeti	,0121	,0026	4,6631	,0000	,0070	,0172
int_1 (Psikolojik Sermaye*Politik Yeti)	-,0023	,0015	-1,4670	,1444	-,0053	,0008
Bağımlı Değişken: İş Performansı						
Model Özeti						
	R	R ²	F	Sd1	Sd2	p
	,7103	,5046	51,9407	3,0000	153,0000	,0000

Tablo 6’da model özeti incelendiğinde, modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu $p < ,05$ görülmektedir. Ancak analiz sonucunda elde edilen int_1 (Psikolojik Sermaye*Politik Yeti) etkileşim teriminin p değeri 0.1444 bulunmuştur yani $p < ,05$ olmadığı için etkileşim teriminin anlamsız bulunması diğer yandan “güven aralığının alt sınırı olan LLCI (-0.0053) değeri ile güven aralığının üst sınırı olan ULCI (-0.0008) değerinin sıfırı kapsaması etkileşim teriminin anlamsız olduğunu” göstermektedir. Dolayısıyla “politik yetinin psikolojik sermaye ile iş performansı arasındaki ilişkide düzenleyici etkisi bulunamamıştır”. Bu bağlamda H_3 hipotezi reddedilmiştir.

Çalışmada politik yetinin, psikolojik sermayenin alt boyutları ile iş performansının alt boyutları arasındaki ilişkilerde düzenleyici rolü de incelenmiştir. Ancak bu ilişkilerde hem etkileşim terimlerinin $p < ,05$ şartını sağlamaması hem de güven aralıklarının alt sınır ve üst sınırında 0’ı içermesi sebebiyle psikolojik sermayenin alt boyutları ile iş performansının alt boyutları arasındaki ilişkilerde politik yetinin düzenleyici etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ

Pozitif örgütsel davranış alanında tanımlanan psikolojik sermaye kavramı, çalışan bireyin psikolojik açıdan pozitif yönlü olarak gelişme hali olarak ifade edilmektedir (Luthans vd., 2007). Psikolojik sermaye sayesinde çalışanlar iş performanslarını artırmakta ve psikolojik olarak olumlu duygular geliştirmeye yönelmektedirler. Örgütler de bu yolla performanslarını artırmakta ve rekabet avantajı kazanmaya çalışmaktadırlar (Korkmazer vd., 2016: 272). Psikolojik sermaye, çalışanların kabiliyetlerini, işlerine yarayacak kaynakları etkili bir şekilde kullanabilmelerine olanak tanır ve çalışanların geliştirebilecekleri yeteneklerine odaklanmalarını sağlar (Yetkin, 2016: 135). Günümüzde, çalışanların işlerini severek yapmaları, işlerine bağlılıklarının artması ve bunu sürdürmeleri önemli bir hale gelmiştir. Çalışanların üretkenliğini ve performansını artırmak birden çok faktöre bağlıdır. Bu noktada politik yeti, çalışma ortamında diğer insanları anlama, onları örgütün

ve bireysel hedefleri doğrultusunda harekete geçirebilme noktasında oldukça önemli bir konudur. Bu bağlamda, “çalışma, psikolojik sermaye ile iş performansı arasındaki ilişkide politik yetinin düzenleyici rolünü” tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma sonucunda, “psikolojik sermaye ile iş performansı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler” bulunmuştur. Ayrıca psikolojik sermaye ve alt boyutlarının, iş performansı ve alt boyutları üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları; psikolojik sermayenin iş performansı gibi iş sonuçlarıyla ilgili olduğunu ortaya koyan Luthans, vd., (2008) ve Luthans, vd., (2007)’nin çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Çalışmada psikolojik sermayenin; “öz yeterlilik, psikolojik dayanıklılık ve umut boyutların görev performansı üzerinde anlamlı etkileri” bulunmuştur. Çalışanların öz yeterliliklerine olan inaçları artıkça zorluklar karşısında azimli bir şekilde işe odaklanıp görev bilinciyle iş tanımında belirtilen görevlerin ortaya çıkardığı sorumlulukları yerine getirirler. Psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireyler, olumsuz çalışma koşullarda bile iş performanslarını artırır. Çalışma yaşamında hedeflerine ulaşmak için ihtiyacı olan iradeye sahip olan umutlu bireylerin örgüt içinde motivasyonları yüksek, kendine güvenen ve zorluklar karşısında daha yüksek performans sergileyen bireyler oldukları ifade edilebilir. Ayrıca çalışmada psikolojik sermayenin, “öz yeterlilik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarının bağlamsal performans üzerinde anlamlı etkilerinin olduğu” belirlenmiştir. Çalışanlar sorumluluk bilinciyle hareket ederek iş tanımlarında yer alan görevlerini tam anlamıyla yerine getirirler. Bu çalışanların, öz yeterlilikleri yüksektir dolayısıyla çalışanlar rol davranışlarının dışında iş tanımında yazılı olmayan fakat işletme açısından önemli olduğu düşünülen iş süreçlerin yerine getirilmesinde gönüllü davranışlar sergilerler. Dolayısıyla bu çalışanların bağlamsal iş performansları oldukça yüksektir. Bu bağlamda çalışanın bağlamsal performansının yüksek olması zaten görev performansını gerçekleştirdiğinin bir göstergesidir. Çalışma ortamında psikolojik dayanıklılığa sahip çalışanlar ekstra rol davranışı sergileyerek bağlamsal performanslarının yüksek olduğunu gösterebilirler. Çalışmada politik yetinin, psikolojik sermaye ve iş performansı arasındaki ilişkide düzenleyici etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla psikolojik sermayenin iş performansını artırmasında politik yetinin dışında başka faktörlerin etkili olabileceği ifade edilebilir. Çalışmanın sadece kamu sektöründe uygulanması önemli bir kısıttır. Bundan sonra yapılacak benzer çalışmalar örneklem sayısı artırılarak ve farklı sektörlerde yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akçay, V. H. (2011). Pozitif psikolojik sermaye kavramı ve işletmelerde sürdürülebilir rekabet üstünlüğünü sağlamadaki rolü. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13(1), 73-98.
- Akçay, V. H., & Bilgin, K. U. (2016). Kamu performans yönetimine etkisi açısından psikolojik sermaye. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (12), 154-174.
- Atay, S. (2009). Politik yeti envanterinin Türkiye’de test edilmesi. *17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, 891–896.
- Atay, S. (2010). *İş hayatında politik yeti*. İstanbul: Namar Yayıncılık.
- Avey, J. B.; Rebecca, J. R.; Luthans, F. & Ketan, H. M. (2011). Meta- analysis of the impact of positive psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance. *Human Resource Development Quart*, (22), 127-152.
- Bandura, A., & Locke, E. A. (2003). Negative self-efficacy and goal effects revisited. *Journal of Applied Psychology*, (88), 87-99.
- Begenirbaş, M. & Turgut, E. (2016). Psikolojik sermayenin çalışanların yenilikçi davranışlarına ve performanslarına etkileri: savunma sektöründe bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 57-93.
- Baron, R. M. & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bayram, N. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş AMOS uygulamaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Blickle, G., Ferris, G. R., Munyon, T. P., Momm, T., Zettler, I., Schneider, P. B., & Buckley, M. R. (2011). A multi-source, multi-study investigation of job performance prediction by political skill. *Applied Psychology*, 60(3), 449-474.
- Bolat, O. (2011). Öz-yeterlilik ve tükenmişlik ilişkisi: lider- üye etkileşiminin aracılık etkisi, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 255-266.
- Bouckenooghe, D., Zafar, A. & Raja, U. (2015). How ethical leadership shapes employees’ job performance: the mediating roles of goal congruence and psychological capital. *Journal of Business Ethics*, (129), 251–264.
- Borman, W. C. & Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: the meaning for personnel selection research, *Human Performance*, 10(2), 99-109.

- Burmaoğlu S, Polat M. & Meydan, C. (2013). Örgütsel davranış alanında ilişkisel analiz yöntemleri ve Türkçe yazında aracılık modeli kullanımı üzerine bir inceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 13 - 26.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow: the psychology of optimal experience*. New York: Harper Perennial.
- Çetin, F., & Basım, H. N. (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.
- Çıtak, M. (2011). *Politik yeti ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: yöneticiler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*, Pegem Akademi, Ankara.
- Coşkun, H. H. & Mamacı, M. (2021). Pandemi döneminde öğretmenlerin iş yaşamı: Covid-19 fobisi, işten ayrılma niyeti ve psikolojik sermaye. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 18(44), 7912-7934.
- Deci, E., & Ryan, R. (2000). The “What” And “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and The Self Determination of Behaviour. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-269.
- Erkuş, A. & Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 42 (2), 302-318.
- Ferris, G. R., Treadway , D. C., Kolodinsky , R. W., Hochwarter , W. A., Kacmar , C. J., Douglas, C., & Frink, D. D. (2005). Development and validation of the political skill inventory. *Journal of Management*, 31(1), 127-150.
- Ferris, G. R., Sherry, L. D., & Perrewe, P. L. (2005). *Political skill at work: impact on work effectiveness*. Mountain View: Davies-Black Publishing.
- Fredrickson, B. (1998). What good are positive emotions?. *Review of general psychology*, 2(3), 300-319.
- Ford, D.K. (2011). An evaluation of moderating influences of employee proactive personality: empowerment and political skill. Dissertation of Doctorate, Portland State University, Portland.
- Goodman, S., & Svyantek, D. (1999). Person–organization fit and contextual performance: do shared values matter. *Journal of Vocational Behavior*, (55), 254 –275.

- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York, NY: The Guilford Press.
- Hobfoll, S. (1989). Conservation of resources: new attempt at conceptualizing stress. *American Psychological Association*, , 44(3), 513-524.
- Jawahar, I. M. & Carr D. (2007). Conscientiousness and contextual performance the compensatory effects of perceived organizational support and leader-member Exchange. *Journal of Managerial Psychology*, (22), 330-349.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. 3. Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- Koçak, R.D. (2019). Öncülleri ve ardılları ile psikolojik sermaye: sivil havacılık çalışanları üzerine bir araştırma, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 54(4), 1621-1642.
- Korkmazer, F., Ekingen, E., & Yıldız, A. (2016). Psikolojik sermayenin çalışan performansına etkisi: sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 3(19), 271-281.
- Levy, D.A., Collins, B.E. & Nail, P.R. (1998). A new model of interpersonal influence characteristics. *Journal of Social Behavior and Personality*, (13), 715-735.
- Luthans, F. (2002). Positive organizational behavior: developing and managing psychological strengths. *Academy of Management Executive*, (16), 57–72.
- Luthans, F., & Youssef, C. M. (2004). Human social and now positive psychological capital management: investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(2), 143-160.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Walumbwa, F. O., & Li, W. (2005). The psychological capital of chinese workers: exploring the relationship with performance. *Management and Organization Review*, 1(2), 249–271.
- Luthans, F., Avolio, B.J., Avey, J.B. & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personal Psychology*, (60), 541-572.
- Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: developing the human competitive edge*. New York: Oxford University Press.
- Luthans, F., Norman, S. M., Avolio, B. J., & Avey, J. B. (2008). The mediating role of psychological capital in the supportive organizational climate employee performance relationship. *Journal of Organizational Behavior*. (29), 219-238.

- Mayes, B.T. & Allen, R.W. (1977). Toward a definition of organizational politics. *Academy of Management Review*, 2(4), 672-678.
- Mintzberg, H. (1985). Organization as political arena. *Journal of Management Studies*, 22(2), 134-154.
- Öğüt, A., & Kaplan, M. (2015). Sağlık sektöründe psikolojik sermayenin iş performansı üzerindeki etkisi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (30), 86-99.
- Özdemir, M., & Gören, S. Ç. (2016). Politik beceri ve psikolojik sermaye arasındaki ilişkinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 333-345.
- Pfeffer, J. (1981). *Power in organizations*. Pitman Publishing, Marshfield, MA.
- Robbins, S. P. & Judge, T. A. (2012). *Örgütsel davranış*. (İ. Artan, Çev.). İstanbul: Nobel Yayınları.
- Semadar, A., Robbins, G. & Ferris, G. R. (2006). Comparing the validity of multiple social effectiveness constructs in the prediction of managerial job performance. *Journal of Organizational Behaviour*, (27), 443-461.
- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, (13), 249-276.
- Şener, Y. (2017). *Örgüt ikliminin iş performansı üzerindeki etkisinde psikolojik sermayenin ara değişken rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tamer, İ. (2015). The effect of positive psychological capital on emotional labor. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 4(2), 20-34.
- Tetik, H.T., L.O. Ataç & Köse, S. (2018). Psikolojik sermaye ile iş doyumunu ve performans ilişkisi: türkiye’de yapılan araştırmalar üzerinden bir meta analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 289-312.
- Topaloglu, T., & Özer, P. S. (2014). Psikolojik sermaye ile iş performansı arasındaki otantik liderliğin düzenleyici etkisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 156-171.
- Tüzün, İ. K., Çetin, F. & Basım, H. N. (2018). Improving job performance through identification and psychological capital. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 67(1), 155-170.
- Uğur, D. (2017). *Psikolojik sermaye ve örgütsel adaletin iş performansı üzerindeki etkisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Ünlü, O., & Yürür, Ş. (2011). Duygusal emek, duygusal tükenme ve görev/bağlamsal performans ilişkisi: yalova'da hizmet sektörü çalışanları ile bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (37), 183-207.
- Werner, J. M. (2000). Implications of OCB and contextual performance for human resource management. *Human Resource Management Review*, 10(1), 3- 24.
- Wihler, A., Blickle, G., Ellen III, B. P., Hochwarter, W. A., & Ferris, G. R. (2017). Personal initiative and job performance evaluations: role of political skill in opportunity recognition and capitalization. *Journal of Management*, 43(5), 1388-1420.
- Wood, R., & Bandura, A. (1989). Social cognitive theory of organizational management. *Academy of Management Review*, (14), 361-384.
- Yıldıztaş, M. B. (2017). *Politik beceri ile örgütsel tükenmişlik ilişkisinin ortaokul öğretmenlerinin görüşlerine göre incelenmesi (Yalova ili örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yetgin, M.A. (2016). Örgütsel psikolojik sermaye ve destekleyici örgüt kültürünün otantik liderlikte rolü: görgül bir araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 51(2) : 128-156.

Kaynak gösterme / How to cite this article:

Özkaya, M., & Şahin, S. (2022). Özel gereksinimli bireylerin eğitiminde hareket tabanlı teknolojilerin kullanımı: sistematik alanyazın taraması ve bibliyometrik analiz. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 245-265. doi: 10.38122/ased.62.9

Özel Gereksinimli Bireylerin Eğitiminde Hareket Tabanlı Teknolojilerin Kullanımı: Sistematik Alanyazın Taraması ve Bibliyometrik Analiz

Mehmet ÖZKAYA¹, Sami ŞAHİN²

Öz: Bu çalışmada Web of Science Core Collection bilimsel veri tabanında 2010-2022 yılları arasında yayınlanmış hareket tabanlı teknoloji uygulamalarını içeren özel eğitim alanındaki yayınların sistematik bir derleme yaklaşımı ile incelenmesi ve bibliyometrik yöntemlerle analiz edilmesi amaçlanmıştır. Hariç tutma kriterleri uygulandıktan sonra VOSviewer uygulaması yardımı ile 273 makale bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İncelenen çalışmalar öne çıkan yazarlar, en çok atıf yapılan makaleler, dergiler ve ülkelere göre sınıflandırılıp bibliyometrik haritalarla görselleştirilmiştir. Araştırmada ayrıca 273 makale içerisinden doğrudan eğitim ve öğretim ile ilgili olan 11 makale farklı kriterlere göre belirlenerek sistematik bir derleme yaklaşımı ile derinlemesine incelenmiştir. Bibliyometrik analiz sonuçlarına göre en çok atıf alan ülkenin Tayvan, kurumun Chung Yuan Christian Üniversitesi, derginin Research in Developmental Disabilities, yazarın Yao-Jen Chang olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortak-yazar analizinde kurum ve yazar birimlerine göre yapılan incelemelerde 2, ortak-kelime analizinde ise 7 kümeleme oluşmaktadır. Sistematik derleme sonucunda eğitim ve öğretim ile ilgili makalelerde hedef kitle olarak en çok otizm spektrum bozukluğu tanısı almış bireylerin araştırmalara dahil edildiği görülmektedir. Araştırmalarda farklı beceri alanlarında Kinect sensörünün kullanımı öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: HTT, özel gereksinimli birey, sistematik derleme, bibliyometrik analiz

Use of Gesture-Based Technologies in the Education of Individuals with Special Needs: Systematic Literature Review and Bibliometric Analysis

Abstract: In this research, it is aimed to examine the publications in the field of special education published between 2010-2022 in the Web of Science Core Collection scientific database, including gesture-based technology applications, with a systematic review approach and bibliometric methods. After applying the exclusion criteria, 273 articles were analyzed using the bibliometric analysis method with the help of the VOSviewer software. The reviewed studies were classified according to prominent authors, most cited articles, journals, and countries and visualized with bibliometric maps. In addition, 11 articles directly related to education and training among 273 articles were determined according to different criteria and examined in depth with a systematic review approach. Bibliometric results indicate that most cited country is Taiwan, the institution is Chung Yuan Christian University, the journal is "Research in Developmental Disabilities", and the author is Chang, Yao-Jen. In the co-authorship analysis, 2 clusters emerged according to Organizations and Authors units of analysis, and 7 clusters emerged in the co-occurrence analysis. Systematic review results indicate that the individuals diagnosed with autism are mostly included in the studies as the target group in the articles related to education and training. In addition, results show that the Kinect sensor is used more for teaching different skills.

Keywords: Gesture-based technology, individuals with special needs, systematic review, bibliometric analysis

Summary

Individuals with special needs need external support, education, guidance and, in some cases, medical treatment to reach their full potential, just to normally developing individuals. When these individuals are evaluated in terms of their general characteristics, they draw attention as individuals who have limitations in cognitive, academic, or motor abilities and generally lack social behavior and self-care skills.

¹ Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Rektörlük, mehmetozkaya@msn.com

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, samisahin71@gmail.com

Gesture-based technologies stand out as innovative input technologies that detect hand and body movements, facial expressions, and sound waves and touch gestures such as pressing, swiping, dragging instead of traditional input technologies such as mouse and keyboard. Previous studies investigating the role of individuals with both normal development and special needs in the learning and teaching process in the related literature have different educational benefits of gesture-based intervention (Sheu & Chen, 2014). In this research, it is aimed to reveal the bibliometric data of the studies dealing with the use of Gesture-based technologies in the education of special needs.

In the research, publications were searched and selected according to the PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analysis) statement. All indexes in the Web of Science Core Collection (WoS) database were determined as data sources because they contain journals with high impact factor. Two basic word categories were created to determine the search terms. Sensor names (Kinect, Wii, etc.) frequently used in research and terms describing the activities performed with this sensor (gesture-based, motion-based, motion-sensing) are in the first category, and special needs and special education terms (special needs, special education) in the second word category. Pilot inquiries were carried out to determine the final search terms and at this stage, the search terms were enriched. According to pilot queries, it was seen that terms describing different disability conditions such as autism, Asperger's syndrome, cerebral palsy, Down syndrome, dyslexia, dyscalculia, dysgraphia, attention deficit and hyperactivity disorder, hearing and visual disabilities were prominent in some studies. For this reason, it was thought that the use of the terms that directly describe disability in the second category would expand the research results and it was decided to include them in the search terms.

When the distribution of articles on the use of gesture-based in individuals with special needs is examined over years, it has been seen that the research has increased and expanded recently. Approximately half of the total publications (n=131, 49%) have been made in the last 5 years. 2021 has drawn attention as the year in which the most articles were published in this field (n=39, 14%). When the top 10 science fields with the most articles according to the WoS Science category are examined, it is seen that the publications in the field of rehabilitation (n=114, 42%) stand out. It has been seen that the most articles were published in the United States of America (n=58), followed by Taiwan (n=32) and England (n=29). When the number of articles and citations are examined as institutions, it is seen that the most articles were published by National Dong Hwa University (Taiwan) (n=12). When the number of articles and citations are examined according to the journals, it is seen that the most articles were published by the Games for Health journal (n=19). This is followed by the journals Research in Developmental Disabilities (n=17) and Sensors (n=10). When the top 10 most cited articles are listed, Chang (2011)'s article stands out. When the analysis is performed according to the number of citations of the authors, it is seen that there are 35 authors among 1102 authors who have at least 3 publications on the subject. The top 10 among these authors are listed. Yao-Jen Chan is seen as the most cited author. Notably Shih Ching-Hsiang has the most publications (n=12) and ranks 2nd in the citation ranking. When the network analysis of the words that were repeated at least 5 times out of 748 keywords is visualized, it is seen that 34 words exceed the threshold value. The word cerebral palsy is the most repeated keyword (n=42). This was followed by Kinect (n=34 because of word combination), rehabilitation (n=33), virtual reality (n=32), autism (n=24 by word combination), and Wii (n=22 by word combination).

At the stage of systematic review, 11 articles were examined in detail and summarized. Accordingly, it is seen that gesture-based technologies are used in individuals diagnosed with autism spectrum disorder in a significant part of the studies. When the technologies used are examined, it is revealed that the Microsoft Kinect sensor is more preferred.

Keywords: Gesture-based technology, individuals with special needs, systematic review, bibliometric analysis

1. Giriş

Özel gereksinim ya da *özel ihtiyaç* kavramı davranışsal, fiziksel, duygusal ve öğrenme gibi farklı gelişimsel bozukluklar sonucunda bağımsız yaşam becerilerini gerçekleştirmek için aralıklı veya sürekli desteğe ihtiyaç duyma durumunu tanımlamak için kullanılan şemsiye bir kavram olarak bilinmektedir. Özel gereksinimli bireyler (ÖGB'ler) olağan gelişim gösteren bireyler gibi tam potansiyel durumuna ulaşmak için harici desteğe, eğitime, rehberliğe ve bazı durumlarda tıbbi

tedaviye ihtiyaç duymaktadırlar. Söz konusu bireyler genel özellikleri bakımından değerlendirildiklerinde bilişsel, akademik veya motor gibi yeteneklerde sınırlılıkları bulunan ve genellikle sosyal davranış ve öz bakım becerilerinden yoksun bireyler olarak dikkat çekmektedirler.

ÖGB'ler öğrenme sırasında özel eğitim müdahale ve yaklaşımlarına gereksinim duymaktadırlar (Collier, 2011). ÖGB'lerin eğitiminde en iyi öğrenme çıktılarına sağlamak için öğrencilerin gelişim özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre içerik ve ortam uyarlanmalı, öğretim ortamları ilgi çekici ve alternatif duyuları işe koşan aktivitelerle desteklenmelidir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinden (BİT) faydalanılarak geliştirilen zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarının ÖGB'lerin eğitiminde farklı beceri alanlarını desteklediği ve öğretim sürecinde kolaylık sağladığı bilinmektedir (Maor, Currie ve Drewry, 2011). BİT'in içerik ve ortamın uyarlanması konusunda özel eğitim öğretmenlerine ve bu alanda eğitsel içerik geliştirenlere esnek bir yaklaşım sunduğu söylenebilir. BİT'lerin öğrenene anlık geri bildirim verebilmesi, tekrar içeren uygulamaları desteklemesi ve öğrenci gelişimine ilişkin analitikleri kaydedebilmesi ise özel eğitim sahası için önemli görülmektedir (Çağiltay, Çakır, Karasu, İslim ve Çiçek, 2019). Ancak geleneksel BİT uygulamaları genellikle klavye ve fare gibi arayüz ekipmanlarının kullanıldığı bilgisayar tabanlı eğitsel uygulamalardan oluşmaktadır. Söz konusu uygulamalar çoğu kez ÖGB'ler için fiziksel temas gerektirmekte ve bu durum kullanılabilirliğe ilişkin birtakım zorlukları beraberinde getirebilmektedir.

1.1. Hareket Tabanlı Teknolojiler

İnsan-bilgisayar etkileşimi alanında yaşanan gelişmeler klavye ve fare gibi harici girdi ekipmanlarının kullanımını ortadan kaldırarak doğal etkileşimi mümkün kılan BİT araçlarının yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Chen ve Fang, 2014). Bunlar içerisinde hareket tabanlı teknolojiler (HTT'ler) fare ve klavye gibi geleneksel girdi teknolojileri yerine bastırma, kaydırma, sürüklenme gibi dokunma hareketlerinin yanı sıra el ve vücut hareketleri, mimikler ve ses dalgalarını algılayan yenilikçi girdi teknolojileri olarak dikkat çekmektedir (Johnson, Levine, Smith ve Stone, 2010). Bu sistemlerde geleneksel giriş yöntemlerinde olduğu gibi ön bilgilere gerek duyulmazken kullanım bilgisi sezgisel yolla öğrenilebilmektedir (Attwenger, 2014). HTT'lerin kullanımı sırasında kullanıcı ve cihaz arasında hareketlerin algılanmasına dayalı bir etkileşim meydana gelmektedir. Bu etkileşim temaslı ya da temassız olabilmektedir. Telefon, tablet ve çoklu dokunmatik ekranlar gibi araçlar temas gerektirirken Kinect ve Wii gibi üç boyutlu hareket sensörlerinin kullanıldığı uygulamalarda tamamen temassız bir etkileşim meydana gelmektedir. Söz konusu sensör uygulamaları doğallık ve sezgisellik yönü ile diğer HTT'lerden ayrılmaktadır. Temassız HTT'lerde geleneksel girdi yöntemlerine göre nispeten daha kolay ve doğal bir kullanıcı-teknoloji etkileşimi gerçekleşmektedir. Bu nedenle sözü edilen teknolojilerin alan yazında doğal kullanıcı arayüzlü teknolojiler olarak da isimlendirildikleri görülmektedir (Glonek ve Pietruszka, 2012).

HTT'ler farklı araştırma sahalarında ilgi görmektedir. Özellikle eğitim teknolojileri alanında tahminleri ile tanınan Horizon raporlarında 2010, 2011 ve 2012 yıllarında üst üste HTT'lere vurgu yapıldığı görülmektedir (Johnson, Levine, Smith ve Stone, 2010; Johnson, Smith, Willis, Levine ve Haywood, 2011; Johnson vd., 2012). Benzer şekilde HTT'ler 2017 ve 2018 NMC Horizon raporlarında doğal kullanıcı arayüzlü teknolojiler başlığı altında incelenmektedir (Adams Becker vd., 2017, 2018). Eğitim teknolojileri alanındaki araştırmalara yön veren raporların da etkisi ile HTT'lerin eğitim ve öğretim amaçlı uygulamalarının da yaygınlaştığı söylenebilir. Nitekim son yıllarda bu alanda giderek artan bir araştırma eğiliminin ortaya çıktığı görülmektedir. İlgili alan yazında hem olağan gelişim gösteren hem de özel gereksinimli olan bireylerin öğrenme ve öğretme sürecindeki rolünü araştıran önceki araştırmalar HTT uygulamalarının farklı eğitsel faydalarına işaret etmektedir (Sheu ve Chen, 2014).

HTT uygulamaları bilgisayarla görü ve jest-öğrenme ilişkisini inceleyen çok disiplinli bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bu nedenle ilgili alan yazında çeşitli disiplinler tarafından yayımlanmış zengin bir yayın içeriğine rastlanmaktadır. Farklı disiplinler tarafından zenginleştirilmiş alan yazında ortaya çıkan bulguların gözden geçirilip değerlendirilmesi zaman gereksinimleri nedeniyle araştırmacılar

için giderek zorlaşmaktadır. Buradan hareketle alan yazın taramalarına olan ihtiyacın arttığı söylenebilir. Sistematik derleme yaklaşımı, meta-analiz, bibliyometrik ve ağ analizleri gibi yöntemler literatürde araştırmacılara nerede ve nasıl başlamaları gerektiği konusunda önemli özetleyici bilgiler verebilmektedir (Comarú, Lopes, Braga, Batista Mota ve Galvão, 2021). Bibliyometrik yöntemler belirli bir dönemde yayımlanan çalışmaların sayısını, birbirinden etkilenme yönünü ve en çok atıf alanları ortaya çıkararak incelenen yayınları matematiksel ve istatistiksel yöntemlerle görselleştirebilirken (Broadus, 1987; Thompson ve Walker, 2015) sistematik derleme yaklaşımı geleneksel alan yazın tarama yöntemine göre daha şeffaf ve tekrarlanabilir sonuçlar üretebilmektedir (Tranfield, Denyer ve Palminder, 2003).

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada ÖGB'lerin eğitiminde HTT'lerin kullanımını ele alan araştırmaların bibliyometrik verilerinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Ayrıca sistematik bir inceleme yöntemi ile araştırmalarda izlenen genel eğilimlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Buradan hareketle aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Araştırma soruları:

1. Makalelerin yıllara göre dağılımları nasıldır?
2. Makalelerin Web of Science (WoS) bilim kategorilerine göre dağılımları nasıldır?
3. Ülke, kurum, dergi, makale ve yazarların atıf sıralamaları nasıldır?
4. Ortak-yazar ilişki ağına göre (kurum ve yazar) nasıl bir kümeleme ortaya çıkmaktadır?
5. Ortak kelime ağı analizinde nasıl bir kümeleme ortaya çıkmaktadır?
6. Doğrudan özel eğitimle ilgili olan araştırmalarda kullanılan teknoloji, engel durumu ve hedef becerilerin dağılımları nasıldır?

1.3. Araştırmanın Önemi

İlgili alan yazında farklı dönemlerde gerçekleştirilen sistematik derleme çalışmalarına rastlanmaktadır. Sheu ve Chen (2014) hem özel hem de genel eğitim uygulamalarında HTT'lerin kullanımını sistematik derleme yaklaşımı ile incelemişlerdir. Torres-Carrión, González-González, Bernal-Bravo ve Infante-Moro (2018) araştırmalarında down sendromlu bireylerde jeste dayalı arayüzlerin kullanımına odaklanan araştırmaları derlemişlerdir. Sarasola Sánchez-Serrano, Jaén-Martínez, Montenegro-Rueda ve Fernández-Cerero, (2020) ise engelli bireylerde BİT kullanımını içeren araştırmaları incelemişlerdir. Benzer şekilde alan yazında bibliyometrik analiz çalışmaları da yer almaktadır. Maria, Montenegro-Rueda, Fernandez-Cerero ve Garcia-Martinez (2020) Down sendromlu bireylerde BİT uygulamalarını konu edinen çalışmaları bibliyometrik bir analizle incelemişlerdir. Mengual-Andrés, Chiner ve Gómez-Puerta (2020) ise zihinsel engellilerde internet kullanımını inceleyen araştırmaları bibliyometrik bir yöntemle analiz etmişlerdir. Önceki araştırmaların belirli bir engel grubuna ve HTT'ler dışında farklı BİT uygulamalarına odaklandığı görülmektedir.

Tablo 1'de gösterildiği gibi önceki araştırmalarda 1998 ve 2020 yılları arasında yayımlanan çalışmalar analizlere dahil edilmiştir. Söz konusu araştırmalarda WoS, Scopus ve Education Resources Information Center Digital Library (ERIC) veri tabanı ve dizinlerinin veri kaynakları olarak öne çıktığı görülmektedir. Önceki derleme ve bibliyometrik araştırmaların az sayıda çalışma ile sınırlı kaldığı söylenebilir.

Tablo 1.

Sistemik Derleme ve Bibliyometrik Analiz Araştırmaları

Kaynak	Zaman Aralığı	Veri tabanı	Yayın sayısı	Hedef grup	Teknoloji	Yöntem
Sheu ve Chen (2014)	2001-2013	ERIC, ERC, ACM, IEEE, SpringerLink	59	Eğitim (genel)	Jest Tabanlı Teknoloji	SD
Torres-Carrión, González-González, Bernal-Bravo ve Infante-Moro (2018)	2008-2017	Scopus PubMed WoS ERIC	47	Down Sendromu	Jest Tabanlı Teknoloji	SD
Mengual-Andrés, Chiner ve Gómez-Puerta, (2020)	1998-2020	WoS	95	Zihinsel Engelliler	İnternet	BA
Maria, Montenegro-Rueda, Fernandez-Cerero ve Garcia-Martinez, (2020)	2008-2018	WoS, Scopus, Google Scholar, ERIC, SciELO	156	Down Sendromu	BIT	BA
Sarasola Sánchez-Serrano, Jaén-Martínez, Montenegro-Rueda ve Fernández-Cerero, (2020)	2009-2019	WoS Scopus ERIC SciELO Google Scholar	96	Engelli Bireyler	BIT	SD

SD: Sistemik Derleme
BA: Bibliyometrik Analiz

Bu araştırmada alan yazının analizini kolaylaştırmak amacıyla bibliyometrik yöntemlerle desteklenen sistemik bir derleme yaklaşımı benimsenmektedir. Buna göre bu çalışma önceki araştırmalardan yöntem bakımından farklılaşmaktadır. Öte yandan tüm engel gruplarını içine alacak şekilde ÖGB'lere odaklandığı için hedef grup olarak önceki araştırmaları kapsayacak bir nitelikte olduğu söylenebilir.

2. Yöntem

Araştırmada PRISMA (Sistemik İncelemeler ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri) beyanına göre yayınlar taranmış ve seçilmiştir. PRISMA, sistemik bir yöntemle incelenen çalışmaların derlenmesi ve raporlanması için kılavuz maddeler içermektedir (Moher, Liberati, Tetzlaff ve Altman, 2009).

Yayınlar PRISMA beyanındaki adımlar (Page vd., 2021) takip edilerek aşağıdaki arama stratejilerine göre toplanmıştır.

2.1. Uygunluk Kriterleri

1. Yayın Türü: Makale
2. Yayın Dili: İngilizce
3. Zaman Aralığı: 2010-2022 (1 Eylül)
4. Tam metne erişim: Evet
5. Konu Alanı: Özel gereksinim, özel eğitim

2.2. Veri Kaynakları

Etki faktörü yüksek dergiler bulundurduğu için Web of Science Core Collection (WoS) veri tabanı içerisinde bulunan tüm dizinler veri kaynağı olarak belirlenmiştir.

2.3. Arama Stratejisi

Arama terimlerinin belirlenmesi için iki temel kelime kategorisi oluşturulmuştur. HTT araştırmalarında sıklıkla kullanılan sensör adları (Kinect, Wii vb.) ve bu sensörler ile yapılan aktiviteleri tanımlayan terimler (gesture-based, motion-based, motion-sensing) birinci kategoride, özel gereksinim ve özel eğitim terimleri (special needs, special education) ise ikinci kelime kategorisinde olacak şekilde çapraz eşleştirme yapılmıştır. Nihai arama terimlerinin belirlenmesi için pilot sorgulamalar gerçekleştirilmiş ve bu aşamada arama terimleri zenginleştirilmiştir. Pilot sorgulamalara göre bazı araştırmalarda otizm, asperger sendromu, serebral palsi, down sendromu, disleksi, diskalkuli, disgrafi, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, işitme ve görme yetersizlikleri gibi farklı engellilik durumlarını tanımlayan terimlerin öne çıktığı görülmüştür. Bu nedenle doğrudan engelliliği tanımlayan terimlerin ikinci kategoride kullanılmasının araştırma sonuçlarını genişleteceği düşünülmüş ve arama terimlerine dahil edilmesine karar verilmiştir. Tablo 2’de görüldüğü gibi toplamda 7x16 arama terimi belirlenmiştir.

Tablo 2.

WoS Dizinlerinde Sorgulamalar için Kullanılan Arama Terimleri

HTT Terimleri	Engellilik Terimleri
OR Wii Kinect gesture-based motion-based motion-sensing embodied interaction embodied learning	AND need special special needs special education disabilit* autism asperger's syndrome william syndrome cerebral palsy down syndrome dyslexia dyscalculia dysgraphia attention deficit and hyperactivity visual impairment hearing impairment hearing loss
	OR
	Toplam: 7x16

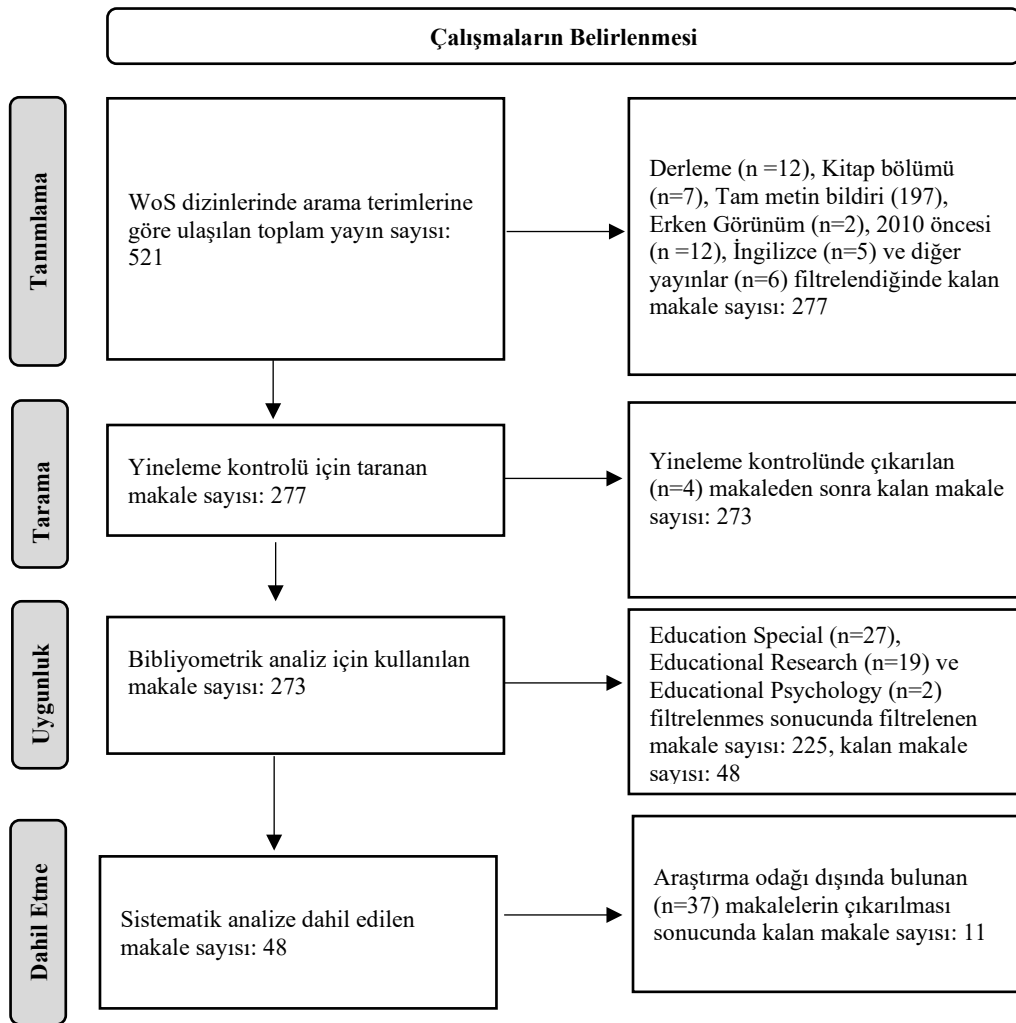
Not: İki veya daha çok kelimededen oluşan terimler tırnak içinde gösterilerek sorguya dahil edilmiştir.

WoS Sorgu metni:

(wii OR Kinect OR "gesture-based" OR "motion-based" OR "motion-sensing" OR "embodied interaction" OR "embodied learning") AND ("need special" OR "special needs" OR "special education" OR disabilit* OR "autism" OR "asperger's syndrome" OR "william syndrome" OR "cerebral palsy" OR "down syndrome" OR "dyslexia" OR "dyscalculia" OR "dysgraphia" OR "attention deficit and hyperactivity" OR "visual impairment" OR "hearing impairment" OR "hearing loss")

2.4. Yayınların Seçimi

2 Eylül 2022 tarihinde WoS dizinlerinin başlık ve özet bölümlerinde sorgulamalar yapılmış ve toplam 521 yayın kaydına ulaşılmıştır (Şekil 1). 2010-2022 zaman aralığına göre filtreleme yapıldığında 506 yayın kalmıştır. Bu yayınlar içerisinde derleme (n=22) ve erken görünüm makaleleri (n=2) filtrelandığında ise yayın sayısı 482 olmuştur. Kitap ve kitap bölümleri (n=7) ve tam metin bildiriler (n=197) ve diğer makale dışındaki yayınlar da (n=6) çıkarıldığında 282 makale kalmıştır. Dili İngilizce olan makaleler seçildikten sonra ise 277 makaleye ulaşılmıştır. Bunlar içinde yinelenen 4 kayıt çıkarıldıktan sonra kalan 273 makale bibliyometrik analiz için ayrılmıştır. Daha sonra “Education Special (n=27)”, “Education Educational Research (n=19)” ve “Psychology Educational (n=2)” konu alanlarına göre filtreleme gerçekleştirilmiş ve 273 makale elenerek 48 makale bir sonraki aşamaya dâhil edilmiştir. Bu aşamada makaleler iki okuyucu tarafından tam metin olarak incelenmiştir. Araştırma odağı dışında bulunan 37 makale elenerek kalan 11 makale sistematik incelemeye dâhil edilmiştir.

Şekil 1. Makalelerin belirlenmesinde uygunluk sürecini gösteren akış diyagramı.

2.5. Verilerin Analizi

WoS üzerinden indirilen 273 dokümana ait bibliyografik veri VOSviewer (sürüm 1.6.18) programına yüklenerek analiz edilmiştir. VOSviewer uygulaması Van Eck ve Waltman (2010) tarafından geliştirilmiş ücretsiz kullanıma sunulan bir paket programdır. VOSviewer ile yapılan analizler sonucunda sayısal ve görsel haritalardan oluşan raporlar oluşturulabilmektedir. VOSviewer, bir

analizin ağ, kaplama ve yoğunluk olmak üzere üç tür görselleştirmesini gerçekleştirebilmektedir. Görselleştirilmiş haritalarda farklı dairelerle temsil edilen analiz bulguları yer almaktadır. Bu daireleri tanımlamak amacıyla renkler ve bağlantı çizgileri kullanılmaktadır. Bir ögenin ağırlığı arttıkça daireyi tanımlayan etiket ve dairenin boyutu büyümektedir. İki öge arasındaki mesafe ise yakınlığı ve ilişkiyi gösterirken ögeler arasındaki çizgi kalınlığı ilişkinin gücünü temsil etmektedir (Van Eck ve Waltman, 2010, 2014).

Araştırmada VOSViewer uygulaması ile atıf (ülke, kurum, dergi, yayın ve yazar), ortak-yazar (kurum), ortak-atıf (yazar) ve ortak kelime analizleri gerçekleştirilmiştir. Sistematik derleme için belirlenen 11 makale ise tam metinlerine ulaşılarak engel durumu, katılımcı sayısı, hedef beceri ve kullanılan teknoloji bakımından incelenmiş ve tablolştırılmıştır.

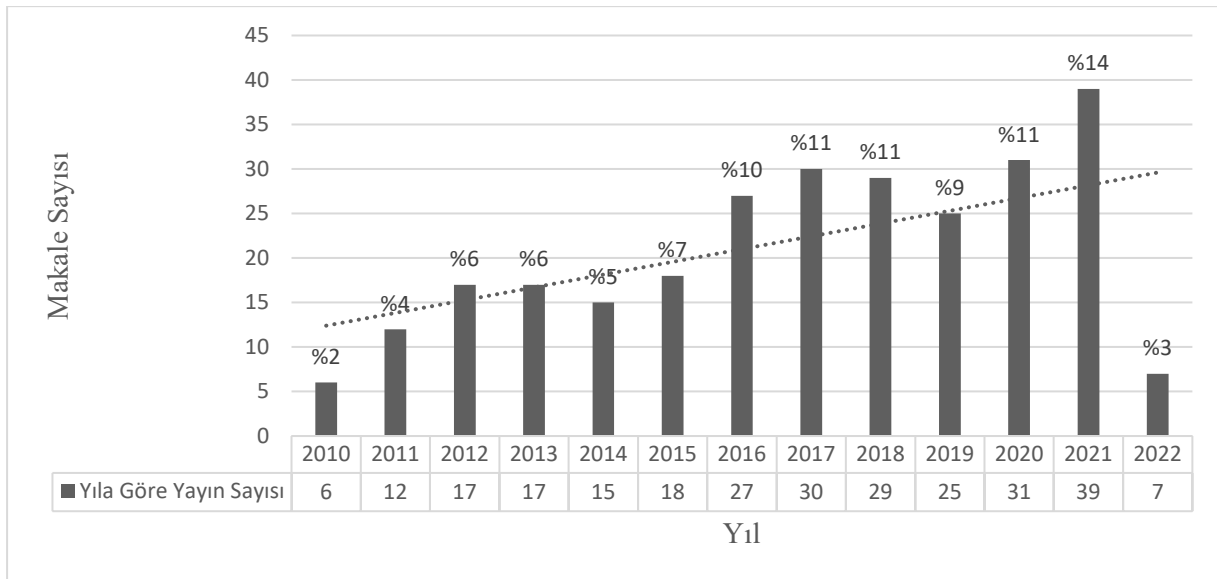
3. Bulgular ve Yorumlar

Araştırmada elde edilen bulgular betimsel analiz bulguları, bibliyometrik analiz bulguları ve sistematik derleme bulguları olmak üzere 3 başlık altında incelenmektedir.

3.1. Betimsel Bulgular

3.1.1. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Şekil 2’de özel gereksinimli bireylerde HTT’lerin kullanımını konu alan makalelerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde araştırmaların son yıllarda artarak genişlediği görülmektedir. Son 5 yılda toplam yayınların yaklaşık yarısı (n=131, %49) gerçekleştirilmiştir. 2021 yılı bu alanda en çok makalenin yayınlandığı yıl olarak dikkat çekmektedir (n=39, %14). 2022 yılında ise Eylül ayına kadar olan dönem incelemeye dahil edildiği için 7 makale ile sınırlı kaldığı görülmektedir. Dergilerin yıl içindeki yayın periyotları değişkenlik gösterebilmektedir. Yılın son zamanlarında özellikle aralık ayı döneminde genellikle yayınlarda artış görülmektedir. Buna göre 2022 yılı sonunda da yayın sayılarında bir artışın olacağı tahmin edilebilir.

Şekil 2. Makalelerin yıllara göre dağılımı

3.1.2. WoS Bilim Kategorisine Göre Makalelerin Dağılımı

WoS bilim kategorisine göre en çok makale içeren ilk 10 bilim alanı incelendiğinde rehabilitasyon alanındaki (n=114, %42) yayınların öne çıktığı görülmektedir. Benzer kategoriler birleştirildiğinde bunu sağlık alanındaki çalışmalar (n=47, %18) ve eğitim alanındaki çalışmalar (n=46, %17) takip etmektedir. Bu bilgilerden hareketle özel gereksinimli bireylerde söz konusu teknolojilerin kullanımının daha çok rehabilitasyon ve sağlık alanlarında tercih edildiği ve eğitim alanındaki çalışmaların bu iki alanı takip ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3.

WoS Bilim Kategorilerine Göre Makale Dağılımları

WoS Bilim Kategorisi	Makale Sayısı	%
Rehabilitasyon	114	42
Eğitim (Özel)	27	10
Sağlık (Kamu, Çevre ve İş)	26	10
Mühendislik (Elektrik-Elektronik)	24	9
Sağlık Politikası Hizmetleri	21	8
Mühendislik (Biyomedikal)	20	7
Bilgisayar Bilimi (Bilgi Sistemleri)	19	7
Eğitim (Eğitim Araştırmaları)	19	7

Not: Bir makale birden fazla bilim kategorisinde yer alabilmektedir.

3.2. Bibliyometrik Analiz Bulguları

3.2.1. Ülke, Kurum, Dergi, Makale ve Yazarların Atıf Sıralamaları

3.2.1.1. Ülkelere Göre Makale ve Atıf Sayıları

Ülkelere göre makale sayıları ve atıflar incelendiğinde en çok makalenin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından (n=58) yayınlandığı bunu Tayvan (n=32) ve İngiltere'nin (n=29) takip ettiği görülmektedir. Atıf sıralamaları incelendiğinde ise bu defa en çok atfın Tayvan (n=1233) tarafından elde edildiği bunu ABD ve İngiltere'nin izlediği görülmektedir. Makale başına atıf oranlarına bakıldığında ise Tayvan, Hollanda ve İngiltere sıralaması ortaya çıkmaktadır. ABD ise 10. sırada yer almaktadır.

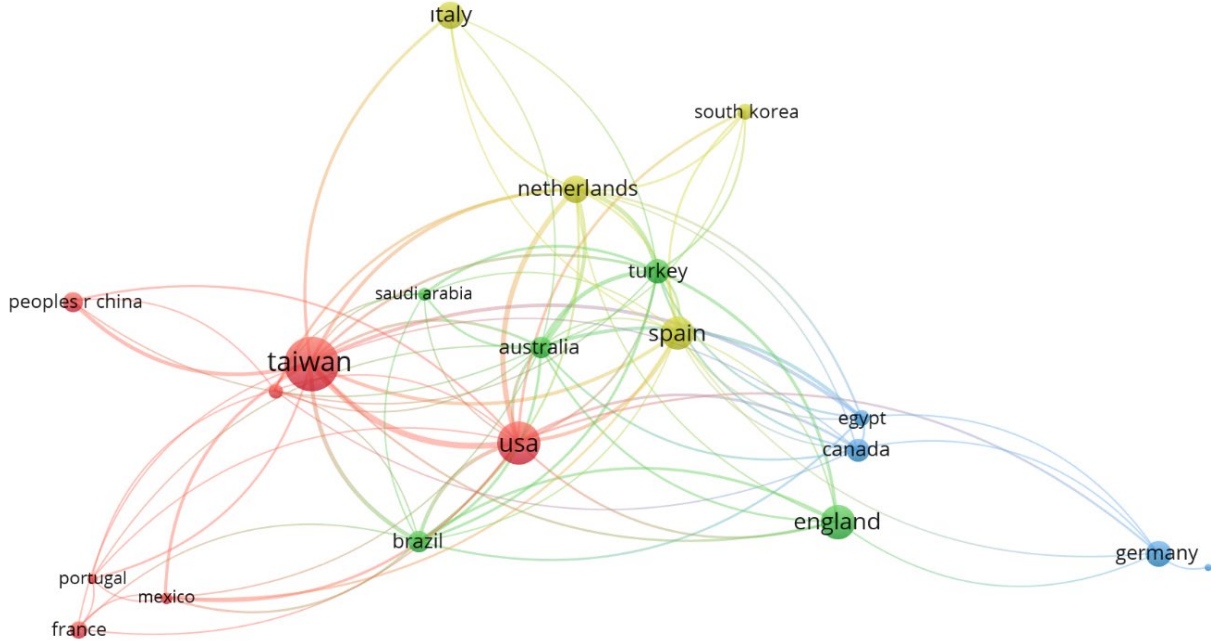
Tablo 4.

Ülkelere Göre Makale ve Atıf Sıralamaları

Sıralama	Ülke	Makale Sayısı	Atıf Sayısı	Makale Başına Atıf Sayısı	Toplam Bağlantı Gücü
1	Tayvan	32	1233	39	66
2	ABD	58	791	14	62
3	İngiltere	29	490	17	16
4	İspanya	17	479	28	27
5	Hollanda	9	326	36	45
6	İtalya	11	307	28	9
7	Almanya	10	290	29	7
8	Türkiye	15	261	17	41
9	Kanada	16	223	14	14
10	Avustralya	14	208	15	41

Hareket algılama sensörlerinin geliştirildiği veya ilk defa satışa çıktığı ülkelerdeki kolay ulaşılabilirliği Tablo 4’te özetlenen sonucu etkilemiş olabilir. Tayvan’ın öne çıkması ise sensör teknolojilerine yönelik araştırma eğilimi ile açıklanabilir. Bunun dışında araştırma üniversitesi ve araştırma merkezi yoğunluğunun ABD’de yüksek olması makale sayılarındaki artışın ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Ayrıca arama terimlerinin ve yayın dilinin İngilizce seçilmesinin sonucu doğal olarak etkilediği düşünülmektedir.

Şekil 3. Ülkelerin makale ve atıf sıralamalarının ağ görselleştirme analizi

Not: Bağlantılar atıf sayısına göre seçilmiştir.

Şekil 3’te ülkelere göre makale ve atıf sayılarının ağ analizi görselleştirme sonucunda ise 4 kümeleme, 90 bağlantı ve toplam 225 bağlantı gücünün ortaya çıktığı görülmektedir. Tayvan ve ABD’nin öne çıktığı kırmızı renkli birinci kümeleme; İngiltere, Avustralya ve Türkiye’nin içinde bulunduğu yeşil renkli ikinci bir kümeleme; Hollanda, İspanya ve İtalya’nın belirgin olarak ortaya çıktığı sarı renkli 3. kümeleme ve son olarak Kanada Mısır ve Almanya’nın içinde bulunduğu son kümeleme Şekil 3’te görülmektedir. Daireler arasındaki yakın mesafeler çalışmaların benzerliğine işaret etmektedir. Kalın çizgiler ise ilişkinin gücünü temsil etmektedir.

3.2.1.2. Kurumlara Göre Makale ve Atıf Sayıları

Kurumlara göre makale sayıları ve atıflar incelendiğinde en çok makalenin National Dong Hwa Üniversitesi (Tayvan) tarafından (n=12) yayınlandığı görülmektedir. Bir diğer Tayvan üniversitesi olan Chung Yuan Christian Üniversitesi (n=7) ve İngiltere’de bulunan iki üniversite Nottingham (n=7) ve Nottingham Trent (n=7) üniversiteleri ise bu üniversiteyi takip etmektedir.

Atıf sıralamaları ve bağlantı gücü birlikte incelendiğinde National Dong Hwa Üniversitesinin (Tayvan), sadece atıf sayıları dikkate alındığında ise bir başka Tayvan Üniversitesi olan Chung Yuan Christian Üniversitesinin öne çıktığı görülmektedir.

Tablo 5.

Kurumlara Göre Makale ve Atıf Sıralamaları

Sıra	Kurum	Makale Sayısı	Atıf	Toplam Bağlantı Gücü
1	Chung Yuan Christian Üniversitesi (Tayvan)	7	645	4
2	National Dong Hwa Üniversitesi (Tayvan)	12	316	50
3	Tung Fang Design Üniversitesi (Tayvan)	5	107	48
4	Toronto Üniversitesi (Kanada)	6	65	0
5	Johns Hopkins Üniversitesi (ABD)	5	52	0
6	Nottingham Üniversitesi (İngiltere)	7	49	0
7	Birmingham Alabama Üniversitesi (ABD)	5	45	2
8	Nottingham Trent Üniversitesi (İngiltere)	7	33	0

Not: Toplam yayın sayısı en az 5 olan (VOSviewer'da varsayılan eşik değer) kurumlar listelenmiştir.

3.2.1.3. Dergilere Göre Makale ve Atıf Sayıları

Dergilere göre makale sayıları ve atıflar incelendiğinde Tablo 5'e göre en çok makalenin Games for Health dergisi tarafından (n=19) yayımlandığı görülmektedir. Bunu Research in Developmental Disabilities (n=17) ve Sensors (n=10) dergileri takip etmektedir. Atıf sayılarına göre sıralama yapıldığında Research in Developmental Disabilities dergisi öne çıkmaktadır. Toplam bağlantı gücüne göre bir değerlendirme yapıldığında ise Developmental Neurorehabilitation dergisi ilk sırada, Games for Health dergisi ikinci Research in Developmental Disabilities dergisi ise üçüncü sırada yer almaktadır. Dergilerin kapsadıkları konu alanları incelendiğinde rehabilitasyon ve sağlık alanındaki dergilerin öne çıktıkları görülmektedir.

Tablo 5.

Dergilere Göre Makale ve Atıf Sıralamaları

Sıra	Dergi	Derginin WoS			
		Etki Değeri	Makale	Atıf	Bağlantı Gücü
1	Research in Developmental Disabilities	3,00	17	1032	14
2	Journal of NeuroEngineering and Rehabil.	5,21	7	381	2
3	Games for Health	4,07	19	197	16
4	Developmental Neurorehabilitation	1,91	6	179	17
5	The Journal of Physical Therapy Science	0,93	6	174	8
6	Sensors	3.85	10	62	8
7	Universal Access in the Information Society	2.63	5	45	1

Not: Toplam yayın sayısı en az 5 olan (VOSviewer'da varsayılan eşik değer) dergiler listelenmiştir.

Şekil 4'te dergilere göre makale ve atıf sayılarının ağ analizi görselleştirildiğinde ise 2 kümeleme, 11 bağlantı ve toplam 33 bağlantı gücünün ortaya çıktığı görülmektedir. Games for Health, Sensors ve The Physical Therapy Science dergileri kırmızı renkli kümelemede ve Research in Developmental Disabilities, Journal of NeuroEngineering and Rehabilitation ve Universal Access in the Information Society dergileri ise yeşil renkli kümeleme içinde yer almaktadır.

Şekil 4. Dergilerin makale ve atıf sıralamalarının ağ görselleştirme analizi

3.2.1.4. Makalelerin Atıf Sayılarına Göre Sıralamaları

En çok atıf alan ilk 10 makale listelendiğinde Chang vd. (2011)'in makalesi öne çıkmaktadır. Bağlantı gücüne göre atıf sayıları oranlandığında ise Jelsma vd. (2013)'ün gerçekleştirdiği çalışma göze çarpmaktadır.

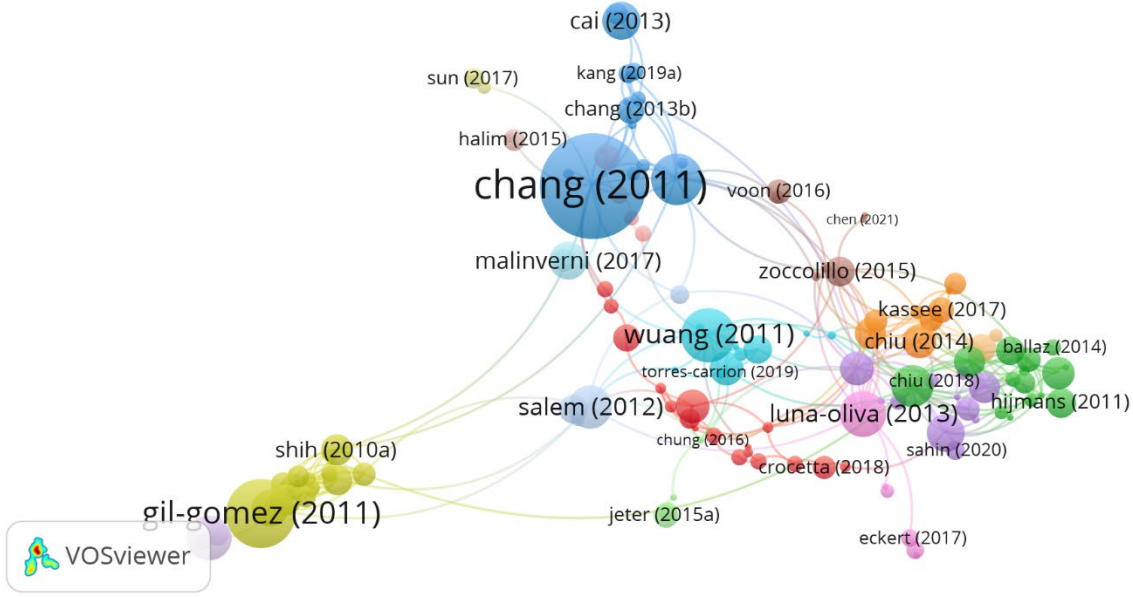
Yenilikçi teknolojiler üzerine gerçekleştirilen öncü yayınların diğer çalışmalar tarafından atıf alma eğilimi yüksek olabilmektedir. Bu nedenle araştırmada seçilen tarih aralığının ilk yıllarında yayınlanan çalışmaların daha çok atıf alabileceği düşünülebilir. Nitekim Rynkiewicz (2016)'ın makalesi dışında atıf sayıları bakımından öne çıkan diğer yayınların tamamına yakınının 2011-2013 yıllarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Atıf durumunu etkileyebilecek bir başka husus ise Horizon raporlarındaki vurgu olabilir. Eğitim teknolojileri alanında gelecekteki eğilimleri tahmin eden söz konusu raporların bu alanda yürütülen araştırma sahasını yönlendirdiği düşünülmektedir.

Tablo 6.

Makalelerin Atıf Sıralamaları

Sıra	Makale	Atıf	Bağlantı Gücü
1	Chang vd. (2011)	468	18
2	Gil-gomez vd. (2011)	200	2
3	Rynkiewicz vd. (2016)	150	0
4	Wuang vd. (2011)	123	12
5	Chang vd. (2013)	114	14
6	Luna-oliva vd. (2013)	91	14
7	Anzalone vd. (2014)	90	0
8	Travers vd. (2013)	87	3
9	Salem vd. (2012)	82	11
10	Jelsma vd. (2013)	76	16

Makalelerin atıf sayılarına göre ağ analizi görselleştirildiğinde ise 17 kümeleme ve 312 bağlantının ortaya çıktığı görülmektedir. Şekil 5'te birbiri ile bağlantısı kurulabilen 128 eşleştirme gösterilmektedir. Chang (2011), Gil-gomez (2011) ve Wuang (2011) tarafından ele alınan makalelerin ağ analizinde öne çıktıkları görülmektedir.

Şekil 5. Makalelerin atıf sıralamalarının ağ görselleştirme analizi

3.2.1.5. Yazarların Atıf Sayılarına Göre Sıralamaları

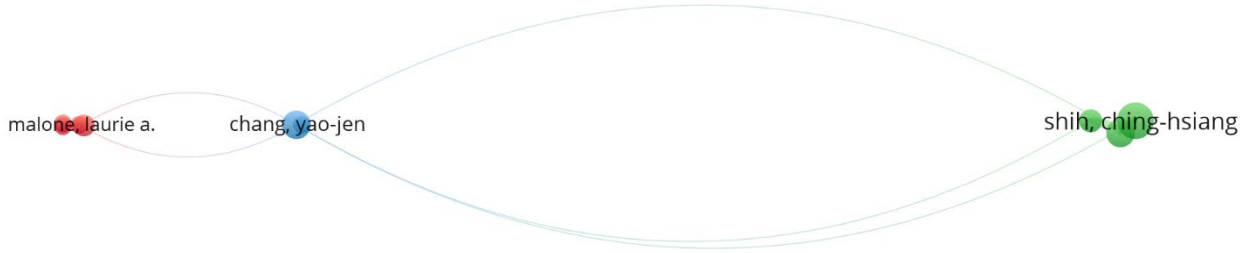
Yazarların atıf sayılarına göre analiz gerçekleştirildiğinde toplam 1102 yazar arasında konuyla ilgili en az 3 yayını olan 35 yazarın olduğu görülmektedir. Bu yazarlar içerisinde ilk 10 aşağıdaki gibi listelenmektedir. Yao-Jen Chan en çok atıf alan yazar olarak görülmektedir. Shih Ching-Hsiang'ın ise en çok yayın yaptığı (n=12) ve atıf sıralamasında 2. sırada olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 7.

Yazarların Atıf Sıralamaları

Sıra	Yazar (Soyadı, Adı)	Makale	Atıf	Makale Başına Atıf	Toplam Bağlantı Gücü
1	Chang, Yao-Jen	7	645	92	24
2	Shih, Ching-Hsiang	12	316	26	123
3	Shih, Ching-Tien	7	242	35	103
4	Tarakçı, Devrim	5	135	27	21
5	Tarakçı, Ela	4	134	34	21
6	Özdinçler, Arzu Razak	3	125	42	19
7	Chang, Man-Ling	5	102	20	84
8	Brandt, Alexander U.	3	90	30	6
9	Mansow-Model, Sebastian	3	90	30	6
10	Otte, Karen	3	90	30	6

Yazarların atıf sayılarına göre ağ analizleri görselleştirildiğinde 3 kümeleme ve 15 bağlantının ortaya çıktığı görülmektedir. Toplam bağlantı gücü ise 203 olarak hesaplanmaktadır. Bu kümelemelerin Ching-Hsiang Shih,, Yao-Jen Chang ve Laurie A. Malone etrafında toplandığı görülmektedir.

Şekil 6. Yazarların atıf sayılarına göre ağ görselleştirme analizi.

3.2.2. Ortak-Yazar (Kurum) Analizi

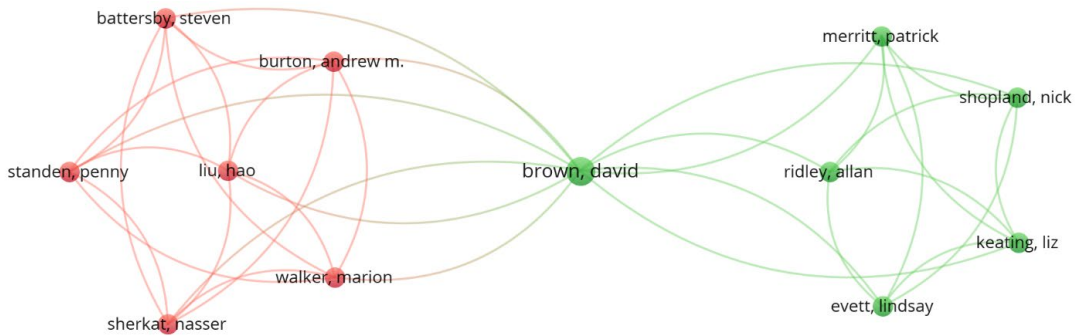
Ortak-Yazar (Kurum) analiz sonuçları incelendiğinde “3.2.1.2. Kurumlara Göre Makale ve Atıf Sayıları” başlığında incelenen analiz sonuçları ile benzer sayısal veriler ortaya çıkmaktadır. Ağ analizi görselleştirildiğinde 2 kümeleme ve 2 bağlantı görülmektedir. Bağlantı gücü 6 olarak hesaplanmaktadır. Buna göre Johns Hopkins Üniversitesi (ABD) ve Nottingham Üniversitesi (İngiltere) arasında benzer araştırmalarda ortak yazar ilişki ağı görülürken, Nottingham Üniversitesi (İngiltere) ve Nottingham Trent Üniversitesi (İngiltere) arasında ikinci bir ilişki ağı ortaya çıkmaktadır.

Şekil 7. Ortak-Yazar (Kurum)'a göre ağ görselleştirme analizi.

3.2.3. Ortak-Yazar (Yazar) Analizi

Ortak-Yazar (Yazar) analiz sonuçları incelendiğinde “3.2.1.5.Yazarların Atıf Sayılarına Göre Sıralamaları” başlığında incelenen analiz sonuçları ile benzer sayısal veriler ortaya çıkmaktadır. Toplam 1102 yazar arasında en az 3 yayını olan yazarlar içerisinde (n=35) ilk 10 sıralamanın ağ görselleştirmesi sonucunda 2 kümeleme ve 36 bağlantı çıkmaktadır. Toplam bağlantı gücü ise 108 olarak hesaplanmaktadır.

Şekil 8. Ortak-Yazar (Yazar)'a göre ağ görselleştirme analizi.

3.2.4. Ortak-Kelime Analizi

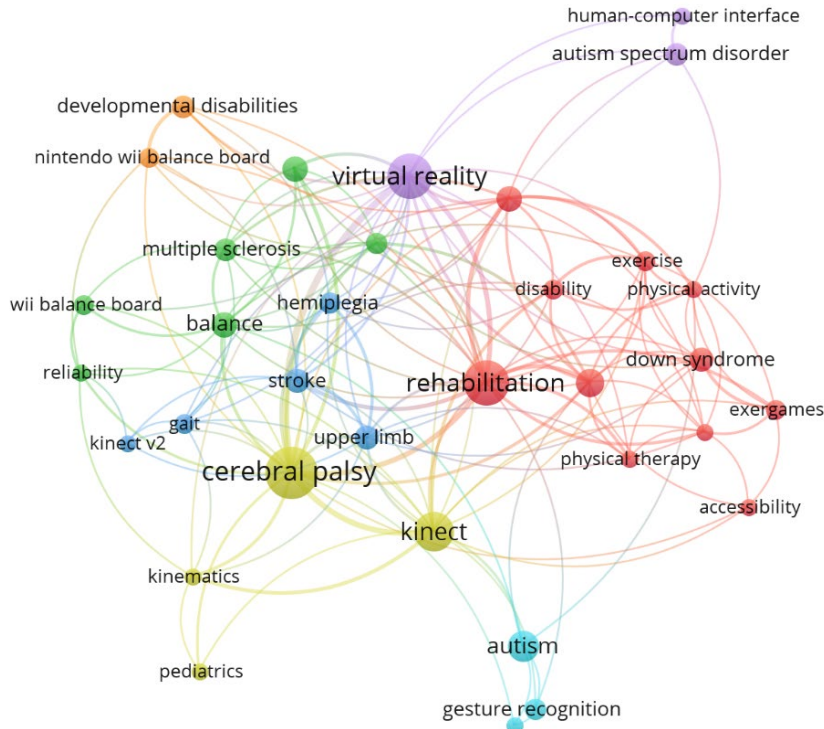
Toplam 748 anahtar kelime içerisinde en az 5 kez tekrar eden kelimelerin ağ analizi görselleştirildiğinde 34 kelimenin eşik değeri aştığı görülmektedir. En çok tekrar eden kelimelerden ilk 10'u Tablo 8'deki gibi listelenmiştir. Serabral palsi (beyin felci) kelimesinin en çok tekrar eden anahtar kelime olduğu görülmektedir (n=42). Bunu Kinect (kelime birleştirme sonucunda n=34), rehabilitasyon (n=33), sanal gerçeklik (n=32), otizm (kelime birleştirme sonucunda n=24), ve Wii (kelime birleştirme sonucunda n=22) takip ettiği görülmektedir.

Tablo 8.

Ortak-Kelime Analizi

Sıra	Anahtar Kelime	Tekrar Etme	Toplam Bağlantı Gücü
1	cerebral palsy	42	66
2	kinect	34	42
3	rehabilitation	33	56
4	virtual reality	32	49
5	autism	24	13
6	nintendo wii	22	30
7	video games	13	29
8	balance	11	18
9	exergaming	10	28
10	down syndrome	9	11

Ortak-kelime analizi ağ görselleştirme sonucunda 7 kümeleme ve 159 bağlantı ortaya çıkmakta, toplam bağlantı gücü ise 280 olarak hesaplanmaktadır.

Şekil 9. Ortak-Kelime ağ görselleştirme analizi.

Buna göre HTT'ler içerisinde “Kinect” ve “Wii” teknolojilerinin sıklıkla kullanıldığı söylenebilir. Öte yandan “serabral palsy”, “otizm” ve “Down sendromu” gibi engellilik anahtar kelimelerinin yanı sıra “sanal gerçeklik” terimi daha belirgin gözlenmektedir. Uygulama sahası olarak “rehabilitasyon” anahtar kelimesinin merkezde konumlandığı göze çarpmaktadır. Son olarak aynı renkli dairelerle temsil edilen öğelerin araştırmalarda birlikte ele alındığı söylenebilir.

3.3.Sistemik Derleme Analiz Bulguları

Sistemik derleme aşamasında 11 makale ayrıntılı incelenerek Tablo 9’da özetlenmiştir. Buna göre araştırmaların önemli bir kısmında otizm spektrum bozukluğu tanısı almış bireylerde HTT’lerin kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan teknolojiler incelendiğinde Microsoft Kinect sensörünün daha çok tercih edildiği ortaya çıkmaktadır. Hedef becerilere göre bir değerlendirme yapıldığında ise farklı becerilerin öğretimi amacıyla teknolojilerin kullanıldığı görülmektedir. Araştırmaların az sayıda katılımcı ile yürütüldükleri dikkat çekmektedir.

Tablo 9.

Sistemik Derleme Bulguları

No	Yazar	Engel Durumu	Katılımcı	Hedef Beceri	Teknoloji
1	Altanis vd. (2013)	Dispraksi, Otizm ve DEHB	11	El-Göz Koordinasyon Becerisi	Kinect
2	Anzalone vd. (2014)	Otizm	16	Dikkat Becerileri	Kinect
3	Sherrow vd. (2016)	Otizm	3	Yönerge Takibi	Nintendo Wii
4	Cai vd. (2018)	Otizm	3	İnce Motor ve Hafıza Becerileri	Leap Motion
5	Uzuegbunam vd. (2018)	Otizm	3	Selamlama	Kinect
6	Kosmas vd. (2018)	ÖGB	31	Kısa Süreli Bellek	Kinect
7	Kang ve Chang (2019)	Zihinsel Engelli	4	El Hijyeni	Kinect
8	Hu ve Han (2019)	Otizm	3	Eşleştirme Becerisi	Leap Motion
9	Lee (2020)	Otizm	3	Rol Yapma ve Sosyal Beceriler	Kinect
10	Kang vd. (2021)	Zihinsel Engelli	4	Ağız Hijyeni	Kinect
11	Perrot vd. (2020)	Down Sendromu	12	Fiziksel ve Bilişsel Fonksiyonlar	Nintendo Wii

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma ÖGB’lerin eğitiminde HTT’lerin kullanımına bütüncül bir bakış açısı sağlayarak alan yazının analizini kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Bibliyometrik yöntemle alanında en çok yayın yapan dergiler, en verimli yazarlar ve iş birliği ağları belirlenerek literatür sınıflandırılıp, görselleştirilmiştir. Sistemik derleme yaklaşımı ile farklı gelişim alanlarında yetersizliği bulunan bireylerin eğitiminde söz konusu teknolojilerin kullanım profiline çıkarılması hedeflenmiştir.

Bibliyometrik analizlerde dikkat çeken bulgulardan birisi rehabilitasyon ve sağlık alanındaki yayınların diğer araştırma sahasına göre oldukça fazla olmasıdır. Ayrıca bu alanda ele alınan makalelerin daha fazla atıf alma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun HTT’lerin vücut

hareketleri ve egzersiz konusunda verimli ve kullanışlı bir araç olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları ile tutarlı olduğu söylenebilir (Sheu ve Chen, 2014).

Atıf sayısı; makalelerin, dergilerin, araştırmacıların ve üniversitelerin kalitesini değerlendirmede en sık kullanılan göstergelerden biri olduğundan değerli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Mertala, Moens ve Teräs, 2022). Ülkelere göre makale sayıları ve atıflar incelendiğinde ABD ve Tayvan'ın öne çıktığı görülmektedir. Özellikle kurum bağlamında Tayvan'da HTT araştırmalarının farklı üniversitelerde yaygınlaştığı görülmüştür. Yayın sayısında ABD'nin öne çıkması teknolojik gelişimine bağlı yorumlanırken Tayvan'ın yansıttığı rakamlar ise dikkat çekici bulunmuştur.

Akademik dergilerin prestiji etki faktörü ve CiteScore gibi atıfa dayalı ölçütlerle belirlenmektedir (Mertala, Moens ve Teräs, 2022). Atıf sayılarındaki artışın makalede sunulan bulguların diğer araştırmacıları etkilediği ve böylece araştırma alanını şekillendirdiği anlamına gelmektedir (Stremersch, Verniers ve Verhoef 2007). Dergilerin kapsadıkları konu alanları incelendiğinde rehabilitasyon ve sağlık alanındaki dergilerin atıf sayıları bakımından öne çıktıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum söz konusu alanda daha çok yayının gerçekleştirilmesi ile açıklanabilmektedir.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde HTT uygulamalarının özel eğitim alanında genişlediği dikkat çekmektedir. Ancak artan sayıda makaleye rağmen ÖGB'lerin eğitiminde HTT'lerin kullanımına yönelik bilimsel üretimin hala az sayıda olduğu söylenebilir.

Öneriler

- İlk elemelerde önemli sayıda (n=114) konferans yayınlarından oluşan tam metin bildirilerin alan yazında yer aldığı tespit edilmiştir. Makale araştırmalarına öncülük eden ve gelecekteki araştırma eğilimlerin ortaya çıkarılmasında önemli ipuçları sağlayabilen tam metin bildirelere yönelik benzer bir araştırma yürütülebilir.
- Alan yazında sistematik derleme ve meta analiz çalışmalarının sıklığı artmış olsa da bibliyometrik yöntemlerin nispeten yeni bir yöntem olduğu görülmektedir. Sonraki araştırmalarda söz konusu yöntemlerin bir arada olduğu araştırmalar yürütülebilir.

Sınırlılıklar

- İncelenen konu alanında hem teknoloji hem de özel eğitim farklı kavramlarla tanımlanabilmektedir. Mümkün olan en geniş alan yazına ulaşılacak istense de arama terimlerinin kapsamı dışında farklı terim ve kavramlarla tanımlanmış başlık ve özet bilgilerine rastlanabilmektedir. Buna göre bu araştırma arama terimleri ile sınırlıdır.
- Araştırmada etki faktörü yüksek makalelere ulaşmak amacı ile sadece WoS veri tabanında yer alan makaleler incelenmiştir. Bu nedenle diğer veri tabanı ve dizinlerin hariç tutulması bakımından araştırma sınırlıdır.

WoS sorgu bağlantısı:

<https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/2507ad25-a6a0-43dd-b8e0-87f62423114a-66ad167e/date-descending/1>

Kaynakça

- Adams Becker, S., Brown, M., Dahlstrom, E., Davis, A., DePaul, K., Diaz, V. & Pomerantz, J. (2018). *NMC Horizon Report: 2018 Higher Education Edition*. Louisville, CO: EDUCAUSE, 2018. https://library.educause.edu/~media/files/library/2018/8/2018_horizonreport.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Adams Becker, S., Cummins, M., Davis, A., Freeman, A., Glesinger Hall, C. & Ananthanarayanan, V. (2017). *NMC Horizon Report: 2017 Higher Education Edition*. Austin, Texas: The New Media Consortium. <https://www.learntechlib.org/p/174879> sayfasından erişilmiştir.
- Altanis, G., Boloudakis, M., Retalis, S., & Nikou, N. (2013). Children with Motor Impairments Play a Kinect Learning Game: First Findings from a Pilot Case in an Authentic Classroom Environment. *Interaction Design and Architecture(S)*, 19, 91–104. <https://doaj.org/article/5113652078a4441e8aec90107df252bc>
- Anzalone, S. M., Tilmont, E., Boucenna, S., Xavier, J., Jouen, A. L., Bodeau, N., Maharatna, K., Chetouani, M., & Cohen, D. (2014). How children with autism spectrum disorder behave and explore the 4-dimensional (spatial 3D+time) environment during a joint attention induction task with a robot. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8(7), 814–826. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2014.03.002>
- Attwenger, A. (2014). *Advantages and drawbacks of gesture-based interaction*. Computer Science-Miscellaneous. Munich, GRIN Verlag, <https://www.grin.com/document/369514> sayfasından erişilmiştir.
- Broadus, R. N. (1987). Toward a definition of “bibliometrics.” *Scientometrics*, 12(5–6), 373–379. <https://doi.org/10.1007/bf02016680>
- Çağiltay, K., Çakır, H., Karasu, N., İslim, M. F., & Çiçek, F. (2019). Use of Educational Technology in Special Education: Perceptions of Teachers. *Participatory Educational Research*, 6(2), 189–205. <https://doi.org/10.17275/per.19.21.6.2>
- Cai, S., Zhu, G., Wu, Y. T., Liu, E., & Hu, X. (2018). A case study of gesture-based games in enhancing the fine motor skills and recognition of children with autism. *Interactive Learning Environments*, 26(8), 1039–1052. <https://doi.org/10.1080/10494820.2018.1437048>
- Chang, Y. J., Chen, S. F., & Huang, J. D. (2011). A Kinect-based system for physical rehabilitation: A pilot study for young adults with motor disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 32(6), 2566–2570. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2011.07.002>
- Chang, Y. J., Han, W. Y., & Tsai, Y. C. (2013). A Kinect-based upper limb rehabilitation system to assist people with cerebral palsy. *Research in Developmental Disabilities*, 34(11), 3654–3659. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2013.08.021>
- Chen, N. S., & Fang, W. C. (2014). Gesture-based technologies for enhancing learning. In *The new development of technology enhanced learning* (95-112). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Collier, C. (2011). *Seven steps to separating difference from disability*. Corwin Press. <https://doi.org/10.4135/9781452219424>
- Comarú, M. W., Lopes, R. M., Braga, L. A. M., Batista Mota, F., & Galvão, C. (2021). A bibliometric and descriptive analysis of inclusive education in science education. *Studies in Science Education*, 57(2), 241–263. <https://doi.org/10.1080/03057267.2021.1897930>
- Gil-Gómez, J. A., Lloréns, R., Alcañiz, M., & Colomer, C. (2011). Effectiveness of a Wii balance board-based system (eBaViR) for balance rehabilitation: a pilot randomized clinical trial in patients with acquired brain injury. *Journal of NeuroEngineering and Rehabilitation*, 8(1), 30. <https://doi.org/10.1186/1743-0003-8-30>

- Glonek, G., & Pietruszka, M. (2012). Natural user interfaces (NUI): review. *Journal of Applied Computer Science*, 20:27–45
- Hu, X., & Han, Z. R. (2019). Effects of gesture-based match-to-sample instruction via virtual reality technology for Chinese students with autism spectrum disorders. *International Journal of Developmental Disabilities*, 65(5), 327–336. <https://doi.org/10.1080/20473869.2019.1602350>
- Jelsma, J., Pronk, M., Ferguson, G., & Jelsma-Smit, D. (2012). The effect of the Nintendo Wii Fit on balance control and gross motor function of children with spastic hemiplegic cerebral palsy. *Developmental Neurorehabilitation*, 16(1), 27–37. <https://doi.org/10.3109/17518423.2012.711781>
- Johnson, L., Adams, S. & Cummins, M. (2012). *NMC Horizon Report: 2012 Higher Education Edition*. Austin, Texas: The New Media Consortium. <https://www.learntechlib.org/p/48964/> sayfasından erişilmiştir.
- Johnson, L., Levine, A., Smith, R. & Stone, S. (2010). *NMC Horizon Report: 2010 Higher Education Edition*. Austin, Texas: The New Media Consortium. <https://www.learntechlib.org/p/182021/> sayfasından erişilmiştir.
- Johnson, L., Smith, R., Willis, H., Levine, A. & Haywood, K. (2011). *NMC Horizon Report: 2011 Higher Education Edition*. Austin, Texas: The New Media Consortium. <https://www.learntechlib.org/p/182018/> sayfasından erişilmiştir.
- Kang, Y., & Chang, Y. (2019). Using a motion-controlled game to teach four elementary school children with intellectual disabilities to improve hand hygiene. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(4), 942–951. <https://doi.org/10.1111/jar.12587>
- Kang, Y., Chang, Y., & Howell, S. R. (2020). Using a kinect-based game to teach oral hygiene in four elementary students with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 34(2), 606–614. <https://doi.org/10.1111/jar.12828>
- Kosmas, P., Ioannou, A., & Retalis, S. (2018). Moving Bodies to Moving Minds: A Study of the Use of Motion-Based Games in Special Education. *TechTrends*, 62(6), 594–601. <https://doi.org/10.1007/s11528-018-0294-5>
- Lee, I. J. (2020). Kinect-for-windows with augmented reality in an interactive roleplay system for children with an autism spectrum disorder. *Interactive Learning Environments*, 29(4), 688–704. <https://doi.org/10.1080/10494820.2019.1710851>
- Luna-Oliva, L., Ortiz-Gutiérrez, R. M., Cano-de la Cuerda, R., Piédrola, R. M., Alguacil-Diego, I. M., Sánchez-Camarero, C., & Martínez Culebras, M. D. C. (2013). Kinect Xbox 360 as a therapeutic modality for children with cerebral palsy in a school environment: A preliminary study. *NeuroRehabilitation*, 33(4), 513–521. <https://doi.org/10.3233/nre-131001>
- Maor, D., Currie, J., & Drewry, R. (2011). The effectiveness of assistive technologies for children with special needs: a review of research-based studies. *European Journal of Special Needs Education*, 26(3), 283–298. <https://doi.org/10.1080/08856257.2011.593821>
- Maria, J., Montenegro-Rueda, M., Fernandez-Cerero, J., & Garcia-Martinez, I. (2020). Impact of the Information and Communication Technologies on the Education of Students with Down Syndrome: A Bibliometric Study (2008-2018). *European Journal of Educational Research*, 9(1), 79–89. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.9.1.79>
- Mengual-Andrés, S., Chiner, E., & Gómez-Puerta, M. (2020). Internet and People with Intellectual Disability: A Bibliometric Analysis. *Sustainability*, 12(23), 10051. <https://doi.org/10.3390/su122310051>
- Mertala, P., Moens, E., & Teräs, M. (2022). Highly cited educational technology journal articles: a descriptive and critical analysis. *Learning, Media and Technology*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/17439884.2022.2141253>

- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: the PRISMA statement. *BMJ*, 339(jul21 1), b2535–b2535. <https://doi.org/10.1136/bmj.b2535>
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., . . . Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, n71. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Perrot, A., Maillot, P., Le Foulon, A., & Rebillat, A. S. (2020). Effect of exergaming on physical fitness, functional mobility, and cognitive functioning in adults with down syndrome. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 126(1), 34–44. <https://doi.org/10.1352/1944-7558-126.1.34>
- Rynkiewicz, A., Schuller, B., Marchi, E., Piana, S., Camurri, A., Lassalle, A., & Baron-Cohen, S. (2016). An investigation of the ‘female camouflage effect’ in autism using a computerized ADOS-2 and a test of sex/gender differences. *Molecular Autism*, 7(1). <https://doi.org/10.1186/s13229-016-0073-0>
- Salem, Y., Gropack, S. J., Coffin, D., & Godwin, E. M. (2012). Effectiveness of a low-cost virtual reality system for children with developmental delay: a preliminary randomised single-blind controlled trial. *Physiotherapy*, 98(3), 189–195. <https://doi.org/10.1016/j.physio.2012.06.003>
- Sarasola Sánchez-Serrano, J. L., Jaén-Martínez, A., Montenegro-Rueda, M., & Fernández-Cerero, J. (2020). Impact of the information and communication technologies on students with disabilities. a systematic review 2009–2019. *Sustainability*, 12(20), 8603. <https://doi.org/10.3390/su12208603>
- Sherrow, L. A., Spriggs, A. D., & Knight, V. F. (2016). Using video models to teach students with disabilities to play the wii. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 31(4), 312–320. <https://doi.org/10.1177/1088357615583469>
- Sheu, F. R., & Chen, N. S. (2014). Taking a signal: A review of gesture-based computing research in education. *Computers & Education*, 78, 268–277 <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2014.06.008>
- Stremersch, S., Verniers, I., & Verhoef, P. C. (2007). The quest for citations: drivers of article impact. *Journal of Marketing*, 71(3), 171–193. <https://doi.org/10.1509/jmkg.71.3.171>
- Thompson, D. F., & Walker, C. K. (2015). A descriptive and historical review of bibliometrics with applications to medical sciences. *Pharmacotherapy*, 35(6), 551–559. <https://doi.org/10.1002/phar.1586>
- Torres-Carrión P, González-González C, Bernal-Bravo C, et al. (2019) *Gesture-based children computer interaction for inclusive education: A systematic literature review*. In: Proceedings of international conference on technology trends, Babahoyo, Ecuador, 29–31 August, pp. 133–147. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-05532-5_10
- Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British journal of management*, 14(3), 207–222. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.00375>
- Travers, B. G., Powell, P. S., Klinger, L. G., & Klinger, M. R. (2012). Motor Difficulties in Autism Spectrum Disorder: Linking Symptom Severity and Postural Stability. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 43(7), 1568–1583. <https://doi.org/10.1007/s10803-012-1702-x>
- Uzuegbunam, N., Wong, W. H., Cheung, S. C. S., & Ruble, L. (2018). MEBook: multimedia social greetings intervention for children with autism spectrum disorders. *IEEE Transactions on Learning Technologies*, 11(4), 520–535. <https://doi.org/10.1109/tlt.2017.2772255>

- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2014). Visualizing bibliometric networks. In *Measuring scholarly impact* (pp. 285-320). Springer, Cham
- Wuang, Y. P., Chiang, C. S., Su, C. Y., & Wang, C. C. (2011). Effectiveness of virtual reality using Wii gaming technology in children with Down syndrome. *Research in Developmental Disabilities*, 32(1), 312–321. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2010.10.002>